

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

นางสาว สิริวิมล สมจิตร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาการออกแบบชุมชนเมือง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ISBN 974-17-9880-6

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG
,LAMPANG PROVINCE.

Ms. Siriwimon Somchit

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Architecture in Urban Design

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2002

ISBN 974-17-9880-6

สิริวิมล สมจิตร : การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง. (THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG ,LAMPANG PROVINCE) อ.ที่ปรึกษา : ดร.พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์, 185 หน้า. ISBN 974-17-9880-6

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลักในการศึกษาปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ อันเป็นผลจากปัญหาทางสังคม และเศรษฐกิจของชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวง เพื่อกำหนดแนวทางและเสนอแนะรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนา โดยผ่านกระบวนการออกแบบชุมชนเมือง ซึ่งมีมีส่วนร่วมของชาวเมืองในการพิจารณาในการออกแบบ จากการศึกษาพบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นกับเวียงพระธาตุลำปางหลวงนี้ สามารถแบ่งออกเป็น 5 ประการคือ ปัญหาขาดการให้ความสำคัญและแสดงความชัดเจนขององค์ประกอบทางกายภาพของเมือง ปัญหาขาดการพัฒนาพื้นที่รองรับกิจกรรมของชาวเมือง ปัญหาระบบสาธารณูปโภคไม่ได้มาตรฐาน ปัญหามลพิษและสภาพแวดล้อมเมือง และปัญหาขาดการพัฒนาพื้นที่รองรับแหล่งงานภายในชุมชน

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง ประกอบด้วย 1. การอนุรักษ์และฟื้นฟูองค์ประกอบสำคัญของเมือง ซึ่งประกอบด้วยแนวคันดิน-คูน้ำ โดยการฟื้นฟูสร้างขึ้นมาใหม่ให้ได้รับรู้ขอบเขตของเมืองโบราณ และสามารถเชื่อมต่อกับลำห้วยแม่แก้ว เพื่อประโยชน์ในระบบการจัดการน้ำภายในเมือง, ศาลาน้ำดื่มและบ่อดิน โดยการบูรณะปฏิสังขรณ์ให้คงอยู่อย่างมีคุณค่าเคียงคู่วัดพระธาตุลำปางหลวง และบ่อน้ำเลี้ยงจามเทวี โดยการบูรณะปฏิสังขรณ์ให้สามารถใช้ในการประกอบพิธีกรรมของชุมชนได้ รวมทั้งกำหนดขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์และพื้นที่พัฒนาให้มีความชัดเจน 2. ปรับปรุงพื้นที่ประกอบกิจกรรมของชุมชน และกิจกรรมการท่องเที่ยว บริเวณลานหน้าวัดและลานข้างวัด 3. ปรับปรุงแนวเส้นทางสัญจร และระบบสาธารณูปโภคภายในชุมชน 4. ส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่ดีให้แก่ชุมชนด้วยการใช้ทางเดินเท้าและทางจักรยาน 5. สร้างศูนย์กลางการค้าขายผลิตภัณฑ์ของชุมชน

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการนำเสนอแนวทางการออกแบบเพื่อแก้ปัญหาในเบื้องต้น ที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์และพัฒนาในภาพรวม และเสนอแผนดำเนินการเพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลลำปางหลวง จังหวัดลำปาง, กรมศิลปากร, และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย รวมทั้งชุมชนทราบเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวงแห่งนี้ต่อไป

สาขาวิชา การออกแบบชุมชนเมือง
ปีการศึกษา 2545

ลายมือชื่อนิสิต
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา

4474230725 : MAJOR URBAN DESIGN

KEY WORD : THE CONSERVATION AND DEVELOPEMENT / WIENG PRHA THAT LAMPANG LUANG COMMUNITY / LAMPANG .

SIRIWIMON SOMCHIT : THE CONSERVATION AND DEVELOPEMENT OF WIENG PRHA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE.

THESIS ADVISOR: Dr.PONGSAK VADHANASINDHU 185 pp. ISBN 974-17-9880-6

The aim of this research is to examine the issues of physical environment as a result of the social and economical problems of the Wieng Phra That Lampang Luang community. This is to determine and recommend the method for conservation and development the city by using Urban Design Process and the cooperation of the local community. The significant problems after researching can be classified into five issues, which are i) unorganized and vague of physical components of an ancient characters ii) lack of areas for social activities iii) under standard of existing infrastructure iv) low profile of typography and surroundings and v) insufficient motivation of the work place.

The design conservation and development plan, of Wieng Phra That Lampang Luang, comprises with six methods. The first program is to reserve and redevelop the important urban elements by renewal mound and ditch to define an ancient area and connect with Mea-Kea creek in order to improve the management of water system. Moreover, pavilion and clay well will be renovated and maintain as the essential elements of Wieng Phra That Lampang Luang, while reserving Cham-Tha-Vee well for etiquette. Next program is the improvement of social activities areas and also the tourism places in the front court yard and annex. The third program is to reinforce the pedestrian path and infrastructure. The forth program is to improve small water way for the full use by the community. The last program is to renewal the retail shop for local product.

This research is to propose the urban design for resolving the fundamental problems, which focus on overall conservation and development. Therefore, The Government sector which is Tumbon Administration Organization of Lampang Luang , Lampang Province , Fine Art Department , Tourism Authority of Thailand and the community can use the recommendation at the end of this research as useful guideline for further urban development of Wieng Phra That Lampang Luang.

Department :..... Signature of student :

Subject :..... Urban Design..... Signature of advisor :

Academic year.:.....2002..... Signature of co – advisor :

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สามารถสำเร็จลุล่วงลงได้ ด้วยความเอื้ออาทรจาก อ.ดร.พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ให้คำแนะนำที่ดีมาโดยตลอด ในวิถีคิดและกระบวนการทำงานอย่างมีระบบ จึงขอกราบขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่าน ที่ช่วยประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ทางด้านการออกแบบชุมชนเมืองเป็นอย่างดี

ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการตรวจวิทยานิพนธ์ทุกท่านคือ อาจารย์วีระ สัจกุล ,นาวาอากาศเอก อาวุธ เงินชูกลิ่น ,อาจารย์พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์ และอาจารย์จิตติศักดิ์ ธรรมมาภรณ์พิลาศ ที่ได้ร่วมรับฟังในการนำเสนอผลงานการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ตลอดจนกรุณาเสนอแนะความคิดเห็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้านี้ ทำให้ได้ข้อคิดและคำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ขอขอบพระคุณอาจารย์บรรณโคภิชฐ์ ที่ให้คำแนะนำและช่วยเหลือในการสอบครั้งนี้

ขอกราบขอบคุณคุณพ่อ คุณแม่ และพี่ชาย ที่ช่วยเหลือทั้งทุนการศึกษา กำลังใจและความเป็นห่วงเป็นใยด้วยดีเสมอมา

ขอบคุณธีรชาติ สำหรับการช่วยเหลือที่ดีเสมอมาตั้งแต่ต้นจนจบ ขอขอบคุณภักดิ์ที่เอื้อเฟื้อบทรัดย่อภาษาอังกฤษ ขอขอบคุณเพื่อนๆทุกคนที่ร่วมฝ่าฟันการเรียนที่นี้ด้วยกัน รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหลายที่ไม่ได้เอ่ยนาม ขอขอบคุณชาวบ้านที่น่ารักแห่งเวียงพระธาตุลำปางหลวง และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่ดลบันดาลให้ข้าพเจ้าทำงานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง.....	ณ
สารบัญรูป.....	ญ
สารบัญแผนที่.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	
- ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
- วัตถุประสงค์.....	2
- ขอบเขตการศึกษา	3
- ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย.....	4
- ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการศึกษา.....	6
- ระเบียบวิธีวิจัย.....	8
บทที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวความคิดด้านการอนุรักษ์	
2.1.1 ความหมายของการอนุรักษ์.....	10
2.1.2 การอนุรักษ์ชุมชนเมือง.....	14
2.2 แนวความคิดและทฤษฎีเมืองยั่งยืน	
2.2.1 ทฤษฎีเมืองยั่งยืน (Sustainable City).....	20
2.2.2 ทฤษฎีเมืองน่าอยู่ (Livable City).....	22
2.2.3 การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism).....	25
2.3 แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation Method in Design and Planning).....	27
2.4 กรณีตัวอย่าง การศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ชุมชนโบราณ และที่เกี่ยวข้อง	
2.4.1 ปัญหาและแนวทางการอนุรักษ์เมืองเชียงใหม่ :	
บทเรียนของการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์.....	29
2.4.2 โครงการจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พื้นที่ศึกษาเมืองพิมาย จ.นครราชสีมา.....	33
2.5 สรุปแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	36

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ 3	การศึกษาสภาพปัจจุบันของพื้นที่ศึกษา	
3.1	ประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวง	
3.1.1	มนุษย์ยุคแรกบนแผ่นดินลำปาง.....	38
3.1.2	ประวัติศาสตร์ตามตำนาน.....	39
3.1.3	ประวัติศาสตร์ตามหลักฐานแหล่งขุดค้นทางโบราณคดี.....	40
3.1.4	ประวัติวัดพระธาตุลำปางหลวง.....	44
3.1.5	สรุปชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	46
3.2	สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา	
3.2.1	ที่ตั้ง และลักษณะทางกายภาพแหล่งชุมชนโบราณ.....	48
3.2.2	โครงสร้างพื้นฐานชุมชน.....	51
3.3	สภาพการใช้ที่ดิน	
3.3.1	การใช้ประโยชน์ที่ดิน.....	55
3.3.2	กรรมสิทธิ์ที่ดิน.....	57
3.3.3	องค์ประกอบสำคัญทางกายภาพของเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	60
3.4	เอกลักษณ์ของชุมชน.....	75
3.5	เอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม.....	78
3.6	แหล่งศิลปกรรมสำคัญภายในเขตชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	87
3.7	สภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและการปกครอง.....	89
3.8	แผนนโยบายการพัฒนา และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง.....	96
3.9	การสัมภาษณ์ชาวเมือง นักท่องเที่ยวและนักวิชาการในพื้นที่.....	100
3.10	สรุปสภาพปัญหา.....	100
บทที่ 4	แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง	
4.1	สรุปประเด็นปัญหา.....	106
4.1.1	การให้ความสำคัญและความชัดเจนขององค์ประกอบ ทางกายภาพของเมืองโบราณ.....	106
4.1.2	การขาดการพัฒนาพื้นที่รองรับกิจกรรมของชาวเมือง.....	108
4.1.3	การขาดการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค.....	110
4.1.4	ภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมเมือง.....	110
4.1.5	การขาดการพัฒนาพื้นที่รองรับแหล่งงานภายในเมือง.....	112
4.2	การวิเคราะห์แนวทางการแก้ไขปัญหา.....	114
4.2.1	วิเคราะห์จากการสัมภาษณ์.....	114
4.2.2	วิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัด.....	117
4.3	แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา.....	123

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.4 กลยุทธ์ในการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	126
บทที่ 5 แนวความคิดในการออกแบบและการออกแบบขั้นสุดท้าย	
5.1 โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	129
5.1.1 พื้นที่ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง.....	129
5.1.2 พื้นที่ลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง.....	146
5.1.3 พื้นที่ลานบ่อน้ำเลี้ยงจามเทวี.....	150
5.1.4 พื้นที่แนวคันดิน-คูน้ำและประตูเมือง.....	155
5.1.5 พื้นที่แนวเส้นทางสัญจร.....	160
5.1.6 พื้นที่แนวลำห้วยแม่แก้ว.....	167
บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	
6.1 สรุปผลการศึกษา.....	170
6.2 แนวทางในการนำไปปฏิบัติ.....	173
6.3 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม.....	175
6.4 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป.....	178
6.5 บทสรุป.....	179
รายการอ้างอิง.....	180
ภาคผนวก.....	182
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	185

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
ตารางที่ 1 ตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณในจังหวัดลำปาง.....	39
ตารางที่ 2 แสดงจำนวนครัวเรือนและประชากรภายในเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	93
ตารางที่ 3 แสดงการคาดการณ์จำนวนนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ ที่มาเที่ยวภาคเหนือตอนบน ปี พ.ศ.2540-2545.....	95
ตารางที่ 4 แสดงการกระจายตัวการเดินทางในภาคเหนือในปี พ.ศ.2542.....	96
ตารางที่ 5 สรุปปัญหาขององค์ประกอบกายภาพชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	101
ตารางที่ 6 สรุปปัญหา ทางด้านสังคม และเศรษฐกิจของชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	103
ตารางที่ 7 โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	131
ตารางที่ 8 รายละเอียดการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	173
ตารางที่ 9 ลำดับขั้นตอนในการดำเนินการ (Phasing Development).....	176

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิ	หน้า
แผนภูมิที่ 1 ระเบียบวิธีวิจัย.....	8
แผนภูมิที่ 2 แสดงวิธีการวิเคราะห์.....	9
แผนภูมิที่ 3 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมมนุษย์กับที่ตั้ง.....	18
แผนภูมิที่ 4 แสดงแนวความคิดการอนุรักษ์ของ Amos Rapoport.....	19
แผนภูมิที่ 5 แสดงวงจรเศรษฐกิจชุมชน.....	172

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญรูป

รูปประกอบ	หน้า
รูปที่ 1	ผังเมืองเชียงใหม่และการกระจายของโบราณสถานในเขตเทศบาล.....31
รูปที่ 2	สภาพชุมชนพิมาย.....34
รูปที่ 3	ภาพถ่ายทางอากาศเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....47
รูปที่ 4	ภาพถ่ายทางอากาศเมืองเขลางค์นคร ลำปาง.....47
รูปที่ 5	แสดงที่ตั้งชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....48
รูปที่ 6	ภาพถ่ายองค์พระเจดีย์ วัดพระธาตุลำปางหลวง.....83
รูปที่ 7	ภาพถ่ายหอนพระบาท วัดพระธาตุลำปางหลวง.....83
รูปที่ 8	ภาพถ่ายซุ้มประตูโขง วัดพระธาตุลำปางหลวง.....84
รูปที่ 9	ภาพถ่ายมณฑปปราสาทพระเจ้าล้านทอง.....84
รูปที่ 10	ภาพถ่ายวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง.....85
รูปที่ 11	ภาพถ่ายวิหารพระพุทธรูป วัดพระธาตุลำปางหลวง.....85
รูปที่ 12	ภาพถ่ายวิหารน้ำแต้มและภาพจิตรกรรมน้ำแต้ม.....86
รูปที่ 13	ภาพถ่ายตัวบ้านล้านนา.....86
รูปที่ 14	ภาพถ่ายตอม่น้ำ (ห้องอาบน้ำ).....87
รูปที่ 15	ภาพถ่าย หลองข้าว (ยุ้งข้าว).....87
รูปที่ 16	ภาพถ่ายประเพณียี่เป็งวัดพระธาตุลำปางหลวงหรือวันลอยกระทง.....91
รูปที่ 17	ภาพถ่ายหอนเจ้าที่ภายในวัดพระธาตุลำปางหลวง.....92
รูปที่ 18	ภาพถ่ายศาลเจ้าที่บริเวณลานหน้าวัด.....92
รูปที่ 19	แสดงแนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน.....127
รูปที่ 20	แสดงแนวคิดการทำเมืองน่าอยู่.....127
รูปที่ 21	แสดงแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยว.....128
รูปที่ 22	แนวความคิดการอนุรักษ์องค์ประกอบลานหน้าวัด.....136
รูปที่ 23	แนวความคิดการอนุรักษ์องค์ประกอบและพื้นที่ต่อเนื่องลานหน้าวัด.....137
รูปที่ 24	รูปด้านหน้าของเรือนล้านนา.....177
รูปที่ 25	รูปด้านข้างของเรือนล้านนา.....177
รูปที่ 26	พื้นที่ควบคุมการก่อสร้างอาคาร.....177

สารบัญแนที่

แนที่	หน้า
แนที่ 1	แสดงตำแหน่งที่ตั้งและขอบเขตของพื้นที่ศึกษา.....7
แนที่ 2	แสดงขอบเขตและที่ตั้งเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....49
แนที่ 3	แสดงการเข้าถึงชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....50
แนที่ 4	แสดงระบบการสัญจร.....52
แนที่ 5	แสดงลักษณะภูมิศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง.....53
แนที่ 6	แสดงโครงสร้างพื้นฐานชุมชน.....54
แนที่ 7	แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....56
แนที่ 8	แสดงประเภทของที่โล่งว่างของเมือง.....58
แนที่ 9	แสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....59
แนที่ 10	แสดงองค์ประกอบที่เกี่ยวกับการแสดงขอบเขตเมือง.....62
แนที่ 11	แสดงองค์ประกอบการพัฒนาสังคมและทางประวัติศาสตร์การเมือง.....63
แนที่ 12	แสดงการขึ้นทะเบียนวัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นโบราณสถานแห่งชาติ ปีพ.ศ.2523.....65
แนที่ 13	แสดงองค์ประกอบสำคัญและแผนผังภายในเขตพุทธาวาส วัดพระธาตุลำปางหลวง.....66
แนที่ 14	แสดงองค์ประกอบศาลาน้ำแต้ม และบ่อดินหน้าวัด.....68
แนที่ 15	แสดงองค์ประกอบเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี.....69
แนที่ 16	แสดงองค์ประกอบทางภูมิทัศน์เมือง.....71
แนที่ 17	แสดงองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับระบบการจัดการน้ำ.....73
แนที่ 18	แสดงองค์ประกอบเกี่ยวกับระบบการผลิตทางการเกษตร.....74
แนที่ 19	แสดงองค์ประกอบของกลุ่มอาคารพักอาศัย.....76
แนที่ 20	แสดงเอกลักษณ์ของชุมชน จุดหมายตา (Landmark).....77
แนที่ 21	แสดงเอกลักษณ์ของชุมชน จุดศูนย์รวม (Nodes).....79
แนที่ 22	แสดงเอกลักษณ์ของชุมชน ขอบเขต (Edges).....80
แนที่ 23	แสดงเอกลักษณ์ของชุมชน ทางสัญจร (Paths).....81
แนที่ 24	แสดงองค์ประกอบของชุมชน ย่าน (Districts).....82
แนที่ 25	แสดงแหล่งศิลปกรรมภายในเขตชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....88
แนที่ 26	แสดงประเด็นปัญหาความสำคัญและความชัดเจน ขององค์ประกอบทางกายภาพของเมืองโบราณ.....107
แนที่ 27	แสดงประเด็นปัญหาการขาดการพัฒนาพื้นที่รองรับกิจกรรมของชาวเมือง.....109
แนที่ 28	แสดงประเด็นปัญหาการขาดการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภค.....111
แนที่ 29	แสดงประเด็นปัญหาภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมเมือง.....113
แนที่ 30	แสดงปัญหาขาดพื้นที่รองรับแหล่งงานภายในชุมชน.....115
แนที่ 31	แสดงการวิเคราะห์ SWOT จุดแข็ง (Strength).....119

แผนที่ 32	แสดงการวิเคราะห์ SWOT จุดอ่อน (Weakness).....	120
แผนที่ 33	แสดงการวิเคราะห์ SWOT โอกาสภายนอก (Opportunity).....	121
แผนที่ 34	แสดงการวิเคราะห์ SWOT ภาวะคุกคามจากภายนอก (Threat).....	122
แผนที่ 35	แสดงพื้นที่ดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนา.....	130
แผนที่ 36	แสดงโครงการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	134
แผนที่ 37	แสดงกิจกรรมบริเวณลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง.....	135
แผนที่ 38	แสดงการแบ่งพื้นที่ใช้สอยของพื้นที่การอนุรักษ์และการพัฒนาบริเวณลานหน้าวัด.....	138
แผนที่ 39	แสดงพื้นที่ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง.....	139
แผนที่ 40	แสดงแนวความคิดในการออกแบบเขตพื้นที่อนุรักษ์ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง.....	140
แผนที่ 41	แสดงเขตพื้นที่อนุรักษ์ศาลาน้ำแต้ม บ่อดินและพื้นที่โดยรอบ.....	141
แผนที่ 42	แสดงภูมิทัศน์ลานหน้าวัด.....	142
แผนที่ 43	แสดงองค์ประกอบบ่อดิน.....	144
แผนที่ 44	แสดงพื้นที่บริการการท่องเที่ยว.....	145
แผนที่ 45	แสดงลานกิจกรรมชุมชน.....	147
แผนที่ 46	แสดงมุมมองและกิจกรรมบริเวณลานหน้าวัด.....	148
แผนที่ 47	แสดงพื้นที่ลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง.....	149
แผนที่ 48	แสดงการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพบริเวณบ่อน้ำเลี้ยงจามเทวี.....	151
แผนที่ 49	แสดงความสัมพันธ์ระบบความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน.....	152
แผนที่ 50	แสดงกิจกรรมของชุมชนบริเวณลานบ่อน้ำเลี้ยง.....	153
แผนที่ 51	แสดงสภาพปัญหาในพื้นที่ลานบ่อน้ำเลี้ยง.....	154
แผนที่ 52	แสดงการแบ่งพื้นที่ใช้สอยบริเวณลานบ่อน้ำเลี้ยง.....	156
แผนที่ 53	แสดงการออกแบบลานบ่อน้ำเลี้ยงจามเทวี.....	157
แผนที่ 54	แสดงการปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบบริเวณลานบ่อน้ำเลี้ยงจามเทวี.....	158
แผนที่ 55	แสดงการตกแต่งพื้นที่ด้วย Street furniture.....	159
แผนที่ 56	แสดงการออกแบบแนวคันดิน-คูน้ำ.....	161
แผนที่ 57	แสดงแนวทางสัญจรภายในชุมชน.....	163
แผนที่ 58	แสดงทางเดินเท้าและทางจักรยานบริเวณใกล้เคียงองค์ประกอบสำคัญของเมือง.....	164
แผนที่ 59	แสดงสถานที่และวิถีชีวิตที่น่าสนใจและสำคัญภายในเวียงพระธาตุลำปางหลวง.....	165
แผนที่ 60	แสดงเส้นทางการท่องเที่ยว (Tourist Route).....	166
แผนที่ 61	แสดงการออกแบบป้ายสื่อความหมายเส้นทางจักรยานท่องเที่ยว.....	168
แผนที่ 62	แสดงแนวทางการปรับปรุงลำห้วยแม่แก้ว.....	169

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เวียงพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งเป็นเวียงทางพุทธศาสนานั้นเป็นลักษณะเวียงอย่างหนึ่งของสังคมล้านนา มาแต่โบราณ เป็นศูนย์กลางทางศาสนา สังคม และศิลปกรรมที่สำคัญของสังคมในระดับเมือง (ศรีศักร, 2522) เวียงพระธาตุลำปางหลวงนี้ในตำนานเรียกว่า “ลัมภะกะปปะนคร” เป็นเมืองมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เรื่องอำนาจโดยมี “วัดพระธาตุลำปางหลวง” เป็นศูนย์กลางเมืองทางความศรัทธา ซึ่งเชื่อว่าเป็นวัดโบราณมาแต่สมัยพระนางจามเทวี และสถาปัตยกรรมของวัดก็เป็นที่บรรจุกระดูกพระศอกของพระพุทธเจ้า จากความเก่าแก่และสำคัญเช่นนี้เป็นเหตุให้วัดได้รับการบูรณะและดูแลเสมอมาจากกษัตริย์ผู้ปกครองแคว้นล้านนาและเจ้าผู้ปกครองนครลำปาง จึงเป็นเหตุที่นำไปสู่การเป็นศูนย์กลางของระบบความเชื่อในสังคม (ศรีศักร, 2522) และยังคงมีประเพณีที่ชาวเมืองปฏิบัติสืบเนื่องตลอดมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากวัดพระธาตุลำปางหลวงจะมีความสำคัญในระดับเมืองแล้ว ประชาชนที่อยู่ห่างไกลออกไปก็ยังคงมีความเลื่อมใสศรัทธามากกราบไหว้บูชาอยู่เสมอ ความสำคัญของวัดพระธาตุลำปางหลวงจึงไม่ใช่ความสำคัญแคในระดับเมืองเท่านั้น ยังรวมถึงมีความสำคัญในระดับชาติอีกด้วย

ปัจจุบันจากความสำคัญและความนับถือศรัทธาได้แผ่ขยายออกไปสู่ประชาชนภายนอกเมือง การส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาล ทำให้วัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยมทั่วไปที่มีจุดมุ่งหมายมากราบไหว้เพื่อเป็นสิริมงคล และนักท่องเที่ยวที่ต้องการมาชื่นชมศิลปกรรมที่มีคุณค่าภายในวัด รวมทั้งนักท่องเที่ยวบางส่วนที่ต้องการมาชมเมืองที่มีประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของคนในเมือง สภาพในปัจจุบันที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยว การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อเมืองโบราณแห่งนี้ ส่งผลถึงปัญหาต่างๆของเมืองที่ค่อยๆเปลี่ยนแปลงไปรวมทั้งพื้นที่ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของเมือง ปัจจุบันไม่ได้รับการดูแลรักษาและส่งเสริมให้มีคุณค่า ซึ่งเวียงพระธาตุลำปางหลวงถือได้ว่าเป็นเวียงที่มีความสำคัญทางด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมล้านนา และยังมี ความสำคัญในแง่ของประวัติศาสตร์เมืองลำปางอีกด้วย

การศึกษาครั้งนี้เพื่อหาแนวทางในการอนุรักษ์องค์ประกอบสำคัญของเมือง อนุรักษ์วิถีชีวิต และกิจกรรมของชาวเมือง รวมทั้งหาความเหมาะสมของพื้นที่ เพื่อรองรับทั้งกิจกรรมของชาวเมืองและกิจกรรมการท่องเที่ยวให้มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในปัจจุบันและยังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่โดดเด่นของพื้นที่ เพื่อดึงเอาศักยภาพที่มีอยู่ให้มีคุณค่ามากยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดเศรษฐกิจที่เพิ่มพูน เป็นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไม่ทำลายวิถีชีวิตและวัฒนธรรมเดิม รวมทั้งการมีส่วนร่วมของชาวเมืองต่อการอนุรักษ์และพัฒนา ทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชาวมืองดีขึ้น สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขตามแบบแผนประเพณีและวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาองค์ประกอบและลักษณะของชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวง
 - 1.1 ลักษณะทั่วไปทางกายภาพของชุมชน เช่น องค์ประกอบที่แสดงถึงขอบเขตเมือง องค์ประกอบของกลุ่มอาคาร สถาปัตยกรรมและพื้นที่ว่าง องค์ประกอบที่เกี่ยวกับการพัฒนาทางสังคมประวัติศาสตร์เมือง โครงข่ายระบบสัญจร และการเชื่อมโยงของเมือง
 - 1.2 ลักษณะของกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม
2. วิเคราะห์ปัญหาและความสำคัญของปัญหาที่ส่งผลต่อเวียงพระธาตุลำปางหลวง
3. เสนอแนวทางและรูปแบบการอนุรักษ์องค์ประกอบสำคัญของเมืองและปรับปรุงพื้นที่ที่สำคัญต่อระบบการเชื่อมโยงกิจกรรมของชาวเมืองและการท่องเที่ยว รวมทั้งพัฒนาพื้นที่ที่มีศักยภาพในการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์

ความสำคัญของการวิจัย

1. เข้าใจถึงคุณค่าของชุมชนโบราณ ด้านสภาพสังคม เศรษฐกิจ และกายภาพ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน
2. สามารถนำทฤษฎีในการอนุรักษ์ชุมชนเมืองมาประยุกต์ใช้กับเมืองโบราณได้
3. เป็นประโยชน์ต่อการวางแผนในการควบคุมและออกแบบสภาพแวดล้อมของเมืองโบราณให้มีความเหมาะสมทั้งคุณค่าในอดีตและการใช้งานในปัจจุบัน
4. เข้าใจและฝึกฝนการทำงานในรูปแบบของการปฏิสัมพันธ์กับชุมชน

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ ดังนี้

1. ขอบเขตการวิจัยทางด้านพื้นที่ศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ใช้พื้นที่ภายในกำแพงเมือง เวียงพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ซึ่งมีเนื้อที่ 220 ไร่ (ดูแผนที่ 1)

2. ขอบเขตการวิจัยทางด้านเนื้อหา สามารถแบ่งออกเป็นขั้นตอนดังนี้

2.1 ศึกษาด้านประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการของพื้นที่วิจัย

2.2 ศึกษาด้านสังคมและเศรษฐกิจ กิจกรรม ความเชื่อ วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม

2.3 ศึกษาด้านรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

2.4 ศึกษาลักษณะของโครงสร้างทางกายภาพและปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งนี้การศึกษาปัญหาจะเป็นการสำรวจพื้นที่จริงในภาคสนาม โดยใช้หลักการของแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาประกอบการอธิบายปัญหา

2.5 เพื่อเสนอรูปแบบแนวทางในการอนุรักษ์และปรับปรุงลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ให้ดีขึ้น โดยมีขอบเขตการศึกษาด้านต่างๆ คือ

- ปรับปรุงองค์ประกอบสำคัญและพื้นที่ว่างสาธารณะของเมืองที่บ่งบอกถึงประวัติศาสตร์ ความเชื่อและวิถีชีวิต เช่น ลานหน้าวัด ลานเมือง และประตูเมือง เป็นต้น
- ปรับปรุงพื้นที่เวียงพระธาตุลำปางหลวงเพื่อตอบสนองกิจกรรมพิธีกรรมของคนในเมืองและกิจกรรมของการท่องเที่ยวให้มีความสอดคล้องและเหมาะสม
- พัฒนาเส้นทางเดินเท้าเพื่อสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เช่น ถนนโบราณ เป็นต้น
- เพื่อพัฒนาคุณภาพสภาพแวดล้อมของชุมชนเมืองให้ดีขึ้น

ขั้นตอนและวิธีการวิจัย

ขั้นตอนในการวิจัย (แผนภูมิที่ 1) ได้แก่ การศึกษาและวิเคราะห์ การศึกษาแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัด และเสนอแนวทางการออกแบบปรับปรุง

1.การเก็บข้อมูล (Gathering of Basic Information) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลในเบื้องต้นทางด้านสถิติและลักษณะของสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน เช่น การใช้ที่ดิน จำนวนประชากร ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจและสังคม การคมนาคม ทรัพยากรธรรมชาติ และลักษณะภูมิประเทศ วิธีการสามารถทำได้หลากหลาย เช่น การใช้ภาพถ่ายทางอากาศ ฯลฯ และการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญพิเศษในการอนุรักษ์ชุมชนเมือง ชาวเมืองและกลุ่มของนักท่องเที่ยวประเภทต่างๆที่เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ศึกษา

2.การสำรวจ (Visual Survey) เพื่อศึกษาถึงสภาพของพื้นที่ ลักษณะของปัญหา และสภาพแวดล้อมของชุมชน การออกสำรวจเป็นการตรวจสอบองค์ประกอบสำคัญต่างๆ ของชุมชนโบราณ เช่น ตำแหน่งที่ตั้ง (Location) จุดหมายตา (Landmark) กิจกรรมในจุดต่างๆ (Activity Nodes) เป็นต้น

3.การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis) เป็นการนำข้อมูลที่ได้มาประมวล และแยกแยะลักษณะของพื้นที่ เพื่อให้ทราบถึงความสำคัญในการอนุรักษ์ (แผนภูมิที่ 2) โดยประเด็นหลักของการวิเคราะห์ คือ

- สภาพปัญหาทางกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจเมือง
- สรุประเด็นปัญหา และพื้นที่ที่มีปัญหา
- แนวความคิดเห็นของชาวเมือง นักวิชาการในพื้นที่ และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องต่อการแก้ไขปัญหาสำคัญของเมือง
- ศักยภาพ และข้อจำกัดที่มีผลต่อการอนุรักษ์และพัฒนา
- เพื่อให้ได้รูปแบบที่เหมาะสมในการอนุรักษ์และพัฒนา

4.การกำหนดเป้าหมายวัตถุประสงค์ (Formulation of Goals and Objectives) ขั้นตอนนี้เป็นการกำหนดความต้องการในการออกแบบโดยกำหนดวัตถุประสงค์ (Objectives) เพื่อเป็นแนวทางนำไปสู่เป้าหมาย (Goals) ที่ต้องการ ทั้งนี้ควรคำนึงถึงความต้องการของชุมชน และควรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วย เป้าหมายและวัตถุประสงค์จะต้องชัดเจน เข้าใจง่าย และสะท้อนให้เห็นถึงเจตจำนงของการทำแผน หรือนโยบายหลัก รวมทั้งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าจะนำไปลงมือปฏิบัติ (Implementation)

5.การศึกษาแนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Literature Review and Method) เป็นการนำแนวทางทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์และศึกษาโดยแบ่งเป็น

5.1 แนวความคิดในการอนุรักษ์

- การอนุรักษ์ชุมชนเมือง (Urban Conservation)

การอนุรักษ์ในระดับชุมชนเมือง มักจะมีความหมายรวมถึงองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการของเมืองได้แก่ อาคาร(Building Fabric) รูปแบบของพื้นที่(Pattern of Land) และการใช้ประโยชน์ของอาคาร(Building Utilization) รวมไปถึงลักษณะของโครงข่ายถนนที่มีลักษณะเฉพาะตัวด้วย และโดยหลักการแล้วมักจะหมายถึงการตามรักษา ซึ่งหมายถึงการป้องกันดูแลและปรับปรุงอาคาร กลุ่มอาคารและบริเวณใกล้เคียงที่มีความสำคัญ และมีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ประวัติศาสตร์ สังคม และหมายความรวมถึงการกำหนดแนวทางสำหรับการเปลี่ยนแปลงหรือสำหรับการจูงใจ เพื่อควบคุมการเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปอย่างถูกต้องและมีระเบียบ เพื่อก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดี และมีลักษณะเฉพาะของตนเองโดยเฉพาะเอกลักษณ์ที่เป็นลักษณะพิเศษที่มีมาในอดีต และนอกจากนั้นบางครั้งการอนุรักษ์ได้ครอบคลุมไปถึงการใช้งานหรือกิจกรรมที่อยู่ในอาคารหรือในชุมชนนั้นๆด้วย

5.2 แนวความคิดในการพัฒนา

- ทฤษฎีเมืองยั่งยืน (Sustainable City)

ความสามารถที่จะตอบสนองความต้องการของคนในยุคปัจจุบันโดยไม่ขัดขวางหรือทำลายความสามารถของคนในยุคต่างๆไป ที่จะตอบสนองความต้องการของตนเองการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นหนทางที่จะเอาชนะทั้งในเรื่องของความยากจนและการทำลายสิ่งแวดล้อม

- การทำเมืองน่าให้อยู่ (Livable City)

เป็นแนวคิดทำเมืองให้น่าอยู่โดยการป้องกันการเติบโตของเมืองอย่างมีระบบ และจัดรูปแบบโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสม ไม่ก่อให้เกิดมลพิษ เกิดปัญหาสังคม และปัญหาวัฒนธรรม ในชุมชนชนบทไม่ทำให้เกิดปัญหากระบวนการเร่งทำลายมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน เป็นการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชนให้สอดคล้องกับศักยภาพของระบบนิเวศ ระบบเศรษฐกิจ สังคมและมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม

- การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism)

เป็นแนวคิดที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะให้นักท่องเที่ยว ได้รู้จักและเรียนรู้สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นๆอย่างมีเหตุผลและถูกต้อง เป็นการศึกษาทางวัฒนธรรมที่จะสร้างความเข้าใจอันดีในการที่มนุษย์จะอยู่ด้วยกันอย่างเคารพต่อกัน เป็นการท่องเที่ยวที่ทั้งความรู้และความเพลิดเพลินทั้งด้านศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และมีความมุ่งหมายสำคัญที่จะอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมเท่าๆกับการสร้างสำนึกให้คนจากภายนอกมีความเคารพต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นและความร่วมมือตลอดจนกระจายรายได้ไปสู่คนท้องถิ่น

5.3 กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

- โครงการจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : รายงานสรุปสำหรับผู้บริหาร / เสนอต่อ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม โดย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- การอนุรักษ์เมืองโบราณ : ศึกษาเปรียบเทียบเมืองหลวงพระบางและเมืองเชียงใหม่. ปัญหาและแนวทางการอนุรักษ์เมืองเชียงใหม่ : บทเรียนของการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ (บทความนำเสนอ คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

6. การสร้างแนวทางเลือกสำหรับการแก้ปัญหา (Generation of Alternative Concepts) เป็นการนำความรู้ และประสบการณ์ของผู้ออกแบบ รวมทั้งวิธีการแก้ปัญหาจากกรณีศึกษาอื่นๆ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันเป็นเครื่องมือในการสร้างแนวทางเลือก โดยแต่ละแนวทางควรแสดงให้เห็นข้อดี ข้อด้อย และเงื่อนไขที่แตกต่างกันให้เป็น

7. การเสนอแนะนำไปปฏิบัติ (Implementation) ขั้นตอนสุดท้าย ที่จะต้องอาศัยหน่วยงานต่างๆ ทั้งรัฐบาลและเอกชน รวมทั้งคนในท้องถิ่นรับผิดชอบตั้งแต่ในขั้นตอนแรกจนสำเร็จและติดตามประเมินผล

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

ประโยชน์ทางตรง

1. ทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากกิจกรรม และปัญหาทางกายภาพที่มีอยู่ ตลอดจนนโยบายของหน่วยงานปกครองท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอนุรักษ์และปรับปรุงเวียงพระธาตุลำปางหลวง
2. ได้มาซึ่งรูปแบบในการอนุรักษ์และปรับปรุงเมืองที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ให้มีความสอดคล้องกับกิจกรรมที่มีขึ้นมาใหม่

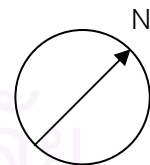
ประโยชน์ทางอ้อม

1. ผลที่ได้จากการศึกษา สามารถนำไปเป็นกรณีตัวอย่างในการอนุรักษ์และพัฒนาของชุมชนเมืองอื่นๆ ที่มีลักษณะและความต้องการที่คล้ายคลึงกันได้
2. เป็นประโยชน์ต่อการเผยแพร่ความรู้ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเมืองโบราณที่มีคุณค่า และสร้างความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์
3. ช่วยส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของเมืองโบราณที่มีคุณค่า

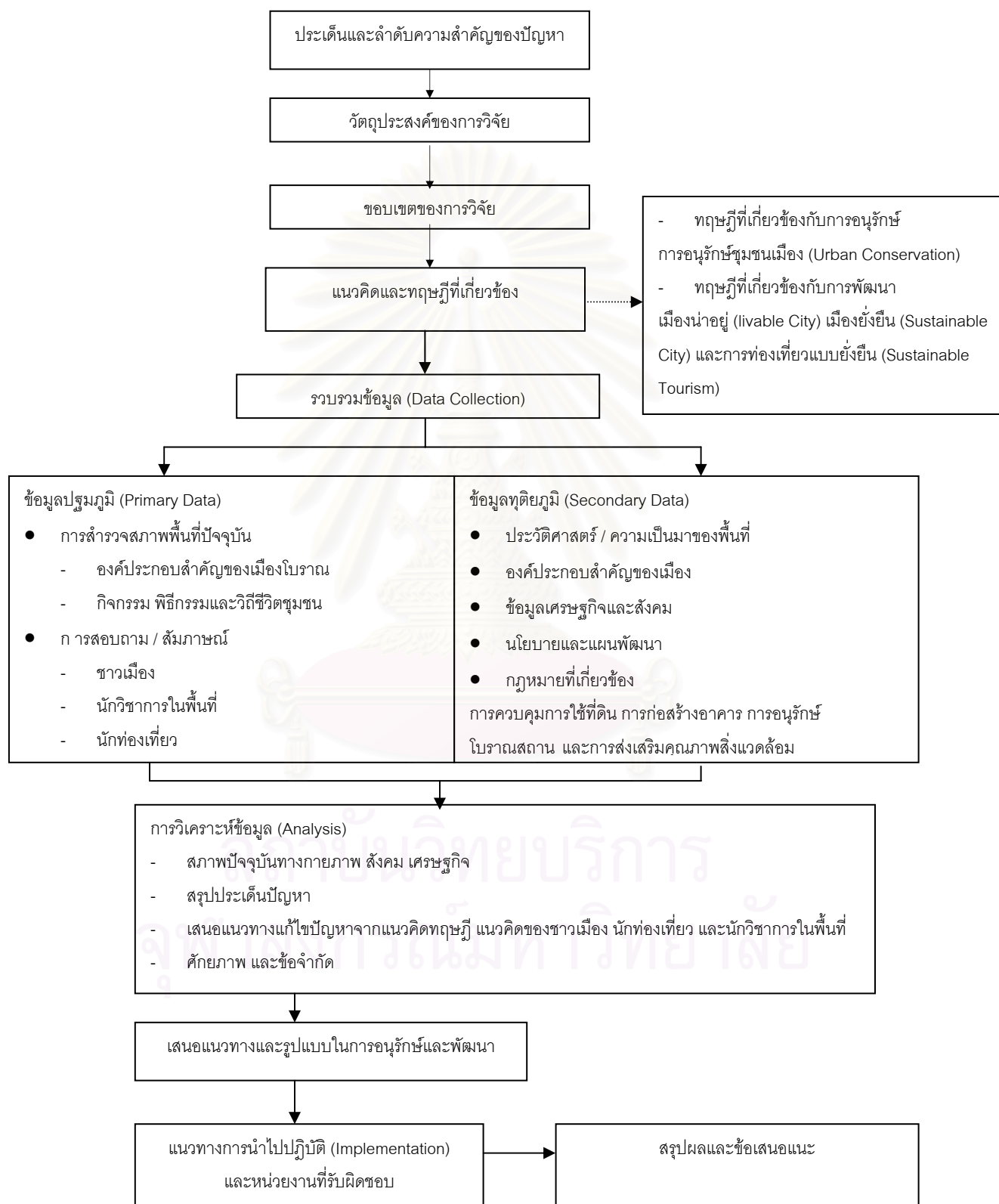
แผนที่ 1 แสดงตำแหน่งที่ตั้งและขอบเขตของพื้นที่ศึกษา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 1 ระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology)

แผนภูมิที่ 2 แสดงวิธีการวิเคราะห์

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย จะช่วยให้สามารถนำความคิดต่างๆ มาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหา และเสนอรูปแบบในการออกแบบที่น่าสนใจได้ ซึ่งการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง มีดังนี้

2.1 แนวความคิดด้านการอนุรักษ์

2.1.1 ความหมายของการอนุรักษ์

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 ในมาตรา 10 และ 11 ข้อที่ 3 ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ไว้ดังนี้

การอนุรักษ์ หมายถึง การดูแล รักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้หมายรวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ การบูรณะด้วย

- 1) การสงวนรักษา หมายถึง การดูแลรักษาไว้ตามสภาพเดิมเท่าที่เป็นอยู่และป้องกันไม่ให้เสียหายต่อไป
- 2) การปฏิสังขรณ์ หมายถึง การทำให้กลับสู่สภาพที่เป็นมา
- 3) การบูรณะ หมายถึง การซ่อมแซมและการปรับปรุง

โดยการอนุรักษ์ในความหมายตามพระราชบัญญัตินี้ ครอบคลุมถึง การคุ้มครองโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ โดยกำหนดรายละเอียดดังนี้

“โบราณสถาน” หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุ หรือลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือ โดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์หรือสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

“โบราณวัตถุ” หมายความว่า สังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือทางโบราณคดี

“ศิลปวัตถุ” หมายความว่า สิ่งที่ทำด้วยฝีมือและเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในทางศิลปะ นอกจากนี้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ(2530) ที่ให้คำนิยามความหมายของพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับ “การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม” ซึ่งเป็นแนวความคิดใหม่ในการอนุรักษ์ โดยให้ความหมายของคำต่างๆดังนี้

“ศิลปกรรม” คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างหรือกำหนดขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบัน ด้วยความสามารถ สติปัญญา กำลังกาย กำลังใจ และได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าในทางศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเทคโนโลยี

“สิ่งแวดล้อม” หมายถึง มนุษย์กับสิ่งต่างๆที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น ตลอดจนความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งต่างๆที่เกี่ยวข้องในการดำรงชีวิตของมนุษย์

“สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม” หมายถึง องค์ประกอบต่างๆที่อยู่รอบงานศิลปกรรมดังนี้

- 1) สิ่งแวดล้อมประกอบงานสถาปัตยกรรม หรือ งานสถาปัตยกรรมเดี่ยว เช่น วิหาร ศาลาการเปรียญ อนุสาวรีย์
- 2) สิ่งแวดล้อมประกอบงานสถาปัตยกรรมกลุ่ม หรือ กลุ่มงานสถาปัตยกรรม เช่น กลุ่มอาคารศาสนา กลุ่มอาคารอยู่อาศัย

(คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2530)

นอกจากนี้ยังมีผู้ที่ได้ให้ความหมายของ “การอนุรักษ์” (Conservation) ไว้หลากหลายดังต่อไปนี้

นิจ หิณูชีระนันท์ (2534) ได้เสนอแนวความคิดเรื่องการอนุรักษ์ว่า อนุสรณ์และสถาน (Monuments and Site) คือ อาคารสถานที่และบริเวณที่มนุษย์สร้างขึ้นหรือเป็นไปโดยธรรมชาติและมีคุณค่าในทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ ถือเป็นเกียรติและมรดกของชาติ และของโลก การอนุรักษ์แผนใหม่จะไม่อนุรักษ์อย่างที่เรียกว่า “รักษาไว้ในตู้กระจก” แต่ต้องให้อาคาร สถานที่ บริเวณเช่นว่านั้น ผสมผสานกลมกลืนไปกับชีวิตและเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน นักอนุรักษ์จึงเป็นผู้ที่กำลังฟื้นอดีตให้กลับมาปรับใช้ และเป็นประโยชน์แก่ชีวิตในสังคมปัจจุบัน

รองศาสตราจารย์เดชา บุญค้ำ(2541) ได้ให้คำอธิบาย การอนุรักษ์ มีวิวัฒนาการในประเทศพัฒนาแล้ว มาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะประเทศตะวันตก ดังนั้นจึงมีคำศัพท์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ที่เฉพาะเจาะจงขึ้นหลายคำ บ่งบอกถึงระดับ, ประเภท และวิธีการของการอนุรักษ์ได้ชัดเจน ทำให้การตีความหมาย และการปฏิบัติสามารถทำได้ชัดเจน ไม่เป็นที่ถกเถียงกันมาก ประเทศไทยเราเริ่มตระหนักและมีการรณรงค์ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปกรรม และสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังในวงกว้าง เพียงเมื่อประมาณ 20 ปี ที่ผ่านมาเท่านั้น จึงมีคำศัพท์ที่ใช้กันเกี่ยวกับการอนุรักษ์เป็นกลางๆ เพียงคำเดียว คือ “การอนุรักษ์” คำอื่นๆ นอกจากนั้นยังเป็นคำที่มีความหมายตีความได้ไม่ชัดเจนความหมายความจริงแล้วการอนุรักษ์มีระดับและความเข้มงวดในการปฏิบัติแตกต่างกัน เพื่อให้เกิดความเหมาะสม สำหรับความเป็นอยู่ของสังคม และเป็นการเปิดโอกาสให้มนุษย์ได้มีการ “พัฒนา” อย่างถูกต้องเหมาะสม เพราะถ้าการอนุรักษ์หมายถึงเพียงการควบคุมเข้มงวด ห้ามแตะต้อง ห้ามเปลี่ยนแปลง ห้ามไปทุกอย่าง

บ้านเมืองก็จะไม่เจริญ เมื่อมีอุปสรรคมีข้อห้ามมากแต่เกิดความต้องการสูง ก็จะเกิดการฝ่าฝืน ลักลอบ คอรัปชั่น และการทำลายขึ้น โดยยากที่จะควบคุมไว้ได้ ดังนั้นจึงได้มีการพัฒนาการอนุรักษ์ขึ้น ในรูปแบบที่มีความหมายและเข้มงวดในการปฏิบัติที่แตกต่างกัน ซึ่งในที่นี้จะเน้นการอนุรักษ์ทางด้านภูมิสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมดังต่อไปนี้

1) Conservation (การอนุรักษ์)

หมายถึง กระบวนการสงวนรักษาที่ไม่เข้มงวด และเป็นลักษณะผ่อนคลายเป็น เพื่อปกป้อง สิ่งแวดล้อม ภูมิทัศน์หรือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ไว้มิให้สูญหาย หรือถูกเปลี่ยนแปลงไปโดย การใช้ สอยหรือบริโภค ที่ไม่เหมาะสมหรือกล่าวโดยหลักการก็คือ เป็นการพิทักษ์รักษาสภาพและเอกลักษณ์ เดิมไว้ แต่ไม่หวงห้าม ในการใช้พจนานุกรมภูมิสถาปัตยกรรม (B.H. Morrow, 1981) ให้นิยามไว้ว่าเป็น '...เป็นกิจกรรมทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อส่งเสริมระดับการจำกัดการผลาญทรัพยากร อันได้แก่ แร่ ชาติ ดิน พืชพันธุ์ และสัตว์ การปฏิบัติการอนุรักษ์ที่ครอบคลุมถึงการตัดไม้ซุงแบบคัดเลือก ควบคู่ไปกับการ ปลูกป่าขนาดใหญ่ การอนุรักษ์เชิงการจัดการ ได้แก่ การจำกัดการใช้ทุ่งหญ้า ทะเล ทะเลทราย ล่าธรร และแหล่งที่อยู่ของสัตว์และทรัพยากรอื่นๆ ไม่ให้เป็นไปในทางที่ผิด การอนุรักษ์สนับสนุนการทำเหมือง แร่ที่ฉลาด และถูกวิธีด้วยตัวอย่าง การปรับปรุงบูรณะอาคารเก่าแก่ เพื่อใช้ประโยชน์ใหม่ตามย่านเมือง เก่าโดยคงลักษณะสำคัญเดิมไว้

แต่โดยสรุปแล้วคำว่า 'Conservation' เป็นคำกลางๆ ที่ใช้กันโดยทั่วไป เข้าใจว่าเป็นคำเก่าแก่ ก่อนมีการพัฒนากระบวนการอนุรักษ์นั่นเอง ดังนั้นคำว่า 'การอนุรักษ์' ของไทยเราก็น่าจะมีคำศัพท์ เฉพาะเพิ่มเติม ในภายหลังได้ด้วยเช่นกัน

2) Preservation (การพิทักษ์รักษา)

หมายถึง กระบวนการปกป้องโดย (1) สร้างเสริมความมั่นคงถาวร (2) สร้างใหม่ด้วยวิธีการและ วัตถุดั้งเดิม (3) รักษาสภาพเดิมหรือ (4) ปรับปรุงสภาพและเสริมคุณภาพเฉพาะสิ่งแวดล้อม ภูมิทัศน์ หรืออาคารสถานที่ให้คงอยู่ตลอดไปอย่างถาวร พจนานุกรมภูมิสถาปัตยกรรม (อ้างแล้ว) ให้นิยามว่า เป็น.. 'กิจกรรมทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อส่งเสริมให้ความเป็นธรรมชาติแท้ หรือภูมิทัศน์ดั้งเดิมคงอยู่ ตลอดไป โดยปราศจากการแตะต้อง หรือการเปลี่ยนแปลงใดๆ การพิทักษ์รักษาที่มีความเข้มงวดกวดขัน จำกัดการใช้บริเวณดังกล่าวเป็นอย่างสูง ทั้งนี้เพื่อปกป้องมิให้เกิดความเสียหายขึ้นแม้แต่เล็กน้อย หรือ อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า เป็นลัทธิการปกครองที่เข้มงวดที่มีการอนุรักษ์เป็นตัวเสริมตัวอย่าง การ อนุรักษ์ภาพฝาผนัง ภาพเขียน ศิลปวัตถุ การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ซึ่งสามารถเสริมความ แข็งแรงเพิ่มเติม บริเวณอุทยานแห่งชาติทั้งหมด ยกเว้นพื้นที่ส่วนบริการ การอนุรักษ์ระบบนิเวศน์ที่ เปราะบาง

การอนุรักษ์แบบนี้อาจผ่านการฟื้นฟูบูรณะที่ถูกต้องมาก่อนแล้วก็ได้ การทำอาหารกระป๋องหรืออาหารแห้ง อาหารแช่แข็ง การดองซากสัตว์ก็ใช้ Preservation ด้วย Preservation เป็นการอนุรักษ์ขั้นสูงสุดและเข้มงวดที่สุด ในเรื่องความแท้ดั้งเดิม

3) Restoration (การบูรณะ)

หมายถึง บูรณะสิ่งแวดล้อมภูมิทัศน์ หรืออาคารสถานที่ที่เสื่อมโทรมหรือหมดสภาพ ขึ้นมาใหม่ ให้มีรูปร่างลักษณะ รวมทั้งสไตล์ที่จะบูรณะให้เป็นอย่างไรนั้น จะต้องมีความถูกต้องอย่างเข้มงวด โดยการค้นคว้าวิจัยอย่างจริงจังและถูกต้องที่สุดตัวอย่าง การบูรณะวัดเก่าบางแห่งในอยุธยาที่เหลือ แต่ฐานและผนังบางส่วนขึ้นมาใหม่

4) Rehabilitation (การฟื้นฟู, การปฏิสังขรณ์)

หมายถึง การฟื้นฟูสภาพของภูมิทัศน์ อาคารสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ให้กลับอยู่ในสภาพที่ใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งโดยปกติจะทำในระดับเพียงการซ่อมแซมให้มีสภาพดี และอาจรวมถึงการปรับสภาพเล็กน้อย เพื่อให้สะดวกแก่การใช้งาน ระดับของการรักษาความแท้ดั้งเดิมเป็นรองตัวอย่าง การซ่อมแซมและปรับปรุงอาคารเก่าแก่บางหลังในโบราณสถาน เพื่อใช้เป็นแหล่งตั้งคู่มือนักท่องเที่ยว และยอมให้ใช้งานในสภาพเบาบางได้ เช่น ใช้เป็นร้านขายของที่ระลึกเล็กๆ น้อยๆ ทำเป็นที่ขายตั๋วหรือจัดนิทรรศการขนาดเล็ก

5) Reconstruction (สร้างของเก่าขึ้นมาใหม่)

หมายถึง การสร้างภูมิทัศน์หรืออาคารแบบดั้งเดิมขึ้นมาใหม่ จากอาคารหรือสถานที่ ที่ประวัติศาสตร์เดิมที่เสื่อมสูญไปแล้ว โดยสร้างขึ้น ณ ที่ใดก็ได้ไม่จำเป็นต้องเป็นที่เดิม แต่สร้างเหมือนเดิมทุกประการตั้งแต่ฐานติดดินขึ้นไป รูปแบบที่สร้างจะต้องเก็บหรือค้นคว้าวิจัยจากเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ภาพถ่ายหรือภาพวาดเก่า ความแท้ขึ้นอยู่กับเอกสาร หลักฐาน และ ทูนาทรัพย์ที่เอื้ออำนวยตัวอย่าง พระที่นั่งศรีสรรเพชรในเมืองโบราณบางปู

สำหรับอาคารโบราณจำลองจากภาคต่างๆ ของประเทศไทยในเมืองโบราณ ที่จำลองย่อส่วนจากของเดิมที่ยังอยู่ในนั้น ไม่เข้าข่ายเป็น Reconstruction แต่เรียกว่าเป็นการจำลองย่อส่วน

6) Interpretation (การแปลความหมาย)

หมายถึง การรักษาลักษณะดั้งเดิมของสิ่งแวดล้อมภูมิทัศน์ และอาคารสถานที่เก่าแก่ไว้บ้าง โดยสอดใส่การใช้สอยอย่างใหม่ๆ ตามสภาวะเศรษฐกิจของยุคใหม่ การค้นคว้าวิจัย ถือเป็นองค์ประกอบหลักของการออกแบบ ซึ่งจะต้องนำลักษณะและการใช้สอยใหม่ตัวอย่าง การสร้างอาคารใหม่ในเขตเมืองเก่า เช่น ศูนย์บริการ ภัตตาคาร โรงแรม ที่พักอาศัย โดยใช้ลักษณะเดิม การนำองค์ประกอบเก่าทางสถาปัตยกรรมมาใช้ (เช่น กาลแลหรือใช้รูปทรง ลวดลายละม้าย) และการนำวัสดุท้องถิ่นมาใช้และก่อสร้าง ในลักษณะเก่าแก่ รวมทั้งการดัดแปลงอาคารเก่าแก่ให้คงรูปสำคัญบางประการ โดยเปลี่ยนการใช้สอยจากเดิมอย่างสิ้นเชิง

7) Reservation (การสงวนไว้ใช้)

หมายถึง การสงวนไว้ใช้ประโยชน์ภายนอก ซึ่งการใช้ประโยชน์ในภายหน้าอาจเปลี่ยนไปจากสภาพเดิมเล็กน้อย หรือโดยสิ้นเชิงได้ตัวอย่าง ป่าสงวนที่อนุญาตให้คนเข้าไปเก็บของป่า, ติ่มงู ฯลฯ ได้ ที่ดินสงวนของทางราชการ กองทัพ ที่ดินสงวนเพื่อการผังเมือง สาธารณูปโภค การคมนาคม ที่ดินสงวนไว้ให้ชนพื้นเมืองดั้งเดิม เช่น อินเดียนแดง และที่ดินสงวนเพื่อเป็นทรัพยากร

2.1.2 การอนุรักษ์ชุมชนเมือง

การอนุรักษ์ไม่ได้จำกัดไว้เพียงการอนุรักษ์อาคาร สถาปัตยกรรม หรือโบราณสถาน โบราณวัตถุ หากหมายถึงกลุ่มอาคาร ย่านต่างๆ ไปจนถึงการอนุรักษ์เมืองทั้งเมือง

เมือง หมายถึง พื้นที่ที่อาจกำหนดขอบเขตได้บริเวณใด บริเวณหนึ่ง ประกอบด้วยอาคาร สิ่งก่อสร้างในการดำเนินชีวิตของประชาชน และสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับอาคาร สิ่งก่อสร้างและวิถีชีวิตของประชาชนในเมืองเหล่านี้ อยู่ภายใต้การควบคุมและบริหารของผู้ปกครองนคร

ชุมชน หมายถึง พื้นที่ที่อาจกำหนดขอบเขตได้ในบริเวณหนึ่งอาจมีลักษณะทางกายภาพคล้ายคลึงกับเมือง มีผู้ปกครองหรือผู้นำในการบริหาร การจัดการจัดระบบและระเบียบในชุมชนเป็นลักษณะที่ไม่ซับซ้อน โดยทั่วไปแล้วชุมชนมักจะมีขนาดเล็ก เช่น ชุมชนโบราณ เมืองโบราณ (เอกสารโบราณคดี, 2532)

การอนุรักษ์ในปัจจุบัน ไม่ได้จำกัดไว้เพียงการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุอย่างเดียว เพราะสิ่งที่กล่าวมาล้วนเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในชุมชนรวมถึงวิถีชีวิต การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งก่อสร้าง และสภาพแวดล้อมซึ่งชุมชนนั้นๆ มีวิวัฒนาการอยู่ภายใต้พื้นที่และวัฒนธรรมของตน

2.1.2.1 การอนุรักษ์ชุมชนเมืองสามารถแบ่งประเภทของเมืองต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้ (องค์การยูเนสโก, 2515)

1) เมืองประวัติศาสตร์ (Historic Sites)

1.1 เมืองร้าง (Abandoned / Dead Ancient / Historical City) หมายถึง เมืองที่เจริญอยู่ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือหลายช่วงเวลาก่อนที่จะถูกทิ้งร้างไปในปัจจุบัน เช่น นครวัด ปอมเปอี เป็นต้น ลักษณะของเมืองเหล่านี้จะคงสภาพอยู่ได้เรื่อยๆ วกเว้นวัสดุและโครงสร้างอาคารที่อาจเสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา เนื่องจากไม่มีการใช้งานอื่นซ้ำแทรกแซงเนื้อเมือง (Historic Fabric) ยังคงมีความสมบูรณ์สูงมาก

1.2 เมืองโบราณที่ถูกทิ้งร้างและนำกลับมาใช้ใหม่ในปัจจุบัน เนื่องจากพื้นที่ในการเข้าไปตั้งถิ่นฐานในปัจจุบันมีความจำกัด จึงต้องกลับไปใช้พื้นที่เมืองโบราณที่ถูกทิ้งร้างไป การเข้าไปตั้ง

ถิ่นฐานประเภทนี้ มักจะทำลายโบราณสถานและหลักฐานของเมืองโบราณโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เมืองในลักษณะนี้มีตัวอย่างของเมืองเช่น อยุธยา ลพบุรี เชียงใหม่ เป็นต้น

เมืองในลักษณะนี้จะถูกทำลายอย่างรวดเร็วและรุนแรง มีทั้งการถูกบุกรุกทำให้เมืองเปลี่ยนแปลงจนถึงใจกลาง หรือแกนเมือง (Core Area) แต่ยังคงเหลือโบราณสถานและหลักฐานต่างๆกระจายอยู่เป็นกลุ่ม เช่น เมืองเชียงใหม่ และการทำลายอีกประเภทหนึ่งในเมืองโบราณ บางแห่งจะถูกทำลายจนไม่อาจมองเห็นภาพของเมืองได้ว่าเคยเป็นเมืองโบราณ หรือเมืองประวัติศาสตร์ เช่น เมืองบุรีรัมย์

1.3 เมืองที่มีพัฒนาการจากอดีตถึงปัจจุบัน (Living Ancient / Historic City) คือเมืองโบราณหรือเมืองประวัติศาสตร์ที่มีการใช้งานสืบเนื่องมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรือง ตกต่ำ การฟื้นฟู แต่มีการพัฒนามาตามเวลา เมืองเหล่านี้ต้องเผชิญกับความเสื่อมโทรมหรือ การถูกทำลายเนื้อเมืองทางประวัติศาสตร์ในหลายลักษณะ เช่น

- การขาดการนำในทางเศรษฐกิจที่เหมาะสมกับสภาพของเมือง ทำให้ประชากรภายในเมืองอพยพออกจากเมือง ทิ้งเมืองให้เสื่อมสภาพ ซึ่งเป็นกรณีของเวียงพระธาตุลำปางหลวง

- ระบบเศรษฐกิจของเมืองมีความคล่องตัวสูงเกินไปเป็นสาเหตุโดยตรงที่ต้องรื้อถอนอาคาร สิ่งก่อสร้างในอดีต เพื่อสร้างอาคารใหม่ที่อำนวยความสะดวกได้มากกว่า แต่การสร้างอาคารขึ้นมาใหม่ไม่ได้คำนึงถึงความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และบรรยากาศของเมือง (Urban Environment)

- จำนวนประชากรไม่คงที่ ความสะดวกสบายในระบบคมนาคมขนส่งทำให้ประชากรย้ายออกจากศูนย์กลางเมืองเป็นศูนย์กลางประวัติศาสตร์ที่ถูกทิ้งร้าง

- การปรับตัวเมืองเก่าให้ใช้ได้กับสภาพการพัฒนาแบบใหม่ในประโยชน์ใช้สอยใหม่ การเพิ่มปริมาณระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการทางสังคม เป็นผลให้รูปแบบ ลักษณะ และบรรยากาศของเมืองเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

2) ย่านประวัติศาสตร์ (Historic District)

หมายถึง พื้นที่ส่วนหนึ่งส่วนใดของเมืองซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือทางโบราณคดี ประกอบด้วยอาคารและองค์ประกอบทางประวัติศาสตร์ หรือแหล่งโบราณคดีหลายแห่งรวมกันเป็นพื้นที่หนึ่ง ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

ก. ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม (Historic / Architectural District)

ข. ย่านประวัติศาสตร์พาณิชยกรรม (Commercial District)

ค. ย่านประวัติศาสตร์ชนบท (Rural District)

ง. ย่านประวัติศาสตร์อุตสาหกรรม (Industrial District)

จ. เขตพื้นที่ทางโบราณคดี (Archeological District)

ในการพิจารณาย่านประวัติศาสตร์ที่มีสาระสำคัญทางประวัติศาสตร์นั้น ประกอบด้วยกลุ่มอาคาร (Group of Building) หรือโครงสร้างของย่าน (Structure) โดยอาศัยข้อมูลทางประวัติศาสตร์เป็นตัวชี้นำไปสู่ความเป็นเอกลักษณ์และสมบัติที่ทรงคุณค่าและเปี่ยมไปด้วยคุณภาพ (Aesthetic Qualities) ของพื้นที่หรือท้องถิ่นนั้นๆ

2.1.2.2 ประเภทของการอนุรักษ์สามารถจำแนกออกเป็นกลุ่มดังนี้

1) สถาปัตยกรรม (Architecture and Building) ได้แก่อาคาร กลุ่มอาคาร สิ่งก่อสร้างขนาดเล็กและขนาดใหญ่ งานสถาปัตยกรรมเป็นสิ่งก่อสร้างที่อยู่ได้ยาวนาน สามารถเป็นตัวแทนของงานสถาปัตยกรรมในยุคสมัยต่างๆ บอกเล่าถึงเหตุการณ์และความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม วัฒนธรรมประเพณีชุมชน สถาปัตยกรรมเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่ง ซึ่งไม่อาจใช้เป็นตัวแทนของเมืองหรือชุมชนทั้งหมดได้ การทำให้การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเกิดคุณค่าระดับชุมชนจะต้องพิจารณาองค์ประกอบและสิ่งแวดล้อมโดยรอบของสถาปัตยกรรมนั้น ดังเช่น กฎบัตรเมืองเวนิซ ได้กล่าวว่า “ไม่ได้เป็นเพียงผลงานทางสถาปัตยกรรมเพียงหลังเดียวเท่านั้นแต่หมายถึงที่ตั้งเมืองหรือชนบทซึ่งมีลักษณะเป็นแหล่งอารยธรรมเฉพาะอย่าง (Particular Civilization) มีความสำคัญทางพัฒนาการและประวัติศาสตร์หรือเป็นที่ตั้งทางประวัติศาสตร์ (Historic)

2) อนุสรณ์และสถาน (Monuments and Sites) ในระดับสากลที่ยอมรับโดยทั่วไปจะยอมรับว่าสิ่งก่อสร้าง โบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือย่าน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าและเป็นตัวแทนที่แสดงให้เห็นถึงคุณภาพของชุมชน

3) ศิลปสถาปัตยกรรม และสิ่งแวดล้อม (Historic Center or Historic Urban Center) ในยุโรปมีแนวความคิดเปลี่ยนแปลงเป็นที่ยอมรับในการให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ศูนย์กลางที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของเมือง หรือส่วนของเมืองเก่าที่มีลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของเมือง

ก. ศูนย์กลางเป็นลักษณะองค์ประกอบของศูนย์กลางหรือ กลุ่มอาคาร หรือสิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะพิเศษเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เช่น การวางแปลน ขนาด สัดส่วนของถนนและอาคาร เป็นต้น

ข. มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมมากโดยที่อาจเกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางผังเมือง เรียกว่ามีคุณค่าทั้งความงาม (Aesthetic) และทางประวัติศาสตร์ (Historic)

ค. มีความต่อเนื่องของการดำรงชีวิตของสังคม อยู่ในชวงนั้น เช่น กิจกรรมของเมือง เป็นต้น

ส่วน Historic Center ในยุโรปจะแบ่งประเภทออกเป็นส่วนย่อยๆตามความสำคัญในฐานะที่เป็นศูนย์กลางโครงสร้างและลักษณะทางภูมิประเทศ แบ่งเป็น 4 ลักษณะคือ

ก. กลุ่มของอาคาร หรือส่วนชุมชนที่แยกออกต่างหากจากเมือง แต่ยังมีอาคารอยู่ เช่น หมู่บ้าน

ข. เมืองทางประวัติศาสตร์ (Historic Town) ซึ่งยังคงคุณค่า ลักษณะสวยงาม หรือคุณค่าทางศิลปสถาปัตยกรรมแบบอย่างสมัยเดิมไว้เป็นส่วนใหญ่ เกือบทั้งส่วนของเมืองอาจจะมี ความสำคัญทางด้านเป็นศูนย์กลางทางศิลปะ การค้า การเมือง ศาสนา ในประวัติศาสตร์มาก่อน

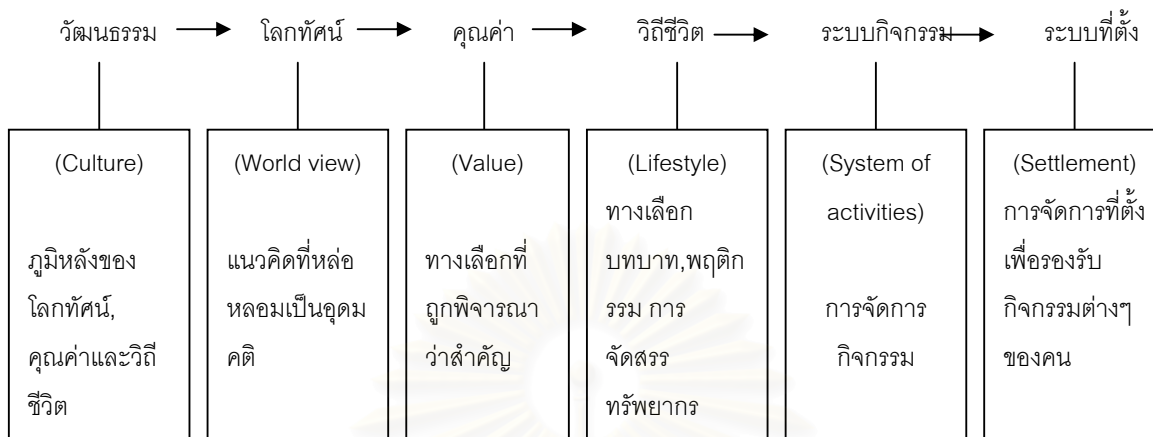
4) ศิลปกรรมและวัฒนธรรมประเพณี (Art and Culture) ได้แก่ งานศิลปกรรมแขนงต่างๆ หรือเป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของงานสถาปัตยกรรมรวมทั้งกิจกรรม (Activities) ประเพณี (Custom) ทั้งสองประเภทจะเป็นองค์ประกอบย่อยๆ ในการอนุรักษ์ เป็นสิ่งที่มองเห็นและจับต้องได้ยาก เพราะบางสิ่งอาจเป็นความเชื่อของชุมชน แต่จะเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิต (Way of Life) และคุณภาพชีวิต (Quality of Life) ของชุมชนที่เป็นส่วนหนึ่งที่ก่อให้เกิดเอกลักษณ์ของชุมชน

5) ความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์เมือง (Town /Landscape Relationship) Roy Woskett ได้ศึกษาวิธีการอนุรักษ์เมืองโดยหาแนวทางการใช้พื้นที่อย่างมีคุณค่า และคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของชุมชน ภูมิทัศน์เมืองเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงความเป็นเอกลักษณ์ของเมืองได้ โดยที่เรามักจะเข้าใจว่าขนาดของเมือง จำนวนประชากร รูปแบบอาคาร ลักษณะภูมิประเทศ ขอบเขต เป็นส่วนช่วยกำหนดให้เมืองแต่ละเมืองมีเอกลักษณ์ของตัวเอง

2.1.2.3 การอนุรักษ์ระบบกิจกรรม ที่ตั้ง และวัฒนธรรม

การอนุรักษ์ชุมชนเมืองแนวความคิดของ Amos Rapoport (1977) ได้เสนอแผนภูมิที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมมนุษย์กับที่ตั้ง ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนพื้นเมืองเดิม อันส่งผลไปถึงความสำคัญและสาเหตุที่ต้องอนุรักษ์มีวิธีการที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์ นั่นคือ ด้านสังคม - วัฒนธรรม และกายภาพ ซึ่งทั้ง 2 ด้านถือว่ามี ความสัมพันธ์กันอย่างมากเพราะการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้านสังคม-วัฒนธรรม จะสะท้อนถึงความสัมพันธ์ หรือความเชื่อมโยงด้านที่ตั้งทางกายภาพโดยอัตโนมัติ

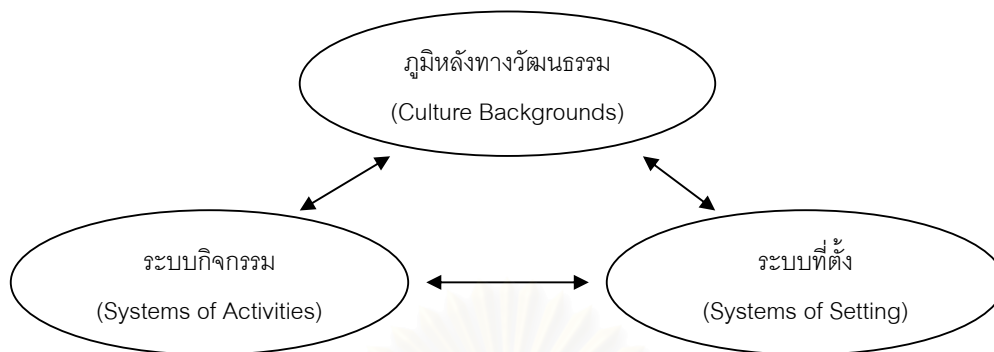
ภูมิหลังทางวัฒนธรรมจะเป็นตัวกำหนดระบบกิจกรรมของมนุษย์ นอกจากนี้ระบบกิจกรรมยังมีความสัมพันธ์โดยตรงกับระบบที่ตั้ง ซึ่งเป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรมในแง่กายภาพและพื้นที่นั่นเอง เมื่อระบบที่ตั้ง (แง่กายภาพ) สัมพันธ์โดยตรงกับระบบกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจ การอนุรักษ์ระบบที่ตั้งจึงต้องอิงกับการอนุรักษ์ระบบกิจกรรมของผู้ที่อยู่อาศัยในเมือง

แผนภูมิที่ 3 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมมนุษย์กับที่ตั้ง

แนวความคิดของ Amos Rapoport เป็นการพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม แต่ก้าวของการพัฒนานั้นควรจะมีอยู่ในสังคมอย่างพอเหมาะ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมที่เหมาะสม การที่จะทำให้แนวคิดนี้เป็นจริงได้ก็คือ ควรมีการพิจารณาสร้างนโยบายที่เกี่ยวกับเมืองในประเด็นที่ว่า การพัฒนา (Change) มีความสมดุลกับการอนุรักษ์ (Continuity) หรือไม่ โดยจะต้องตอบให้ได้ว่าจะอะไรเป็นภาพลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เด่นชัดของเมือง (Key Culture Image) เพราะสิ่งนี้ถือเป็นรากฐานของสังคม ทำให้สังคมอยู่ได้อย่างมีเอกลักษณ์ และต้องระบุให้ได้ว่าองค์ประกอบของวัฒนธรรมอันไหนเป็นส่วนแกนหลัก (Core) อันไหนเป็นเพียงส่วนขอบนอกหรือเปลือก (Periphery) ซึ่งวัฒนธรรมส่วนแกนหลักนั้นจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆหรือไม่เปลี่ยนแปลงเลย แต่วัฒนธรรมส่วนขอบนอกจะเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การอนุรักษ์ส่วนแกนหลักของวัฒนธรรมจะเป็นกุญแจไปสู่ความสำเร็จของการสืบต่อมรดกทางวัฒนธรรม ขณะที่กระบวนการเปลี่ยนแปลงในส่วนขอบนอกของวัฒนธรรมนั้นอนุญาตให้มีได้

วิธีการระบุว่าวัฒนธรรมส่วนใดเป็นแกนหลักและส่วนเป็นขอบนอกนั้น สามารถทำได้โดยอาศัยข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เช่น การดูอายุหรือความเก่าแก่ทางวัฒนธรรม จากนั้นก็ระบุลักษณะของแต่ละวัฒนธรรมที่จะทำการอนุรักษ์ และสุดท้ายคือการจัดระเบียบข้อมูลตามเกณฑ์อายุนั้น

แผนภูมิที่ 4 แสดงแนวความคิดการอนุรักษ์ของ Amos Rapoport

2.1.2.4 การอนุรักษ์องค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนโบราณ

องค์ประกอบหลักของชุมชนโบราณ ซึ่งประกอบด้วยบริเวณอันเป็นที่ตั้งของสถาปัตยกรรมหรือโบราณสถาน แนวคูน้ำคันดิน หรือคูเมืองกำแพงเมือง ถนนโบราณ สระน้ำ บาราย หลุมขุดค้นทางโบราณคดี และพื้นที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถานอื่นๆ (วีระ สัจกุล, 2539) นอกจากนี้ยังรวมถึงระบบชลประทานโบราณด้วย ส่วนขององค์ประกอบหลักทางกายภาพของชุมชนโบราณด้านหน้าที่ควรพิจารณา มีดังต่อไปนี้

1. องค์ประกอบที่เกี่ยวกับการแสดงขอบเขตเมือง เช่น กำแพงเมือง บ่อม ประตูเมือง กำแพงดิน คูน้ำคันดิน เป็นต้น
2. องค์ประกอบเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี สังคมล้านนาเป็นสังคมที่มีการนับถือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ หรือผี ซึ่งจะเป็นผีบรรพบุรุษ ผีประจำหมู่บ้าน เป็นระบบความเชื่ออย่างหนึ่งในสังคมล้านนาและเป็นส่วนที่มีบทบาทอย่างสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมในทางสังคม องค์ประกอบ เช่น สะดือเมือง เสาคันทึล ไม้เสื่อเมือง ศาลเสื่อเมือง ศาลเสื่อบ้าน เป็นต้น
3. องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนา เช่น วัดร้าง วัดที่ยังใช้อยู่ โดยชาวล้านนาจะมีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาร่วมกันที่วัด
4. องค์ประกอบที่เกี่ยวกับการพัฒนาทางสังคมและประวัติศาสตร์การเมือง เช่น คุ่มเจ้านาย คุ่มเจ้าเมือง สุสาน ลานเมือง เป็นต้น
5. องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับระบบการจัดการน้ำ เช่น หนองน้ำ ลำเหมือง ฝ่าย ลำห้วย เป็นต้น
6. องค์ประกอบทางภูมิทัศน์เมือง เช่น ต้นไม้ใหญ่ ต้นไม้ที่มีประวัติศาสตร์หรือตำนาน
7. องค์ประกอบเกี่ยวกับระบบการผลิตทางการเกษตร เช่น ทุ่งข้าว ร่องนา
8. องค์ประกอบของกลุ่มอาคาร เช่น กลุ่มเรือนพักอาศัย กลุ่มร้านค้า กลุ่มของวัด

9. องค์ประกอบของพื้นที่ว่างสาธารณะ เป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์ ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจร่วมกัน เช่น ช่วงเมือง ลานวัด ตลาด เป็นต้น

2.1.2.5 วิธีการดำเนินการอนุรักษ์องค์ประกอบสถาปัตยกรรม มีดังนี้

1) การสงวนรักษา (Preservation) หมายถึงการทำให้อาคารอยู่ในสภาพที่ดูเดิมในกรณีซึ่งสภาพโครงสร้างยังสามารถทำหน้าที่เป็นปกติได้ จึงเน้นหนักไปที่รายละเอียดอาคาร

2) การบูรณะปฏิสังขรณ์ (Restoration) หมายถึง การสร้างเพิ่มเติมขึ้นในสภาพแวดล้อมเดิม ผลลัพธ์สุดท้ายไม่จำเป็นต้องเหมือนเดิม เพราะการลอกเลียนของเดิมจะเป็นการทำลายคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เนื่องจากการทำขึ้นใหม่ในช่วงเวลาต่างๆกันจะทำให้ชนรุ่นหลังมีความสับสนได้

3) การสร้างใหม่ (Reconstruction) บางกรณีอาคารที่มีคุณค่าความสำคัญเสียหายหมดสิ้นไปแล้ว แต่ยังมีแบบก่อสร้างเดิมหลงเหลืออยู่ หากคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของอาคารมีมากเพียงพอ ก็อาจสร้างขึ้นใหม่ทั้งหมดก็ได้ ตัวอย่างในต่างประเทศ เช่น Barcelona Pavillion ออกแบบโดยมิส แวน เดอร์ โรห์ หรือ Schroder Schroder House ออกแบบโดย เกอริท ริทเวล ก็ถูกสร้างขึ้นใหม่ โดยรัฐบาลในฐานะที่เป็นจุดอ้างอิงหลักทางประวัติศาสตร์ ศิลปะและสถาปัตยกรรม เป็นต้น

4) การเสริมสร้างความมั่นคง (Consolidation) หมายถึง การทำนุบำรุงให้อยู่ในสภาพดูเดิม ในกรณีที่สภาพโครงสร้างถึงอายุขัย ไม่สามารถทำหน้าที่เป็นปกติได้ ก็ต้องเน้นเสริมที่โครงสร้าง

2.2 แนวความคิดและทฤษฎีเมืองยั่งยืน

2.2.1 ทฤษฎีเมืองยั่งยืน (Sustainable City)

การพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ ความสามารถที่จะตอบสนองความต้องการของคนในยุคปัจจุบัน โดยไม่ขัดขวางหรือทำลายความสามารถของคนในยุคต่าง ๆ ไป ที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง ซึ่งรายงานฉบับนี้ มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการประชุม The Earth Summit ในปี ค.ศ. 1992

แนวทางเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) ได้ถูกกำหนดขึ้นมาในแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการกำหนดนโยบายของภาครัฐบาลและเอกชน และสำหรับทางเลือกของบุคคลในศตวรรษที่ 21

สาระสำคัญของ Agenda 21

Agenda 21 กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นหนทางที่จะเอาชนะทั้งในเรื่องของความยากจนและการทำลายสิ่งแวดล้อม

Agenda 21 กล่าวว่า ประชากร การบริโภค และเทคโนโลยี เป็นพลังผลักดันหลักที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม และมีความจำเป็นต้องดำเนินการอะไรบางอย่างเพื่อที่จะลดรูปแบบของการบริโภคที่ฟุ่มเฟือยและไร้ประสิทธิภาพในบางส่วนของโลก รวมทั้งการพัฒนาเทคโนโลยี และเทคนิคต่าง ๆ ที่จะตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ในขณะที่เดียวกันกับที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างระมัดระวัง

Agenda 21 เสนอแนวทางต่าง ๆ เพื่อต่อสู้กับความเสื่อมโทรมของดิน อากาศ น้ำ รวมถึงแนวทางเพื่ออนุรักษ์ป่าไม้ และความหลากหลายชนิดพันธุ์ของสิ่งมีชีวิต การต่อสู้กับความยากจน แก้ไขการบริโภคที่ฟุ่มเฟือย การวางแผนและการจัดการกับการศึกษา สุขภาพอนามัย การแก้ปัญหาของเมืองใหญ่ ๆ และของเกษตรกร

Agenda 21 ยังเรียกร้องให้รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ดำเนินกลยุทธ์การพัฒนาประเทศในลักษณะที่ยั่งยืน โดยการเปิดโอกาสให้กลุ่มต่าง ๆ ทั้งภาครัฐบาลและเอกชนเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง แม้ว่ารัฐบาลจะมีความรับผิดชอบหลักในการชี้นำเพื่อการเปลี่ยนแปลง

เนื้อหาใน Agenda 21 แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ซึ่งในแต่ละส่วนมีข้อปลีกย่อย ที่สามารถนำมาใช้กับชุมชนเวียงพระธาตุคำปางหลวง ดังนี้

ส่วนที่ 1 : มิติทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ

- 1) การต่อสู้กับความยากจน
- 2) การคุ้มครองและส่งเสริมสุขภาพ
- 3) การตั้งถิ่นฐานอย่างยั่งยืน
- 4) การตัดสินใจเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ส่วนที่ 2 : การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร

- 1) การจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน
- 2) การเกษตรอย่างยั่งยืนและการพัฒนาชนบท

ส่วนที่ 3 : การส่งเสริมบทบาทของกลุ่มที่สำคัญ

- 1) สตรีในการพัฒนาที่ยั่งยืน
- 2) เด็กและเยาวชนในการพัฒนาที่ยั่งยืน
- 3) การส่งเสริมบทบาทของคนพื้นเมือง
- 4) รัฐบาลท้องถิ่น
- 5) การส่งเสริมบทบาทของเกษตรกร

ส่วนที่ 4 วิธีการในการดำเนินงาน

- 1) การเงินสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืน
- 2) การถ่ายทอดเทคโนโลยี
- 3) การศึกษา ฝึกอบรม และการตระหนักรู้ของสาธารณชน
- 4) การสร้างสมรรถนะเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน
- 5) การจัดองค์การเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน
- 6) ข้อมูลข่าวสารเพื่อการตัดสินใจ

2.2.2 แนวความคิดและทฤษฎีเมืองน่าอยู่ (Livable City)

เมืองน่าอยู่ หมายถึง เมืองที่มีการสร้างสรรค์และปรับปรุงสิ่งแวดล้อมทั้งด้านกายภาพ และสังคมอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีการขยายแหล่งทรัพยากรของชุมชน โดยให้ประชาชนในชุมชนนั้นมีส่วนร่วมและช่วยเหลือซึ่งกันและกันเกี่ยวกับการดำเนินวิถีทางของชีวิตที่ดีที่สุด ยังหมายถึงเมืองที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดี เมืองที่มีการจราจรดี เมืองที่มีมลภาวะน้อยที่สุด ซึ่งสภาพดังกล่าวข้างต้นจะเกิดจากการรวมตัวของชุมชนเมืองนั้น ในการร่วมกันต่อสู้ต่อสู้เพื่อก่อให้เกิดสภาวะดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า สภาวะดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ ก็ด้วยความร่วมมือร่วมใจของพลเมืองในชุมชนนั้น และเจ้าหน้าที่ของเมืองทุกระดับในชุมชนเมืองนั้นโดยเฉพาะผู้บริหารระดับสูงสุดของชุมชนนั้น

ลักษณะของเมืองน่าอยู่ เพื่อให้ทราบว่าลักษณะของเมืองน่าอยู่เป็นอย่างไร ทางองค์การอนามัยโลก (World Health Organization) จึงได้รวบรวมไว้เป็นหัวข้อได้ 11 ประการ (ไชยยันต์ : 2538) ดังนี้

1. การรักษาสุขภาพความสะอาดด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อมที่มีคุณภาพ รวมทั้งคุณภาพของที่อยู่อาศัย
2. ระบบนิเวศน์ ที่ยึดโยงการอยู่ร่วมกันระหว่าง พืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อมที่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลอย่างยั่งยืนนาน
3. ชุมชนมีความเกื้อกูลและไม่เอาัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน
4. ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง ในการกำหนด ควบคุมและตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต สุขภาพอนามัยและความกินดีอยู่ดี
5. การสนองตอบความจำเป็นพื้นฐาน (อาหาร, น้ำ, ที่พักอาศัย, รายได้, ความปลอดภัยและการมีงานทำ) สำหรับประชาชนในชุมชนเมืองทุกคน
6. มีกลไกการระดมความคิด ประสพการณ์และทรัพยากรอันหลากหลายจากการประสานงานการติดต่อ และการทำงานร่วมกับชุมชน
7. เป็นเมืองที่มีระบบเศรษฐกิจที่หลากหลายมีชีวิตชีวา และมีนวัตกรรมอยู่เสมอ

8. เสริมสร้างการเชื่อมโยงมรดกทางวัฒนธรรม สภาพทางชีวภาพอันดีงาน รวมทั้งเอกลักษณ์ของกลุ่มชนในชุมชนของแต่ละชุมชน

9. ให้มีรูปแบบการดำเนินงานที่สามารถขับเคลื่อนโครงการให้บรรลุเป้าหมายโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

10. ให้มีระบบการให้บริการดูแลความเจ็บป่วยที่เหมาะสมสำหรับประชาชนทุกคน

11. มีสภาวะสุขภาพของประชาชนในระดับดีมาก คือ มีสุขภาพอนามัยในระดับสูง และมีอัตราการเจ็บป่วยในระดับต่ำ

ในปัจจุบันโครงการเมืองน่าอยู่มีความหมายกว้าง คือ จะเป็นเมืองที่มีผู้บริหารระดับสูง และชุมชนที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล สามารถมองเห็นการเปลี่ยนแปลงที่จะก่อให้เกิดผลดีต่อชุมชนในอนาคต

แนวทางการดำเนินโครงการเมืองน่าอยู่ จะมีลักษณะอยู่ 6 ประการ (ไชยยันต์ : 2538) คือ

1. ความมุ่งมั่นทางสาธารณสุข (Commitment to health)
2. การตัดสินใจทางการเมือง (Political decision making)
3. การสร้างกลไกการประสานงานและการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรของภาครัฐ และเอกชน (Intersectoral action)
4. การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community participation)
5. นวัตกรรม (Innovation) การเปิดโอกาสให้มีแนวคิดใหม่ ๆ ที่จะสนับสนุนให้บังเกิดสิ่งที่ดีกว่าเดิม
6. การมีนโยบายของรัฐในเรื่องส่งเสริมสุขภาพที่ชัดเจนในทุกหน่วยงาน (Health public policy)

สำหรับโครงการเมืองน่าอยู่ องค์การอนามัยโลกได้เขียนแนวทางไว้ เพื่อให้เมืองที่จะเริ่มต้นมีแนวในการเขียนแผนของโครงการได้ง่ายขึ้น ซึ่งประกอบด้วย 3 ระยะ (20 ขั้นตอน) และแต่ละประเทศไม่ควรจะนำไปใช้ทั้งหมด ควรจะดัดแปลงเพื่อให้เข้ากับสถานการณ์ของแต่ละเมือง

Suzanne Lenard และ Henry Lennard(1995) ได้กำหนดแนวทางในปรับปรุงศูนย์กลางของเมือง เพื่อให้เมืองน่าอยู่ ดังนี้

1. ไม่ส่งเสริมการพัฒนาในย่านรอบนอกของเมือง ควรให้ความสำคัญกับการก่อสร้างเพื่อเติมเต็มภายในเมือง ควรกำหนดความสูงของอาคารในเมืองขนาดเล็กและพื้นที่ส่วนใหญ่ในเมืองขนาดใหญ่ ความสูงของอาคารไม่ควรเกิน 5-6 ชั้น
2. พัฒนาแนวทาง(Guideline) ในการออกแบบสถาปัตยกรรมที่จะช่วยส่งเสริมเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมใหม่ที่ประชาชนเห็นว่าเหมาะสมกับเมือง

3. กำหนดการใช้งานแบบผสม (Mixed use) ของร้านค้า และอาคารที่พักอาศัย
4. จัดสร้างร้านค้าและบริการที่สำคัญให้อยู่ในระยะที่เดินถึงได้สำหรับประชาชนที่จะเดินทางกลับศูนย์กลางของเมือง
5. สร้างกิจกรรมใหม่ๆ ที่จะทำให้ผู้คนในเมืองและนอกเมืองสามารถพบประสังสรรค์กันได้
6. กำหนดและรักษาลักษณะเด่นของสังคมที่มีอยู่ (Social Landmark) เช่น ร้านกาแฟ ไปรษณีย์ เพื่อให้เป็นสถานที่พบปะของคนในชุมชน
7. กำหนดสถานที่ที่ประชาชนเห็นว่าเป็นหัวใจสำคัญของชุมชน และปรับปรุงทางเดินเท้าหลัก เชื่อมต่อกับศูนย์กลางและส่วนอื่นๆ ของเมือง
8. พัฒนาแนวทาง (Guideline) ของการออกแบบพื้นที่ว่างสาธารณะ (Public Space) เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์พื้นที่ว่างของชุมชนที่ประชาชนเห็นสมควรโดยให้สามารถเข้าถึงได้ง่าย และสามารถใช้งานได้หลากหลายจากคนหลายประเภท
9. สร้างโครงข่ายของระบบการคมนาคมที่ดี และระบบทางเดินเท้าและจักรยานทั่วเมือง และให้เชื่อมต่อกับย่านชานเมืองด้วย ออกแบบถนนใหม่ในศูนย์กลางของเมืองรวมทั้งถนนสายหลักต่างๆ เพื่อลดผลกระทบจากการจราจร
10. ทดแทนที่จอดรถบนดินด้วยที่จอดรถใต้ดิน และที่จอดรถในบล็อก (Block) โดยสร้างที่จอดรถเดิมเป็นทางเดินเท้าหลักเพื่อเติมเต็มโครงสร้างของเมือง (City's Fabric)

การสร้างชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวงให้น่าอยู่ย่อมต้องมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และฟื้นฟูพื้นที่ของชุมชนในส่วนที่เสื่อมโทรมหรือมีปัญหา และต้องทำนุบำรุงดูแลรักษาพื้นที่ สถานที่ที่มีคุณค่าทั้งด้านประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ เศรษฐกิจและสังคมให้คงอยู่กับชุมชน ทั้งนี้หลักการที่สำคัญของแนวความคิดเมืองน่าอยู่ คือการเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้การให้ความสำคัญกับพื้นที่ว่าง (Open Space) สถานที่สาธารณะ (Public Space) จะช่วยให้เมืองมีชีวิตชีวา และการให้ความสำคัญกับทางเท้าและระบบขนส่งมวลชนมากกว่าการใช้รถยนต์ส่วนตัว สามารถช่วยทำให้เมืองมีความปลอดภัย มีสภาพแวดล้อมที่ดีน่าอยู่มากขึ้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.2.3 การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism)

เนื่องจากชุมชนเมืองมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วแต่ไม่มีรูปแบบและโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสม เกิดปัญหามลพิษ ปัญหาสังคม และปัญหาวัฒนธรรม ในชุมชนชนบทเกิดกระบวนการเร่งทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน เนื่องจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมของชุมชนโดยขาดความกลมกลืนกับสภาพธรรมชาติ ศิลปกรรม และวัฒนธรรมท้องถิ่น จำเป็นต้องมีการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชนให้สอดคล้องกับศักยภาพของระบบนิเวศธรรมชาติ ระบบเศรษฐกิจ สังคม มรดกทางวัฒนธรรม และเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ให้คำนิยาม “การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน” หมายถึง การพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืน จำเป็นต้องพิจารณาทั้งมิติด้านเศรษฐศาสตร์ สังคมและสิ่งแวดล้อม ควบคู่ขนานกันไปตลอด ในรูปแบบของการท่องเที่ยวนั้นเป็นการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ไม่ก่อให้เกิดความเสียหาย เสื่อมโทรมต่อทรัพยากร

ศรีศักร วัลลิโภดม(2543) ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนว่า เป็นสิ่งที่มาจากภายนอกที่จะมาเชื่อมโยงกับการจัดพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ความมุ่งหมายก็เพื่อที่จะให้คนจากภายนอกไม่ว่าจะเป็นนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศ หรือคนภายในประเทศเอง ได้รู้จักและเรียนรู้สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างมีเหตุผลและถูกต้อง เพราะฉะนั้นหลักฐานและข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น จะเป็นสิ่งที่นำไปใช้เป็นเนื้อหาสาระในการให้ความรู้และความคิดแก่นักท่องเที่ยว

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ(2540) ได้ให้ความหมายในหนังสือ วิถีไทย : การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ไว้ว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นแนวคิดใหม่ที่พยายามออกจากกระแสการท่องเที่ยวที่เป็น Mass Tourism ที่คนจำนวนมากนั่งรถโค้ชคันใหญ่ ประมาณ 100-120 คน ไปลงที่ไห่สักแห่ง แล้วสร้างความปั่นป่วน โกลาหลให้กับสถานที่นั้น ด้วยการถ่ายรูปซื้อของที่ระลึกทั้งเงินและคนมหาศาลในแต่ละวัน ได้สร้างผลกระทบมากมายให้กับชุมชน วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คน

ดังนั้นจึงมีความพยายามหาทางออก และแสวงหาวิธีการในการท่องเที่ยวแบบใหม่ขึ้นมา เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการพัฒนาด้านภูมิปัญญา สร้างสรรค์ไม่ทำลายสภาพแวดล้อม ไม่มีการซื้อขายวัฒนธรรม และชีวิตผู้คน ซึ่งนำเสนอในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จึงเป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ หลังจากการท่องเที่ยวทั่วไปมีปัญหา หรืออีกนัยหนึ่งก็อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นความพยายามแสวงหาทางออกและสร้างความชอบธรรมให้กับการท่องเที่ยวที่กำลังสร้างปัญหา

Professor Walter Jamieson กล่าวไว้ในเอกสาร การจัดการเมืองท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาคลองขวางและพิมาย ประเทศไทย ว่าการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ใช้วิธีผสมผสานให้เกิดการพัฒนาที่มีความยั่งยืนและมีชีวิตชีวา จากประสบการณ์ที่ผ่านมาบ่งชี้ว่าการจัดการแหล่งท่องเที่ยว นั้นจะต้อง

- 1) พัฒนาโครงสร้างองค์กรที่เหมาะสม และโครงสร้างการจัดการที่เหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน
- 2) จัดทำกิจกรรมการวางแผนและการออกแบบ
- 3) มีส่วนร่วมในการบริหาร และการจัดการ
- 4) คำนึงถึงการพัฒนาสินค้าเป็นเรื่องสำคัญ ในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยภาพรวม
- 5) จัดการแหล่งท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับเป้าหมายทางเศรษฐกิจและสังคม

สรุปจากหนังสือ วิถีไทย : การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ของชาญวิทย์ เกษตรศิริ ได้ดังนี้

- 1) ต้องเปลี่ยนการท่องเที่ยว (Tourism) เป็นการเดินทาง (Travel)
- 2) ต้องเปลี่ยนจาก Mass Tourism เป็น Culture Tourism
- 3) ต้องให้การศึกษาด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแก่คนรุ่นใหม่ทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่
- 4) ต้องเคารพวัฒนธรรมของเพื่อนบ้าน ของชุมชนอื่นๆ รวมทั้งเคารพในวัฒนธรรมศักดิ์ศรี และผู้คนของเราเองด้วย เพราะหากเราไม่เคารพวัฒนธรรมเรานักท่องเที่ยวชาติอื่นๆก็จะไม่เคารพเช่นกัน

ดังนั้นการกำหนดบทบาทและผู้รับผิดชอบในแต่ละท้องถิ่นจึงมีความสำคัญ ซึ่งแนวทางปฏิบัติ เทคนิค และการดำเนินการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เชิงวัฒนธรรม คือ

- การให้ข้อมูลและความรู้ต่อนักท่องเที่ยวก่อนการเดินทาง เป็นการให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวให้ได้ตระหนักถึง หรือระมัดระวังเพื่อไม่ก่อให้เกิดผลกระทบ หรือมีผลกระทบน้อยที่สุด เมื่อเข้าไปเยือนแหล่งท่องเที่ยวที่มีสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมที่เปราะบาง

- การจัดกิจกรรมระหว่างนำเที่ยว ควรจัดกิจกรรมและเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นและธรรมชาติแวดล้อม

- การป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ต้องมีการควบคุมผลกระทบอันเกิดจากนักท่องเที่ยว โดยการให้อ่านเอกสารข้อมูล สรุปให้นักท่องเที่ยวและทำเป็นตัวอย่างเพื่อแก้ไขพฤติกรรมให้ถูกต้อง

- การติดตามตรวจสอบเพื่อป้องกันผลกระทบสะสม โดยการควบคุมและจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวให้มีขนาดเล็ก เพื่อให้แน่ใจว่าจะส่งผลกระทบต่อพื้นที่ที่ไปเยือนน้อยที่สุด และพยายามหลีกเลี่ยงการนำเที่ยวไปยังบริเวณที่ได้รับการจัดการดูแลน้อย

- การให้หารช่วยเหลือและสนับสนุนต่อกิจกรรมอนุรักษ์ มีความสำคัญและจะมีผลให้เกิดกิจกรรมสนับสนุนการอนุรักษ์ทั้งภาครัฐและเอกชน ไม่ว่าจะ เป็นในเรื่องงบประมาณ การสร้างจิตสำนึก ทั้งทางตรงและทางอ้อม

- การสร้างรายได้ให้กับท้องถิ่น การจัดการเพื่อรายได้ที่เกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยว กระจายไปทั่วทุกหน่วย จะเป็นแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวให้สำเร็จลุล่วง และเป็นที่น่าสนใจของทุกฝ่ายทั้งในระยะสั้น และระยะยาว ในทางตรงกันข้ามถ้ารายได้ที่เกิดขึ้นกระจุกตัวอยู่เฉพาะส่วนหนึ่ง ส่วนใดแล้ว ความร่วมมือและการส่งเสริมการท่องเที่ยวจะเป็นผลลบและเกิดทัศนคติที่ไม่ดี

- การฝึกอบรม ช่างออกแบบ และช่างฝีมือก่อสร้างท้องถิ่น เพื่อรักษาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนมีบุคลากรที่มีความรู้ และเข้าใจในงานก่อสร้าง งานซ่อมบำรุง และสร้างสรรคงานสถาปัตยกรรมท้องถิ่นได้อย่างต่อเนื่อง เป็นการสืบสานภูมิปัญญาชาวบ้าน รวมถึงการพัฒนาเพื่อแสวงหาวัสดุที่เหมาะสม และสอดคล้องกับท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ยั่งยืน

ดังนั้นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในเวียงพระธาตุลำปางหลวง จึงควรเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ได้ความรู้และความเพลิดเพลินทั้งด้านศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และมีความมุ่งหมายสำคัญที่จะอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมเท่าๆกับการสร้างสำนึกให้คนจากภายนอกมีความเคารพต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น และแสวงหาความร่วมมือ ตลอดจนกระจายรายได้ไปสู่คนท้องถิ่น การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน คือทางเลือกอีกทางหนึ่งที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของเวียงพระธาตุลำปางหลวง ทำให้ผู้คนมีรายได้ดีขึ้นโดยไม่ต้องทำลายสภาพแวดล้อม ในขณะที่เดียวกันก็เปิดเผยให้เห็นถึงความรุ่งเรืองในอดีตที่ยิ่งใหญ่ของเมืองแห่งนี้

2.3 แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

เป็นการนำแนวคิดมาใช้ในกระบวนการรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ เป้าหมายของการมีส่วนร่วม (The goal of participation) คือ การให้การสนับสนุนผู้คนที่ให้เรียนรู้ถึงสาเหตุที่ทำให้ทราบถึงปัญหา การเรียนรู้ที่ดีที่สุดเมื่อกระบวนการมีความชัดเจน สามารถบอกได้ มีความเปิดเผย และสนับสนุนการอภิปรายโต้แย้ง และความร่วมมือกัน ประชาชนจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของชุมชนตนเอง ก่อนที่จะตัดสินใจที่จะทำอะไรๆ

Public Participation มีวิธีการดังต่อไปนี้ (Henry : 2000)

1. การเผยแพร่ แถลงข่าว ประชาสัมพันธ์ ลงหนังสือพิมพ์
2. แจกแผ่นพับ โดยใช้คนแจก หรือส่งทางไปรษณีย์
3. จัดทำสารคดี โฆษณาออกสื่อ

4. ส่งข้อมูลเฉพาะกลุ่มทางไปรษณีย์
5. สัมภาษณ์ ออกแบบสอบถาม สัมภาษณ์ ใช้วิธีวิจัย
6. การพาไปดูงาน (observation หรือ Tour)
7. การทำหุ่นจำลอง (model, perspective, mock up)
8. ศูนย์ข้อมูล เปิดบ้าน (open house)
9. สารสนเทศ (Internet)
10. การระดมสมองร่วมทำงาน (workshop)
11. ตั้งกลุ่มทำงานร่วมกัน (working team)
12. การจัดประชุมกลุ่มย่อย
13. ประชุมเป็นทางการ (technical meeting)
14. ประชุมกลุ่มย่อยที่มีเป้าหมายชัดเจน (focus group)
15. การเจรจาต่อรอง
16. การตั้งกรรมการในการรับผิดชอบทำงาน
17. ประชุมสาธารณะ (public meeting)
18. การทำประชาพิจารณ์ (public hearing)

การนำชาวเมืองเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง ได้เลือกใช้
การสัมภาษณ์ ในลักษณะคำถามแบบเปิด เพื่อให้ชาวเมืองได้แสดงความคิดเห็นในเชิงลึก โดยมี
เป้าหมายที่เด่นชัดในประเด็นต่างๆดังต่อไปนี้

1. วัตถุประสงค์ เพื่อทราบแนวความคิด ทศนคติในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองที่
อาศัยอยู่
2. บทบาทของชาวเมืองในการนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาในการอนุรักษ์และ
พัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง
3. กลุ่มของประชาชนที่ใช้ในการสัมภาษณ์ แบ่งเป็นกลุ่มดังต่อไปนี้
 - ชาวเวียงพระธาตุลำปางหลวง ที่อยู่อาศัยภายในขอบเขตของแนวคันดิน-คูเมือง
อันประกอบไปด้วยหมู่ที่ 1 ,หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 11
 - นักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นนักท่องเที่ยวที่ไปที่วัดพระธาตุลำปางหลวง
 - นักวิชาการในพื้นที่ เป็นนักวิชาการที่มีความรู้จักพื้นที่ดี และสามารถเสนอ
แนวความคิดได้อย่างอิสระ
4. กลไกที่วัดให้ประชาชนมีส่วนร่วม ในทัศนคติ และความคิดเห็น

การทำ SWOT ANALYSIS

สิ่งที่สำคัญที่สุดของความต้องการของชุมชน หรือเมืองเล็กๆ ในการรู้ถึงเงื่อนไขปัจจัยภายนอกที่จะมีผลกระทบต่อการพัฒนา (Bernie Jones, 1990) นั่นคือ การทำ SWOT เป็นการนำ SWOT เพื่อหาข้อดี – ข้อเสีย โดยการใช้การรวมกันของข้อมูล และแนวโน้มการพัฒนาในอนาคตของเมืองซึ่งได้แก่

1. Strengths – ความเข้มแข็ง จุดเด่นของพื้นที่ เป็นปัจจัยภายใน
2. Weaknesses – ความอ่อนแอเป็นปัจจัยภายใน
3. Opportunities – โอกาสที่เข้ามาจากปัจจัยภายนอก
4. Threats – การถูกคุกคามจากปัจจัยภายนอก

กระบวนการเหล่านี้เป็นการวางแผนที่สมบูรณ์ทางกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ สามารถแยกแยะได้ 13 ข้อมูลที่ต้องการได้แก่

1. Natural environments
2. Existing land uses
3. Zoning
4. Circulation
5. Utilities
6. Housing
7. Community facilities and services
8. Urban design features
9. General physical condition
10. History
11. Demography
12. Social analysis
13. Economic base

2.4 กรณีตัวอย่าง การศึกษาเพื่อกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ชุมชนโบราณและที่เกี่ยวข้องเนื่อง

2.4.1 ปัญหาและแนวทางการอนุรักษ์เมืองเชียงใหม่ : บทเรียนของการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ (คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , 2537)

กรณีของเมืองเชียงใหม่ที่เคยเป็นเมืองอุดมสมบูรณ์และงดงามทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม แต่ปัจจุบันกลับต้องเผชิญกับปัญหาในหลายด้าน ทั้งการสูญเสียมรดกทางธรรมชาติและมรดกวัฒนธรรม ในเรื่องของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่ในฐานะที่เป็นเมืองประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นแนวทางการอนุรักษ์รักษาเมืองที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์

ก. การศึกษาภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่

- การก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1839 โดยพระเจ้ามังราย กษัตริย์จากแคว้นโยนก ได้แผ่อำนาจยึดครองแคว้นหริภุญไชยเพื่อรวบรวมบ้านเมือง สถาปนาเป็นอาณาจักรล้านนา โดยมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง
- เมืองเชียงใหม่เมื่อแรกสร้างมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยม กว้างเมืองกว้าง 900 วา และยาว 1,000 วา ซึ่งเข้าใจว่าเป็นตัวเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน
- ยุคสมัยและการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมของเมืองเชียงใหม่และอาณาจักรล้านนา

ข. ศึกษาองค์ประกอบของเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่

- ที่ตั้ง มีแม่น้ำปิงเป็นแม่น้ำสำคัญที่ไหลผ่านด้านทิศเหนือ ขนานไปกับตัวเมืองทางด้านทิศตะวันออก และมีเทือกเขาดอยสุเทพ ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตก ลักษณะพื้นที่เลาดจากทิศตะวันตกลงสู่แม่น้ำปิงทางทิศตะวันออก
- มีคูเมืองเชียงใหม่ ที่รับน้ำจากห้วยแก้ว ซึ่งไหลมาจากดอยสุเทพเข้าสู่คูเมือง และภายในตัวเมืองบริเวณแจ้งหัวริน ส่วนทางด้านทิศตะวันออก จะมีลำน้ำแม่ข่าไหลมาจากทางเหนือลงสู่คูเมืองชั้นนอกด้านทิศตะวันออก
- โบราณสถานที่ปรากฏอยู่ในตัวเมือง อาทิเช่นคูเมือง และกำแพงเมือง ที่แสดงถึงลักษณะทางกายภาพของเมือง รวมทั้งศาสนสถานวัดวาอารามต่างๆ

รูปที่ 1 ผังเมืองเชียงใหม่และการกระจายของโบราณสถานในเขตเทศบาล

ค. ศึกษาปัญหาของชุมชนโบราณ

- ปัญหาเรื่องที่ดินสำหรับอยู่อาศัยและประกอบธุรกิจมีมากขึ้น ที่ดินวัดร้างได้ถูกประชาชนนำมาใช้อยู่อาศัยและสร้างอาคารประชิดโบราณสถาน
- ข้อจำกัดของที่ดินที่อยู่อาศัยมีราคาสูงและมีจำนวนน้อย ทำให้เกิดปัญหาการเข้าไปบุกรุกพื้นที่ที่เป็นคูเมืองและกำแพงเมือง
- ปัญหาเกี่ยวกับวัดวาอารามที่มีอยู่มาก ผลพวงจากการพัฒนาบ้านเมือง ทำให้ค่านิยมของพระสงฆ์และประชาชนต้องการสิ่งก่อสร้างที่ทันสมัย จึงมีการรื้อ โบสถ์ วิหาร และอาคารอันเก่าแก่ออกและก่อสร้างสิ่งใหม่ที่แปลกแยกจากวัฒนธรรมเดิม

ง. กำหนดแนวทางการอนุรักษ์เมืองเชียงใหม่

โดยการกำหนดตามแผนพัฒนาและโครงการต่างๆ ที่ผู้ที่เกี่ยวข้องได้วางแผนเพื่อดำเนินการอนุรักษ์เมืองเชียงใหม่

- การอนุรักษ์โบราณสถานของเมืองเชียงใหม่ ส่วนหนึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถานของชาติ เมื่อ พ.ศ.2478 หมายถึงโบราณสถานเหล่านั้นได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย การจะดำเนินการบูรณะซ่อมแซมใดๆ จำเป็นต้องได้รับอนุญาตจากทางราชการ คือ กรมศิลปากร

- โครงการพัฒนาเมืองหลัก ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) เมืองเชียงใหม่ถูกกำหนดบทบาทเป็นฐานะเมืองหลัก ที่จะเร่งพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการค้า และการบริการด้านอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว และหัตถกรรม ได้กำหนดให้มีการบูรณะสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์หลายแห่ง เช่น การปฏิรูปสถาปัตยกรรม บริเวณวัดพระสิงห์ การบูรณะกำแพงเมืองโบราณ

- แผนพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่ โครงการพิพิธภัณฑ์เปิด ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและโบราณสถานในตัวเมืองเชียงใหม่ ประกอบกับการใช้ทรัพยากรที่สำคัญในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

- ร่างโครงการวางแผนพัฒนาเมืองเชียงใหม่ รัฐบาลไทยร่วมกับสำนักงานพัฒนาระหว่างชาติประเทศสหรัฐอเมริกา ได้จัดทำขึ้นใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อเตรียมแผนปฏิบัติงานเชิงนโยบายสำหรับการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ โดยมุ่งเน้นการร่วมมือจากทุกฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชน และประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งแผนปฏิบัติการด้านการอนุรักษ์ประวัติศาสตร์และสิ่งแวดล้อมได้มีข้อเสนอที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ไว้ดังนี้

- 1) ให้ยึดรูปแบบโครงสร้างการตั้งถิ่นฐานของเมืองเชียงใหม่โบราณเป็นเอกลักษณ์ที่จะต้องได้รับการอนุรักษ์
- 2) ให้เขตเมืองเก่าภายในคูเมืองเป็นเขตประวัติศาสตร์
- 3) เสนอเขตประวัติศาสตร์เพิ่มเติม โดยกำหนดให้พิจารณาโดยใช้กฎเกณฑ์ตามกฎหมาย

กฎหมาย

4) กำหนดให้มีโครงการที่มุ่งใจสำหรับการอนุรักษ์ และจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนสำหรับใช้ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

5) การกำหนดนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 และมาตรการทางกฎหมายที่มีส่วนส่งเสริมการอนุรักษ์เมืองเชียงใหม่ ดังปรากฏมีข้อบัญญัติท้องถิ่น เช่น เทศบัญญัติเทศบาลนครเชียงใหม่ เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง รื้อถอน เคลื่อนย้าย ใช้หรือ เปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิด หรือบางประเภทในท้องที่ตำบลศรีภูมิ

ตำบลช้างม้อย ตำบลพระสิงห์ ตำบลช้างคลาน และตำบลหายยา ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ.2531 เป็นต้น

6) การจัดทำผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่ นโยบายมาตรการเพื่อจัดระบบการใช้ประโยชน์ที่ดินให้มีประสิทธิภาพ สามารถรองรับการขยายตัวของชุมชนในอนาคต ซึ่งสาระสำคัญมีข้อหนึ่งที่น่าให้มีการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมซึ่งมีคุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี ให้เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดเชียงใหม่ โดยกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณคูเมืองเชียงใหม่โบราณรูปสี่เหลี่ยมและอื่นๆ บางแห่งให้เป็นที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย

จ. ปัญหาของการอนุรักษ์เมืองเชียงใหม่

จากข้อกำหนดและมาตรการทางกฎหมายต่างๆ ที่ควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน การควบคุมการก่อสร้างและตัดแปลงอาคารในบริเวณพื้นที่ภายในเมืองเชียงใหม่จะมีขึ้น แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขได้อย่างมีประสิทธิภาพเช่น การกำหนดให้อาคารที่สร้างภายในเขตอนุรักษ์กำแพงเมืองเชียงใหม่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ต้องแสดงรูปลักษณะของโครงสร้างหลังคา หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของหลังคา ให้เป็นแบบล้านนา หรือแบบพื้นเมืองภาคเหนือ โดยที่ไม่มีการควบคุมและกำหนดรายละเอียดของรูปแบบ รูปทรง ลักษณะ และวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างด้วย ทำให้เกิดอาคารรูปทรงประหลาดขึ้นภายในเขตพื้นที่อนุรักษ์ ไม่มีความกลมกลืนกับวัฒนธรรมของล้านนา และสภาพแวดล้อมความเป็นเมืองประวัติศาสตร์แต่ประการใด ดังนั้นการอนุรักษ์ให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม จำเป็นต้องมีการปรับปรุงข้อกำหนดและมาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมสิ่งแวดล้อม และการก่อสร้างอาคารในเขตพื้นที่อนุรักษ์เสียใหม่ รวมทั้งหามาตรการเสริมอื่นๆ

ฉ. ข้อเสนอแนะและแนวทางการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์นครเชียงใหม่

การอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตนั้น ควรจะเป็นการรักษามรดกวัฒนธรรมทางวัตถุ อันเป็นองค์ประกอบของเมืองที่แสดงถึงความเจริญงอกงามให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและสามารถแสดงคุณค่าได้อย่างแท้จริง การอนุรักษ์ต้องอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนนั้น และมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น การที่จะอนุรักษ์รักษาคคุณค่าของเมืองประวัติศาสตร์นครเชียงใหม่ให้มีคุณค่าอยู่ตลอดไปอย่างยั่งยืนนั้น จำเป็นอย่างยิ่งต้องรณรงค์ให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีจิตสำนึกและมีความห่วงใยในมรดกวัฒนธรรมของตนด้วย

2.4.2 โครงการจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (วีระ สัจกุล: 2539)

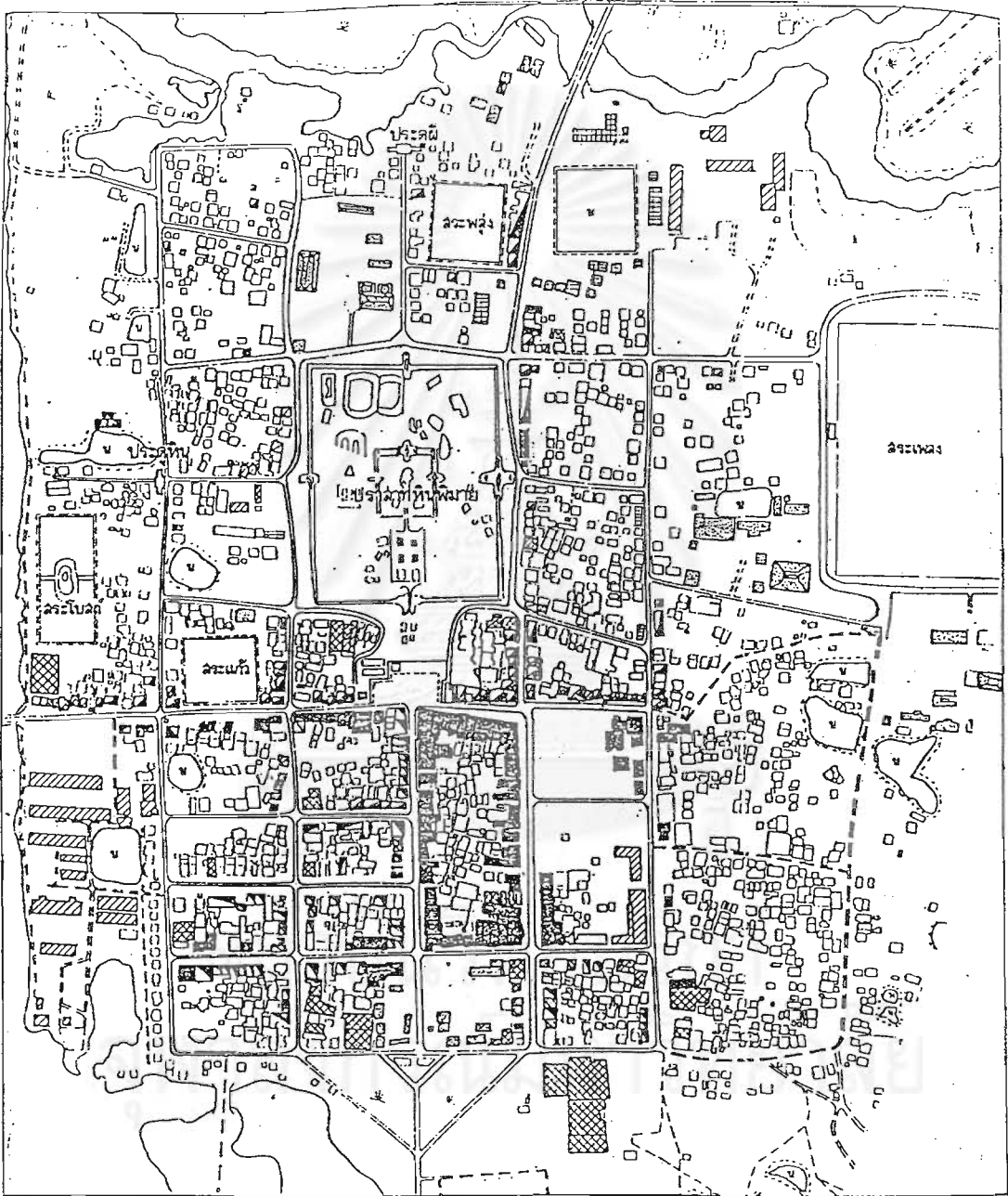
พื้นที่ศึกษา เมืองพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

ก. ศึกษาสภาพทั่วไปของพื้นที่ชุมชนโบราณ

- ที่ตั้ง พิจารณาถึงความเชื่อมโยงกับตัวจังหวัด ระยะทางจากเมืองไปยังที่ต่างๆที่

เป็นจุดสำคัญ

- สภาพชุมชนโบราณ
- สภาพชุมชนปัจจุบัน ประชากร สภาพความหนาแน่นของพื้นที่

แผนที่ 8.5 สภาพชุมชนเมืองพิมาย

แสดง: การใช้ที่ดิน

ที่มา: การสำรวจเดือน ก.ค. 2538

□ ที่อยู่อาศัย	▨ ร้านค้า	▧ ราชการ
▨ โรงเรียน	▩ ศาลากลาง	
▩ อุทยาน	▩ อุตสาหกรรม, คลังสินค้า, ซ่อมเครื่องบิน	

รูปที่ 2 สภาพชุมชนพิมาย

ข. ศึกษาการใช้ที่ดิน และอาคารในชุมชนโบราณ

- องค์ประกอบของเมืองที่สำคัญ เช่น สระน้ำโบราณ
- การใช้ที่ดินในชุมชน และโดยรอบเมือง
- รูปแบบอาคาร จำนวนชั้น การใช้อาคาร วัสดุโครงสร้างที่ใช้

ค. ศึกษาปัญหาของชุมชนโบราณ

- ปัญหาการใช้ที่ดิน มีกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมรอบชุมชน เช่น คู่ออมรถ โกดัง โรงเชื่อมโลหะ ป้ายโฆษณา และปัญหาที่จอดรถไม่เป็นระเบียบรอบปราสาทหิน
- ปัญหาทางด้านทัศนียภาพ รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ขนาด ความสูงของอาคาร วัสดุ สีที่มีผลต่อทัศนียภาพ
- ปัญหาการบุกรุกทำลายโบราณสถาน ด้วยการปลูกสร้างอาคาร และระบบสาธารณูปโภค บุกรุกทำลายโบราณสถาน

ง. กำหนดแนวทางการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของเมืองพิจิตรโดยพิจารณาอย่างเป็นระบบทั้งในระดับชุมชน องค์ประกอบชุมชน ส่วนประกอบอาคารจากวิธีดำเนินการ

1.1 แนวทางด้านผังเมือง ได้แก่

- 1) การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยการกำหนดย่านการใช้ประโยชน์ที่ดิน (Zone) เพื่อควบคุมชนิดและประเภท ตลอดจนความหนาแน่นของการใช้ประโยชน์ที่ดิน
- 2) การควบคุมระบบสัญญาณจราจรประเภทยานพาหนะ และการจัดที่จอดรถภายในเขตพื้นที่ชุมชนโบราณ
- 3) การควบคุมและสร้างเสริมองค์ประกอบโครงสร้างของชุมชนโบราณ เช่น กำหนดพื้นที่ว่างในแนวแกนของเมือง และแนวเชื่อมโยงระหว่างเมืองหลัก และเมืองบริวาร
- 4) การควบคุมรูปแบบสาธารณูปโภค เช่น การตัดถนน และการพัฒนาแหล่งน้ำ

1.2 แนวทางทางสถาปัตยกรรมและมาตรการในแง่การออกแบบชุมชนเมือง (Urban Design)

- 1) การควบคุมความสูงอาคารรอบเขตโบราณสถาน
- 2) การควบคุมมวลของอาคาร (mass) ให้มีขนาดที่เหมาะสมซึ่งจะไม่ข่มขนาดของโบราณสถาน
- 3) การควบคุมรูปแบบและลักษณะของสถาปัตยกรรมมิให้แปลกแยก หรือขัดแย้งกับองค์ประกอบชุมชนหรือโบราณสถาน
- 4) การควบคุมระยะถอยร่นอาคารจากองค์ประกอบหลักของชุมชนโบราณ

1.3 แนวทางทางด้านภูมิสถาปัตยกรรม

- 1) ควบคุมการพัฒนาในพื้นที่ส่วนที่เป็นฉากหน้า (Foreground) และฉากหลัง (Background) ของโบราณสถาน โดยห้ามการก่อสร้างหรือเปลี่ยนแปลงพื้นที่ในลักษณะที่อาจบดบังการมองเห็น หรือลดคุณภาพทางภูมิทัศน์ของโบราณสถาน
- 2) การเปิดแนวมอง (Visual Corridor) และควบคุมการพัฒนาในแนวมอง โดยเฉพาะในแนวแกนสำคัญ (Main Axis)
- 3) การควบคุมการใช้วัสดุพืชพันธุ์ที่จะให้ภาพประกอบกับโบราณสถาน que แสดงถึงความมีอายุยาวนานและมีความเป็นกลุ่มก้อน นอกจากนี้ยังใช้พืชพันธุ์พื้นถิ่น ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว
- 4) การกำหนดที่ว่างระหว่างโบราณสถานกับชุมชน เพื่อเน้นให้เห็นถึงความแตกต่าง และการรับรู้ของขอบเขต ตลอดจนป้องกันการรुक้าเข้ามาในเขตโบราณสถาน
- 5) การกำหนดวัสดุแผ่นพื้น เช่น ลาน ทางเท้า ในพื้นที่ที่ต่อเนื่องกับเขตโบราณสถาน ให้มีความกลมกลืนและเพื่อการส่งเสริมภาพโบราณสถานให้ปรากฏเด่นชัด นอกจากนี้อาจกำหนดให้ใช้วัสดุพื้นถิ่นที่เหมาะสมกับการใช้สอยเพื่อสร้างเอกลักษณ์ให้กับท้องถิ่นโดยเฉพาะ
- 6) จัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครอนุรักษ์และดูแลชุมชนโบราณ
 - เป็นกลุ่มนักธุรกิจที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว
 - เป็นกลุ่มประชาชนในท้องถิ่น
- 7) รณรงค์และประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในท้องถิ่นทราบถึงองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนโบราณพิมาย เช่น ถนนโบราณ บารายต่างๆ กำแพงเมือง เป็นต้น เพื่อตระหนักถึงคุณค่าและช่วยกันดูแลรักษาให้คงอยู่ต่อไป

2.5 สรุปแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาเป็นแนวทางในการอนุรักษ์เมืองโบราณที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ในขณะที่เมืองมีการเจริญเติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไป การวางแผนและเสนอแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาจำเป็นต้องมีแนวทางที่ชัดเจน เพื่อปกป้องสิ่งที่มีคุณค่าให้คงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ต้องอาศัยแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาควบคู่กันไป

ดังนั้นสามารถสรุปหลักการที่สำคัญของแนวคิด และทฤษฎีต่างๆ ที่จะนำมาใช้ในการกำหนด แนวความคิดในการแก้ปัญหา เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง ได้ดังนี้

1. การอนุรักษ์ชุมชนเมือง (Urban Conservation) อันได้แก่ อนุรักษ์องค์ประกอบทางกายภาพ สำคัญของเมือง

1.1 เป็นการอนุรักษ์สงวนรักษา (Preservation) องค์ประกอบสำคัญที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของเมือง รวมทั้งการกำหนดขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์เพื่อปกป้องดูแลไม่ให้เกิดการบุกรุกทำลาย ให้คงอยู่ต่อไป

1.2 การอนุรักษ์บูรณะปฏิสังขรณ์ (Restoration) องค์ประกอบที่สำคัญที่ยังคงมีอยู่ และมีคุณค่าและประโยชน์ใช้สอยของชุมชนอยู่ในปัจจุบัน บูรณะปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมและปรับปรุง เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์และรักษาให้มีความคงอยู่ในรูปแบบใหม่ที่ไม่ทำลายคุณค่าของรูปแบบเดิม

1.3 การอนุรักษ์โดยการสร้างขึ้นใหม่ (Reconstruction) ในส่วนที่องค์ประกอบทางกายภาพสำคัญเสียหายหมดสิ้นไปแล้ว แต่ยังคงมีร่องรอยหลงเหลืออยู่ และมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ มากเพียงพอ ก็อาจสร้างขึ้นใหม่ทั้งหมดก็ได้ เช่น แนวคันดิน-คูน้ำเมือง

2. แนวคิดเมืองน่าอยู่ (Livable City)

2.1 การให้ความสำคัญกับพื้นที่สาธารณะ เพื่อส่งเสริมกิจกรรมที่หลากหลายยั่งยืน

2.2 การปรับปรุงระบบคมนาคม ระบบทางเดินเท้า และทางจักรยาน

2.3 ส่งเสริมเอกลักษณ์และสภาพแวดล้อมที่ดีของเมือง

2.4 การตอบสนองความต้องการพื้นฐานการมีงานทำ โดยปรับปรุงศูนย์กลางเมือง

เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน

3. แนวคิดเมืองยั่งยืน (Sustainable City)

3.1 ส่งเสริมเอกลักษณ์ที่มีคุณค่าและไม่ทำลายสภาพแวดล้อม

3.2 ส่งเสริมบทบาทของกลุ่มสำคัญ เช่น การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้าน

3.3 การคุ้มครองและจัดการแหล่งน้ำธรรมชาติ

4. แนวคิดการท่องเที่ยวยั่งยืน (Sustainable Tourism)

4.1 ปรับปรุงพื้นที่บริการการท่องเที่ยว เพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

4.2 การสร้างศูนย์ข้อมูลของเมือง เพื่อให้คนภายนอกได้เรียนรู้สังคมและวัฒนธรรม

ท้องถิ่นอย่างถูกต้อง

5. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการนำวิธีการมาใช้ในการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่อแนวทางการแก้ไขปัญหาภายในเมืองที่ตนเองอาศัยอยู่ เพื่อให้ได้แนวทางที่สามารถเป็นประโยชน์และเหมาะสมในการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวงต่อไป

บทที่ 3

การศึกษาสภาพปัจจุบันของพื้นที่ศึกษา

3.1 ประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวง

3.1.1 มนุษย์ยุคแรกบนแผ่นดินลำปาง

การศึกษาเครื่องมือหินกรวดซึ่งขุดพบที่อำเภอแม่ทะในจังหวัดลำปาง ซึ่งนักโบราณคดีมีความเห็นว่าเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ของมนุษย์ที่อาศัยอยู่อำเภอแม่ทะ เมื่อประมาณหลายพันปีมาแล้วมีความคล้ายกันกับที่จีน และมนุษย์ยุคนี้เป็นชาวถ้ำ(หิน อยู่ดี : 2527) จากการสำรวจของฝ่ายวิชาการกองโบราณคดีศิลปากร ในปี พ.ศ.2527 ในพื้นที่แอ่งแม่เกาะ ซึ่งผลการขุดค้นพบกับการทับถมของซากโบราณวัตถุ และกระดูกมนุษย์จำนวนมาก ซึ่งเป็นลักษณะของการฝังศพและกลุ่มคนที่เป็นเจ้าของหลุมฝังศพและโบราณวัตถุต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่ชาวถ้ำแต่น่าจะอาศัยอยู่ในพื้นที่โล่งแจ้ง และใช้ถ้ำเป็นที่ฝังศพ

3.1.1.1 ชุมชนโบราณก่อนตั้งเมือง หรือเวียง

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณจะตั้งถิ่นฐานตามที่ราบลุ่มแม่น้ำสายสำคัญ ๆ ขนาดของที่ราบลุ่มแม่น้ำจะมีส่วนกำหนดขนาดและความสำคัญของเมือง ดังนั้นรูปแบบความเจริญของเมืองจึงสัมพันธ์กับลักษณะภูมิศาสตร์กายภาพ การตั้งถิ่นฐานตามริมแม่น้ำ ที่อยู่ระหว่างสายน้ำในแนวเหนือ – ใต้ จะติดต่อกันสะดวก แต่ถ้าจะติดต่อในแนวนอน จะต้องมีอุปสรรคคือภูเขา ดังนั้นเมืองที่แม่น้ำมาบรรจบกันก็จะเป็นเมือง ที่มีความสำคัญ ในแง่ของการเป็นศูนย์กลางการติดต่อค้าขาย และพื้นดิน มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก ซึ่งจะทำให้เมืองขยายตัวใหญ่ขึ้นในเวลาต่อมา เช่น บริเวณที่ตั้งของ เมืองเขลางค์ ซึ่งอยู่ในบริเวณที่ราบขนาดใหญ่ของลุ่มน้ำวัง

3.1.1.2 การเกิดคูเมืองและบ่อน้ำในชุมชน เกิดจากการที่ผู้คนในสังคม มีความจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อเอาชนะธรรมชาติ โดยวิธีกักเก็บน้ำใช้ในยามขาดแคลนได้ตลอดเวลา ซึ่งเป็นสาเหตุให้ผู้คนในสังคมต้องร่วมมือกันสร้างแหล่งเก็บน้ำ ด้วยการขุดสระน้ำหรือคูน้ำรอบ ๆ ชุมชนหมู่บ้านขึ้น เมื่อขุดน้ำเพียงรอบเดียวไม่พอลี้ยงชุมชนได้ จึงต้องเพิ่มจำนวนคูน้ำขึ้นเป็น 2 รอบ และ 3 รอบ ตามความจำเป็นของแต่ละชุมชน (สุจิตต์ วงษ์เทศ: 2529)

ตารางที่ 1 ตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณในจังหวัดลำปาง

ลำดับ	ชุมชนโบราณ	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด
1	บ้านเมืองลำปาง	หัวเวียง	เมือง	ลำปาง
2	บ้านแม่ทะ	ทุ่งฝาย	เมือง	ลำปาง
3	บ้านลำปางหลวง	ลำปางหลวง	เกาะคา	ลำปาง
4	บ้านศรีมุงเมือง	หลวงเหนือ	งาว	ลำปาง
5	บ้านใหม่	หลวงเหนือ	งาว	ลำปาง
6	บ้านไม่มีชื่อ	บ้านแหง	งาว	ลำปาง
7	บ้านใหม่	หลวงเหนือ	งาว	ลำปาง
8	บ้านแหงเหนือ	บ้านแหง	งาว	ลำปาง
9	บ้านป่าเวียง	ทุ่งกว่าว	เมืองปาน	ลำปาง
10	บ้านสบมอญ	แจ้ห่ม	แจ้ห่ม	ลำปาง
11	บ้านนาแรม	บ้านร้อง	งาว	ลำปาง
12	บ้านใหม่ผ้าขาว	แจ้ห่ม	งาว	ลำปาง
13	วัดอักษไชยคีรี	แจ้ห่ม	แจ้ห่ม	ลำปาง
14	บ้านเวียง	ล้อมแรด	เถิน	ลำปาง

3.1.2 ประวัติศาสตร์ตามตำนาน

ชนพื้นเมืองในลำปางตามตำนานมักเรียกรวม กันว่า “ลัวะ” หรือ “ละว้า” ซึ่งปรากฏในตำนานจามเทวี และชินกาลมาลีปกรณ์ เรียกว่า พวก “มิลักขุ” (คนป่า) และมีชนพื้นเมืองเผ่าอื่น ๆ เช่น พวกมอญ ซึ่งตำนานจามเทวีวงศ์เรียกพวก “เมงคบุตร” (มอญแห่งลุ่มน้ำระ มิงค์) นอกจากนั้นยังมีชนพื้นเมืองกลุ่มอื่น ๆ เช่นพวก ข่า (มุ) และจะมีกลุ่มคนใดเข้ามาปะปนเป็นกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มลัวะน่าจะเป็นกลุ่มใหญ่ ที่มีพัฒนาการมาจากมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์พวกลัวะก็จัดว่าเป็นพวกที่มีบทบาทอย่างมาก ในการสร้างบ้านแปงเมือง โดยผ่านการติดต่อทางการค้ากับทางภาคกลาง ในจังหวัดลำปางเองพบเศียรพระแบบทวารวดีที่วัดพันเชิง และที่อำเภอเกาะคา (ศักดิ์รัตนชัย, 2539)

นอกจากนั้นหลักฐานการจารึกและตำนาน, พงศาวดารต่าง ๆ ทางภาคเหนือได้ระบุความสัมพันธ์ระหว่างเมืองลัวะไว้กับเมืองหริภุญไชย อย่างใกล้ชิดในสมัย พระนางจามเทวี เช่นตำนานจามเทวี, ชินกาลมาลีปกรณ์ ฯลฯ เหตุการณ์ในตำนานอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 13 – 14 แต่เมืองที่เป็นค้ำน้ำคูดินของพวกลัวะสร้างน่าจะมีมาก่อนที่พระนางจามเทวีจะเสด็จมาจากลัวะไว้ เพราะว่าคุณภาพพัฒนาการของเมืองท่าชายฝั่งทะเลในพุทธศตวรรษที่ 6 เป็นต้น มาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 13

ศตวรรษที่ 12 – 13 ชุมชนลัวะ น่าจะมีเมือง “เวียง” แล้ว แต่ว่าชุมชนเหล่านี้ไม่ได้นับถือพุทธศาสนาแต่การมาของพระนางจามเทวีก็คือการเริ่มต้นพุทธศาสนาในนิกายเถรวาท หรือหินยาน และกลุ่มที่นำเข้ามาน่าจะเป็นมอญโบราณ (พยู “Pyu”) เจ้าเมืองคนแรกของลำปางในสมัยพระนางจามเทวี ซึ่งอยู่ร่วมสมัยอารยธรรมทวารวดี คือ โอรสแฝดองค์ที่ 2 ของพระนางคือ เจ้าอนันตยศ ซึ่งถูกบันทึกในตำนานว่า สร้างเมืองเขลางค์ในปี พ.ศ 1224 (แสง มณีชูร (แปล), 2518)

ประวัติของเวียงพระธาตุลำปางหลวงนี้มีความสัมพันธ์กับตำนานพระธาตุลำปางหลวงที่อ้างย้อนหลังไปถึงสมัยพุทธกาล คือเชื่อกันว่าเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ 25 พรรษา ก็เสด็จมา ณ ประเทศนี้ ประทับอยู่ ณ ดอยม่อนน้อยสมสวย ในตำบลลัมภะกิลวัน ได้มีลัวะผู้หนึ่งก่อน (หาบ) ไม้ป้างมีน้ำผึ้ง 1 กระบอก มะพร้าว 4 ผล มาถวายพระพุทธองค์ทรงรับไว้และทรงพยากรณ์ว่าสถานที่นี้ในอนาคตจะเป็นนครหนึ่ง เป็นที่บรรจุกะดูกพระศอของพระองค์ จะมีชื่อว่า ละคอนลำปาง และพระสถูปที่บรรจุกะดูกพระศอมีชื่อว่า ลัมภักปะเจติย์ แล้วพระพุทธเจ้าก็ประทานพระเกศาให้แก่ลัวะคนนั้น ลัวะคนนั้นก็นำพระเกศาไปบรรจุไว้ในหลุม ณ สถานที่นั้น เหตุนี้คำว่าลำปางจึงมีที่มาจากคำว่า “ลัวะคอนลำปาง” และเพียงมาเป็น ละคอนลำปาง และกลายมาเป็นนครลำปางในที่สุด ซึ่งปัจจุบันคำว่านครก็หายไปเหลือแต่ลำปาง

3.1.3 ประวัติศาสตร์ตามหลักฐานแหล่งขุดค้นทางโบราณคดี (ภาสกร, 2529)

3.1.3.1 หลักฐานโบราณวัตถุสถานบริเวณเวียงพระธาตุลำปางหลวง

ผังเมือง เมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวงเป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน ความยาวโดยประมาณ 700 เมตร ส่วนกว้างประมาณ 300 เมตร มีกำแพงดินล้อมรอบสามชั้นและคูน้ำสองชั้น คูด้านในและด้านตะวันออกยังมีร่องรอยกำแพงดิน 3 ชั้น ส่วนด้านเหนืออยู่ในสภาพลบลื่นทางด้านตะวันตกส่วนของกำแพงยื่นล้ำลงไปสู่ที่ราบลุ่ม บริเวณริมเมืองโบราณด้านใต้มีลักษณะเป็นเนินดิน เป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุลำปางหลวงซึ่งอยู่ในสภาพที่สูงกว่าบริเวณใกล้เคียง เมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวงมีประตูเมืองหลายประตู ชื่อเรียกมีปรากฏ 3 ชื่อ คือ ประตูหนองงูด้านตะวันตก ประตูลับแลทางมุมเมืองด้านใต้ตอนที่กำแพงเมืองด้านตะวันตกและด้านใต้มาต่อกัน ประตูดอกไม้ทางด้านใต้ซึ่งเป็นทางเข้าสู่บริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวง ภายในเมืองโบราณนี้มีบ่อน้ำอยู่กลางเมืองชาวบ้านเรียกว่าบ่อน้ำเลี้ยงเป็นบ่อน้ำที่มีมาแต่โบราณ ชาวบ้านเชื่อกันว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้สร้างตามตำนานที่เล่าสืบกันมา น้ำในบ่อมาจากตาน้ำใต้ดิน บ่อน้ำนี้ชาวบ้านยังใช้อยู่จนปัจจุบัน บริเวณขอบบ่อชาวบ้านสร้างกรอบไม้กุ่มไว้และที่กรอบไม้นี้มีรอยลึกที่เกิดจากการใช้เชือกสาวถ่วงน้ำจากบ่ออยู่เต็มไปหมด แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านใช้น้ำจากบ่อนี้มาเป็นเวลาช้านาน ถัดจากบ่อน้ำเลี้ยงไปประมาณ 300 เมตร ทางตะวันตกเฉียงเหนือพบซากวัดและเจดีย์ร้างอยู่ ส่วนทางบริเวณหน้าประตูหนองงูมีซากโบราณสถานเตี้ย ๆ เห็นเพียงฐานติดพื้นเท่านั้น กำแพงบริเวณนี้ซึ่ง

เป็นส่วนที่สามารถเห็นหลักฐานที่เป็นกำแพงครบทั้งสามชั้นจากการสำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2527 แต่ปัจจุบันกำแพงส่วนนี้ได้ถูกทำลายลงอย่างสิ้นเชิงเนื่องจากหน่วยงานหนึ่งของรัฐบาลได้ทำเป็นอ่างเก็บน้ำของหมู่บ้าน ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองหลังวัดพระธาตุลำปางหลวงมีซากโบราณสถาน ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เหลือเพียงฐานติดพื้นด้านหน้าโรงสี และทางด้านทิศเหนือใกล้ประตูวัดพระธาตุลำปางหลวงด้านนี้บริเวณต้นโพธิ์มีซากโบราณสถานติดพื้นดินอยู่ ส่วนบริเวณด้านทิศตะวันออกหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวงภายในสถานีอนามัย มีร่องรอยซากโบราณสถานติดพื้นดินอยู่ โบราณสถานนอกกำแพงเมืองจากตัวเมืองไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 2 กิโลเมตร เป็นที่ตั้งของบ้านหล่อม มีร่องรอยของวัดเก่าร้างแห่งหนึ่งเหลือเพียงมณฑปเท่านั้น เป็นมณฑปฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 4.50 เมตร มีพระประธานปูนปั้นขนาดหน้าตักกว้าง 1.75 เมตร อยู่ใน จากประตูดอกไม้ทางด้านทิศใต้บริเวณสุสานบ้านลำปางหลวงมีคันดินโบราณตรงไปทางตะวันตกราว 600 เมตร ตอนปลายคันดินมีแนวลำน้ำเล็ก ๆ หรือลำเมืองแล่นไปตกลงแม่น้ำวัง และบริเวณนี้ยังพบซากโบราณสถานอีกแห่งหนึ่งเหลือเพียงฐานอยู่ติดดินเท่านั้น

3.1.3.2 การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี

ภาสกร โทณะวณิก(2529) ได้ศึกษาสภาพที่ตั้งของเมืองที่ตั้งอยู่ในที่ราบตอนลาดสู่แม่น้ำวังทางด้านตะวันออกพบว่า เป็นลักษณะที่ราบลุ่มแม่น้ำซึ่งมีความเหมาะสมในด้านการอาศัยแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภค ถึงแม้ว่าจะอยู่ห่างจากแม่น้ำวังประมาณ 2 กิโลเมตร เมื่อพิจารณาจากสภาพภูมิประเทศบริเวณที่ตั้งเมืองแล้วจะเห็นว่าลำน้ำแม่แก้วไหลผ่านภายในเมืองซึ่งเพียงพอที่จะใช้ในการอยู่อาศัยได้โดยไม่ต้องอาศัยลำน้ำใหญ่ และบริเวณพื้นที่ที่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำย่อมมีดินอุดมและเหมาะสมในการเพาะปลูกและการเกษตรกรรม

การขุดค้นทางโบราณคดีที่เวียงพระธาตุลำปางหลวงทำให้พบหลักฐานว่ากำแพงเมืองเวียงพระธาตุลำปางหลวงนี้สร้างขึ้นในสมัยที่สองลักษณะของกำแพงเมืองโบราณแห่งนี้เมื่อพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ในการสร้างแล้วจากการพิจารณาถึงการขุดคุ้ยถึงสองชั้นและการสร้างกำแพงเมืองถึงสามชั้น น่าจะมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการระบายน้ำไม่ให้ท่วมเมืองก็เป็นได้เพราะเมื่อพิจารณาระดับความสูงของพื้นที่จากแผนที่ทหาร พบว่าจุดระดับสูงที่สุดของบ้านลำปางหลวงสูง 220 เมตร โดยมีพื้นที่ทางทิศตะวันตกสูง 239 เมตร ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ 232 เมตร ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้สูง 230 เมตร และทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองบริเวณแม่น้ำวังสูง 212 เมตร ดังนั้นสภาพภูมิประเทศจึงมีลักษณะลาดเอียงจากทิศตะวันตกลงสู่แม่น้ำวัง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีพื้นที่ของบ้านลำปางหลวงมีลักษณะเกือบเป็นแอ่ง จากสภาพพื้นที่เช่นนี้จะส่งผลให้เกิดเป็นแนวที่มีน้ำไหลผ่านพื้นที่ของเมืองโบราณแห่งนี้ในฤดูน้ำหลากเพื่อไหลลงสู่แม่น้ำวัง และเมื่อสอบถามชาวบ้านในแถบนี้ก็พบว่าเมื่อประมาณ 20 กว่าปีมานี้พอถึงฤดูน้ำหลากน้ำได้ท่วมบริเวณเมืองโบราณแห่งนี้เนื่องจากคูเมืองโบราณแห่งนี้เกิดตื้นเขินมาเพราะไม่ได้รับการขุดลอก พอ

ต่อมาเมื่อชาวบ้านขุดลอกแล้วก็สามารถแก้ปัญหาน้ำท่วมเข้ามาในเมืองได้ จึงยอมแสดงให้เห็นว่าการสร้างคูเมือง 2 ชั้น และกำแพงเมือง 3 ชั้น นั้น จุดประสงค์หนึ่ง คือ เพื่อเป็นการระบายน้ำไม่ให้ท่วมเมืองในฤดูน้ำหลากนั่นเอง เมื่อศึกษาถึงหลักฐานต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าหลักฐานต่าง ๆ มีความสอดคล้องกันและน่าจะเป็นไปได้ว่าเมืองโบราณแห่งนี้ได้ทำหน้าที่เป็นเมืองป้อมค่ายในสมัยล้านนา เนื่องจากตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ในดินแดนแถบนี้ได้เกิดศึกสงครามบ่อยครั้ง เช่น การสู้รบกับอาณาจักรอยุธยา เป็นต้น ซึ่งต้องผ่านทางลำปางเสมอ การสร้างกำแพงเมืองโบราณแห่งนี้จึงน่าจะสร้างในช่วงเวลาดังกล่าวนี้และใช้ประโยชน์ในฐานะเป็นเมืองป้อมค่ายหรือเมืองหน้าด่าน และถ้าวิเคราะห์ถึงเหตุการณ์ในช่วงต่อมาหลังจากล้านนาตกอยู่ในปกครองของพม่าในช่วง พ.ศ. 2101 ถึง พ.ศ. 2317 แล้วช่วงเวลาเหล่านั้นผู้คนคงจะไม่สามารถรวมตัวกันได้เป็นกลุ่มก้อนจำนวนมาก จึงไม่น่าจะมีการก่อสร้างสิ่งใดที่ต้องใช้การรวบรวมคนเป็นจำนวนมากได้ แต่ถ้าพิจารณาถึงช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 จะพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการใช้บริเวณเมืองโบราณแห่งนี้เป็นสมรภูมิอีกครั้งหนึ่งคือ ในสมัยहनันทิพย์ซึ่งรวบรวมพลพรรคต่อสู้เพื่อกอบกู้อิสรภาพจากพม่า พม่าได้ใช้เมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวงเป็นป้อมค่ายและตั้งทัพที่วัดลำปางหลวง ซึ่งเป็นไปได้ว่าจากลักษณะทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมเนื่องจากวัดพระธาตุลำปางนั้นเป็นเนินสูงเหมาะที่จะใช้สังเกตการณ์ในการตั้งทัพ และกำแพงเมืองโบราณแห่งนี้ได้มีอยู่ก่อนหน้านี้นี้แล้ว แต่ต่อมาเมื่อมีศึกจึงได้ถือเอากษัตริย์ที่มีความเหมาะสมในการตั้งทัพนี้ให้เป็นประโยชน์ในการรบอีกประการหนึ่งในด้านความสำคัญของเมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวงในด้านที่มีวัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นวัดหลักและเป็นทีเคารพนับถือของผู้คนทั่วไปตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่ากษัตริย์ในล้านนารวมทั้งเจ้าผู้ครองนครลำปางสมัยต่าง ๆ จะต้องมาสักการะบูชาวัดพระธาตุลำปางหลวงเสมอมา จึงเห็นได้ว่าเมืองโบราณแห่งนี้คงจะทำหน้าที่เป็นเวียงทางศาสนาดังเช่นเมืองใหญ่อื่น ๆ ในล้านนาที่มีวัดมหาธาตุหรือวัดที่เป็นหลักของเมือง เมื่อศึกษาประกอบกับหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับศิลปกรรมที่ปรากฏก็เป็นงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาทั้งสิ้น และแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเวียงพระธาตุลำปางหลวงที่มีวัดพระธาตุลำปางหลวงที่มีความยิ่งใหญ่ ซึ่งกษัตริย์และเจ้าผู้ครองนครสมัยต่าง ๆ ได้มานุจรณะปฏิสังขรณ์เสมอมา แสดงให้เห็นถึงความสำคัญในส่วนที่เป็นศูนย์รวมทางจิตใจและความเชื่อถือศรัทธาในพระพุทธศาสนาในเมืองโบราณแห่งนี้

การกำหนดอายุสมัยของเมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง จากการศึกษาลักษณะทางด้านต่าง ๆ พบว่าสามารถแบ่งออกเป็น 3 สมัยดังนี้

สมัยที่ 1 เป็นสมัยแรกของการอยู่อาศัยในบริเวณชุมชนโบราณแห่งนี้ หลักฐานที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีพบโบราณวัตถุจำพวกภาชนะดินเผาที่มีลายขูดขีดและมีรูปแบบของ

ภาชนะที่คล้ายคลึงกับวัฒนธรรมแบบหริภุญชัยในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงในเขตจังหวัดเชียงใหม่และ
ลำพูน ซึ่งมีอายุอยู่ราวพุทธศตวรรษที่ 17 – 19

สมัยที่ 2 เป็นสมัยที่มีการอยู่อาศัยเนื่องมาจากสมัยที่ 1 หลักฐานที่พบจากการขุด
ค้นทางโบราณคดีพบโบราณวัตถุจำพวกภาชนะดินเผาเคลือบแบบล้นานาจากเตาสันกำแพงและเตา
เวียงกาหลงปะปนอยู่กับเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ถึง
ประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 และจากหลักฐานทางด้านศิลปกรรมที่ปรากฏในวัดพระธาตุลำปาง
หลวงก็พบว่ามีการอยู่อาศัยในช่วงเวลาดังกล่าว รวมทั้งเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ในช่วงเวลา
ดังกล่าวก็พบหลักฐานที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกัน ดังนั้นในสมัยที่ 2 นี้จึงเป็นสมัยที่มีการอยู่
อาศัยอย่างน้อยที่สุดก็ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 ลงมา

สมัยที่ 3 เป็นสมัยที่มีการอยู่อาศัยของชุมชนต่อเนื่องมาจากสมัยที่ 2 จากหลักฐาน
ที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีพบเศษเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์เซ็งซึ่งมีอายุในช่วงประมาณพุทธ
ศตวรรษที่ 23 – 24 ซึ่งหลักฐานดังกล่าวสอดคล้องกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ของชุมชนใน
บริเวณนี้ที่มีความเกี่ยวข้องกับเมืองโบราณแห่งนี้ ตั้งแต่สมัยขอมหนานทิพย์ข้างกอบกู้บ้านเมืองเป็น
อิสระจากพม่าในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 และได้มีการอยู่อาศัยสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

3.1.3.3 สรุปการวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์

1) การตั้งถิ่นฐานในระยะเริ่มแรกของการอยู่อาศัยของชุมชนในบริเวณนี้ จาก
หลักฐานภาชนะดินเผาที่พบจำนวนมากแสดงให้เห็นถึงการมีชุมชนปรากฏขึ้นทางด้านทิศตะวันออก
เฉียงใต้ของเมืองโบราณแห่งนี้ มีวัฒนธรรมร่วมสมัยกับวัฒนธรรมแบบหริภุญไชย พบว่าที่อยู่อาศัย
ในสมัยแรกเริ่มนี้ไม่พบขอบเขตของชุมชนที่แน่นอน

2) ในสมัยที่สองของเมืองโบราณแห่งนี้ ปรากฏว่าได้พบหลักฐานที่แสดงถึง
การอยู่อาศัยของชุมชนทั้งจากบริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้และบริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือของ
เมืองโบราณแห่งนี้ เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาดังกล่าวตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 เกิด
ความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองในล้านนาที่ย้ายความสำคัญของเมืองที่รองจาก
เชียงใหม่ จากเชียงแสนเชียงรายทางด้านทิศตะวันออกมายังลำปางทางทิศใต้ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับ
สุโขทัย จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาดังกล่าวสอดคล้องกับหลักฐานจากการขุดค้นที่
พบว่ากำแพงเมืองสามชั้นได้สร้างขึ้นสมัยนี้คือตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ลงมาจึงเป็นไปได้ว่า
เมืองโบราณแห่งนี้ได้ทำหน้าที่เป็นเมืองป้อมค่ายหรือเมืองหน้าด่านเพื่อรับศึกจากทางใต้คืออยุธยาใน
ช่วงเวลาดังกล่าว นอกจากนี้จากการศึกษาสภาพภูมิศาสตร์ของที่ตั้งเมืองโบราณแห่งนี้พบว่าการ
สร้างกำแพงเมืองสามชั้นคงจะมีจุดประสงค์ประการหนึ่งเพื่อเป็นการระบายน้ำไม่ให้ท่วมเมืองในฤดู
น้ำหลาก

3) เมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวงนี้ได้ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทศิลปกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญทางศาสนา มีวัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นวัดหลักซึ่งเป็นวัดที่มีความสำคัญมาทุกยุคทุกสมัยจากหลักฐานทางด้านเอกสารต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวัดพระธาตุลำปางหลวงย่อมมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งและถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาแห่งหนึ่งในล้านนา จึงเป็นไปได้ว่าเมืองโบราณแห่งนี้ได้ทำหน้าที่เป็นเมืองทางศาสนาอีกประการหนึ่ง เป็นสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ทางกายภาพและศูนย์กลางการเคารพบูชาและแหล่งประกอบพิธีกรรม ตลอดจนการนันทนาการของบ้านเมือง

3.1.4 ประวัติของวัดพระธาตุลำปางหลวง

3.1.4.1 ศึกษาจากตำนานพระธาตุ

“ตำนาน” (Myth) หมายถึงเรื่องเก่าปริศนา และนิทานชาวบ้าน (Folk Tale) ส่วนตำนานประวัติศาสตร์ก็คือการบันทึกที่นำเอาตำนานปริศนาของท้องถิ่นนั้นเข้ามาอยู่ในกรอบของสถานที่ และเวลาในประวัติศาสตร์ ตำนานพระธาตุลำปางหลวง (ฉบับของ สงวน โชติสุขรัตน์) เนื้อหาในตำนานของพระธาตุลำปางหลวงกล่าวถึงลัษณะที่ชื่ออกอน ซึ่งระยะเวลาของตำนานมีการกล่าวถึงสมัยพุทธกาลว่าพระพุทธองค์เสด็จมาที่ลำปางหลวงซึ่งเป็นแนวความคิดการเขียนตำนานแบบลังกาเพื่อเผยแพร่พุทธศาสนา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ความสำคัญกับพระบรมธาตุในแง่ของความศักดิ์สิทธิ์ และกล่าวถึงชนกลุ่มหนึ่งที่เป็นลัษณะที่ชื่ออกอน ซึ่งผู้คนในสังคมชนเผ่ายกย่องและมีอำนาจเหนือธรรมชาติของท้องถิ่นนั้น ต่อมาชนพื้นเมืองหันมานับถือพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าก็เข้ามาแทนที่อำนาจของความเชื่อแบบเดิมวัดพระธาตุลำปางหลวงเดิมคงเป็นแหล่งที่เข้ามาเผยแพร่พุทธศาสนาตั้งแต่สมัยทวารวดีแล้ว ดังปรากฏในตำนานจามเทวี และสภาพของชุมชนก่อนประวัติศาสตร์สู่สมัยประวัติศาสตร์ในการสร้างเมืองคูน้ำคันดินของพวกลัษณะ และพอมาถึงสมัยล้านนาก็มีการบูรณะหรือสร้างให้ใหญ่

วัดพระธาตุลำปางหลวงมีการพูดถึงพุทธทำนาย ซึ่งเป็นแนวความคิดสร้างเมืองต่าง ๆ ตามคำทำนายของพระพุทธเจ้า โดยเชื่อว่าพระองค์เสด็จมาที่ลำปาง และทำนายว่าอนาคตชุมชนบริเวณนี้จะเป็นชุมชนที่มีความเจริญทั้งทางด้านศาสนา และการเมือง เรื่องราวต่าง ๆ ด้วยความเชื่อที่กล่าวในตำนานทำให้ผู้คนยังคงประกอบพิธีกรรมที่เป็นแบบแผนดั้งเดิมอยู่โดยไม่ได้สนใจว่าใครเป็นคนสร้างตำนาน และสร้างเพื่อจุดประสงค์อะไร ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความยั่งยืนและศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อการเคารพบูชาพระธาตุ รวมทั้งผู้ปกครองในสมัยต่อมาก็ร่วมกับชาวบ้านบูรณะและซ่อมแซมวัดพระธาตุลำปางหลวงอย่างต่อเนื่องในช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ จนถึงปัจจุบันแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของตำนานที่มีอยู่ในจิตใจ (ความเชื่อ) และความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพระบรมธาตุวัดพระธาตุลำปางหลวง

3.1.4.2 ประวัติวัดพระธาตุลำปางหลวงผ่านพิธีกรรมความเชื่อ

สังคมของชุมชนในภาคเหนือเป็นสังคมเกษตรกรรม ทำไร่ และทำนา การตั้งหลักแหล่งจึงตั้งอยู่ใกล้ที่ทำมาหากินและใกล้แหล่งน้ำ โครงสร้างของหมู่บ้านได้แก่วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม ตลาดเป็นที่ตอบสนองทางด้านเศรษฐกิจ และมีป่าช้าเป็นที่ฝังศพ ซึ่งอยู่บริเวณชายเขตของหมู่บ้าน และนอกเหนือจากวัดแล้วยังมีศาลเจ้าประจำหมู่บ้านหรือเรียกอีกอย่างว่า ศาลเสื่อบ้าน หรือศาลหลักบ้าน ซึ่งการทำพิธีเหล่านี้บางครั้งก็สำคัญพอ ๆ กับวัดหรือมากกว่า ซึ่งในวัดพระธาตุลำปางหลวงมีพิธีกรรมเหล่านี้ผสมผสานอยู่กับพิธีกรรมทางศาสนาบริเวณที่ทำพิธีจะประกอบด้วยต้นไม้ใหญ่ เช่น ต้นโพธิ์ หรือ “ต้นชะจาว” บริเวณเหล่านี้จะตั้งอยู่ใกล้กับเขตวัดหรือภายในวัด เป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับการถือผี และต่อมาผีเหล่านี้จะกลายเป็นผีในทางพระพุทธศาสนา ที่วัดพระธาตุลำปางหลวงมีศาลเจ้าพ่อดนหนึ่งที่บ้านสร้างสืบต่อกันมา เชื่อกันว่าเป็นศาลเจ้าพ่อลัวะอ้ายกอน อยู่บริเวณด้านหลังพระธาตุ และที่น่าสังเกตคือรูปปั้นยักษ์ที่อยู่รอบเจดีย์พระธาตุลำปางหลวง ซึ่งในปัจจุบันเหลืออยู่ทางเหนือ 2 ตน (ศักดิ์ รัตนชัย, 2516)

3.1.4.3 พิธีกรรมในรูปของกัลปนา

ในวัดพระธาตุลำปางหลวงมีจารึกที่กล่าวถึงการกัลปนาแก่วัดโดยผู้ครองนคร คือ จารึกจุลศักราช 838 (พ.ศ. 2019) ในสมัยหมื่นคำเพชร และจารึกจุลศักราช 858 (พ.ศ. 2039) ในสมัยเจ้าหาญสีห์ทัตตะมหาสุรมนตรี และจารึกจุลศักราช 1158 (พ.ศ. 2339) สมัยเจ้ากาวิละ ซึ่งในพิธีกัลปนา หรือการอุทิศข้าวของและแรงงานแก่วัดได้ทำกันมานาน และต่อเนื่องทุกสมัย วัดจะได้รับผลประโยชน์ในรูปที่เป็นที่ดิน และผลประโยชน์ในที่ดิน และแรงงานคนโดยคนที่ทำงานในที่ของวัดจะนำผลผลิตมาถวายแก่วัด ซึ่งคงมีมาตั้งแต่โบราณแล้ว และในปัจจุบันก็ยังคงเป็นรูปแบบนี้ อยู่ในพิธีกรรมทางศาสนาของวัด ซึ่งเราจะพบเห็นพิธีกรรมนี้ได้ในวันที่ผู้ที่ทำนาของวัดจะนำอาหาร หรือข้าวมาถวายวัดในวันพระ หรือวันสำคัญทางศาสนา ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการกัลปนาในอดีต โดยเฉพาะในวันพระช่วงเช้าพรรษาจะมีพิธี “เวรตาน” หรือการแก้มนานา โดยชาวบ้านจะแบ่งเวรกันมาทำพิธีกรรมซึ่งในวันทำพิธี ชาวบ้านจะนำข้าวเปลือก ข้าวสาร, ข้าวต้ม, ข้าวหนม โดยหาคานมาถวายแก่คณะสงฆ์ที่วัด พิธีกรรมนี้ คงกระทำสืบเนื่องกันมาเมื่อครั้งอดีต ตั้งแต่เริ่มการกัลปนาโดยกษัตริย์(ประสงค์ แสงแก้ว, 2542)

จากการสัมภาษณ์พ่อบุญเมือง สิงห์ทอง เล่าว่าพิธีกรรมกัลปนามีบันทึกไว้ในใบลาน ที่ดินที่เป็นของวัดมีขนาดพื้นที่ที่ชัดเจนและมีอาณาบริเวณกว้างขวาง ทิศตะวันตกจากลำปางหลวงถึงบ้านนาโปงหาญ ทิศใต้ถึงบ้านสองแคว ทิศตะวันออกถึงบ้านศาลา, บ้านลำปางกลาง ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ถึงบ้านม่วงน้อยศรีลาและบ้านน้ำล่อมหนองเนี้ยว อย่างไรก็ตามในปัจจุบันพิธีกรรมนี้ยังคงมีอยู่ แต่ขนาดและขอบเขตของพื้นที่กัลปนาจะลดขนาดลง คงเหลือแต่

ชาวบ้านในหมู่บ้านลำปางหลวงและหมู่บ้านใกล้เคียงเท่านั้นที่สืบสานพิธีกรรมอันเก่าแก่นี้ได้อย่างเหนียวแน่น

3.1.4.4 วัดพระธาตุลำปางหลวงในฐานะเวียงทางศาสนา

ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำในภาคเหนือโดยทั่วไปจะพบว่ามียังร่องรอยของเนินดินโบราณที่มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบกระจายอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บนเนินที่น้ำท่วมไม่ถึง และเราเรียกเนินดินแบบนี้ว่า “เวียง” เวียงพระธาตุลำปางหลวงก็จัดอยู่ในประเภทเดียวกันคือ เป็นเวียงทางศาสนา ซึ่งเวียงเหล่านี้จะมีความสำคัญมากขึ้นในเวลาที่มียังสงคราม อาจมีการเกณฑ์คนไปรักษาเวียงหรือใช้เป็นที่หลบภัย ซึ่งพิจารณาจากเวียงอยู่บนเนินสูง และอยู่ห่างจากแม่น้ำสายใหญ่ไกลจากแหล่งเพาะปลูก ซึ่งชุมชนไม่อาจใช้เป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งการขุดค้นทางโบราณคดีจึงอาจพบหลักฐานในยุคต้น ๆ ได้น้อย และคิดว่าชุมชนดั้งเดิมอาจจะอยู่กระจายตามลุ่มแม่น้ำที่ห่างออกไป และใช้เวียงพระธาตุลำปางหลวงเป็นที่ปฏิบัติกิจเฉพาะในทางศาสนา และในระยะต่อมาก็อาจใช้เป็นที่หลบภัยสงคราม ในยามสงบก็กระจายกันอยู่ตามลุ่มแม่น้ำ หรือแหล่งเพาะปลูกเช่นเดิม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการอาศัยในรูปแบบที่แยกกันอยู่อย่างโดด ๆ และมีความเป็นอิสระต่อกันคงมีหลายเผ่าพันธุ์มาอยู่ร่วมกัน แต่ศูนย์รวมน่าจะอยู่ที่ศาสนา คือมีการเคารพพระธาตุ ดังนั้นวัดพระธาตุลำปางหลวงคงทำหน้าที่เป็นเจ้าเมืองปกครอง วัดพระธาตุลำปางหลวงนับว่าเป็นเมือง “เวียง” ที่เชื่อว่ามียังพระบรมธาตุเก่าแก่ ทั้งจากตำนาน จารึก และหลักฐานต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าเป็นเมืองเก่าแก่คู่เมืองหริภุญไชย ซึ่งการขุดค้นทางโบราณคดีเผยให้เห็นการอยู่อาศัย และพัฒนาการของชุมชนทำให้ยืนยันได้ว่ามีมาก่อนการเกิดของแคว้นล้านนา และร่องรอยของเมืองที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบแหล่งโบราณ วัดถุสถานทางศาสนาทำให้วัดพระธาตุลำปางหลวงยังคงดำรงอยู่เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเลื่อมใสของพระพุทธ ศาสนิกชนทั่วทุกสารทิศไม่แยกชนชาติ หรือเผ่าพันธุ์

นอกจากนั้นในฐานะที่เป็นเวียงทางศาสนาของวัดพระธาตุลำปางหลวงจากทำเลที่ตั้งของบริเวณวัดที่ตั้งอยู่บนเนินสูงซึ่งเปรียบเสมือนเป็นการจำลองเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นคติทางศาสนาพุทธในความหมายของแดนสวรรค์ หรือ โลกธรรมลักษณะ

3.1.5 สรูปชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง

เวียงพระธาตุลำปางหลวง ตั้งอยู่ในอำเภอเกาะคา ห่างจากอำเภอเมืองลำปางทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ 16 กิโลเมตร อยู่ระหว่างละติจูด 18 องศา 13 ลิปดาเหนือ ถึงละติจูด 99 องศา 23 ลิปดาตะวันออก ลักษณะของเมืองเป็นเนินดินสูง ลาดลงสู่แม่น้ำวังทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 2 กิโลเมตร ลักษณะของกำแพงเมืองมีคูน้ำคันดินล้อมรอบ 3 ชั้น มีลำห้วยชื่อแม่แก้วไหลผ่านกำแพงเมืองทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ผ่านกำแพงเมืองทางทิศเหนือ และติด

กำแพงเมืองทางทิศตะวันออก และไหลเลียบกำแพงเมืองลุ่มแม่น้ำวัง ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ของวัดพระธาตุลำปางหลวง ประวัติความเป็นมาของแหล่งชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง มีการสันนิษฐานว่าชุมชนแห่งนี้ตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยทวารวดี (ในสมัยทวารวดี) ร่วมสมัยกับพระนางจามเทวีโดยเข้ามาพร้อมกับการเข้ามาของศาสนาพุทธนิกายเถรวาท (หินยาน) ซึ่งมีการบันทึกในตำนาน ในขณะที่ยุคชุมชนแห่งนี้มีกลุ่มคนอาศัยอยู่ก่อนแล้ว คือ ชุมชนของ “ลัวะ” และลัวะนับถือผีบรรพบุรุษ ซึ่งข้อสันนิษฐานเหล่านี้อาศัยผลของการขุดค้นทางโบราณคดีมาประกอบ (อ้างใน ภาสกร โทณวนิก) ซึ่งสอดคล้องกับข้อความในตำนานต่าง ๆ ที่เขียนขึ้นในสมัยล้านนา

ดังนั้นการกำหนดอายุของชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง จึงน่าจะอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 14 ถึง 17 หลักฐานทางด้านวัตถุเช่นซากของโบราณสถานต่าง ๆ ที่จะมายืนยันในเรื่องนี้ มีค่อนข้างน้อยเพราะประวัติศาสตร์ของเวียงพระธาตุลำปางหลวงได้ผ่านความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดและเข้าสู่จุดต่ำสุด คือ มีการปล่อยทิ้งร้างเป็นระยะเวลาอันยาวนานและกลับมาฟื้นฟูบูรณะใหม่หลาย ๆ ครั้ง ทำให้โบราณสถานเดิมถูกสร้างทับและเปลี่ยนแปลงรูปทรงจนไม่เหลือร่องรอย

การเกิดชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวงจากการเล่าของชาวบ้าน ว่าจะใช้ เป็นเมืองหลวง ซึ่งหมายถึงเมืองลำปาง แต่ปรากฏว่า “หมาไม่เห่า ไก่ไม่ขัน” จึงมีการย้ายไปที่ เวียงลำปางกลาง และต่อมาย้ายเวียงไปตั้งที่เมืองเขลางค์ จนกระทั่งมาเป็นเมืองลำปางในปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตามข้อสรุปที่เห็นตรงกัน โดยนักวิชาการหลาย ๆ ท่าน ต่างก็สรุปว่าเวียงโบราณพระธาตุลำปางหลวงเป็นเวียงทางศาสนาและเป็นจุดศูนย์กลางของพระธาตุของเมืองลำปางเพราะที่ผ่าน มาเจ้าเมืองที่ปกครองลำปางพระองค์จะให้ความสำคัญกับเวียงโบราณแห่งนี้มาก มีการบูรณะ และซ่อมแซมตลอดมา

รูปที่ 3 ภาพถ่ายทางอากาศเวียงพระธาตุลำปางหลวง

รูปที่ 4 ภาพถ่ายทางอากาศเมืองเขลางค์นคร ลำปาง

3.2 สภาพทางกายภาพของพื้นที่

3.2.1 ที่ตั้ง การเข้าถึงและระบบสัญจรภายในชุมชน

3.2.1.1 ลักษณะสภาพทั่วไป

ก. ขนาดและที่ตั้ง

ชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง ตั้งอยู่ในตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปางอยู่ห่างจากตัวเมืองลำปางประมาณ 18 กิโลเมตร (รูปที่ 8) ภายในเวียงประกอบด้วยหมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านลำปางหลวง หมู่ที่ 2 บ้านใต้ และหมู่ที่ 11 บ้านจามเทวี มีพื้นที่รวมภายในขอบเขตแนวคันดิน-คูน้ำทั้งหมด 228 ไร่

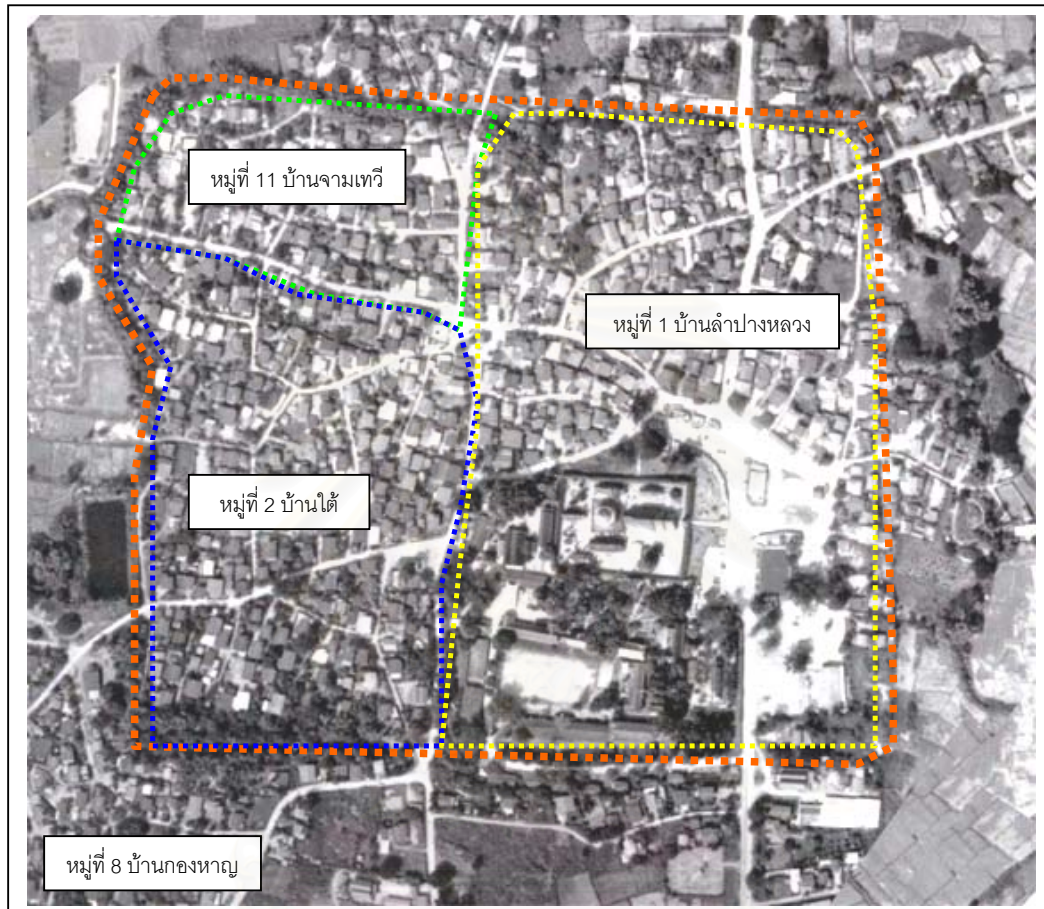

รูปที่ 5 แสดงที่ตั้งชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

นอกจากนั้นยังมีชุมชนที่ตั้งเป็นหมู่บ้านติดต่อกับบ้านหมู่ที่ 2 ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ คือ บ้านหมู่ที่ 8 มีชื่อเรียกว่า บ้านกองหาญ (แผนที่ 2)

ข. การเข้าถึงของชุมชน สามารถเข้าถึงได้จากทางอำเภอเกาะคาซึ่งอยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ 2 กิโลเมตร โดยเข้าตามทางหลวงหมายเลข 1034 (ซึ่งเชื่อมติดต่อกับอำเภอห้างฉัตร) ด้วยทางรถยนต์ และรถสองแถวจากตัวเมืองลำปางและมีแนวถนนเลี้ยวเมืองอ้อมผ่านเมืองทางทิศตะวันออก (แผนที่ 3)

ค. ระบบการสัญจรภายในเมือง การสัญจรภายในเมือง มีศูนย์กลางอยู่บริเวณหน้าวัด และบริเวณลานบ่อน้ำเลี้ยง ถนนหลักที่ตัดผ่านหน้าวัด เดิมไม่มี ถนนสายโบราณที่มีมาแต่เดิม คือ ถนนบริเวณด้านหลังของวัด และแนวโครงข่ายถนนจากบ่อน้ำเลี้ยง ซึ่งจะเห็นได้ว่าศูนย์กลางของเมืองน่าจะอยู่บริเวณบ่อน้ำเลี้ยง ลักษณะของเมืองที่เป็นเนินดินลาดเอียงลงมาจากบริเวณศูนย์กลางวัด

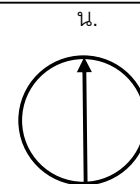

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 2 แสดงขอบเขตและที่ตั้งเวียงพระธาตุลำปางหลวง

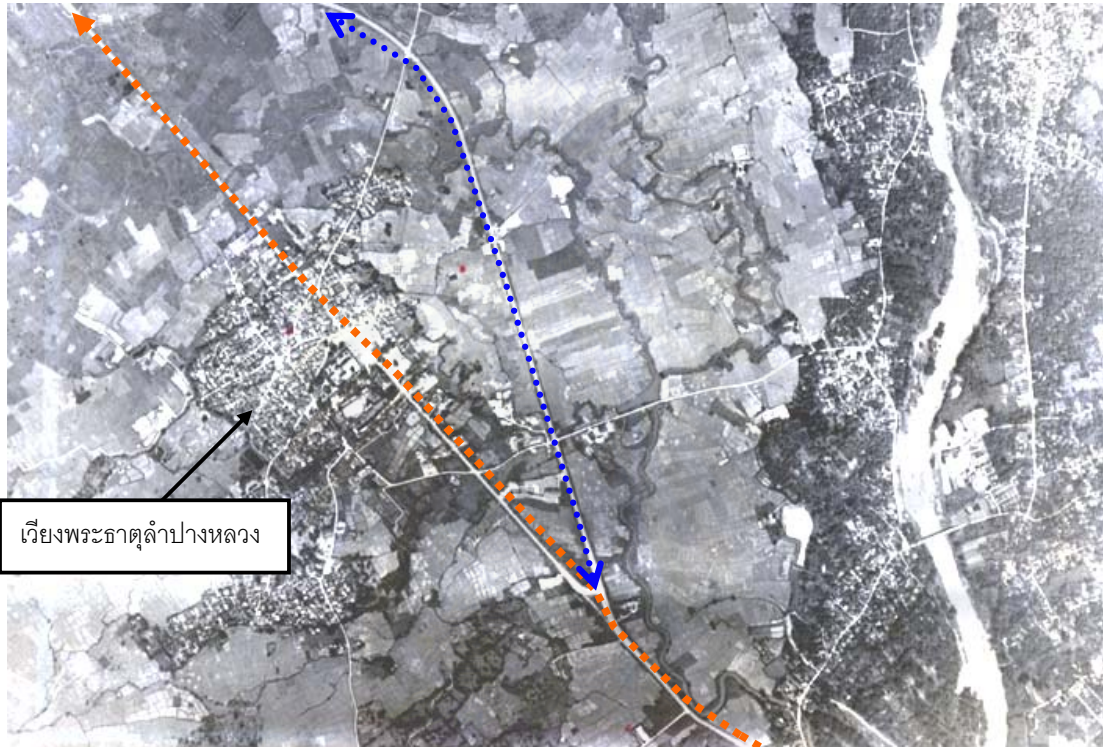
สัญลักษณ์		ขอบเขตเมือง		หมู่ที่ 2
		หมู่ที่ 11		หมู่ที่ 1

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ไปอำเภอห้างฉัตร

เวียงพระธาตุลำปางหลวง

ทางเข้าจากอำเภอเกาะคา

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

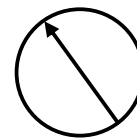
แผนที่ 3 แสดงการเข้าถึงชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวง

สัญลักษณ์

- ถนนสายหลัก
- ถนนเลี้ยงเมือง

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

น.

มาตราส่วน

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ทางเข้าออกหลัก – จากทางเข้าหน้าวัด

ทางเข้า-ออกเดิม – บริเวณประตูดอกไม้ ประตูหนองงู ประตูลับแล

ถนนเดิมมีลักษณะคับแคบ กว้างขนาดพอดีสำหรับการลากเกวียน ปัจจุบันเป็นถนนกว้างและมีการลาดยางเป็นอย่างดีในบริเวณถนนหน้าวัด และถนนสายหลักๆ แต่ก็ยังมีถนนบางสายที่ยังคงมีความคับแคบอยู่ สามารถเดินรถได้เพียงทางเดียว เนื่องจากข้อจำกัดของที่ดินของชาวบ้านที่ไม่สามารถขยายได้ แต่มีการลาดยางเป็นอย่างดี (แผนที่ 4)

ง. ลักษณะภูมิประเทศ บริเวณที่เป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นเนินดินสูง แต่บริเวณที่เป็นกำแพงเมือง คูเมือง และบ้านเรือนของชาวบ้านที่อยู่รอบ ๆ วัดเป็นที่ราบต่อกจากบริเวณที่อยู่อาศัยของชาวบ้านออกไปเป็นท้องนาที่ยังใช้ในการเกษตรอยู่ และเริ่มมีการปลูกสร้างบ้านเรือน หรืออาคารพาณิชย์เกิดขึ้นในบริเวณท้องนาบางส่วน โดยเฉพาะทางทิศเหนือ และทิศใต้ของวัด แหล่งน้ำธรรมชาติ ประกอบด้วย แม่น้ำตาน ทางทิศเหนือ น้ำแม่แก้วทางทิศตะวันตก และเป็นลำน้ำสายหลักที่เข้าหล่อเลี้ยงชุมชน ส่วนทางด้านทิศใต้มีน้ำแม่ยาว ซึ่งลำน้ำทั้งหมดจะไหลลงสู่น้ำวัง ที่อยู่ห่างจากชุมชนโบราณไปทางทิศตะวันออกประมาณ 2 กิโลเมตร (แผนที่ 5) มีลำห้วยสายเล็ก ๆ ที่ผ่านเข้ามาในบริเวณบ้านหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 ซึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์กับการขุดคูเมืองของชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง คือ ห้วยแม่แก้ว ซึ่งไหลมาจากทิศตะวันตกเขตตำบลไหล่หิน ผ่านทุ่งนาเข้ามาสู่หมู่บ้านทางทิศตะวันตก และวกขึ้นไปทางเหนือ จากนั้นจึงอ้อมหมู่บ้านทางทิศตะวันออก เพื่อไหลไปรวมกับแม่น้ำยาว ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน (องค์การบริหารส่วนตำบลลำปางหลวง, 2545)

3.2.2 โครงสร้างพื้นฐาน (แผนที่ 6)

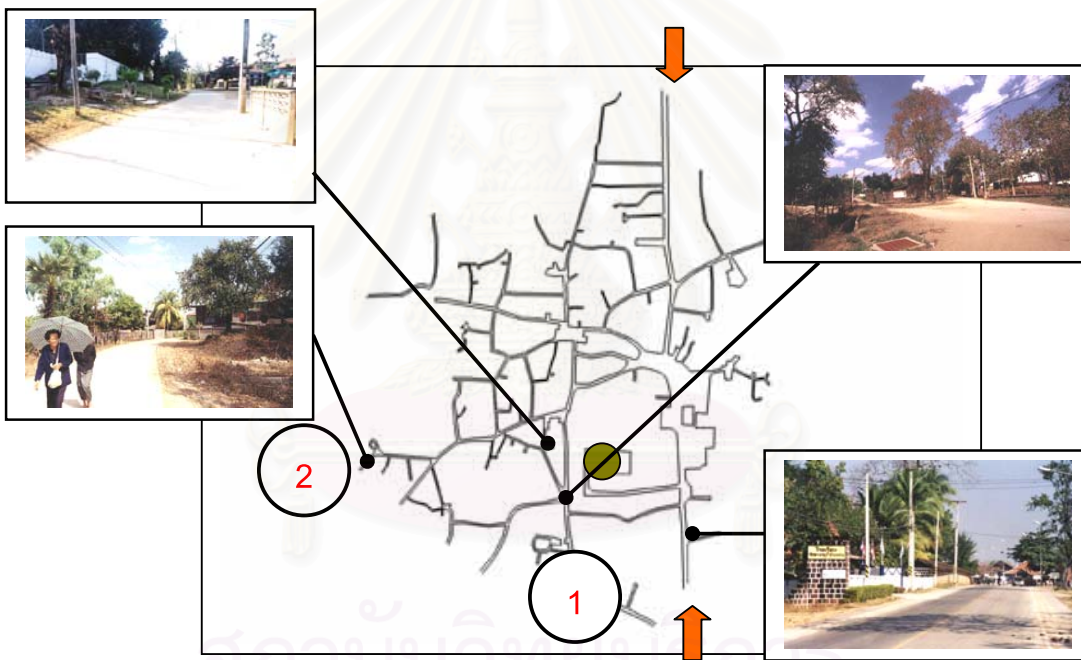
โครงสร้างพื้นฐานของชุมชนลำปางหลวง เป็นการบริการขั้นพื้นฐานให้แก่ประชาชนที่อยู่อาศัยภายในเวียงพระธาตุลำปางหลวงและภายในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลลำปางหลวง

หน่วยธุรกิจและเขตองค์การบริหารส่วนตำบล

- โรงงานผลิตเครื่องปั้นดินเผา 4 แห่ง ในพื้นที่หมู่ที่ 1,4 และ 9
- โรงงานอิฐมอดู 4 แห่ง ในพื้นที่หมู่ที่ 5 และ 7
- โรงสี 11 แห่ง ยกเว้นหมู่ 2,9

สภาพสังคมการศึกษา

- โรงเรียนประถมศึกษา 5 แห่งในพื้นที่ 1,3,4,5,6
- ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 10 แห่ง ในเขตตำบล
- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 6 แห่ง ในพื้นที่หมู่ที่ 1,3,4,5,6 และ 10
- ศาลาประชาคม 6 แห่ง ในหมู่ที่ 1,2,3,6,7,8
- หอกระจายข่าวและเสียงตามสาย 11 แห่ง ทุกหมู่บ้านในเขตตำบล

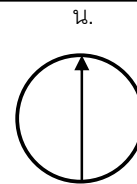

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

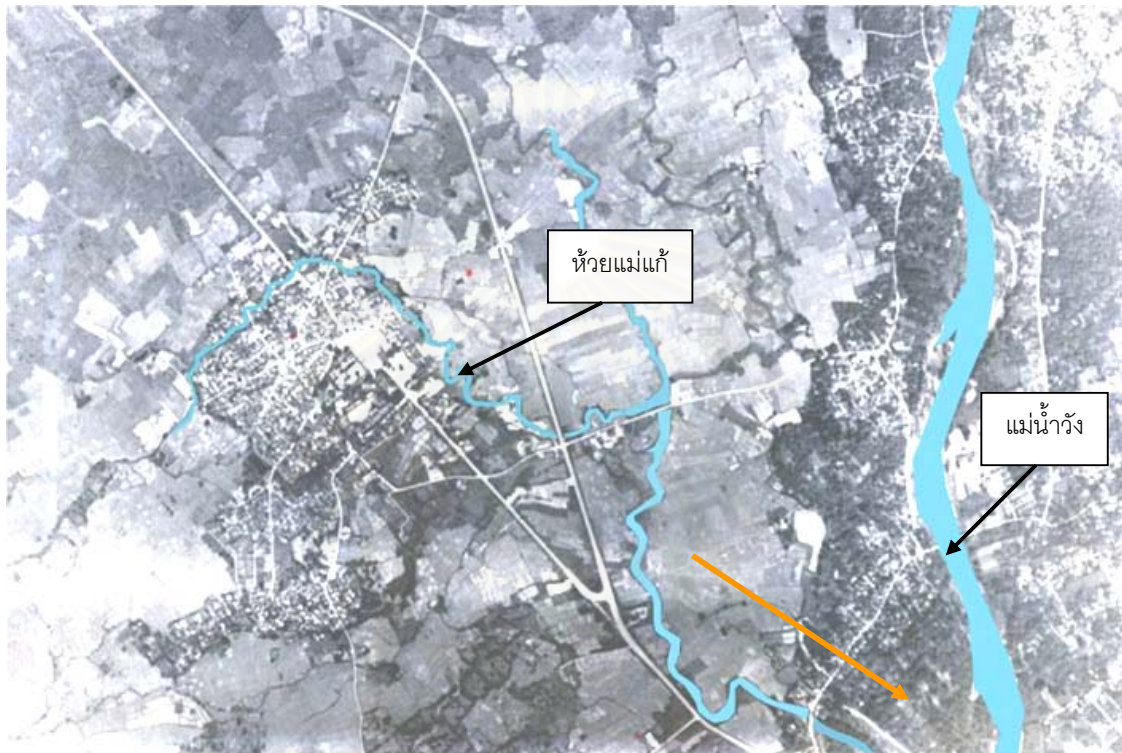
แผนที่ 4 แสดงระบบการสัญจร

สัญลักษณ์		ประตูดอกไม้		ประตูหนอง
		ถนนเลี้ยวเมือง		ถนนสายรองเข้าสู่เมือง

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

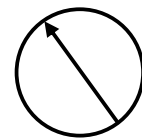
การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 5 แสดงลักษณะภูมิศาสตร์เวียงพระธาตุลำปางหลวง

สัญลักษณ์

- █ แม่น้ำและลำห้วย
- แนวทางลาดเอียงของพื้นที่สู่ม่าน้ำวัง

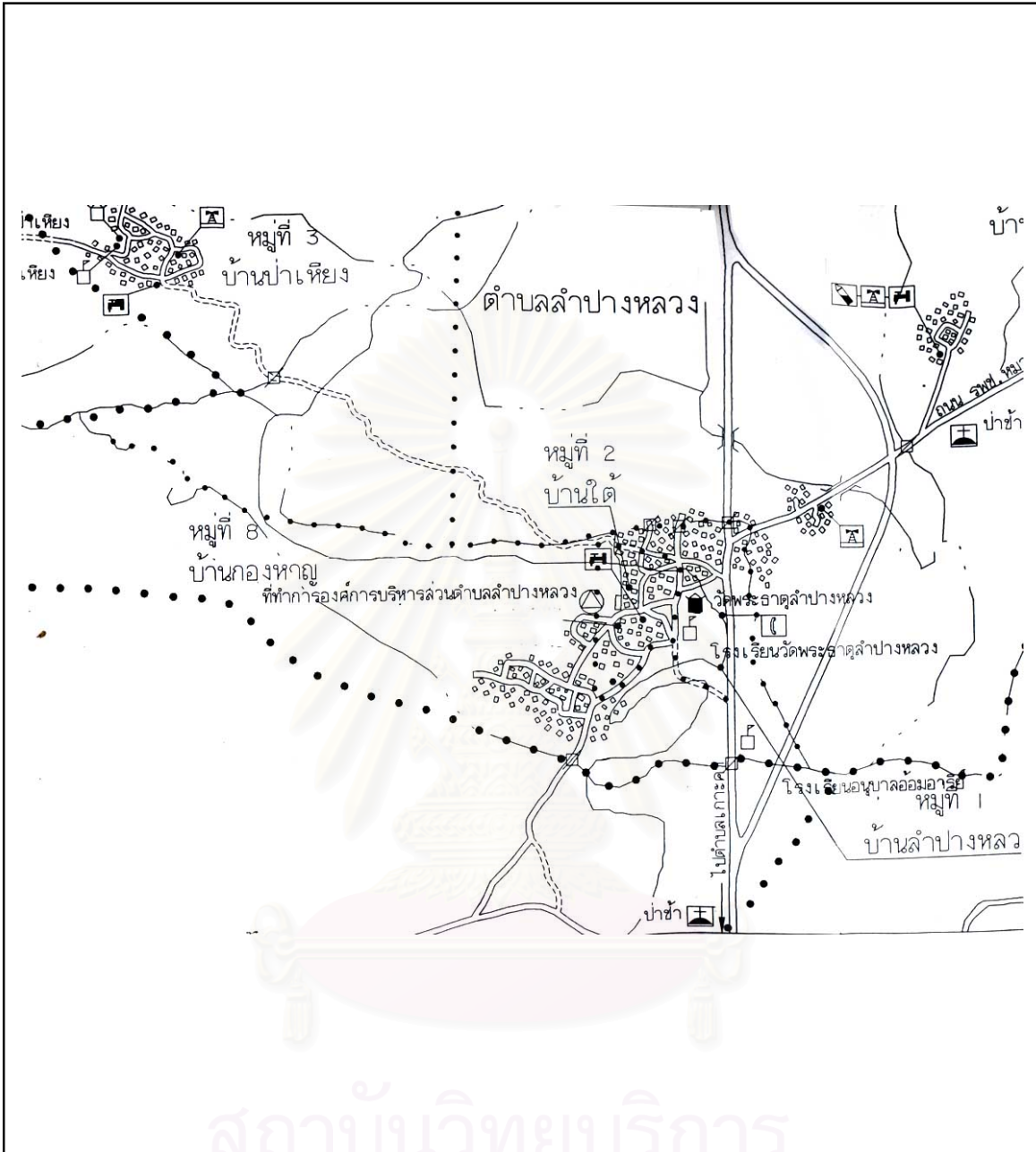
น.

มาตราส่วน

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

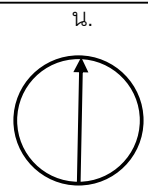
สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 6 แสดงโครงสร้างพื้นฐานชุมชน

สัญลักษณ์	วัด	โรงเรียน
	ตลาด	หอกระจายข่าว
	สถานที่ราชการ	สุสาน

ที่มา : สำนักผังเมืองจังหวัดลำปาง กรมการผังเมือง พ.ศ.2542

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันและองค์การทางศาสนา

- วัด/สำนักสงฆ์ 7 แห่ง ในพื้นที่ 1,3,4,5,6,9,10

การสาธารณสุข

- สถานีนอนามัยประจำตำบล 2 แห่ง ในพื้นที่ หมู่ที่ 1 และ 5

การบริการพื้นฐาน

- การคมนาคม

เป็นการคมนาคมทางบก ไม่มีการคมนาคมทางน้ำและทางอากาศ การคมนาคมระหว่างตำบลเส้นทางถนน โดยมีเส้นทางที่สำคัญ คือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1034การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านใช้เส้นทางถนนโดยบางช่วงเป็นถนนลูกรัง บางช่วงเป็นถนนคอนกรีตและบางช่วงเป็นถนนลาดยาง

- การไฟฟ้า มีไฟฟ้าเข้าถึงทุกหมู่บ้าน ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล รวม 11 หมู่บ้าน
- การโทรคมนาคม สถานีวิทยุกระจายเสียง อ.ส.ม.ท. 1 แห่ง
- ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ มีแหล่งน้ำ ในพื้นที่เวียงพระธาตุลำปางหลวง มีลำห้วยสายสำคัญไหลผ่าน จำนวน 1 สาย คือ ลำห้วยแม่แก้ว

3.3 สภาพการใช้ที่ดิน

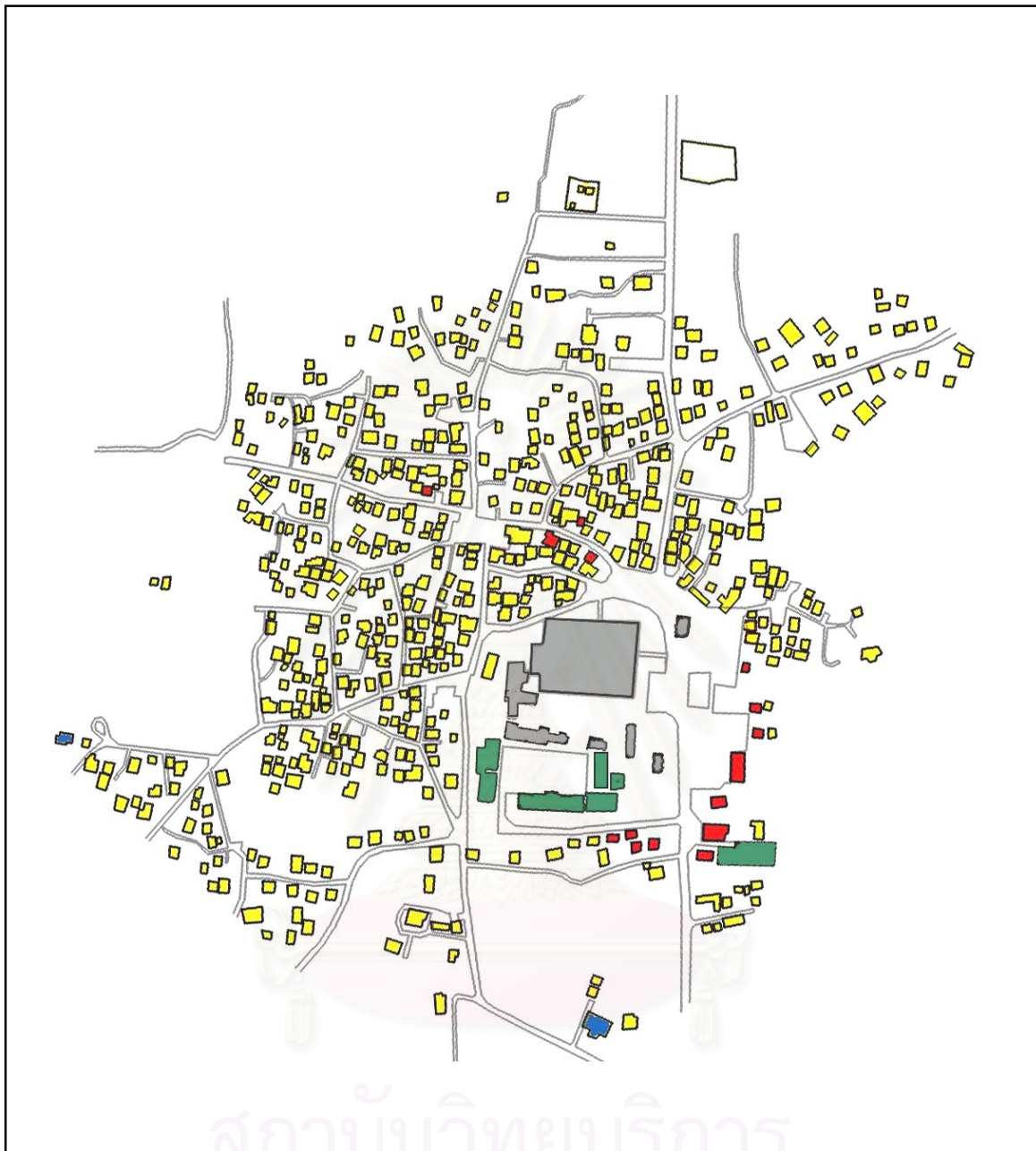
3.3.1 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

การใช้ประโยชน์ที่ดินเวียงพระธาตุลำปางหลวง ภายในคุน้ำคันดินโบราณ เป็นการใช้ที่ดินของชุมชนโบราณซึ่งมีวิวัฒนาการของชุมชนเมืองมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน ลักษณะการใช้ที่ดินมีดังต่อไปนี้ (แผนที่ 7)

ก. ประเภทที่พักอาศัย บริเวณที่พักอาศัยมีอยู่โดยทั่วไป ตั้งแต่บริเวณด้านหลังวัดพระธาตุลำปางหลวงที่เป็นที่ตั้งของหมู่ที่ 2 บ้านใต้ ครอบคลุมถึงบริเวณคุน้ำ-คันดิน และบริเวณที่พักอาศัยในหมู่ที่ 1 บ้านลำปางหลวง

ข. ประเภทพาณิชยกรรม ในบริเวณพื้นที่หน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญในการเปิดรับนักท่องเที่ยวที่มาเคารพสักการะพระธาตุลำปางหลวงจำนวนมาก จึงมีร้านค้าขายของที่ระลึก ขายสินค้าผลิตจากชุมชน เพื่อบริการนักท่องเที่ยว และมีตลาดสดในตอนเช้าที่บริการชุมชน

ค. ประเภทสถาบันศาสนา ในพื้นที่ศึกษามีวัด 2 แห่ง คือวัดพระธาตุลำปางหลวง และวัด พรวัว ซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน

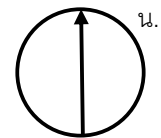

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 7 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินเวียงพระธาตุลำปางหลวง

สัญลักษณ์	■ ประเภทพาณิชยกรรม	■ ประเภทสถาบันการศึกษา
	■ ประเภทที่อยู่อาศัย	■ ประเภทสถานที่ราชการ
	■ ประเภทสถาบันศาสนา	

ที่มา : จากการสำรวจของผู้ศึกษาปี พ.ศ.2545

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ง. ประเภทสถาบันการศึกษา ในพื้นที่ศึกษามีโรงเรียน 1 แห่ง คือ โรงเรียนชุมชนวัดพระธาตุลำปางหลวง อยู่บริเวณด้านข้างติดกับวัดพระธาตุลำปางหลวง

จ. ประเภทสถาบันราชการ บริเวณสถาบันราชการอยู่บริเวณพื้นที่นอกเขตกำแพงเมืองเก่า ซึ่งได้แก่ สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลลำปางหลวง สถานีอนามัย สถานีวิทยุกระจายเสียง จะอยู่ด้วยทิศใต้ของตัวเมือง

ฉ. ประเภทที่โล่งเพื่อนันทนาการและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พื้นที่ของชุมชนสำหรับเพื่อการพักผ่อนนันทนาการ มี 4 ลักษณะ (แผนที่ 8) คือ

- พื้นที่โล่งเพื่อนันทนาการชุมชน บริเวณลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง มีสนามกีฬา เช่น สนามบาสเกตบอล และบริเวณพื้นที่ใกล้กับคูน้ำ-คันดินด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเวียง บริเวณใกล้กับสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบล มีสนามตระกร้อ

- พื้นที่โล่งว่างสำหรับประกอบพิธีกรรมของชุมชน ได้แก่ บริเวณลานด้านข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง มีต้นไม้ใหญ่ เดิมพื้นที่นี้เคยเป็นตลาดของชุมชนมาก่อน ปัจจุบันใช้ประกอบพิธีกรรมต่างๆของชุมชน เช่น การประกอบพิธีศพ เป็นต้น

- พื้นที่โล่งว่างบริเวณสิ่งเคาระพู่ชาของชุมชน เช่น ลานหน้าบ่อน้ำเลี้ยง และลานหน้าศาลเจ้าที่ต่างๆ

- พื้นที่โล่งเพื่อสาธารณะประโยชน์ ได้แก่ ลานจอดรถสำหรับนักท่องเที่ยว บริเวณลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะขนาดใหญ่

ช. ประเภทชนบทและเกษตรกรรม พื้นที่เกษตรกรรม ได้แก่ พื้นที่ทำนา ซึ่งอยู่บริเวณโดยรอบเวียงพระธาตุลำปางหลวง อยู่ภายนอกกรอบๆแนวคูน้ำ-คันดิน

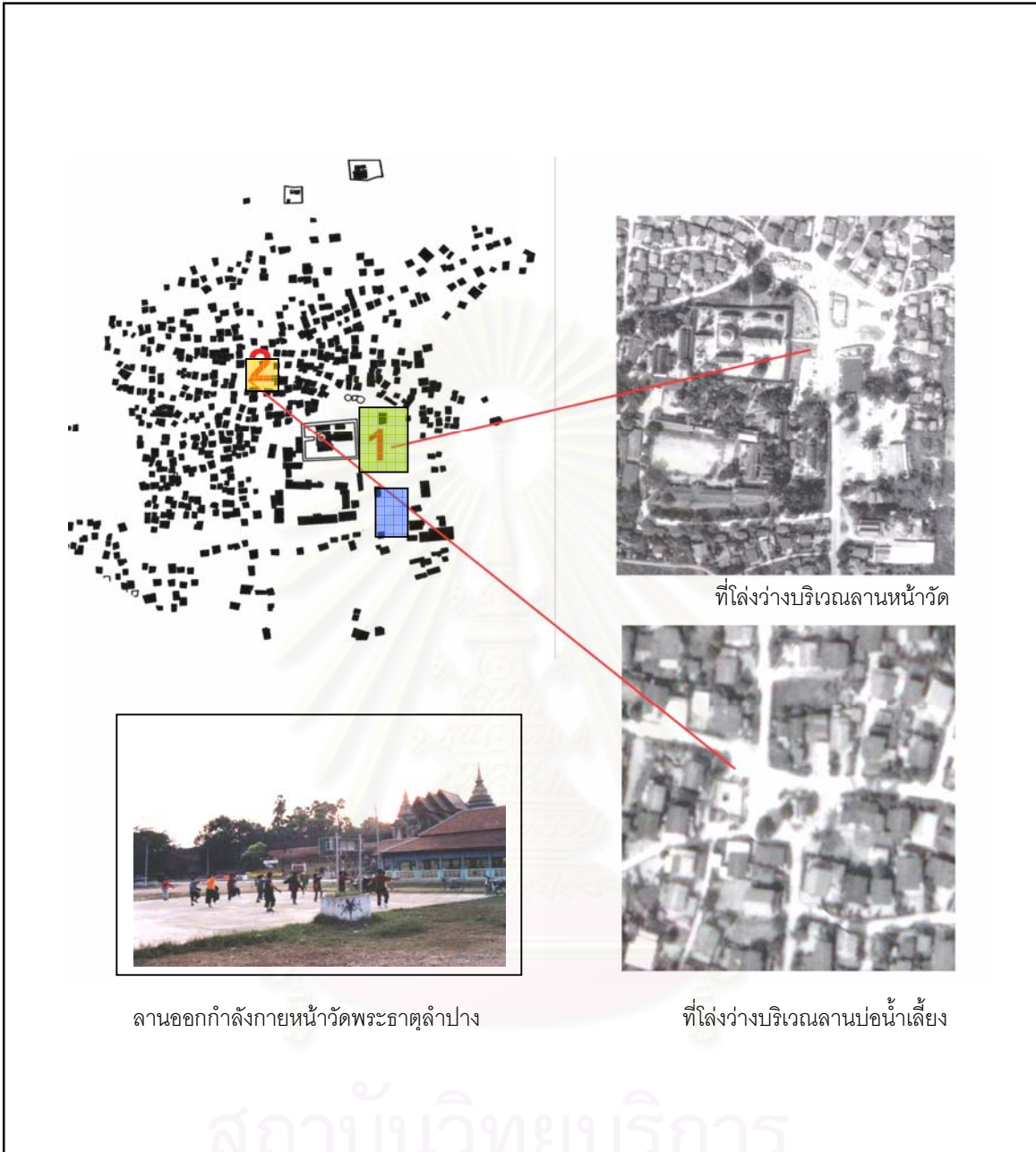
3.3.2 กรรมสิทธิ์ที่ดิน

กรรมสิทธิ์ที่ดินแบ่งออกเป็น 3 ชนิด (แผนที่ 9) ได้แก่

ก. กรรมสิทธิ์ที่ดินกรมศาสนา ได้แก่ ที่ดินของวัดพระธาตุลำปางหลวง จากการสัมภาระณ์เจ้าอาวาส วัดมีพื้นที่ประมาณ 37 ไร่ ครอบคลุมบริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวง และพื้นที่ด้านหลังวัดซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าอารักษ์และพื้นที่ศูนย์บริการหมู่บ้านหมู่ที่ 1

ข. กรรมสิทธิ์ที่ดินของราชพัสดุ กรมธนารักษ์ ได้แก่ แนวอนุรักษ์คูน้ำ-คันดินโบราณ

ค. กรรมสิทธิ์ที่ดินของราษฎร

ลานออกกำลังกายหน้าวัดพระธาตุลำปาง

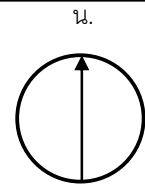
ที่โล่งว่างบริเวณลานหน้าวัด

ที่โล่งว่างบริเวณลานบ่อน้ำเลี้ยง

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 8 แสดงประเภทของที่โล่งว่างของเมือง

- สัญลักษณ์
- พื้นที่โล่งเพื่อการนันทนาการของชุมชน
 - พื้นที่โล่งเพื่อสาธารณะ
 - พื้นที่โล่งสำหรับพิธีกรรมของชุมชน

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

3.3.3 องค์ประกอบสำคัญทางกายภาพของชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง

3.3.3.1 องค์ประกอบที่เกี่ยวกับการแสดงขอบเขตเมือง เป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวกับการแสดงขอบเขตของเวียงพระธาตุลำปางหลวง คือ แนวคันดิน-คูน้ำ

1) แนวคันดิน-คูน้ำ

ด้านภูมิศาสตร์ของชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง ตั้งอยู่บนที่ราบน้ำท่วมถึง (flood plain) ของที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง บริเวณตอนกลางของจังหวัดลำปาง ทางด้านทิศตะวันตกเป็นที่สูง มีระดับชั้นความสูงเฉลี่ย 230 เมตร และลาดต่ำไปทางทิศตะวันออกสู่แม่น้ำวัง ที่ระดับชั้นความสูงเฉลี่ย 220 เมตร รูปแบบของกำแพงเมืองและคูเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน มีพื้นที่ประมาณ 228 ไร่ วางแนวยาวทางด้านทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตกประมาณ 640 เมตร และทิศเหนือจากลำน้ำแม่แก้วถึงกำแพงเมืองทิศใต้ประมาณ 560 เมตร โดยมีลำน้ำแม่แก้วไหลจากทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือเข้าสู่ทางด้านทิศเหนือของเมืองและไหลเลียบนอกกำแพงเมือง ทางด้านทิศตะวันออกลงสู่แม่น้ำวัง ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ลักษณะดังกล่าวทำให้การขุดคูน้ำคันดินในอดีตสามารถรองรับปริมาณน้ำที่ไหลในยามน้ำหลากเข้าสู่คูเมืองในทิศต่าง ๆ เพื่อกักเก็บน้ำและป้องกันน้ำท่วมในเขตเมืองและศาสนสถานที่สำคัญ คือ วัดพระธาตุลำปางหลวงได้

คันดินและคูน้ำมีลักษณะเป็นคันดิน 3 ชั้น สลับคูน้ำ 2 ชั้น ร่องรอยปัจจุบันที่คงเหลือชัดเจน ได้แก่ แนวมุมทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ตั้งแต่บริเวณประตูอกไม้ ประตูลับแล และประตูหนองงู รูปแบบและลักษณะของชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวงที่มีกำแพงเมืองและคูเมืองเป็นคูน้ำคันดินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมนนี้ สอดคล้องกับผลการศึกษาจากการสำรวจชุมชนเมืองโบราณของล้านนา โดยหน่วยศิลปากรที่ 4 โครงการโบราณคดีภาคเหนือ กรมศิลปากร และการศึกษาของนักภูมิศาสตร์จากแผนที่และรูปถ่ายทางอากาศช่วงระยะปี พ.ศ. 2525 – 2529

สภาพปัญหาในปัจจุบัน การบุกรุกและทำลายสภาพเดิมของแนวคันดิน-คูน้ำที่เป็นอยู่ของชาวบ้าน ชาวบ้านเข้าไปสร้างบ้านพักอาศัยบนคันดินทางด้านมุมทิศตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งอยู่ทางด้านหลังของตลาดประจำหมู่บ้านลำปางหลวงสำรวจพบร่องรอยของคูน้ำคันดินเล็กน้อยและบางส่วนของคูน้ำด้านนี้มีชาวบ้านสร้างบ้านพักอาศัยคร่อมคูน้ำคันดิน สำหรับสภาพคันดินของกำแพงทิศใต้เป็นที่ตั้งของบ้านพักครู โรงเรียนลำปางหลวง และคูน้ำกลายเป็นบ่อเลี้ยงปลาของทางโรงเรียน นอกเหนือจากนี้ไม่พบร่องรอยของสภาพคันดินและคูน้ำ เพราะเป็นที่ตั้งของบ้านพักอาศัยและพื้นที่เพาะปลูกของชาวบ้าน และหากสันนิษฐานว่า ทางด้านทิศเหนือ ใช้ลำน้ำแม่แก้วเป็นคูน้ำธรรมชาติ ที่ใช้ในการกำหนดขอบเขตของชุมชนเมืองโบราณ เป็นภูมิปัญญาของคนในอดีตที่จะแก้ปัญหาในการนำน้ำจากลำน้ำแม่แก้วเข้าหล่อเลี้ยงคูน้ำทั้งหมด จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่า ในสมัยก่อนแนวคันดินมีขนาดใหญ่และสูงกว่าในปัจจุบัน และมีต้นไม้ขนาดใหญ่ปกคลุมอย่าง

หนาแน่น ให้ร่มเงา นอกจากนี้ปัญหาก็การปล่อยปละละเลยทิ้งขยะลงตามแนวคูน้ำ และการตื่นเขินของคูน้ำ ทำให้เกิดการทำลายแนวคันดิน – คูน้ำเดิม (แผนที่ 10)

2) ประตูเมือง มี 3 ประตู ได้แก่ ประตูหนองสูง ทางทิศตะวันตก ใกล้กับที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล , ประตูลับแล ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ และประตูดอกไม้ ทางทิศใต้ หลังวัดพระธาตุลำปางหลวง

สภาพปัญหาในปัจจุบัน การขาดการสื่อความหมายของประตูเมืองที่ชัดเจน เพื่อให้คนภายในเมืองและคนภายนอกได้รู้จักองค์ประกอบเหล่านี้

3.3.3.2 องค์ประกอบการพัฒนาทางสังคมและทางประวัติศาสตร์การเมือง

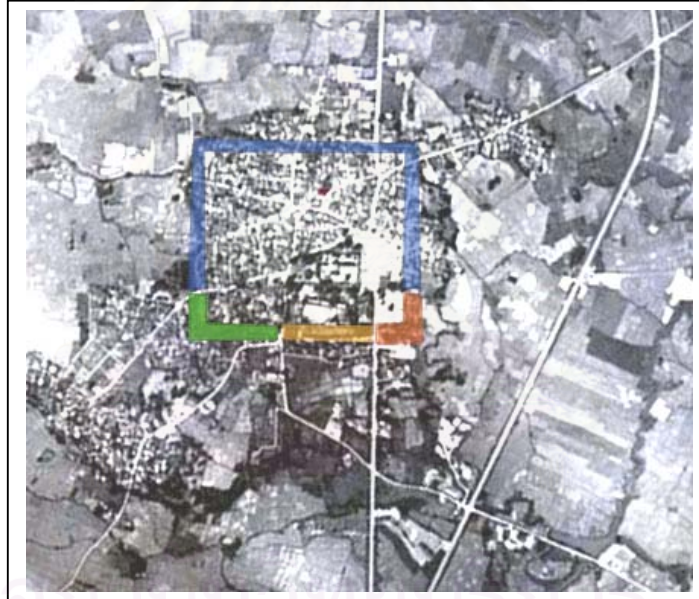
องค์ประกอบที่เป็นการแสดงถึงคุณค่าทางสังคมและประวัติศาสตร์การเมือง ของเวียงพระธาตุลำปางหลวง (แผนที่ 11) ได้แก่

1) บ่อน้ำเลี้ยงพระนางจามเทวี ซึ่งจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้กล่าวไว้ในตำนานระบุง จ.ศ.477 (พ.ศ.1658) พระนางจามเทวี เสด็จไปทัพแม่สลิดกลับมาพักอยู่ที่สบยาว (ปากห้วยแม่ยาวไหลมาบรรจบแม่น้ำวังทางทิศใต้ ห่างจากวัดพระธาตุลำปางหลวง 2 กิโลเมตร) ได้ทอดพระเนตรเห็นอภินิหารย์ของพระธาตุจึงเกิดความเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง ทรงนมัสการและเฉลิมฉลองอย่างมโหฬาร และถวายที่นาล้านเบี้ยและข้าทาสนไว้บำรุงวัด และขุดบ่อน้ำไว้ให้ชาวเมืองใช้บริโภค เรียกว่า บ่อน้ำเลี้ยง (ประสงค์ แสงแก้ว,2542) และปัจจุบันชาวบ้านก็ยังคงใช้ประโยชน์จากบ่อน้ำเลี้ยงแห่งนี้ คือ เอน้ำจากบ่อน้ำเลี้ยงนี้มาประกอบพิธีกรรม ทางศาสนาที่วัด เพราะชาวเมืองถือว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ และได้ทำป้ายสื่อความหมายของสถานที่แห่งนี้

สภาพปัญหาในปัจจุบัน สภาพของบริเวณบ่อน้ำเลี้ยงยังคงสภาพที่ดีอยู่ และตั้งอยู่บริเวณใจกลางของเมือง ซึ่งรายล้อมไปด้วยถนนที่ตัดผ่านเป็นปัญหาในการแสดงถึงความสำคัญของพื้นที่ และการจัดภูมิทัศน์ที่ไม่สามารถดึงเอาความสวยงามของพื้นที่ออกมาได้

2) ถนนโบราณ และทางเดินเท้า ลักษณะของโครงข่ายถนนโบราณมุ่งออกจากศูนย์กลาง บริเวณบ่อน้ำเลี้ยง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบ่อน้ำเลี้ยงเป็นศูนย์กลางชุมชน นอกจากนี้ยังมีทางเดินเท้าบริเวณริมคันดิน ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ที่ยังเหลืออยู่ เป็นทางเดินเท้าเล็กๆ ขนาดประมาณ 1 เมตร จนถึง 50 เซนติเมตร ที่ชาวบ้านใช้เป็นทางเดินและลากเกวียน ขนของทางการเกษตร ที่มีมาแต่โบราณ

สภาพปัญหาในปัจจุบัน ในบริเวณถนนที่ตัดผ่านบริเวณลานบ่อน้ำเลี้ยง ซึ่งเป็นถนนที่มีมานาน เดิมเป็นถนนดิน แต่ปัจจุบันทางองค์การบริหารส่วนตำบลลำปางหลวงได้พัฒนาโดยปรับปรุงเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก ที่มีความกว้างประมาณ 3.5-4 เมตร 2 ช่องทางจราจร เพื่อประโยชน์

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

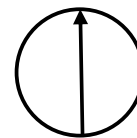
แผนที่ 10 แสดงองค์ประกอบที่เกี่ยวกับการแสดงขอบเขตเมือง และสภาพปัญหาในปัจจุบัน

สัญลักษณ์

	ขอบเขตคันดิน-คูน้ำ		แนวที่ยังพอมีบ้าง
	แนวที่หายไป		แนวที่พัฒนาต่อไป
	แนวที่ยังคงอยู่		

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

น.

มาตราส่วน

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- บ่อน้ำเลี้ยง การแสดงถึงความสำคัญในพื้นที่ และการจัดภูมิทัศน์ที่ไม่สามารถดึงเอาความสวยงามของพื้นที่ออกมาได้
- สุสาน
- ถนนโบราณ

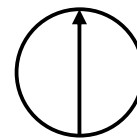
การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 11 แสดงองค์ประกอบการพัฒนาสังคมและทางประวัติศาสตร์การเมือง และสภาพปัญหา

สัญลักษณ์

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

น.

มาตราส่วน

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การคมนาคมของชาวเมือง โดยทางรถยนต์เป็นหลัก แต่ไม่ได้คำนึงถึงการเดินทางแท้จริงของชาวเมือง ที่ใช้การเดินเท้า หรือการขี่จักรยาน

3.3.3.3 องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนา ได้แก่ วัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นศูนย์กลางของชุมชนในเวียงโบราณนี้ ซึ่งเป็นพื้นที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม วัดตั้งอยู่บนเนินดิน ซึ่งแสดงถึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และสร้างตามคติจักรวาลของพุทธศาสนา แบบเถรวาท ลักษณะการวางผังวัด กล่าวกันว่าเป็นการจำลองตามคติของเขาพระสุเมรุ ปัจจุบันวัดพระธาตุลำปางหลวง ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติตั้งแต่ปี พ.ศ.2478 (แผนที่ 12)

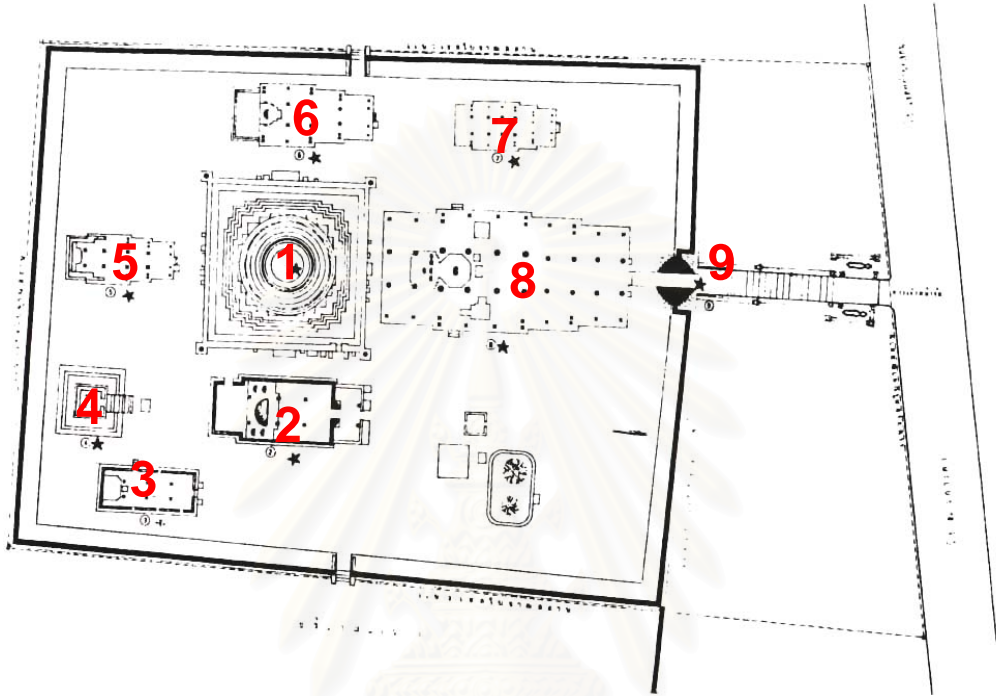
องค์ประกอบที่สำคัญภายในวัด (แผนที่13) ได้แก่

1) รูปแบบการวางผัง ในเขตพุทธาวาส แกนหลักวางตามทิศตะวันออก – ตะวันตก และการจัดวางจำลองแบบคติจักรวาล ที่มีองค์พระเจดีย์ เป็นเขาพระสุเมรุ

2) องค์พระเจดีย์ ตั้งอยู่ทางด้านหลังของวิหารในตำแหน่งศูนย์กลางของผังวัด มีจุดเด่นเป็นการเน้นมุมมองทางสายตา และความรู้สึกบนยอดเขาพระสุเมรุ อันเป็นวิมาน ที่ประทับของพระอินทร์ โดยมีอาคารหลักทั้งสี่หลัง ที่รายล้อมรอบองค์พระธาตุเจดีย์ อันได้แก่ วิหารหลวง วิหารน้ำแต้ม วิหารพระพุทธรูป และวิหารพระเจ้าศิลา มีความหมายเปรียบได้กับ ทวีปใหญ่ทั้งสี่ทวีปที่รายล้อมรอบเขาพระสุเมรุ โดยมีชมพูทวีป ซึ่งมีความสำคัญมากเป็นพิเศษ เพราะเป็นเพียงทวีปเดียวที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประสูติ ตรัสรู้ และประกาศพระศาสนา รวมทั้งยังเป็นทวีปที่มนุษย์เราอาศัยอยู่ด้วย ช่างล้านนาโบราณ ได้เข้าใจความคิดดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงได้เน้นความสำคัญ ของวิหารหลวง ให้มีขนาดใหญ่ที่สุดในวัด ในฐานะเป็นอาคารที่ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของชมพูทวีป

3) การทำบันไดนาค หรือ การทอดระยะของทางเข้าก่อนที่จะเข้าสู่ซุ้มประตูโขง ช่วยเน้นความโดดเด่นของอาคารต่างๆ และเมื่อยืนอยู่ที่ซุ้มประตูโขงที่มีทางเข้าที่แคบแต่มีผนังหนา มุมมองของสายตาก็จะถูกบังคับให้พุ่งตรงไปที่โถงพระประธานซึ่งอยู่ภายในพระวิหาร และเมื่อผ่านประตูโขงก็จะพบลานโล่งกว้าง ซึ่งแต่เดิมมักจะเป็นลานทรายที่อยู่รายล้อมพระวิหาร ลักษณะของวิหารซึ่งเป็นอาคารแบบเปิดโล่งก็ช่วยเปิดมุมมองของสายตาให้กว้าง ได้เห็นการเชื่อมระหว่างที่ว่างภายในกับภายนอกเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นการไหลของที่ว่างที่ไม่มีที่สิ้นสุด แสดงถึงความสัมพันธ์ต่อเนื่องและกลมกลืนของการออกแบบ

4) พื้นลานทราย ลานทรายดังกล่าวนี้ มีคุณค่าทางการออกแบบ ที่แทนความหมายของ มหาสมุทรสี่พันนคร ในห้วงจักรวาลตามความคิดในพุทธศาสนา ที่ได้กล่าวไว้ใน “ไตรภูมิพระร่วง” ซึ่งลานวัดแต่เดิมทั้งหมด ล้วนเป็นลานทรายทั้งสิ้น ลานทรายที่นี้จึงมีความหมายเปรียบได้กับมหาสมุทรสี่พันนคร ฉะนั้น เม็ดทรายแต่ละเม็ด ในลานวัดพระธาตุลำปางหลวง จึงมี

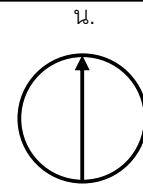
พื้นที่โบราณสถาน ประมาณ 6 ไร่ 15 ตารางวา
 ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 94 ตอนที่ 163 วันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ.2523

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

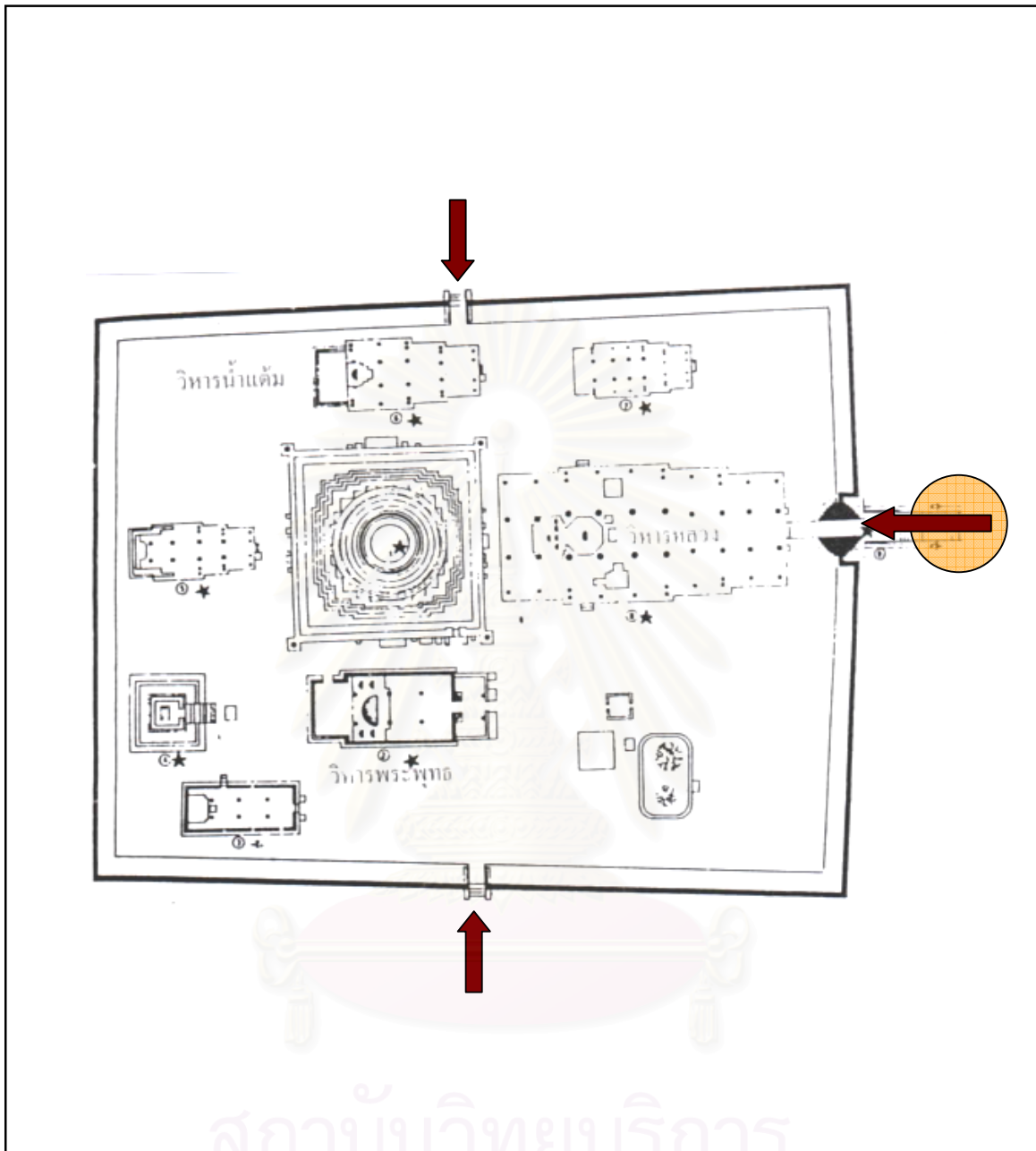
แผนที่ 12 แสดงการขึ้นทะเบียนวัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นโบราณสถานแห่งชาติ ปีพ.ศ.2523

สัญลักษณ์	7. เจดีย์	4. รอยพระพุทธรูปบาท	1. วิหาร
	8. วิหารพระพุทธรูป	5. วิหารละโว้	2. วิหารหลวง
	9. อุโบสถ	6. วิหารน้ำเต้า	3. ซุ้มประตูและบันไดนาค

ที่มา : กรมศิลปากร

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 13 แสดงองค์ประกอบสำคัญและแผนผังภายในเขตพุทธาวาส วัดพระธาตุลำปางหลวง

สัญลักษณ์

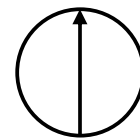

ซุ้มประตูและบันไดนาค

ทางเข้า

น.

ที่มา : รายงานการศึกษาสำรวจแหล่งชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความหมายเปรียบได้กับน้ำแต่ละหยด ในมหาสมุทรสี่พันคร ทั้งยังตอบสนองการใช้สอยทางประเพณี เช่น ประเพณีการขนทรายเข้าวัด และการก่อพระเจดีย์ทราย

สภาพปัญหาในปัจจุบัน รูปแบบของการวางผัง และอาคารภายในเขตพุทธาวาส ยังคงมีลักษณะเดิมอยู่เนื่องจากการอนุรักษ์ของเดิมไว้ แต่ลานพื้นทราย ถูกปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไป โดยการปูกระเบื้องสีแดง บนพื้นที่เดิมที่เป็นลานทราย ซึ่งนอกจากจะทำลายความหมายของ มหาสมุทรสี่พันคร ที่ข่างล้านนาโบราณได้ออกแบบไว้ ยังเป็นการทำลายระบบระบายความชื้นแต่เดิมด้วย เพราะความชื้นจากน้ำฝน จะไม่สามารถระเหยออกทางด้านบนได้

5) ศาลาน้ำแต้ม อยู่บริเวณลานหน้าวัดปัจจุบันใช้เป็นที่ประกอบกิจกรรมต่างๆ เช่น “พิธีเข้าเบิก” ในเดือนเมษายน โดยการทำบุญรดน้ำพระธาตุ ทำช่วงเทศกาลสงกรานต์ จัดติดต่อกันหลายคืน โดยบนวัดก็จะมีการเล่นสวดมนต์ และทำกรโยงสายสินธุ์ เข้าบ้านแต่ละหลังทั่วทั้งเวียง เป็นศาลาที่ตอบสนองพิธีกรรม ที่ควบคู่กับวัดพระธาตุลำปางหลวงมานาน และนอกจากนี้ ภายในศาลาน้ำแต้มยังพบว่ามีจิตรกรรมฝาผนังที่มีความเชื่อมโยงกับ จิตรกรรมฝาผนังวิหารน้ำแต้ม ทุกปีจะมีงานประจำปีในวันเพ็ญเดือน 12 จะมีการถวายเครื่องไทยทาน เพื่อถวายดอกไม้พุ่มเงินพุ่มทอง โดยใช้ประโยชน์จากศาลาแห่งนี้ (แผนที่ 14)

สภาพปัญหาในปัจจุบัน ศาลาน้ำแต้มซึ่งแต่เดิมใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆของวัด ก็ไม่สามารถรองรับกิจกรรมต่างๆได้และมีสภาพอาคารที่ทรุดโทรมขาดการบำรุงรักษา จึงทำให้ลดความสำคัญลง และได้ย้ายการจัดกิจกรรม หรือพิธีกรรมมาภายนอกศาลาแทน

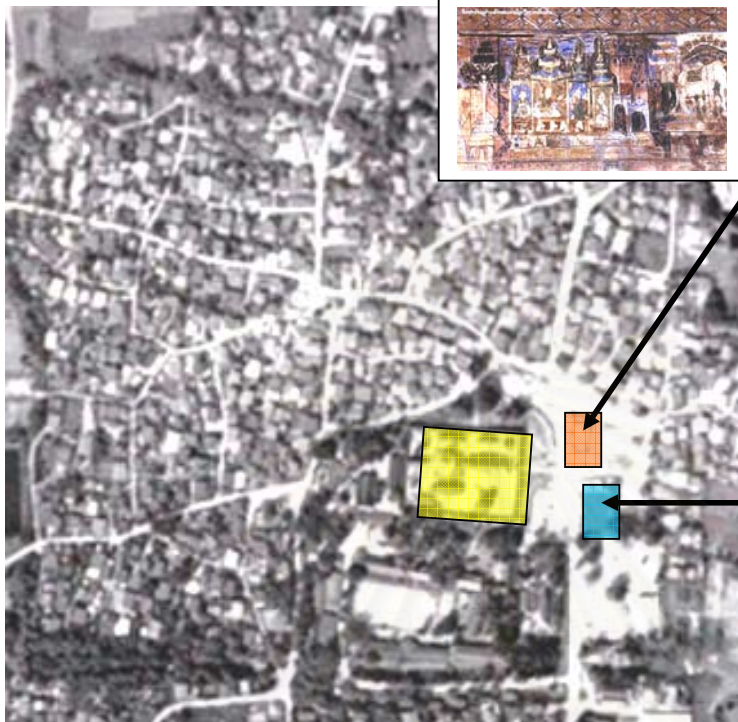
6) บ่อดิน ตำแหน่งที่ตั้งอยู่บริเวณลานหน้าวัด ใกล้กับพื้นที่จอดรถนักท่องเที่ยว สมัยก่อนเป็นบ่อดิน มีตำนานความเชื่อมาแต่สมัยโบราณ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าถ้าได้ทำบุญ ปล่อยปลาที่บ่อดินแห่งนี้ จะเป็นการไถ่โทษ และได้บุญกุศล จึงมีธรรมเนียมปฏิบัติการปล่อยปลามาจนถึงปัจจุบัน เมื่อก่อนจากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน ได้ให้ข้อมูลว่าบ่อดินแห่งนี้เป็นบ่อดินธรรมดา แต่ปัจจุบันเป็นบ่อซีเมนต์ แต่กิจกรรมที่ใช้อยู่ยังคงเหมือนเดิม

สภาพปัญหาในปัจจุบัน บ่อดินได้ถูกปรับปรุงทำให้แข็งแรงขึ้น โดยสร้างเป็นบ่อคอนกรีตเสริมเหล็ก ทำให้ลักษณะรูปแบบของเอกลักษณ์ของบ่อดินค่อยๆหายไป นักท่องเที่ยวที่มาบริเวณลานหน้าวัด ไม่ทราบว่าบ่อน้ำแห่งนี้เป็นบ่อน้ำโบราณ ที่แสดงถึงความเชื่อของชาวบ้าน การพัฒนาปรับปรุงดังกล่าว ไม่ได้คำนึงถึงการเก็บรักษาคุณค่าเดิมที่มีอยู่

3.3.3.4 องค์ประกอบเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี

สังคมล้านนาเป็นสังคมที่มีการนับถือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ หรือผี ซึ่งจะเป็นผีบรรพบุรุษ ผีประจำหมู่บ้าน เป็นระบบความเชื่ออย่างหนึ่งในสังคมล้านนา องค์ประกอบเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี (แผนที่ 15) ได้แก่

- ภาพเขียนภายในศาลาน้ำแต้ม

- ศาลาน้ำแต้ม เป็นองค์ประกอบสำคัญของลานวัด แต่ไม่มีการดูแลรักษาที่ดี

- บ่อดิน ปัจจุบันทำเป็นบ่อคอนกรีต ทำให้สูญเสียเอกลักษณ์เดิม และสภาพภูมิทัศน์โดยรอบไม่ส่งเสริมความสำคัญ

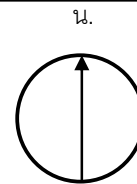

- มุมมองจากวัดพระธาตุลำปางหลวง

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 14 แสดงองค์ประกอบศาลาน้ำแต้ม และบ่อดินหน้าวัด

สัญลักษณ์ ศาลาน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง
 บ่อดิน

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

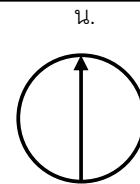

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 15 แสดงองค์ประกอบเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี

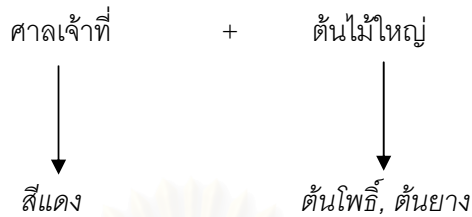
สัญลักษณ์		ศาลเจ้าพ่อซ้อมือเหล็ก		ศาลเจ้าพ่อกุมภันท์
		ศาลเจ้าพ่อคำสามหมื่น		ศาลเจ้าที่บริเวณลานหน้าวัด

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1) ศาลเจ้าที่ประจำหมู่บ้าน ในเวียงพระธาตุลำปางหลวงมี ศาลเจ้าที่ ประจำหมู่บ้าน เพื่อปกป้องรักษา คุ่มครองคนในหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน การเลือกตำแหน่งที่ตั้งของศาลจะเป็นลักษณะ

โดยจะมีพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าที่ประจำหมู่บ้านปีละครั้ง ในทุกๆปี โดยการนำเครื่องเช่น ต่างๆมาเช่น ไห้ว ตามความเชื่อของชาวบ้านที่สืบทอดกันมานาน

สภาพปัญหาในปัจจุบัน เนื่องจากมีความเชื่อในการนับถือเจ้าที่มานาน ทำให้ศาลเจ้าที่ ที่มีมานานแต่ละแห่งนี้ ค่อยๆผุพังไป คนรุ่นต่อมาจึงทำการบูรณะสร้างใหม่ ในตำแหน่งเดิม แต่ ลักษณะของสถาปัตยกรรมศาลเจ้าที่เดิมมีให้เห็นน้อยมาก ซึ่งปัญหาแบ่งออกเป็น

- การสร้างใหม่ ในรูปแบบที่เป็นโครงสร้างถาวร และมีรูปแบบทันสมัย แต่ก็ยังคงไว้ใน รูปแบบล้านนา โดยการสร้างช่างชาวบ้านปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากศาลเจ้าพ่อคำสามหมื่น ที่ สร้างใหม่ และตกแต่งด้วยกาแล ไม้ฉลุตามแบบล้านนาสมัยใหม่ ที่สามารถเห็นได้ทั่วไป ซึ่งก็ยังไม่มีความเป็นเอกลักษณ์
- ต้นไม้ใหญ่ที่เคียงคู่ศาลเจ้าที่ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ต้นไม้ใหญ่จะช่วยค้ำจุนให้มีความ มั่นคง เป็นร่มโพธิ์ ร่มไทรให้แก่ผู้นับถือ ปัจจุบันบางแห่งได้ถูกเปลี่ยนแปลง ทำการโค่นล้มต้นไม้ใหญ่ ลง ซึ่งทำให้เอกลักษณ์ของศาลเจ้าที่หายไป

3.3.3.5 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์เมือง

องค์ประกอบทางภูมิทัศน์เมือง ได้แก่ ต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ ต้นไม้ที่มีประวัติศาสตร์หรือตำนาน (แผน ที่16)

1) ต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่

- ต้นไม้บริเวณลานข้างวัด ซึ่งเป็นต้นไม้เดิมที่มีอายุเก่าแก่ ปัจจุบันเป็นพื้นที่ที่ให้ร่วมเงา พุดคุยพบปะสังสรรค์ของชาวเมือง และเป็นตลาดเย็น
- ต้นไม้บริเวณลานหน้าวัด ปัจจุบันเป็นพื้นที่จอดรถ และที่ตั้งหาบเร่ แผงลอย ขายของ ให้แก่นักท่องเที่ยว
- แนวต้นไม้บริเวณคันดิน คูเมืองเดิม ซึ่งแต่เดิมจากการสัมภาษณ์ชาวเมือง บริเวณแห่งนี้มีต้นไม้ปกคลุมหนาแน่น อยู่บนคันดิน ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงถึงความหมายของพื้นที่นี้เป็นแนวคันดิน กำแพงเมือง

- ต้นชะจาว อายุ 2,400 กว่าปี อยู่ในวัด เป็นต้นไม้ตามตำนานที่เล่าสืบต่อกัน เป็นต้นกำเนิดจังหวัดลำปาง ถือว่าเป็นต้นไม้ประจำจังหวัด

- ต้นไม้ใหญ่บริเวณลานข้างวัด ปัจจุบันเป็นที่จอดรถนักท่องเที่ยว และในตอนเย็นเป็นตลาดของชาวเมือง
- ต้นไม้ใหญ่ และศาลเจ้าที่ บริเวณลานหน้าวัด ปัจจุบันเป็นที่จอดรถและมีร้านค้าหาบเร่อาศัยร่วมเงาสำหรับค้าขาย
- แนวคันดินที่มีต้นไม้ใหญ่ปกคลุม บางส่วนมีการบูรณการ

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 16 แสดงองค์ประกอบทางภูมิทัศน์เมือง

<p>สัญลักษณ์</p> <p>แนวต้นไม้ใหญ่เดิม</p> <p>ต้นไม้ที่มีประวัติศาสตร์ หรือตำนาน</p> <p>ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร</p>	<p>น.</p>
--	-----------

2) ต้นไม้ที่มีประวัติศาสตร์ หรือตำนาน เป็นต้นไม้ที่มีการเล่าต่อกันมา หรือเป็นตำนานที่บอกเล่าประวัติศาสตร์ และคุณค่าของเวียงแห่งพระพุทธศาสนาแห่งนี้ มีอายุเก่าแก่ และยังคงอยู่ในปัจจุบัน เช่น ต้นจันทร์ขาว อายุ 200 ปี และที่สำคัญ คือ ต้นชะจาว อายุ 2,400 กว่าปี ซึ่งถือเป็นต้นไม้ประจำจังหวัดลำปาง

สภาพปัญหาในปัจจุบัน ต้นไม้ขนาดใหญ่ที่เก่าแก่ ซึ่งปัจจุบันยังคงมีอยู่และได้ใช้ประโยชน์เป็นที่ให้ร่มเงา กิจกรรมที่เกิดขึ้นซึ่งได้แก่ การขายของ เป็นตลาดในตอนเย็นของชุมชน และเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่ข้างวัด จึงเป็นที่จอดรถของนักท่องเที่ยวอีกด้วย ซึ่งเป็นปัญหาในการแยกแยะจัดสรร พื้นที่ของทั้งสองกิจกรรม และบริเวณแนวคันดิน ปัญหาการบุกรุกทำลายแนวคันดิน และตัดต้นไม้เดิม ทำให้สูญเสียความหมายสัญลักษณ์ของแนวคันดินเดิม

3.3.3.6 องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับระบบการจัดการน้ำ

เป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำธรรมชาติ ที่ชาวเมืองโบราณจะสามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำในการเป็นแนวขอบเขตกำแพงเมือง และการเกษตรกรรม (แผนที่ 17)

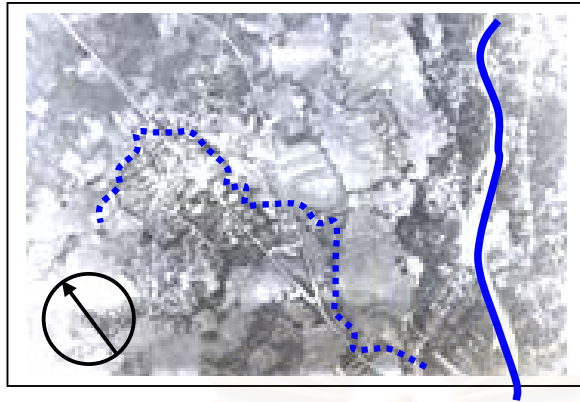
1) ลำห้วยแม่แก้ว เป็นลำห้วยที่มีมานาน ควบคู่กับเวียง อยู่ด้านทิศเหนือของเมือง ชาวเมืองได้ใช้ประโยชน์ทางการเกษตร และเป็นแนวขอบเขตเมือง ถือว่าเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติสำคัญของเมืองที่จะหล่อเลี้ยงชาวเมือง และเป็นแนวป้องกันน้ำท่วมตามธรรมชาติ

สภาพปัญหาในปัจจุบัน สภาพห้วยแม่แก้ว ที่ตื้นเขิน อันเกิดจากการขาดการดูแลรักษา แนวลำน้ำธรรมชาติที่มีมาแต่โบราณ ซึ่งบรรพบุรุษได้มีความคิดในการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ ทั้งทางเกษตรกรรมและการป้องกันเมือง แต่ชาวเมืองในปัจจุบันบางกลุ่มที่อาศัยอยู่บริเวณริมลำห้วยได้บุกรุกสร้างอาคาร และทิ้งขยะลงในลำห้วย ทำให้เกิดการตื้นเขิน และไม่สามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำแห่งนี้ได้ จึงเกิดผลต่อชุมชน เช่น ปัญหา การขาดแคลนแหล่งน้ำธรรมชาติ และปัญหาน้ำท่วม เป็นต้น

3.3.3.7 องค์ประกอบเกี่ยวกับระบบการผลิตทางการเกษตร

เป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพหลักในชุมชน เกษตรกรรมเดิม ที่มีมาแต่โบราณ (แผนที่ 18)

1) ยุงข้าว ใช้เป็นที่เก็บข้าวเปลือก ในช่วงเก็บเกี่ยว ลักษณะเป็นเรือนไม้ยกพื้นสูง ปัจจุบันชาวเมืองยังคงทำนาอยู่ตามฤดูกาล ตามบ้านเรือนต่างๆ จึงมียุงข้าวของตนเองอยู่ภายในบ้าน โดยตั้งอยู่บริเวณหน้าบ้านเยื้องด้านข้าง ใต้ถุนของยุงข้าว เป็นที่เก็บอุปกรณ์ในการทำนา การเกษตร

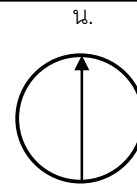
• ปัญหาการทิ้งขยะ ลงในห้วยแม่แก้ว

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 17 แสดงองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับระบบการจัดการน้ำ

สัญลักษณ์ ลำห้วยแม่แก้ว
 แม่น้ำวัง

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- **ยั้งฉาง** ปัจจุบันยังคงมีให้เห็นบ้าง แต่ค่อนข้างน้อยลงไป บางบ้านเปลี่ยนแปลงการใช้สอยบริเวณใต้ถุนยั้งฉางเป็นที่จอดรถ หรือใช้นั่งเล่นพักผ่อน

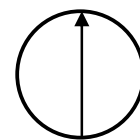
การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 18 แสดงองค์ประกอบเกี่ยวกับระบบการผลิตทางการเกษตร

สัญลักษณ์

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

น.

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สภาพปัญหาในปัจจุบัน ในบางบ้านที่ไม่มีการทำมาแล้ว ก็จะดัดแปลงยุ่งนางเป็นอย่างอื่น เช่น ใต้ถุนยื่นเข้า เป็นที่จอดรถ หรือต่อเติมใต้ถุนเป็นห้องต่างๆ ตามการใช้งานใหม่ในปัจจุบัน ซึ่งทำให้คุณค่าของเอกลักษณ์ของระบบการผลิตทางการเกษตรเดิม ค่อยๆหายไป

3.3.3.8 องค์ประกอบของอาคาร และกลุ่มอาคาร

1) กลุ่มอาคารที่พักอาศัย ของเวียงพระธาตุลำปางหลวง (แผนที่ 19) แบ่งออกได้เป็น

- บ้านเรือนเดี่ยว แบบดั้งเดิม เรือนไม้ล้านนามีลักษณะเป็นอาคารยกพื้นสูง ให้พื้นน้ำในฤดูน้ำหลาก มีลักษณะโปร่งเพื่อระบายอากาศและความชื้นได้สะดวก และมักนิยมวางตัวเรือนตามยาว หรือ แนวแกนไปตามแนวเหนือ-ใต้ หรือ เรียกว่า วางเรือนขวางตะวัน ตัวเรือนส่วนใหญ่หันหน้าไปทางทิศใต้ เพื่อให้เรือนได้รับลม คือ หันจั่วไปรับลมประจำทิศใต้ โดยถือว่าด้านจั่วเป็นด้านสำคัญ หากวางตัวเรือนโดยหันจั่วไปทางด้านตะวันออกและตะวันตกนั้น ถือว่าอัปมงคล เรียกตามภาษาเมืองว่าวางแปขวางเมือง อันเป็นผลมาจากการวางตัวเรือนแบบสัมพันธ์กับสภาพภูมิอากาศ การวางตัวเรือนขวางตะวันเพื่อรับแสงแดดให้ความอบอุ่นแก่ตัวเรือน

- บ้านเรือนเครือญาติ เป็นลักษณะของสังคมเครือญาติ ที่เป็นครอบครัวขยาย ถ้ามีญาติพี่น้องก็จะนิยมปลูกสร้างเรือนภายในพื้นที่เดียวกัน แสดงถึงความเหนียวแน่นในเครือญาติ

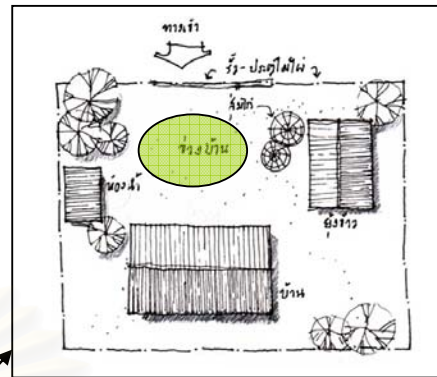
สภาพปัญหาในปัจจุบัน สภาพเรือนไม้ล้านนาในปัจจุบันค่อนข้างเหลืออยู่น้อย เนื่องจากค่านิยมการปลูกสร้างบ้านเรือนแบบสมัยใหม่

3.4 เอกลักษณ์ของชุมชน

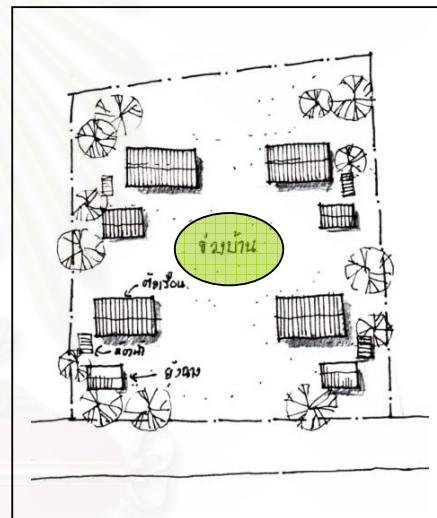
ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจพื้นที่ สามารถนำมาวิเคราะห์การเกิดจินตภาพที่ได้จากการรับรู้พื้นที่ทางสายตา โดยพิจารณาจากลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมที่เกิดขึ้น เพื่อศึกษาจุดเด่นและโครงสร้างของเมือง โดยใช้หลักการของ Kevin Lynch(1960) ดังนี้

1. จุดหมายตา (Landmarks)

คือ ลักษณะเด่นของชุมชนที่ปรากฏต่อสายตาโดยทั่วไป สามารถให้ผู้คนสามารถกำหนดพื้นที่และตำแหน่งที่อยู่ของตนเองในชุมชนได้ สำหรับเวียงพระธาตุลำปางหลวงนั้น ได้แก่ วัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งเป็นจุดที่สำคัญในการรับรู้ถึงเมืองโบราณแห่งนี้ โดยวัดตั้งอยู่บนเนินดินที่สูงที่สุดในชุมชน สามารถมองเห็นได้ในระยะไกล (แผนที่ 20)

- เรือนเดี่ยว ประกอบด้วย ตัวเรือน ยุงข้าว ห้องน้ำ และข่วงบ้าน

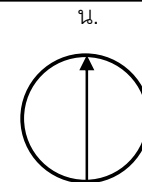
- เรือนแบบกลุ่ม เป็นแบบเครือญาติเดียวกัน ปลูกในพื้นที่เดียวกัน ประกอบด้วย ตัวเรือน ยุงข้าว ห้องน้ำ และข่วงบ้าน

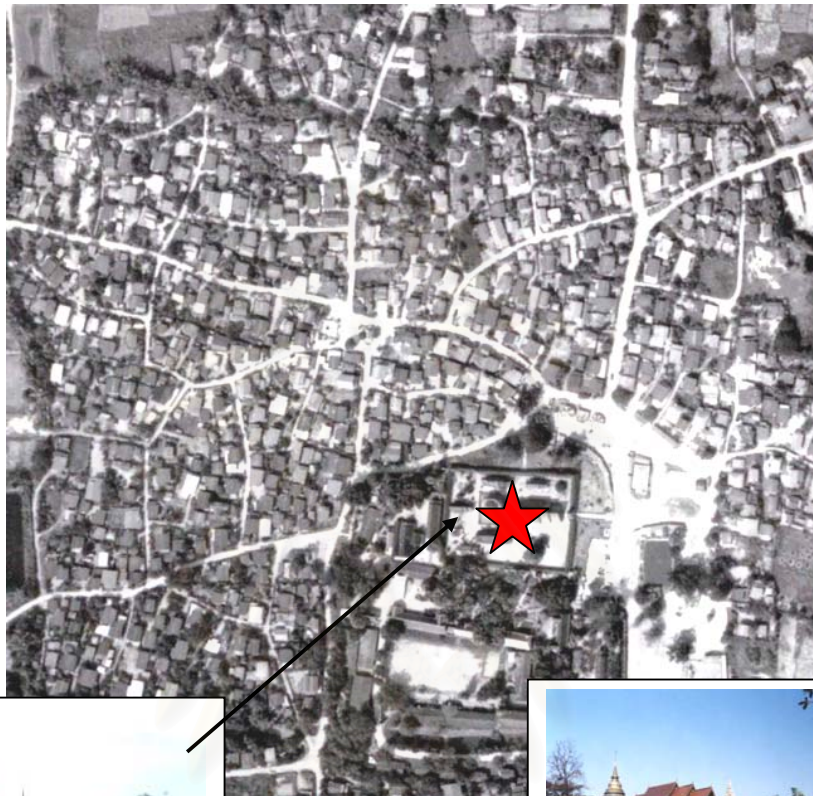
การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 19 แสดงองค์ประกอบของกลุ่มอาคารพักอาศัย

สัญลักษณ์

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

- วัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นจุดหมายตา (Landmark) ที่สามารถมองเห็นได้ในระยะไกล เนื่องจากอยู่บนเนินดินสูงสุดของเมือง

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 20 แสดงเอกลักษณ์ของชุมชน จุดหมายตา (Landmark)

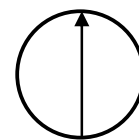
สัญลักษณ์

จุดหมายตา Landmark วัดพระธาตุลำปางหลวง

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

น.

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. จุดศูนย์กลางรวม (Nodes)

คือ ศูนย์กลางของกิจกรรมของชุมชน ซึ่งจะสังเกตเห็นการเคลื่อนไหวของกิจกรรมอยู่เกือบตลอดเวลา (แผนที่ 21) ได้แก่

- ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นจุดศูนย์กลางของกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งจะมีร้านค้าขายของที่ระลึก และที่จอดรถ และยังเป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมของชาวเมือง เช่น ตลาดเช้า ลานออกกำลังกาย เป็นต้น

- ลานบ่อน้ำเลี้ยง จะมีทั้งตลาดในตอนเย็น ที่ชาวเมืองจะมาจับจ่ายซื้อของ และเป็นลานที่ชาวเมืองจะมารวมตัวกันเพื่อมาประชุม หรือมารวมตัวเพื่อประกอบพิธีกรรมที่สำคัญร่วมกัน เช่น การรำดาบวงสรวงบริเวณบ่อน้ำเลี้ยง

- ลานข้างวัด เป็นพื้นที่ตลาดในตอนเย็นอีกแห่งหนึ่ง

3. ขอบเขต (Edges)

คือ จุดสิ้นสุดของย่านหรือชุมชน ในชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวง สามารถมองเห็นจุดสิ้นสุดของขอบเขตเมืองได้ ได้แก่ แนวคันดิน-คูน้ำ รอบเมือง ลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านเหนือของเมืองจะมีแนวสิ้นสุดที่ลำห้วยแม่แก้ว ซึ่งปัจจุบันแนวของขอบเขตเมืองเริ่มที่จเลือนหายไปจากการบุกรุกของชาวเมืองบางกลุ่ม (แผนที่ 22)

4. ทางสัญจร (Paths)

คือ เส้นทางสัญจรหลักและรองที่ผู้คนในเมืองใช้กันอยู่ ในรูปแบบเดียว คือ เส้นทางสัญจรทางบก ได้แก่ ถนนที่เชื่อมโยงภายในชุมชน และทางเดินภายในชุมชน ซึ่งมีจุดรวมอยู่ที่ลานหน้าวัด และบ่อน้ำเลี้ยง (แผนที่ 23)

5. ย่าน (Districts)

เป็นสิ่งที่แสดงออก ถึงสิ่งที่เด่นชัดในชุมชน ที่สามารถบอกถึงกิจกรรมที่เกิดขึ้นถึงบริเวณย่านนั้นๆ โดยมีลักษณะย่าน (แผนที่ 24) คือ

- ย่านพานิชยกรรม บริเวณก่อนทางเข้า และลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นลักษณะ ร้านค้าขายของที่ระลึก ร้านขายอาหาร เครื่องดื่ม และร้านค้าขายวัสดุก่อสร้างก่อนเข้าเมือง

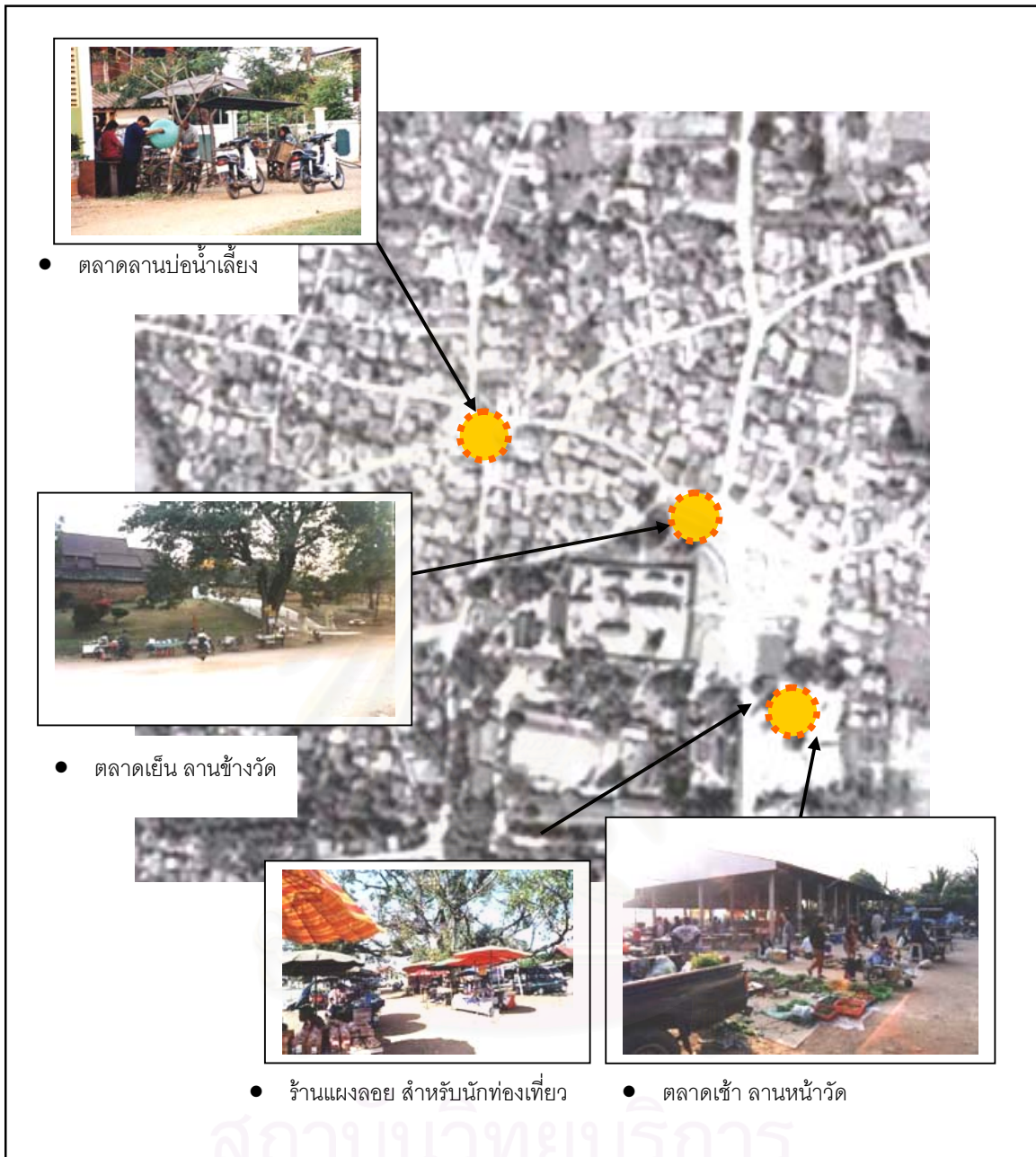
- ย่านที่พักอาศัย บริเวณรอบๆวัด โดยแบ่งเป็นหมู่บ้านในลักษณะเครือญาติ

- ย่านศาสนา ได้แก่ บริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวง

3.5 เอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม

3.5.1 สถาปัตยกรรมประเภทวัด

วัดพระธาตุลำปางหลวงจัดเป็นแหล่งโบราณสถานที่มีความสำคัญ เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชุมชนล้านนา ซึ่งเป็นแหล่งสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า ถือเป็นแม่แบบของสถาปัตยกรรมในเมืองต่างๆของล้านนา ที่สำคัญได้แก่

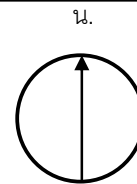

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 21 แสดงเอกลักษณ์ของชุมชน จุดศูนย์รวม (Nodes)

สัญลักษณ์ จุดศูนย์รวม Node

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

แนวคันดินเดิม

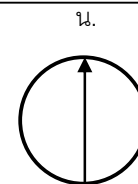

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

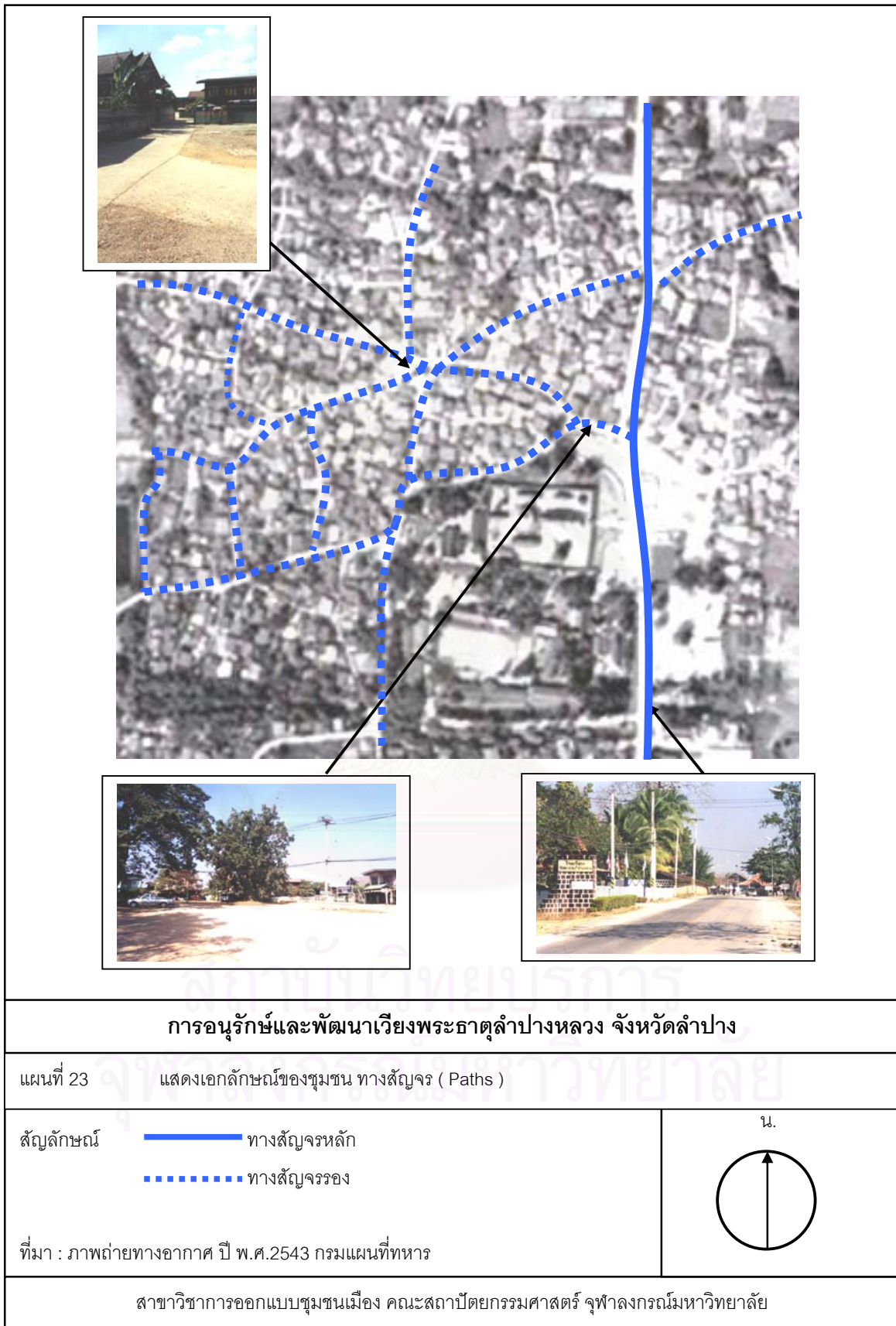
แผนที่ 22 แสดงเอกลักษณ์ของชุมชน ขอบเขต (Edges)

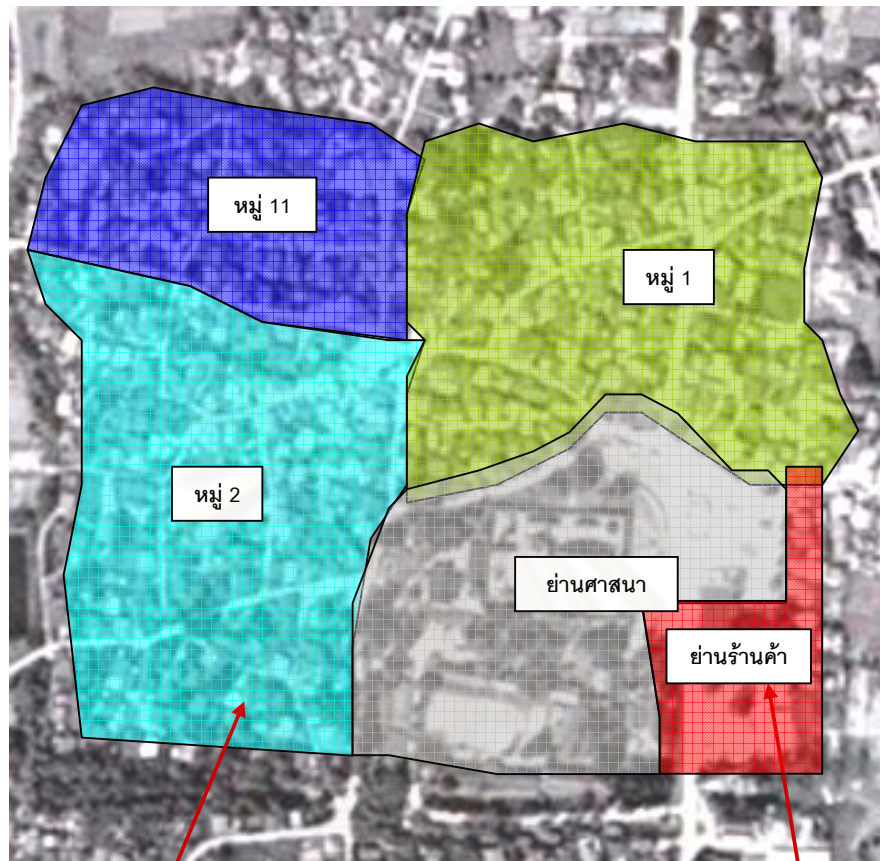
สัญลักษณ์ ขอบเขต Edge

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

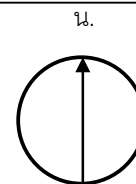

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 24 แสดงองค์ประกอบของชุมชน ย่าน (Districts)

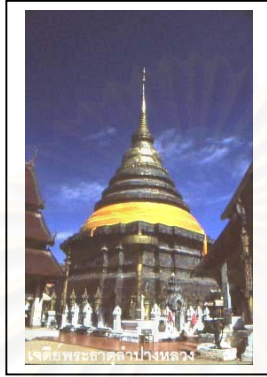
สัญลักษณ์	<ul style="list-style-type: none"> ย่านที่อยู่อาศัย หมู่ 1 หมู่ 2 หมู่ 11 	<ul style="list-style-type: none"> ย่านร้านค้า ย่านศาสนา
-----------	---	--

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1) เจดีย์ พัฒนาการของเจดีย์ที่วัดพระธาตุลำปางหลวงมีที่มาจากเจดีย์ทรงระฆังที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะพุกาม (ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 19) โดยผ่านเข้ามาทางสุโขทัย (ในพุทธศตวรรษที่ 20) โดยเจดีย์จะมีลักษณะเป็นทรงระฆังกลม ต่อมามีการพัฒนาให้รูปร่างเพรียวขึ้น จนลงตัวโดยผสมผสานศิลปะในหลายรูปแบบ เจดีย์ที่วัดพระธาตุลำปางหลวงจึงถือว่าเป็นแม่แบบให้แก่เจดีย์ที่เชียงใหม่ในการพัฒนาเป็นแบบท้องถิ่นในพุทธศตวรรษ

รูปที่ 6 องค์พระเจดีย์ วัดพระธาตุลำปาง

2) หอพระบาท อยู่ในเขตพุทธาวาส จัดวางอยู่ในแกนทิศตะวันออก และตะวันตก ตั้งอยู่ด้านหลังตรงแนวของวิหารพระพุทธแทรกอยู่ระหว่างพระอุโบสถและวิหารละโว้ จัดเป็นทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระบรมธาตุเจดีย์ ศิลปกรรมที่สำคัญคือ รูปแบบของหอพระบาทซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัวไม่เหมือนกับพระอุโบสถ หรือวิหารหลังใดภายในวัด สร้างเป็นหอ (มณฑป) ก่อด้วยอิฐถือปูน ปิดล้อมทั้งสี่ด้าน ด้านทิศตะวันออกมีประตูทางเข้าสู่ภายใน วางอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมใหญ่ซ้อนกัน หลังคาชั้นบนเป็นหลังคารูปจั่ว หนี้อประตูทางเข้ามีลวดลายแกะสลักไม้ภายในทำฐานยกสูงจากพื้นบรรจรรอยพระพุทธรูปประทับรอยไว้ทั้งสองข้าง ปลายขึ้นไปทางทิศเหนือหอพระบาทน่าจะมีอายุก่อนปลายพุทธศตวรรษที่ 21 – ต้นพระพุทธรศตวรรษที่ 22

รูปที่ 7 หอพระบาท วัดพระธาตุลำปางหลวง

3) **ซุ้มประตูโขง** ตัวซุ้มสร้างเป็นรูปมณฑปมีปราสาทเครื่องยอดซุ้มโค้งที่อยู่เหนือช่องประตู แบ่งเป็นซุ้มโค้งส่วนหน้าเป็นปูนปั้นลายพันธุ์พฤกษา ซึ่งเป็นลายที่นิยมใช้อย่างแพร่หลายทางภาคเหนือ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ลายเครือล้านนา”

รูปที่ 8 ซุ้มประตูโขง วัดพระธาตุลำปางหลวง

4) **มณฑปปราสาทพระเจ้าล้านทอง** มีลักษณะสำคัญคือ เป็นมณฑปจตุรมุขก่อด้วยอิฐและทาสีทองอร่าม ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมย่อเก็จด้านละสี่มุม ตัวเรือนธาตุตั้งอยู่บนฐานบัวลูกแก้ว แต่ลดด้านของตัวเรือนธาตุทำเป็นซุ้มยื่นออกไป ประกอบเป็นซุ้มจรรนำสามด้าน ส่วนซุ้มด้านทางทิศตะวันตกอกทำเป็นซุ้มแบบเจาะลึกเข้าไปในเรือนธาตุ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยพระเจ้าล้านทอง

รูปที่ 9 มณฑปปราสาทพระเจ้าล้านทอง

5) **วิหารหลวง** เป็นวิหารประธานของวัด และเป็นวิหารแบบล้านนาเท่าที่ปรากฏในจังหวัดลำปาง ตำแหน่งที่ตั้งเป็นแนวตะวันออก-ตะวันตก แนวเดียวกับองค์พระธาตุเจดีย์และซุ้มโขง

รูปที่ 10 วิหารหลวง วัดพระธาตูลำปางหลวง

6) **วิหารพระพุทธ** เป็นวิหารหลังเดียวที่มีความแตกต่างจากวิหารหลังอื่นภายในวัด คือเป็นวิหารแบบปิดฝาผนังทั้ง 4 ด้าน ภายในวิหารทำเป็นซุ้มประตูโขง ภายในวิหารอร่ามด้วยลวดลายประดับแบบล้านนา เช่น ตุงกระด้าง ซึ่งเป็นความศรัทธาเชื่อถือตามประเพณีนิยมของชาว

รูปที่ 11 วิหารพระพุทธ วัดพระธาตูลำปางหลวง

ไทยภาคเหนือ คือการถวายเป็นพุทธบูชา สันนิษฐานว่าวิหารพระพุทธน่าจะเป็นวิหารหลังสำคัญที่มีมาก่อนวิหารหลังอื่นๆ เพราะมีรูปแบบและประโยชน์ใช้สอยที่ต่างไปจากวิหารหลังอื่นโดยสิ้นเชิง เปรียบเป็นวิหารหลังประธานของวัด เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปพระประธานองค์ใหญ่ และไว้สำหรับพระสงฆ์ หรือพุทธศาสนิกชนมาเคารพสักการะกราบไหว้ หรือทำศาสนพิธี

7) **วิหารน้ำแต้ม** เป็นวิหารโถง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ตั้งอยู่ด้านข้างทิศเหนือของพระบรมเจดีย์ธาตุมีความสำคัญ คือ จิตรกรรมฝาผนัง บนแผงไม้ด้านทิศเหนือมีภาพเขียนเล่าเรื่องประวัติพระอินทร์ ส่วนด้านใต้เป็นภาพเล่าเรื่อง นางสามาวดี และยังปรากฏอักษรภาษาล้านนา วิธีเขียนของภาพเขียนเป็นสีฝุ่น แบบหยาบบนกระดานไม้ มีการใช้สีน้อยมีเพียงสีขาว ดำ และแดง จากภาพเขียนสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึก ความนิยมเสรี รักธรรมชาติ ชีวิตและสิ่งแวดล้อมของคนในสมัยนั้น

รูปที่ 12 วิหารน้ำเต้าและภาพจิตรกรรมน้ำเต้า

3.5.2 สถาปัตยกรรมประเภทที่อยู่อาศัย

รูปแบบสถาปัตยกรรมประเภทที่อยู่อาศัยที่ยังพบเห็นได้ภายในเวียงโบราณ เวียงพระธาตุลำปางหลวงแห่งนี้ ได้แก่ เรือนไม้พื้นดิน (Vernacular timber house) ที่มีอายุประมาณระหว่าง 30 - 60 ปี มีอยู่บ้าง พบเห็นโดยทั่วไป ยังคงรูปแบบเดิมอยู่บ้าง และบางหลังก็มีการดัดแปลงไปเล็กน้อย โดยรูปแบบของเรือนไม้พื้นดินนี้ เป็นรูปแบบที่มีเอกลักษณ์ควรเรียนรู้จากภูมิปัญญาของชาวบ้าน เพื่อการอนุรักษ์หรือพัฒนาต่อไป เอกลักษณ์เรือนไม้พื้นดินล้านนา ได้แก่

1) ตัวบ้าน นิยมหันแนวเหนือ - ใต้ เพื่อให้สัมพันธ์กับทิศทางลม และความเชื่อถือว่าเป็นสิริมงคล เรียกการวางเรือนแบบนี้ว่า “ปลูกรือนขวางตะวัน”

รูปที่ 13 ตัวบ้านล้านนา

2) หลงข้าว (ยุ้งข้าว) ใช้เป็นที่เก็บข้าว นอกจากนี้ใช้เก็บเครื่องมือการเกษตร เครื่องมือหากิน จับสัตว์ รวมทั้งผูกมัดความยี่ได้ถุน

3) หอผีปู่ย่า เป็นศาลบูชาบรรพบุรุษที่ล่องลับไปแล้ว จะพบภายในเรือนหลังที่เป็นต้นตระกูล โดยนับฝ่ายหญิง จะจัดให้มีการไหว้ผีปู่ย่าประจำปี เป็นการรวมญาติพบปะสังสรรค์ของตระกูลด้วย

4) บ่อน้ำ และ ต่อม้ำ (ห้องอาบน้ำ) มักจะอยู่ไม่ไกล อาจอยู่ข้างบ้าน หน้าบ้าน หรือหลังบ้าน ซึ่งเป็นมุมที่มีต้นไม้ครึ้ม เพื่อพรางสายตาเวลาอาบน้ำ ส่วนบ่อน้ำจะอยู่ตำแหน่งที่ตักน้ำใช้ไปยังครัวสะดวก

3.5.3 สถาปัตยกรรมเกี่ยวกับความเชื่อ

รูปที่ 14 ต่อม้ำ (ห้องอาบน้ำ)

รูปที่ 15 หลงข้าว (ยุ้งข้าว)

3.5.3.1 ความเชื่อเรื่องผี

1) ผีปู่ย่า เป็นผีบรรพบุรุษ จะติดตามคุ้มครองรักษาลูกหลานไปทุกหนแห่ง พร้อมทั้งอำนวยผลประโยชน์และความสุขความเจริญ โดยจะคุ้มครองแต่ในเครือญาติเท่านั้น ผีปู่ย่า จะอยู่ในบ้านโดยเป็นบ้านต้นตระกูลทางฝ่ายหญิง โดยในวันที่มีการเซ่นไหว้บูชาผีปู่ย่า จะเป็นวันรวมญาติพี่น้องด้วย

2) ผีอารักษ์ หรือ ผีเจ้าที่ เป็นผีในระดับหมู่บ้าน ที่คอยดูแลรักษาหมู่บ้านให้มีความร่มเย็น ภายในเวียงพระธาตุลำปางหลวงมีผีเจ้าที่อยู่ในแต่ละหมู่บ้าน ได้แก่

- หมู่ที่ 1 มีศาลเจ้าพ่ออารักษ์
- หมู่ที่ 2 มีศาลเจ้าพ่อคำสามหมื่น
- หมู่ที่ 11 มีศาลเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก บริเวณบ่อน้ำเลี้ยง
- ภายในวัดพระธาตุลำปางหลวง มีท้าวกุมภกันท์ ดูแลภายในวัด

โดยศาลเจ้าที่ต่างๆเหล่านี้จะมีลักษณะที่แตกต่างกันไป แต่จะมีพิธีกรรมการเซ่นไหว้ บูชาที่คล้ายคลึงกัน เช่น การถวายเงินหัวหมู เหล้า อาหาร หรือบางแห่งมีการรำถวาย เช่น ศาลเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก บริเวณบ่อน้ำเลี้ยงจะมีการรำดาบ ฟ้องเจ็ง ถวาย วิญญาณเจ้าพ่อ ซึ่งจะจัดทุกปี ในเดือน 10 ขึ้น 10 ค่ำ

3.6 แหล่งศิลปกรรมที่สำคัญภายในเขตชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง

ศิลปกรรมที่สำคัญของเวียงพระธาตุลำปางหลวงส่วนใหญ่จะอยู่ในบริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวง ส่วนในบริเวณนอกวัดจะพบศิลปกรรมอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก เท่าที่ปรากฏหลักฐานให้เห็นมีดังนี้ (แผนที่ 25)

1) มณฑปเก่าที่บ้านลอมสีป้อ ซึ่งเป็นมณฑปฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 4.50 เมตร มีพระประธานปูนปั้นขนาดหน้าตักกว้าง 1.75 เมตร อยู่ภายใน และพบซากโบราณสถานที่เหลือแต่ฐานทางทิศเหนือแนวทางเดียวกับบ้านลอมสีป้อเป็นระยะ 4 แห่ง ด้วยกันในบริเวณ บ้านทุ่งกู่, ศรีนา

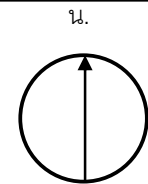

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 25 แสดงแหล่งศิลปกรรมที่สำคัญภายในชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง

สัญลักษณ์		1. ซากวัดนารายณ์ 2. ซากวัดหนองปู 3. ซากวัดแม่แก้วเวียง		1. องค์ประกอบบ่อดิน 2. องค์ประกอบศาลาน้ำแต้ม 3. องค์ประกอบบ่อน้ำเลี้ยง
		1. ประตูดอกไม้ 2. ประตูหนองงู		แนวคันดิน-คูน้ำที่ยังคงพอมเห็นอยู่

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รอย, ลูกหมู และบ้านเวียง ซึ่งปัจจุบันชาวบ้านได้เข้าไปทำประโยชน์ในบริเวณโบราณสถาน จนเกือบจะไม่เหลือหลักฐานให้เห็น เชื่อว่าคงอายุเก่ากว่าสมัยเชียงใหม่

2) ซากโบราณสถานบริเวณประตูหนองสูง มีหลักฐานเหลือให้เห็นเป็นฐานเตี้ย ๆ สันนิษฐานว่าคงเป็นฐานของเจดีย์

3) ซากโบราณสถานบริเวณต้นโพธิ์ ด้านทิศเหนือของกำแพงวัดพระธาตุ ซึ่งเป็นซากโบราณสถาน จากการสัมภาษณ์ของพ่อหนานเมือง สิงห์ทอง อาจารย์วัดพระธาตุลำปางหลวง อายุ 68 ปี ได้ให้ข้อมูลว่าบริเวณคือวัดเก่าชื่อวัดนารายณ์

4) ซากโบราณสถานด้านทิศเหนือ อยู่ห่างบ่อน้ำเลี้ยงไปทางทิศเหนือประมาณ 150 เมตร อยู่ติดกับถนนและรั้วบ้านของชาวบ้าน ชื่อ นายหอม ตุงไย และชาวบ้าน ชื่อ นายวอน ธิราช สภาพโบราณที่พบตรงบริเวณนี้เป็นฐานของเจดีย์เล็ก และยังมีพระพุทธรูปฝังอยู่ในฐานของซากเจดีย์ พ่อหนานเมือง สิงห์ทอง ได้ให้ข้อมูลว่าเป็นเจดีย์ของวัดร้างชื่อวัดแม่แก้วเวียง

5) ซากโบราณสถานทิศตะวันออก อยู่หน้าวัดพบซากโบราณสถานเป็นกองอิฐติดอยู่กับพื้นดิน เป็นวัดโบราณชื่อวัดหนองปู แหล่งโบราณสถานเหล่านี้ มีสภาพที่ไม่สมบูรณ์จึงยากที่จะตีความ เปรียบเทียบรูปทรงของศิลปกรรมว่ามีรูปแบบของศิลปในสมัยใดที่แน่นอน เพราะไม่ปรากฏหลักฐานหรือตำนานที่ระบุคนสร้าง และปีที่สร้าง

3.7 สภาพทางสังคม และเศรษฐกิจ

3.7.1 สภาพสังคม

1) วิถีชีวิตของคนในชุมชน

วิถีชีวิตของคนในชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวง มีความสัมพันธ์กับวัดเป็นอย่างมาก ดังเห็นได้จากพิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับวัด โดยที่ชาวเมืองจะให้ความสำคัญและร่วมมือกันกับพิธีกรรมของวัด รองลงมาคือ การนับถือเกี่ยวกับความเชื่อผี ผีอารักษ์เจ้าที่ ผีบรรพบุรุษ ดังเห็นได้จาก การเล่าสืบต่อกันมา การมีศาลเจ้าที่ประจำทุกหมู่บ้าน เพื่อให้คุ้มครองผู้คนในแต่ละหมู่บ้าน และการจัดพิธีกรรม การไหว้ บูชาเจ้าที่เหล่านั้น เพื่อให้คุ้มครองคนในหมู่บ้าน และเป็นที่พักทางจิตใจ ในการประกอบอาชีพต่างจังหวัด หรือการทำการเกษตรต่างๆ เนื่องจากส่วนใหญ่ชาวเมืองที่อยู่อาศัยในวัยทำงานจะออกไปทำงาน หรือมีอาชีพค้าขายอยู่ตามต่างจังหวัด นานที่จะกลับมาบ้าน ส่วนใหญ่จึงมีเฉพาะคนชราและเด็กที่อยู่อาศัยในเมืองอย่างแท้จริง คนชราส่วนใหญ่จะอยู่กับบ้านเลี้ยงหลาน และมีอาชีพทางการเกษตร และเด็กๆจะเรียนหนังสืออยู่ภายในพื้นที่ หรือ ศึกษาในเมืองลำปาง

2) คติความเชื่อ

ส่วนใหญ่เป็นความเชื่อถือการนับถือผี เช่น ผีเจ้าที่ประจำหมู่บ้าน ผีปู่ย่า ผีบรรพบุรุษ ซึ่งแสดงถึงความเคารพในธรรมชาติและมนุษย์ของผู้คนในเวียงพระธาตุลำปางหลวง ไม่ดูหมิ่นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น และไม่ทำลายสิ่งที่มีอยู่เดิมมาแต่โบราณ ความเชื่อเหล่านี้คนในวัยกลางคน (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์) จะมีความเชื่อที่รุนแรงกว่า ผู้คนในวัยชรา ดังจะเห็นได้จากการจะสร้างบ้านหรือต่อเติมบ้านก็ต้องขอพระให้พิจารณา ถ้าต่อเติมเปลี่ยนไปจากเดิมโดยไม่ขอจะมีอันเป็นไป และจะทำสิ่งใดต่อสิ่งที่มีอยู่เดิมไม่ได้ ถ้าทำต้องมีการขอหรือบอกกล่าวผีเจ้าที่นั้นๆ ก่อน

3) เอกลักษณะทางวัฒนธรรมและประเพณี

วัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ของเวียงพระธาตุลำปางหลวง คือ การสืบทอดประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา หรือความเชื่อ การนับถือต่างๆ รวมทั้งการสืบทอดวัฒนธรรมแบบล้านนาในรูปแบบของประเพณี เช่น ประเพณียี่เป็ง แต่ลักษณะของประเพณีอาจมีความแตกต่างไปบ้าง เวียงพระธาตุลำปางหลวงไม่มีแม่น้ำหรือลำคลองที่สามารถลอยกระทงในวันยี่เป็งได้ จึงไม่มีพิธีลอยกระทง มีเพียงประเพณียี่เป็ง ทำบุญที่วัด และงานมโหรีสพ งานวัด เป็นต้น

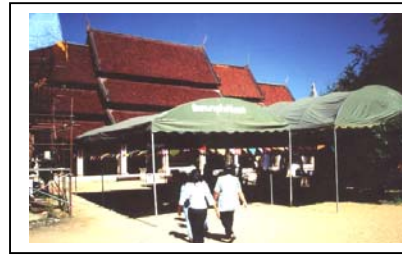
4) ประเพณีและพิธีกรรม

ประเพณีและพิธีกรรมโดยทั่วไปจะเหมือนกันกับประเพณีพิธีกรรมที่เกิดขึ้นของล้านนา พิธีกรรมทางศาสนาในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา หรือ พิธีกรรมทางความเชื่อ การนับถือผี เป็นต้น ซึ่งประเพณีและพิธีกรรมเหล่านี้มีดังต่อไปนี้

ก. ประเพณีเดือนยี่เป็ง

บางที่ก็เรียกกันว่า *เดือนยี่เป็ง* นับเป็นประเพณีเก่าแก่ของชาวล้านนาที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน ในช่วงเวลานี้อยู่ในตอนปลายฤดูฝนและต้นฤดูหนาว เป็นช่วงที่พืชไร่ในนากำลังจะได้ผล อากาศดี และมีธรรมชาติงดงามที่สุดในรอบปี ดังนั้น ประเพณีในเดือนยี่เป็งจึงแสดงออกถึงการทำบุญและการละเล่นที่รื่นเริงสนุกสนาน ประกอบกับชาวล้านนามีความเชื่อถือกันมาว่าในเดือนยี่เป็งเป็นฤดูกาลที่ลูกหลานจะได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพชนและนิยมส่งเครื่องเช่นสังเวียงไปตามสายน้ำ เพื่อเป็นเครื่องบูชาบรรพชน เทพยดา และรอยพระพุทธรูปบาทบนหาดทรายปากแม่น้ำนันทนที ดังนั้น ในเดือนยี่เป็งจึงเกิดมีประเพณีขึ้นหลาย ๆ อย่าง

สำหรับประเพณีเดือนยี่เป็งนั้น จะเริ่มต้นที่ทางวัดต้องจัดเตรียมสถานที่ ทำราชวัตรรอบวิหาร หรือศาลา และทำประติมากรรมหน้าทางเข้าวัดหรือหน้าวิหาร จัดเตรียมโคมค้ำง โคมแขวน โคมหูกะต่าย และโคมรูปต่าง ๆ สำหรับประดับตกแต่งสถานที่โดยเฉพาะในตอนกลางคืน นอกจากนี้ยังจัดทำโคมลอย ซึ่งจะมีทั้งที่ปล่อยให้ลอยขึ้นในกลางวันและกลางคืน

รูปที่ 16 ประเพณียี่เป็งวัดพระธาตุลำปางหลวง หรือวันลอยกระทง

ข. ประเพณีปีใหม่ หรือสงกรานต์

นับเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชุมชนในล้านนา เพราะเป็นประเพณีที่เปลี่ยนศักราชใหม่ในระหว่างวันที่ 13 - 14 - 15 เป็นระยะสงกรานต์ คือ วันที่ 13 เป็นวันสังขารล่อง เป็นวันส่งท้ายปีเก่า จะมีการทำความสะอาดบ้านเรือนและเครื่องใช้ ตลอดจนชำระกายให้สะอาดและสงวน้ำพระพุทธรูปที่บ้านเรือนและที่วัด วันที่ 14 เป็นวันเนาหรือวันเนา จะเป็นวันใหม่ของปี จะเป็นวันเตรียมอาหารคาวหวานและสิ่งของต่าง ๆ สำหรับที่จะไปทำบุญที่วัดในวันรุ่งขึ้น ตอนเย็นจะมีประเพณีขนทรายเข้าวัดและก่อเจดีย์ทราย วันที่ 15 เป็นวันพญาวัน หรือเถลิงศก ในช่วงเช้าจะไปทำบุญถวายขันข้าวที่วัด ถวายตุงและไม้ค้ำศรี (ต้นโพธิ์) เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่วิญญานบรรพบุรุษ และเพื่อเป็นอันสงฆ์ผลบุญสำหรับตนเอง ในตอนบ่าย ๆ จะเป็นประเพณีรดน้ำดำหัวสมาชิกคนเฒ่าคนแก่ โดยนำข้าวตอกดอกไม้ หมากพลู เมี่ยงผ้า และสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นของไหว้ และขอพรอันเป็นมงคลสำหรับการเริ่มต้นชีวิตใหม่ในปีใหม่

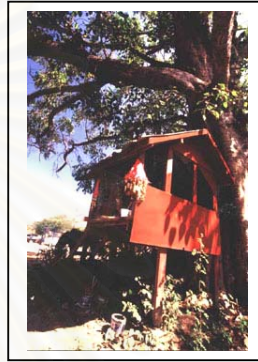
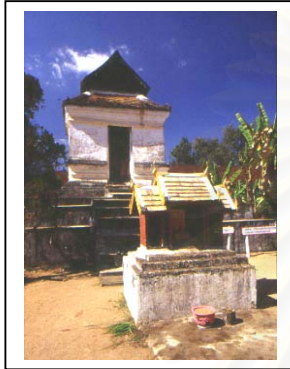
5) ความเชื่อทางพุทธศาสนาและการนับถือผี

ก. ความเชื่อทางพุทธศาสนา

บทบาทของวัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นวัดที่บรรดาชาวเมืองในท้องถิ่นและประชาชนที่อยู่ห่างไกลออกไปยังบ้านเมืองอื่นในแคว้นล้านนาเชื่อกันว่าเป็นวัดโบราณมาแต่สมัยพระนางจามเทวี และพระสถูปสำคัญของวัดก็เป็นที่บรรจุพระศอกของพระพุทธเจ้า มีเรื่องราว (Myth) ที่เชื่อกันว่า พระพุทธเจ้าได้เคยเสด็จมา ณ ที่นี้ จึงจัดเป็นปูชนียสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งของอาณาจักร จากความเก่าแก่และสำคัญเช่นนี้เป็นเหตุให้วัดนี้ได้รับการบูรณะและดูแลเสมอมาจากราชธานี ผู้ปกครองแคว้นล้านนาและเจ้าผู้ปกครองนครลำปางเอง

ข. การนับถือผี

จากความสำคัญของวัดพระธาตุลำปางหลวงที่เป็นศูนย์กลางระบบความเชื่อในสังคมที่นอกเหนือไปจากลัทธิและความเชื่อทางพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้ว่าภายในบริเวณวัดมีต้นไม้โพธิ์ขนาดใหญ่หลายต้น โดยเฉพาะภายในเขตพุทธาวาสถือกันว่าเป็นต้นโพธิ์ศักดิ์สิทธิ์มีรุกขเทวดาสงสถิตอยู่ ซึ่งชาวบ้านชาวเมืองกราบไหว้บูชามีศาลที่สถิตอยู่ใต้ต้นไม้ นอกนั้นมีรูปปั้นของเจ้าผีภายในเขตวัดด้วย

รูปที่ 17 หอเจ้าที่ภายในวัดพระธาตุลำปางหลวง

รูปที่ 18 ศาลเจ้าที่บริเวณลานหน้าวัด

สิ่งนอกเหนือธรรมชาติเหล่านี้ประชาชนให้การเคารพบูชาเสมอมา ในยามที่ไปทำบุญที่วัดก็จะไปกราบไหว้บูชาหรือนำสิ่งของไปเซ่นไหว้ด้วยในเวลาเดียวกัน ในลักษณะที่เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของการนับถือพระพุทธรูปของประชาชนชาวเมืองนั่นเอง ในยามเดือดเนื้อร้อนใจหรือเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวบ้านชาวเมืองก็จะมาเซ่นไหว้เจ้าเหล่านี้เพื่อขอการบำบัดและความคุ้มครอง โดยเฉพาะในด้านการทำบุญวันเกิดและบุญต่ออายุ จะมีผู้นำไม้งามมาค้ำกิ่งโพธิ์ในวัด จนปรากฏว่ามีไม้ค้ำอยู่อย่างมากมาย ในยามนี้กษัตริย์และวันสำคัญทางศาสนา วัดพระธาตุลำปางหลวงก็กลายเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมและประเพณีของท้องถิ่น ประชาชนจะพากันมาทำบุญและกราบไหว้พระบรมธาตุ พระพุทธรูป ตลอดจนสิ่งนอกเหนือธรรมชาติในเขตเวียงพระธาตุ และมีงานประเพณีในทางศาสนาและงานรื่นเริงร่วมกัน ประเพณีเหล่านี้นอกจากจะทำให้คนในสังคมทุกชนชั้นทุกระดับมาร่วมสังสรรค์กันแล้ว ยังมีความหมายที่จะเชื่อมความสัมพันธ์ไปยังสิ่งนอกเหนือธรรมชาติอีกด้วย ซึ่งการรักษาสัมพันธภาพด้วยการพึ่งพาอาศัยซึ่งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาตินี้ เป็นลักษณะอย่างหนึ่งในโลกทัศน์ของชาวล้านนาและรวมทั้งชาวไทยทั้งหมดอีกด้วย

ประชากรปัจจุบัน (ปี 2545) ของเวียงพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งอาศัยอยู่ในหมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 11 มีจำนวน 2,209 คน

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนครัวเรือนและประชากรภายในเวียงพระธาตุลำปางหลวง

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวน ครัวเรือน	จำนวนประชากร (คน)		
			ชาย	หญิง	รวม
1	บ้านลำปางหลวง	211	384	422	806
2	บ้านลำปางหลวงใต้	159	294	319	613
11	บ้านจามเทวี	208	384	406	790
	รวมทั้งสิ้น	578	1,062	1,147	2,209

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลลำปางหลวง

3.7.2 สภาพทางเศรษฐกิจ

3.7.2.1 เศรษฐกิจชุมชน

สภาพของเศรษฐกิจของชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวงเป็นแบบเศรษฐกิจชุมชน โดยชาวเมืองมีอาชีพต่าง ๆ ได้แก่

- การเกษตร ราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา รองลงมาคือ ทำสวน ปลูกพืชหมุนเวียนทั่วไป เช่นถั่วเหลือง, กระเทียม
 - การเลี้ยงสัตว์ เป็นการเลี้ยงรายย่อยแบบครัวเรือน เป็นรายได้เสริมสัตว์ที่นิยมเลี้ยงได้แก่ โค, กระบือ, สุกร, เป็ด, ไก่ สำหรับโค, กระบือ จะเลี้ยงแบบธรรมชาติให้สัตว์หากินตามทุ่งนา
 - การหัตถกรรม มีการผลิตสินค้าหัตถกรรมพื้นบ้านที่สำคัญ เช่น การทำถ้องข้าว จากใบตาล, ทำไม้กวาดทางมะพร้าว, แคร่ไม้ไผ่, เครื่องจักรสานต่าง ๆ ผลิตภัณฑ์จากไมยราพยักษ์, ผลิตภัณฑ์จากไม้ยางพารา โดยจะผลิตในลักษณะครัวเรือนไม่มีการรวมกลุ่มอาชีพ
 - การค้าขาย มีการประกอบอาชีพค้าขาย โดยออกขายตามจังหวัด, ต่างอำเภอ สินค้าที่ขาย เช่น เครื่องปั้นดินเผา, เซรามิค, เครื่องใช้ในครัวเรือน สินค้าหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นต้น
- นอกจากนี้ยังมีโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ตำบลลำปางหลวงและตำบลใกล้เคียง ที่เป็นการสร้างงานและอาชีพเสริมให้แก่ชุมชน ได้แก่

1. ผลิตภัณฑ์ ดอกไม้ประดิษฐ์
2. ผลิตภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์ไมยราพยักษ์
3. ผลิตภัณฑ์ ตลาดนัดไถ่พื้นเมือง
4. ผลิตภัณฑ์ ตลาดนัดโคกระบือ
5. ผลิตภัณฑ์ เย็บจักรอุตสาหกรรม
6. ผลิตภัณฑ์ ผ้าทอพื้นเมือง

7. ผลิตภัณฑ์ ก๊วยบาบิควิ กลุ่มเกษตรกรเข้าชั้น

8. ผลิตภัณฑ์ ผ้าฝ้ายตีนจก

3.7.2.2 เศรษฐกิจจากการท่องเที่ยว

รายได้จากการท่องเที่ยววัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นการกระจายรายได้ให้แก่คนในชุมชน ในการค้าขายเพื่อการท่องเที่ยวและการบริการการท่องเที่ยว จากสถิติการท่องเที่ยวภายในจังหวัดลำปางสามารถกระจายรายได้ให้แก่การท่องเที่ยวตามแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ซึ่งได้แก่การท่องเที่ยววัด และโบราณสถานสำคัญ ซึ่งสามารถแยกแยะลักษณะของการท่องเที่ยวได้ดังต่อไปนี้

ก. ผู้เยี่ยมเยือนชาวไทย มีจุดประสงค์ในการมาเยือนที่จังหวัดลำปางแตกต่างกันไป ซึ่งมีทั้งมาเพื่อเยี่ยมญาติ ท่องเที่ยว มาราชการ สัมมนา ประชุม และมาเพื่อศึกษาวิจัย แหล่งท่องเที่ยวที่ผู้มาเยือนจังหวัดลำปางนิยมได้แก่ วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดพระแก้วดอนเต้า เป็นต้น ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ไม่ไกลจากตัวเมือง และสามารถท่องเที่ยวได้โดยใช้เวลาไม่มากนัก รูปแบบการท่องเที่ยวประเภทนี้เป็นการมานมัสการ ทำบุญ กราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และชื่นชมศิลปกรรม สถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าภายในวัด แต่เป็นเพียงแค่การมาแวะชมและเดินทางผ่านไปโดยมิได้ศึกษารายละเอียดที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสถานที่นั้นๆ แต่จะเน้นสิ่งอำนวยความสะดวกครบครัน ซึ่งการท่องเที่ยวรูปแบบนี้ผู้ท่องเที่ยวจะไม่สามารถเก็บเกี่ยวสาระประโยชน์จากสถานที่ท่องเที่ยวอื่นๆ ได้อย่างเต็มที่

ในปัจจุบัน รูปแบบการท่องเที่ยวของชาวไทยกำลังเปลี่ยนไป กลุ่มนักท่องเที่ยวจะเป็นวัยหนุ่มสาว และวัยกลางคนที่มีพลังกำลังแข็งแรงที่ต้องการเดินทางท่องเที่ยวในลักษณะที่แตกต่างไปจากเดิม อุปสงค์ของนักท่องเที่ยวได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะผจญภัยหรือได้รับความรู้มากขึ้น เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เชิงวัฒนธรรม และการเรียนรู้วิถีชีวิตของชนพื้นเมืองแหล่งต่างๆ จุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวดังกล่าวนี้สนใจที่จะค้นหา ศึกษา และเรียนรู้แหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ที่ยังคงสภาพเดิม

ข. ผู้มาเยือนชาวต่างประเทศ จากการสำรวจส่วนใหญ่ประมาณ 90% ของผู้มาเยือนชาวต่างประเทศทั้งหมดมาที่บริษัทนำเที่ยว หรือแบบ Package Tour เส้นทางเดินทางที่บริษัทนำเที่ยวแต่ละบริษัทจะมีความคล้ายคลึงกัน สำหรับเส้นทางสู่ภาคเหนือจะผ่านจังหวัดต่างๆ ดังนี้ กรุงเทพฯ – อุดรธานี – ลพบุรี – พิษณุโลก – สุโขทัย – แพร่ – ลำปาง – พะเยา – เชียงราย – เชียงใหม่

อุปสงค์ของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่เดินทางมาภาคเหนือคือ ต้องการที่จะเห็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปะ วัฒนธรรม สถาปัตยกรรมต่างๆ ซึ่งจากเส้นทางดังกล่าวจะสามารถเห็นถึงความแตกต่างของศิลปะ นับตั้งแต่ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ สมัยอยุธยา สมัยลพบุรี และศิลปะ

แบบล้านนา นักท่องเที่ยวจะได้รับทราบเรื่องราวทางประวัติศาสตร์อย่างต่อเนื่องและเห็นภาพจากสถานที่จริง ซึ่งจะสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว

ตารางที่ 3 แสดงการคาดการณ์จำนวนนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศที่มาเที่ยวภาคเหนือตอนบน ปี พ.ศ.2540-2545

นักท่องเที่ยวชาวไทย

(หน่วย : พันคน)

จังหวัด	2540	2541	2542	2543	2544	2545
เชียงใหม่	2,060	2,341	2,661	3,023	3,435	3,904
เชียงราย	761	843	933	1,034	1,146	1,269
ลำปาง	1,002	1,095	1,196	1,306	2,426	1,558
พะเยา	555	591	630	671	715	762
แม่ฮ่องสอน	118	124	131	138	145	153
แพร่	474	517	563	613	667	727
น่าน	464	526	596	675	764	866
ลำพูน	-	-	-	-	-	-
รวม	5,427	6,016	6,669	7,393	8,196	9,086

นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ

(หน่วย : พันคน)

จังหวัด	2540	2541	2542	2543	2544	2545
เชียงใหม่	999	1,057	1,118	1,183	1,251	1,324
เชียงราย	263	292	323	357	395	437
ลำปาง	87	95	104	113	124	136
พะเยา	0.31	0.34	0.37	0.41	0.45	0.49
แม่ฮ่องสอน	86	94	103	113	123	135
แพร่	-	-	-	-	-	-
น่าน	5	6	6	7	7	8
ลำพูน	-	-	-	-	-	-
รวม	1,439	1,539	1,646	1,761	1,884	2,016

ที่มา : ภาควิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ "การศึกษาทบทวนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนบน", 2541.

ตารางที่ 4 แสดงการกระจายตัวการเดินทางในภาคเหนือในปี พ.ศ.2542

จังหวัด	ชาวไทย		ชาวต่างประเทศ		รวม	
	จำนวน	%เพิ่ม (ลด)	จำนวน	%เพิ่ม (ลด)	จำนวน	%เพิ่ม (ลด)
เชียงใหม่	2,012,735	(2.63)	1,306,957	15.89	3,319,692	3.91
เชียงราย	694,145	(3.38)	340,452	10.72	1,034,597	0.85
แม่ฮ่องสอน	77,248	(29.82)	101,232	(3.54)	178,480	(16.99)
พิจิตรโลก	1,530,542	3.58	326,872	3.06	1,857,414	3.49
สุโขทัย	33,699	4.08	325,289	2.73	658,988	3.41
ตาก	519,217	12.74	32,005	(1.86)	551,222	11.78
กำแพงเพชร	213,999	2.63	9,795	29.12	223,794	3.56
เพชรบูรณ์	520,070	10.48	20,841	8.30	540,551	10.40
ลำปาง	397,917	(24.18)	81,941	45.40	479,858	(17.43)
อื่นๆ	2,729,000	2.95	100,800	0.55	2,829,800	2.86
รวม	9,028,572	0.21	2,645,824	10.72	11,674,396	2.42

ที่มา : กองสถิติและวิจัย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย,2542.

อุปสงค์ของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเป็นอุปสงค์ที่ชุมชนท้องถิ่นต่างๆสามารถตอบสนองได้อย่างง่าย นั่นคือ การดำรงชีวิตแบบดั้งเดิม ไม่เอนเอียงไปตามกระแสความเจริญที่จะนำมาซึ่งความแปลกปลอมในชุมชน แต่มิได้หมายถึงการกีดกัน หรือไม่ยอมรับความเจริญเสียเลย ควรเป็นการรับเอาความเจริญ และสิ่งอำนวยความสะดวกของคนเมืองอย่างมีกลั่นกรอง และปรับสภาพให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมชุมชนได้อย่างเหมาะสม

3.8 แผนนโยบายการพัฒนาและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

แผนนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องจะเป็นการกำหนดให้การอนุรักษ์และการพัฒนาพื้นที่ศึกษาเป็นไปในแนวทางใด และสามารถทราบแนวทางในการดำเนินการในการอนุรักษ์หรือพัฒนาของรัฐที่จะมีผลต่อพื้นที่ศึกษา

3.8.1 แผนพัฒนาตำบลลำปางหลวง ประจำปี 2546

1) ด้านกายภาพ

- โครงการพัฒนาเส้นทางคมนาคมภายในและภายนอกตำบล เช่นการก่อสร้างถนน ค.ส.ล.ภายในหมู่บ้าน

- โครงการบำบัดฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- โครงการพัฒนาแหล่งน้ำ ดำเนินการขุดลอกลำห้วยแม่แก้ว เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ส่งเสริมให้มีการจัดงานประเพณีท้องถิ่น เช่น การแห่ขบวนควัตวนของวัดพระธาตุลำปางหลวง

2) ด้านพัฒนาคนและสังคม

- ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้รับการอนุรักษ์ไว้
- ส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่นของตำบล เช่น งานลอยกระทง, งานสงกรานต์, งานเข้าพรรษา, งานบุญบั้งไฟและงานอื่นๆที่เกี่ยวข้อง
- ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน เช่น การจัดเวทีประชาคม หรือเวทีชาวบ้าน

3) ด้านเศรษฐกิจ

- สนับสนุนและส่งเสริมอาชีพเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เป็นกลุ่มที่เข้มแข็งและยั่งยืน โดยการให้กู้ยืมเงินกองทุนหมุนเวียน

- ส่งเสริมและประชาสัมพันธ์กลุ่มอาชีพที่มีอยู่เดิม เช่น กลุ่มจักสาน กลุ่มประดิษฐ์ปลาไม้ดินได้ กลุ่มทำกลองข้าว โดยเน้นให้มีการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากยิ่งขึ้น
- การท่องเที่ยวเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ

4) ด้านเศรษฐกิจภาคบริการและการท่องเที่ยว

- ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม ด้านศาสนาและศิลปวัฒนธรรม จัดพิพิธภัณฑ์หมู่บ้านและส่งเสริมท้องถิ่น ส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่นของตำบล เช่น งานลอยกระทง, งานสงกรานต์, งานเข้าพรรษา, งานบุญบั้งไฟ และงานอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

3.8.2 โครงการปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวง

เป็นโครงการศึกษาสำรวจกำหนดแนวทางอนุรักษ์ และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าลำปาง โดยสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2542 โดยมีแนวทางการดำเนินงานดังนี้

1) บูรณะโบราณสถานและปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในวัดและพื้นที่หน้าวัด โดยให้ทางวัดพระธาตุลำปางหลวงร่วมกับกรมศิลปากรดำเนินการ

2) ประกาศแนวเขตคูกำแพงเมืองโดยกรมธนารักษ์ และดำเนินการขุดแต่งบูรณะตามสภาพปัจจุบันโดยกรมศิลปากร ปลูกไม้ใหญ่ ไม้พื้นเมือง ตามแนวคูเมือง กำแพงเมือง ในส่วนที่ไม่เหลือสภาพแล้ว

3) ปรับเปลี่ยนแนวถนนปัจจุบันให้วิ่งอ้อมคูเมือง กำแพงเมืองทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ แล้วตัดทางเข้าให้ตรงหน้าวัด ถนนเดิมให้ปรับปรุงผิวการจราจร ลดขนาดเพื่อใช้เป็นทางรถม้า และเส้นทางจักรยานแทน โดยประสานงานกับทางหลวงจังหวัด

4) จัดระเบียบ ปรับปรุงภูมิทัศน์ และดูแลรักษาสภาพแวดล้อมบริเวณพื้นที่หน้าวัด ให้เรียบร้อย จัดให้มีป้ายแสดงข้อมูลหรือศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ในพื้นที่ที่จัดให้เป็นส่วนร้านค้าก็ได้

3.8.3 นโยบายการท่องเที่ยวจังหวัดลำปาง

1) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว โดยสมาคมฯ จะเป็นพี่เลี้ยงและคอยประสานงานให้ เพื่อให้ท้องถิ่นเกิดจิตสำนึกในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง อีกทั้งก่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดลำปางอย่างยั่งยืน

2) ส่งเสริมและสนับสนุนความร่วมมือกับจังหวัดใกล้เคียงในการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวระหว่างกัน

3) ส่งเสริมและสนับสนุน มาตรการต่าง ๆ ที่จะทำให้คนลำปางท่องเที่ยวลำปางมากขึ้น เพื่อให้เข้าใจและเกิดจิตสำนึก ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดลำปางมากขึ้น

4) สนับสนุนให้มีการร่วมมือระหว่าง ภาครัฐ และเอกชน ในการพัฒนาการท่องเที่ยวตามหลักการของรัฐบาล เช่น การกระจายด้านเศรษฐกิจไปยังชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ตามนโยบาย 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์

5) เพิ่มความหลากหลายของการท่องเที่ยวรูปแบบต่าง ๆ โดยจะส่งเสริม และสนับสนุนให้มีกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวหลายรูปแบบ เช่น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์, เชิงสุขภาพ, กีฬา และเกษตร เป็นต้น

6) ส่งเสริม และสนับสนุนให้มีมาตรการที่ทำให้นักท่องเที่ยวพำนักอยู่ในลำปางนานขึ้น และใช้จ่ายต่อวันมากขึ้น

7) สนับสนุนให้มีการจัดตั้งอาสาสมัครส่งเสริมการท่องเที่ยวประจำท้องถิ่นได้แก่ จัดตั้งมัคคุเทศน์ท้องถิ่นให้

3.8.4 กฎหมายที่เกี่ยวข้อง

มาตรการทางกฎหมายจะเป็นเครื่องมือสนับสนุนในด้านการบริหารจัดการ การควบคุม กำกับดูแล เพื่อการอนุรักษ์และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของชุมชน ในการดำเนินการและปฏิบัติให้เป็นไปตามแนวทางการพัฒนาเชิงอนุรักษ์มีดังนี้

1) การบริหารจัดการ

ก. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ตามมาตรา 46 กล่าวถึงประชาชนในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ร่วมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

ข. พระราชบัญญัติ กำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองท้องถิ่น พ.ศ.2542 ได้เพิ่มเจ้าหน้าที่ของเทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบลในการทำนุบำรุงรักษา ส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย โดยถือว่าเป็นหน้าที่และกำหนดให้ราชการส่วนกลางที่เกี่ยวข้องต้องกระจายอำนาจหน้าที่ดังกล่าวให้กับองค์กรปกครองท้องถิ่นที่อยู่บนฐานของกฎหมายรัฐธรรมนูญ

ค. พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ได้กล่าวถึงการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งองค์การอนุรักษ์และได้รับสนับสนุนด้านการเงินจากรัฐในการดำเนินกิจกรรม

ง. พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ.2542 ได้กล่าวถึงการส่งเสริมให้ประชาชนและกลุ่มอาชีพได้เข้ามาช่วยการจัดสหกรณ์ในรูปแบบต่างๆโดยกรมส่งเสริมสหกรณ์ให้การสนับสนุน ซึ่งจะใช้เป็นฐานการสนับสนุนการจัดตั้งองค์การสหกรณ์อาชีพของชุมชนเพื่อการจัดการพัฒนาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นของชุมชน

2) การควบคุมการใช้ที่ดิน การก่อสร้างอาคาร การอนุรักษ์โบราณสถาน และการส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม

ก. พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.2518 การจัดวางผังเมืองรวม เพื่อคุ้มครองไม่ให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินในบริเวณที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม ไม่ถูกทำลายจากการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ไม่เหมาะสม

ข. พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 เพื่อเสนอให้มีการกำหนดมาตรการควบคุมอาคารด้วยการกำหนดลักษณะ รูปแบบ ความสูง ขนาดอาคาร ระยะถอยร่น พื้นที่ว่างรอบอาคาร และรูปแบบสถาปัตยกรรมท้องถิ่นในบริเวณที่ต้องการอนุรักษ์และคุ้มครองสภาพแวดล้อม ไม่ให้เกิดการทำลายการก่อสร้างและใช้อาคารในกิจการที่ไม่เหมาะสม

ค. พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 เพื่อการอนุรักษ์ขึ้นทะเบียนโบราณสถานอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม เพื่อป้องกันการทำลายด้วยการรื้อถอนแล้วสร้างใหม่ และการเข้าไปจัดการบูรณะซ่อมแซมรักษาอาคารให้คงสภาพได้เพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรม

ง. พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 เพื่อการประกาศคุ้มครองสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและศิลปกรรม โดยมีการกำหนดมาตรการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน การก่อสร้างอาคาร และการกระทำต่างๆที่จะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

3.9 การสัมภาษณ์ชาวเมือง นักท่องเที่ยวและนักวิชาการในพื้นที่

โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ลักษณะของการสัมภาษณ์เป็นแบบสัมภาษณ์เปิด เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก หรือทัศนคติที่มีต่อพื้นที่ ประเด็นคำถามเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสภาพทั่วไป ปัญหา และแนวทางการแก้ไขปัญหาในการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง โดยผู้ที่ให้การสัมภาษณ์จะต้องเป็นผู้ที่มีบทบาทและเป็นกลุ่มของผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองอย่างแท้จริง แบ่งแยกเป็นกลุ่มของผู้สัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

3.9.1 ชาวเวียงพระธาตุลำปางหลวง จำนวน 13 คน

ผู้ที่อยู่อาศัยภายในเวียงพระธาตุลำปางหลวง ได้แก่ หมู่ที่ 1 ,หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 11 และอาศัยอยู่มาเป็นเวลานาน แบ่งเป็นกลุ่มอายุ ได้แก่ กลุ่มอายุ 15-29 ปี กลุ่มอายุ 30-45 ปี กลุ่มอายุ 46 ขึ้นไป

3.9.2 นักท่องเที่ยว จำนวน 5 คน

เป็นนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวที่วัดพระธาตุลำปางหลวง มาจากจังหวัดใกล้เคียง และมาจากกรุงเทพมหานคร

3.9.3 นักวิชาการในพื้นที่ จำนวน 1 คน

เป็นนักวิชาการในพื้นที่ที่ได้ศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่เวียงพระธาตุลำปางหลวงเป็นอย่างดี

3.10 สรุปสภาพปัญหา

1) สภาพปัญหาเกี่ยวกับองค์ประกอบทางกายภาพชุมชน อันได้แก่ องค์ประกอบเกี่ยวกับการแสดงขอบเขตเมือง องค์ประกอบการพัฒนาสังคมและประวัติศาสตร์การเมือง องค์ประกอบเกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนา องค์ประกอบเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี องค์ประกอบทางภูมิทัศน์เมือง และองค์ประกอบเกี่ยวกับการจัดการน้ำ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของความเป็นเอกลักษณ์เมือง สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5 สรุปปัญหาขององค์ประกอบทางกายภาพชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวง

องค์ประกอบ	พื้นที่	ปัญหา
<p>1. องค์ประกอบเกี่ยวกับการแสดง ขอบเขตเมือง</p> <ul style="list-style-type: none"> • คันทิน-คูน้ำ • ประตูเมือง ประตูหนองงู และประตูดอกไม้ 	<ul style="list-style-type: none"> - แนวคันทิน-คูน้ำ 	<ul style="list-style-type: none"> - การบุกรุกแนวคันทิน-คูน้ำ - การขาดการดูแลรักษา - ขาดการสื่อความหมายให้ทราบถึงความสำคัญของพื้นที่บริเวณแนวคันทิน-คูน้ำเดิม และประตูเมืองเก่า
<p>2. องค์ประกอบการพัฒนาทางสังคม และทางประวัติศาสตร์การเมือง</p> <ul style="list-style-type: none"> • บ่อน้ำเลี้ยง • ถนนโบราณและทางเดินเท้า 	<ul style="list-style-type: none"> - บ่อน้ำเลี้ยงจามเทวี - เส้นทางสัญจรภายในเมือง 	<ul style="list-style-type: none"> - ขาดการแสดงถึงความสำคัญของพื้นที่ - แนวถนนโบราณได้ถูกปรับปรุงโดยการเทคอนกรีต ทำให้ไม่สามารถรับรู้ถึงถนนเดิมได้ และสภาพที่ไม่เอื้อต่อการเดินเท้าที่เหมาะสม
<p>3. องค์ประกอบเกี่ยวข้องกับ เชื้อทางพุทธศาสนา</p> <ul style="list-style-type: none"> • วัดพระธาตุลำปางหลวง • บ่อดิน • ศาลาน้ำแต้ม 	<ul style="list-style-type: none"> - วัดและลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง 	<ul style="list-style-type: none"> - การอนุรักษ์วัดเป็นการรักษาโดยกรมศิลปากร วัดและชาวเมืองไม่สามารถดูแลซ่อมแซมสิ่งมีค่าของตนเองได้ - บ่อดิน และ ศาลาน้ำแต้มซึ่งมีประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับกษัตริย์มาชำระร่างกายและแวะพักก่อนขึ้นกราบไหว้พระธาตุ ขาดการดูแลรักษา มีการปรับปรุงโดยการเทคอนกรีตขอบบ่อ แต่ขาดการสื่อความหมายถึงความสำคัญให้แก่ชาวเมืองและนักท่องเที่ยว

องค์ประกอบ	พื้นที่	ปัญหา
4. องค์ประกอบเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี ● ศาลเจ้าที่ประจำหมู่บ้าน	- ภายในศูนย์กลางของแต่ละชุมชน ของหมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 11	- การขาดหายไปขององค์ประกอบที่อยู่คู่กัน คือต้นไม้ใหญ่ที่อยู่บริเวณศาลเจ้าที่ที่จะให้ร่มเงาแก่พื้นที่
5. องค์ประกอบทางภูมิทัศน์เมือง ● ต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ ● ต้นไม้ที่มีประวัติศาสตร์ หรือตำนาน	- แนวคันดิน-คูน้ำ - ภายในชุมชน	- ต้นไม้ขนาดใหญ่บริเวณแนวคันดิน ถูกทำลายบางส่วนทำให้การรับรู้ทางขอบเขตเมืองสูญหายไป - การขาดการเอาใจใส่ถึงต้นไม้ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และต้นไม้ดั้งเดิม
6. องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับระบบการจัดการน้ำ ● ลำห้วยแม่แก้ว	- แนวลำห้วยแม่แก้ว	- สภาพลำห้วยที่มีความตื้นเขิน เกิดจากการขาดการดูแลรักษาของชาวเมืองที่อาศัยอยู่บริเวณรอบๆลำห้วย การบุกรุกกล้าพื้นที่ และการทิ้งขยะลงลำห้วย ทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและบริโภค และปัญหาสุขภาพ
7. องค์ประกอบของอาคาร และกลุ่มอาคาร ● บ้านเรือนเดี่ยว ● บ้านเรือนเครือญาติ	- ภายในชุมชน และพื้นที่โดยรอบแหล่งโบราณสถาน	- บ้านเรือนไม้พื้นถิ่นล้านนา ค่อนข้างเหลืออยู่น้อย เนื่องจากค่านิยมการปลูกสร้างบ้านเรือนแบบสมัยใหม่ - การขาดการสนับสนุนจากภาครัฐในการส่งเสริมรูปแบบเอกลักษณ์ของเรือนไม้ล้านนาให้สืบต่อไป

2) สภาพปัญหาทางสังคม และเศรษฐกิจของชุมชน

- ปัญหาสังคม สังคมของชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวงเป็นระบบสังคมที่มีการเกื้อกูลกัน มีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติและเห็นได้ว่าพิธีกรรม หรือประเพณีทางพุทธศาสนาจะมีความสำคัญค่อนข้างมาก และเป็นประเพณีที่สำคัญของเมืองที่ผู้คนในเมืองจะมาชุมนุมและร่วมมีกัน ถือได้ว่าเป็นการสมัครสมานสามัคคีกันของคนในชุมชนที่มีความเหนียวแน่น นอกจากนั้น

ประเพณีเกี่ยวกับบ้านและเมืองยังสะท้อนให้เห็นถึงการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นอกเหนือจากทางพุทธศาสนา เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คน ให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน เป็นการผสมผสานการเคารพนับถือทั้งพุทธศาสนา และการนับถือผี อย่างกลมกลืนกับวิถีชีวิตชาวล้านนา ปัญหาทางด้านสังคมมีค่อนข้างน้อย แต่เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องเนื่องมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ คือการขาดแคลนแหล่งงานภายในชุมชนและการขาดการพัฒนาพื้นที่ค้าขายสินค้าพื้นเมืองที่ชุมชนผลิต จึงทำให้เกิดการย้ายออกไปขายสินค้าหรือใช้แรงงานในต่างถิ่น ปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นจึงเป็นการค่อยๆหายไปของระบบครอบครัวที่เข้มแข็ง

- ปัญหาทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว

ลักษณะของเศรษฐกิจชุมชนเป็นแบบพึ่งพาตนเอง เป็นการค้าขายหมุนเวียนภายในชุมชน และรองรับนักท่องเที่ยว บางส่วนของคนในชุมชนออกไปหางานทำที่อื่นเป็นเวลานาน ทำให้ผู้ที่มิได้กำลังในการทำงานในชุมชน เหลือแต่คนในวัยชราที่มีความรักในเมืองเก่าแห่งนี้ คนในวัยกลางคนบางส่วนทำอาชีพค้าขาย เช่น ขายอาหารให้นักท่องเที่ยว ขายของที่ระลึก หรือรับเย็บเบาะ ทำให้ไม่กวาดส่งขายเมืองใกล้ๆ เป็นอาชีพเสริม ซึ่งอาชีพหลัก เช่นการทำไร่ ทำนา ค่อนข้างมีอุปสรรคจากน้ำที่มีไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตร (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์) และขาดการสนับสนุนจากภาครัฐที่จะให้มีโครงการส่งเสริมอาชีพเสริมให้แก่ประชาชน จึงทำให้เศรษฐกิจของชุมชนโดยรวมค่อนข้างไม่ดีนัก ชาวเมืองต้องพึ่งพาคนบางส่วนที่ออกไปทำงานนอกเมือง หรือ พึ่งพาการค้าขายในการรองรับการท่องเที่ยวเป็นหลัก

การท่องเที่ยวเพื่อมานมัสการกราบไหว้พระธาตุลำปางหลวง และเพื่อชื่นชมศิลปกรรม สถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าในสมัยล้านนาภายในวัด เป็นการท่องเที่ยวเฉพาะวัดเท่านั้น โดยที่ไม่เกี่ยวข้องกับเมืองโบราณแห่งนี้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นเมืองโบราณที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของจังหวัดลำปางที่บ่งบอกความเป็นมาของเมืองหลวงลำปางแห่งใหม่ การท่องเที่ยวไม่มีผลเสียต่อชาวเมือง (จากการสัมภาษณ์) แต่มีผลต่อพื้นที่บริเวณเฉพาะลานหน้าวัดเท่านั้น สภาพปัญหาเกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบพื้นที่จอดรถของนักท่องเที่ยว ปัญหาร้านค้า และปัญหามลภาวะ คือ ฝุ่นละอองจำนวนมากให้แก่ชาวเมืองที่มีบ้านอยู่ใกล้บริเวณลานหน้าวัด นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังเป็นผลดีทางด้านการเสริมสร้างรายได้ให้แก่ชาวเมือง โดยเป็นการสร้างงาน สร้างรายได้จากการค้าขายเล็กๆน้อยๆ บริเวณลานหน้าวัด เช่น ขายนก ขายปลา ขายเสื้อผ้า อาหารพื้นเมือง รวมทั้งขายผลิตภัณฑ์ต่างๆที่มีชื่อเสียงของชุมชน แต่มีปัญหาการจัดระเบียบของร้านค้า หาบเร่ แผงลอยต่างๆและการจัดลำดับการเข้าถึงสินค้าเหล่านั้นยังไม่ดีพอที่จะส่งเสริมการท่องเที่ยวมากนัก จากการวิเคราะห์ลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจ สามารถสรุปปัญหาได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 6 สรุปปัญหา ทางด้านสังคม และเศรษฐกิจของชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวง

สภาพสังคม	ปัญหา
1. วิถีชีวิตของคนในชุมชน	- เดิมวิถีชีวิตของชาวเมืองเป็นวิถีชีวิตแบบทำการเกษตรกรรม แต่เมื่อเกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำ ทำให้ชาวเมืองส่วนหนึ่งต้องประกอบอาชีพอื่นๆเพื่อความอยู่รอด ปัจจุบันชาวเมืองส่วนใหญ่ในวัยทำงานออกไปทำงานตามต่างถิ่น ทำให้ต้องละทิ้งลูกหลานไว้ให้คนในวัยชราดูแล ทำให้ครอบครัวซึ่งเดิมเป็นครอบครัวเข้มแข็งกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวที่ขาดที่พึ่ง อาจเกิดปัญหาต่อเด็กในวัยเติบโตได้ เช่น ปัญหายาเสพติด และอาจจะทำให้วิถีชีวิตแบบเดิมค่อยๆหายไป
2. <u>คติความเชื่อ</u>	- วิถีชีวิตที่มีความเชื่อเกี่ยวกับผี ทำให้ชาวเมืองจะยึดติดและไม่กล้าที่จะทำสิ่งใหม่ๆ
3. <u>เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและประเพณี</u>	- ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆยังคงสืบเนื่องต่อกันในแต่ละยุค แต่บางประเพณีหรือพิธีกรรมก็สูญหายไปบ้างแล้ว และอาจสูญหายเพิ่มขึ้นเรื่อยๆถ้าไม่มีการให้ความสำคัญกับประเพณีหรือพิธีกรรมให้แก่คนรุ่นใหม่ของชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวง
สภาพเศรษฐกิจ	ปัญหา
1. <u>การท่องเที่ยว</u>	- ปัญหาที่เกิดจากพื้นที่บริการนักท่องเที่ยวบริเวณลานหน้าวัด ที่ก่อให้เกิดปัญหามลภาวะแก่ชาวเมือง และการขาดการจัดระเบียบการใช้พื้นที่ ความไม่สะดวกในการเข้ามาใช้พื้นที่ และการทำลายแหล่งประวัติศาสตร์เมืองโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของนักท่องเที่ยวบริเวณพื้นที่ลานหน้าวัด รวมทั้งการขาดการประชาสัมพันธ์และให้ข้อมูลทางด้านความรู้ทางประวัติศาสตร์ของเมืองโบราณแห่งนี้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยวแก่ชุมชน
2. <u>เศรษฐกิจชุมชน</u>	- การขาดการส่งเสริมการพึ่งพาระบบเศรษฐกิจชุมชน เช่น การขาดอาชีพเสริมสำหรับประชาชนในช่วงเว้นว่างจากการทำเกษตรกรรม และปัญหาการขาดแคลนแหล่งน้ำใช้ในการทำการเกษตร ชาวเมืองบางส่วนมีอาชีพเสริม และบางส่วนต้องการมีอาชีพเสริม แต่การขาดแคลนพื้นที่ส่วนกลางที่จะเป็นพื้นที่พบปะแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นในการผลิต และการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนยังขาดพื้นที่จำหน่ายที่มีความเหมาะสม และช่วยส่งเสริมรายได้เพิ่มเติมให้แก่ชาวเมือง

โดยสรุปสภาพปัญหาทางด้านกายภาพ สังคมและเศรษฐกิจของเวียงพระธาตุลำปางหลวง ในปัจจุบัน องค์ประกอบทางกายภาพของเมืองโบราณค่อยๆถูกทำลาย เสียหายเนื่องจากการขาด การดูแลรักษาและเห็นคุณค่าขององค์ประกอบเหล่านั้น สภาพสังคมที่ค่อยๆเปลี่ยนแปลงไปอัน เนื่องมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ ทำให้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ดีบางอย่างค่อยๆหายไป ด้วย มีความ จำเป็นอย่างยิ่งในการแก้ไขปัญหเหล่านี้ เพื่อไม่ให้องค์ประกอบที่มีคุณค่า วิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่ดี งามสูญหายไป จำเป็นต้องศึกษาปัญหาและนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหเหล่านี้ต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง

สรุปประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นซึ่งส่งผลกระทบต่อลักษณะทางกายภาพ องค์ประกอบต่างๆของเวียงพระธาตุลำปางหลวง สภาพทางสังคม และเศรษฐกิจในเวียงพระธาตุลำปางหลวง เพื่อสามารถกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์

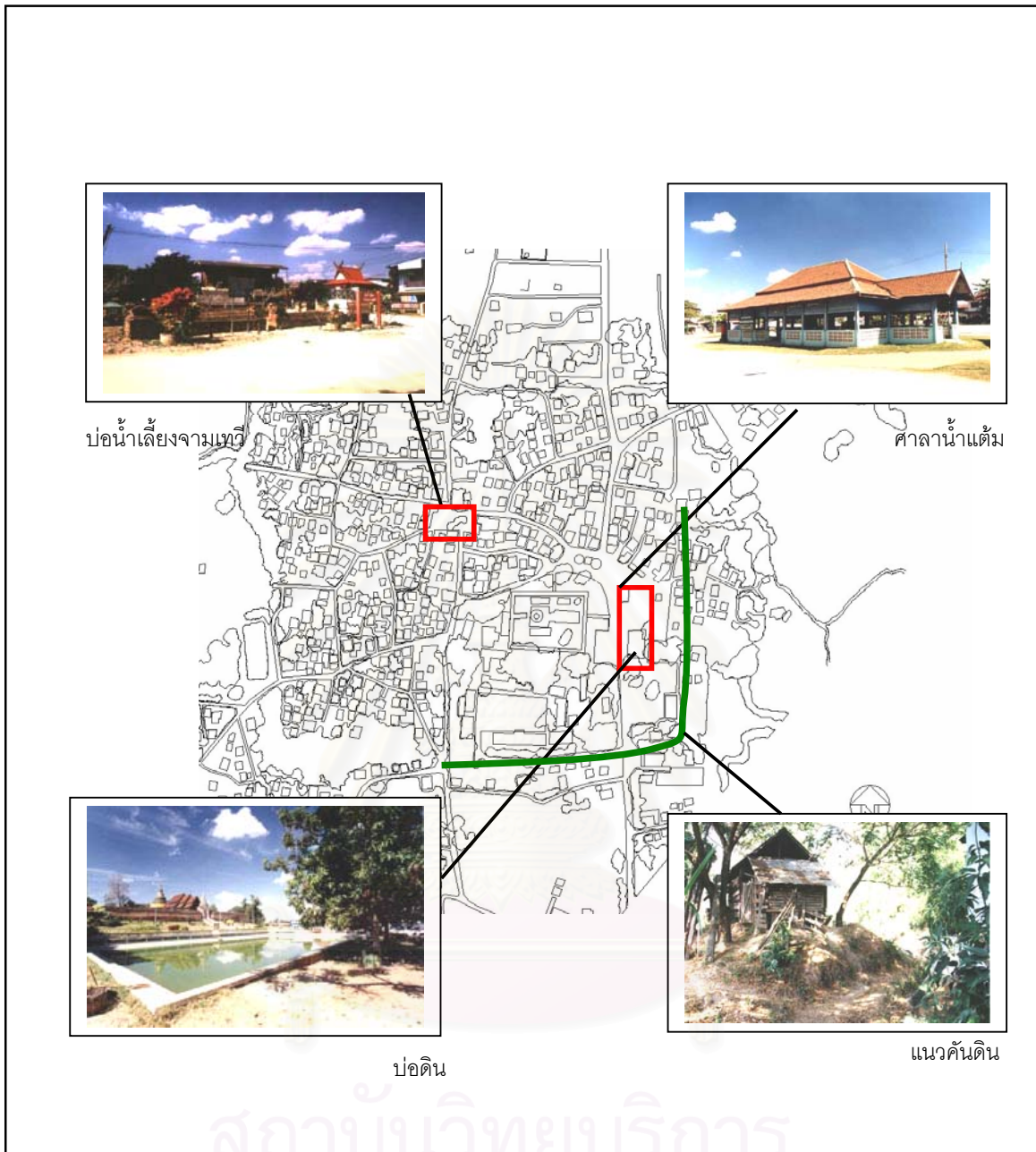
4.1 สรุปประเด็นปัญหา

4.1.1 การให้ความสำคัญและความชัดเจนขององค์ประกอบทางกายภาพของเมืองโบราณ

ปัญหาต่อองค์ประกอบทางกายภาพของเมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง ที่ขาดความชัดเจนและให้ความสำคัญกับพื้นที่อนุรักษ์หรืออาคารที่อนุรักษ์ ทำให้มีการบุกรุกทำลายองค์ประกอบสำคัญของเมือง รวมทั้งการถูกทำลายโดยธรรมชาติจากการรุ่มพุงตามกาลเวลา โดยขาดผู้รับผิดชอบในการดูแลรักษาและให้ความสำคัญ โดยศักยภาพแล้วชาวเมืองมีความต้องการที่จะอนุรักษ์แต่ขาดความเข้าใจและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ แนวความคิดการอนุรักษ์ชุมชนเมือง (Urban Conservation) เป็นการอนุรักษ์องค์ประกอบที่สำคัญของเมือง ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต การประกอบพิธีกรรมของชุมชน โดยการอนุรักษ์มีวิธีการหลากหลาย เช่น การสงวนรักษา การบูรณะปฏิสังขรณ์ การสร้างใหม่ และการเสริมสร้างความมั่นคง (แผนที่ 26)

พื้นที่ที่มีปัญหา

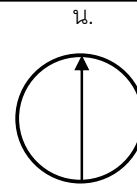
- ก. พื้นที่ขององค์ประกอบซึ่งอยู่บริเวณลานหน้าวัด คือ ศาลาน้ำแต้ม และบ่อดิน
 - ขาดการกำหนดพื้นที่และขอบเขตในการอนุรักษ์ที่ชัดเจน ในบริเวณที่มีองค์ประกอบสำคัญของเมืองบริเวณหน้าวัด และพื้นที่ที่มีความต่อเนื่องวัด ทำให้ไม่มีการดูแลรักษาอย่างเป็นระบบ และทำให้ผู้ที่เข้ามาใช้พื้นที่ลานหน้าวัด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวไม่ทราบความสำคัญและอาจเป็นการทำลายทางอ้อมได้ เช่น การทิ้งขยะลงบ่อ หรือ การเข้าไปทำความสะอาดภายในศาลาน้ำแต้ม
 - การชำรุดเสียหายขององค์ประกอบศาลาน้ำแต้ม และบ่อดิน
- ข. พื้นที่ลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง
 - การขาดการอนุรักษ์และให้ความสำคัญกับพื้นที่ตั้งของวัดโบราณบริเวณลานข้างวัด

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 26 แสดงประเด็นปัญหาความสำคัญและความชัดเจนขององค์ประกอบทางกายภาพของเมืองโบราณ

สัญลักษณ์ พื้นที่ที่มีปัญหา
 พื้นที่ที่มีปัญหาแนวคันดิน

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ค. พื้นที่ลานบ่อน้ำเลี้ยง คือ บ่อน้ำเลี้ยงจามเทวี

- ขาดการกำหนดพื้นที่และขอบเขตในการอนุรักษ์ที่ชัดเจน ในบริเวณที่มีองค์ประกอบสำคัญของเมืองบริเวณบ่อน้ำเลี้ยง และพื้นที่ที่มีความต่อเนื่อง
- สภาพแวดล้อมรอบบ่อน้ำเลี้ยงไม่เอื้อให้เกิดความโดดเด่นขององค์ประกอบที่มีคุณค่า

ง. พื้นที่แนวคันดิน-คูน้ำ

- ขาดการกำหนดพื้นที่และขอบเขตในการอนุรักษ์ที่ชัดเจน ในบริเวณที่มีองค์ประกอบสำคัญแนวคันดิน-คูน้ำ
- การถูกบุกรุกทำลายของแนวคันดิน-คูน้ำ
- การชำรุด เสียหายลุฟงไปตามกาลเวลาและธรรมชาติของแนวคันดิน-คูน้ำ

4.1.2 การขาดการพัฒนาพื้นที่รองรับกิจกรรมของชาวเมือง

กิจกรรมของชาวเวียงพระธาตุลำปางหลวง เป็นกิจกรรมที่มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบของเมือง และความเชื่อทางพุทธศาสนา และความเชื่อในเรื่องผีเจ้าที่ประจำหมู่บ้าน ซึ่งกิจกรรมต่างๆล้วนเป็นการรวมกันของชาวเมืองที่จะร่วมมือกันประกอบกิจกรรม ปัญหาการจัดสรรพื้นที่และการจัดให้เกิดความเป็นระเบียบในพื้นที่ที่สามารถทำกิจกรรมร่วมกันของชาวเมืองและนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีพื้นที่กิจกรรมของหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังขาดการพัฒนาพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ พบปะสังสรรค์ของชาวเมือง แนวความคิดเมืองยั่งยืน(Sustainable City) และน่าอยู่ (Livable City) มีจุดประสงค์ในการส่งเสริมบทบาทของคนพื้นเมืองในการประกอบกิจกรรม และแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมที่ดีแก่เมือง โดยให้ความสำคัญกับพื้นที่สาธารณะ (Public Space) ที่เป็นศูนย์รวมกิจกรรมของชาวเมือง สามารถจัดสรรพื้นที่บางส่วนสำหรับพักผ่อนหย่อนใจของชาวเมือง เช่น ลานออกกำลังกาย สนามเด็กเล่น และพื้นที่ประกอบกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น ลานจอดรถ พื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ พบปะชาวเมือง เป็นต้น (แผนที่ 27)

พื้นที่ที่มีปัญหา

ก. พื้นที่บริเวณลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง

- การขาดการจัดระเบียบพื้นที่ให้มีความเป็นสัดส่วน ระหว่างกิจกรรมชาวเมืองและกิจกรรมการท่องเที่ยว

ข. พื้นที่ลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง

- การขาดพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ และสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ชาวเมือง และนักท่องเที่ยว

พื้นที่ทำพิธี บ่อน้ำเลี้ยง

พื้นที่ลานข้างวัด

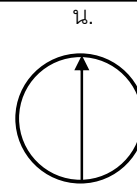

พื้นที่ทำพิธี และประเพณีลานหน้าวัด

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 27 แสดงประเด็นปัญหาการขาดการพัฒนาพื้นที่รองรับกิจกรรมของชาวเมือง

สัญลักษณ์ พื้นที่ที่มีปัญหา

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ค. พื้นที่หน้าลานปอน้ำเลี้ยง

- การขาดการพัฒนาพื้นที่ลานเอนกประสงค์ในการทำกิจกรรมร่วมกันของชาวเมือง

4.1.3 การขาดการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภค

จากการสำรวจและสัมภาษณ์ชาวเมืองมีความต้องการในการปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค เช่น การสร้างถนน ท่อระบายน้ำ เพราะมีปัญหาเกี่ยวกับสภาพถนน และสภาพแวดล้อมที่ไม่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับกิจกรรมของชาวเมือง การขาดแคลนแหล่งน้ำบริโภคและแหล่งน้ำอุปโภค ในการทำการเกษตรกรรม มีระบบลำนน้ำธรรมชาติ คือลำห้วยแม่แก้ว แต่ก็ขาดการดูแลรักษา เกิดปัญหาลำห้วยตื้นเขินน้ำไม่สามารถระบายได้ ศักยภาพที่มีอยู่เดิมที่จะเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติก็สูญเสียไป แนวความคิดเมืองน่าอยู่ (Livable City) มีจุดประสงค์เพื่อแก้ปัญหา ระบบสาธารณูปโภคต่างๆของเมืองให้มีความเหมาะสมใช้งานได้ มีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี เช่น ถนนที่มีความร่มรื่นน่าเดิน การใช้รถจักรยานในการเดินทางจากจุดหนึ่งยังจุดหนึ่งของเมือง ระบบท่อระบายน้ำที่ถูกสุขลักษณะ(แผนที่ 28)

พื้นที่ที่มีปัญหา

ก. แนวเส้นทางสัญจรภายในเมือง

- การขาดการพัฒนาถนนที่ไม่ก่อให้เกิดมลภาวะฝุ่นละออง และระบบท่อระบายน้ำที่ไม่เป็นระบบ

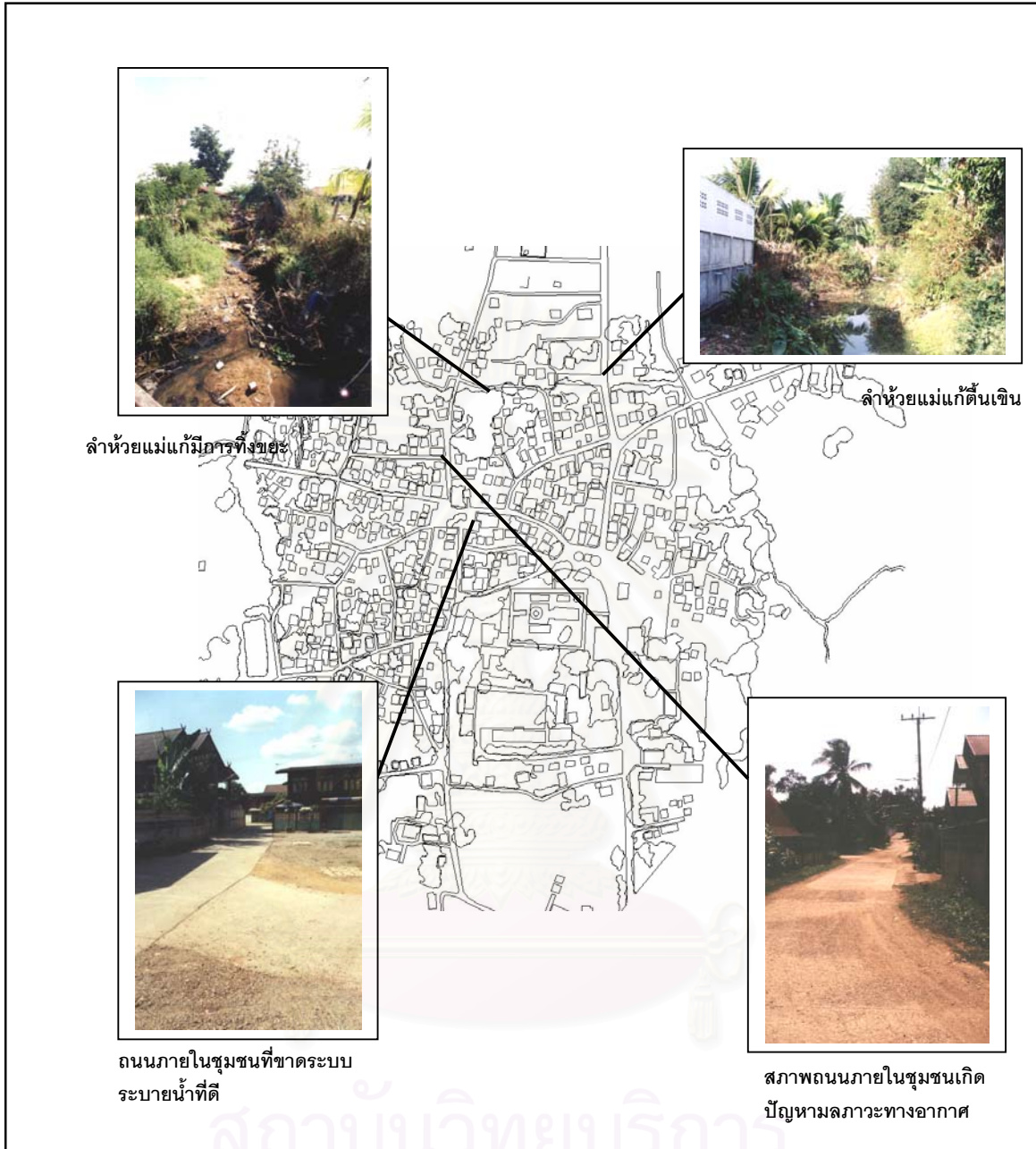
- การขาดการพัฒนาเส้นทางทางท่องเที่ยวภายในเมือง แก่นักท่องเที่ยว

ข. แนวลำห้วยแม่แก้ว

- ลำห้วยมีความสกปรก และตื้นเขิน อันเกิดจากการไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ เห็นความสำคัญ ในการทำความสะอาดและขุดลอก

4.1.4 ปัญหาภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมเมือง

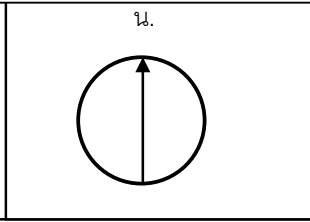
เวียงพระธาตุลำปางหลวงเป็นเมืองที่มีความร่มรื่น น่าอยู่มาแต่อดีต ดังจะเห็นได้จากพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ศาลเจ้าที่ จะมีแนวต้นไม้ให้ความร่มรื่นและยังเป็นรูปแบบของการสร้างเมืองในระบบความเชื่อ แต่ปัจจุบันการเจริญเติบโตของเมืองมีมากขึ้นทำให้สภาพแวดล้อมเดิมที่มีคุณค่าและน่าอยู่เริ่มลดน้อยลงอันเกิดจากปัญหาการก่อสร้างอาคาร หรือการทำลายต้นไม้เดิม นอกจากนี้พื้นที่ที่โดดเด่นของเมืองคือวัดพระธาตุลำปางหลวงซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ สำคัญของเมือง ไม่มีการส่งเสริมให้มีความโดดเด่นให้เกิดความสง่างามและความร่มรื่น สวยงาม แนวความคิด The City Beautification ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางกายภาพของเมืองเพื่อสร้างความสวยงามของเมือง

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 28 แสดงประเด็นปัญหาการขาดการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภค

สัญลักษณ์
ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

และสร้างเอกลักษณ์ของเมือง ทั้งส่งเสริมลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรม และองค์ประกอบสำคัญของเมือง (แผนที่ 29)

พื้นที่ที่มีปัญหา

ก. พื้นที่ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง

- สภาพภูมิทัศน์ไม่สร้างความโดดเด่น ให้แก่บริเวณลานหน้าวัดที่มีมุมมองที่มุ่ง

สู่ทางเข้าวัดพระธาตุลำปางหลวง

ข. พื้นที่ลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง

- การจอดรถในพื้นที่ลานข้างวัดทำให้มีสภาพภูมิทัศน์ที่ไม่น่ามอง

ค. พื้นที่รอบลานบ่อน้ำเลี้ยง

- ภูมิทัศน์โดยรอบบ่อน้ำเลี้ยงไม่มีความเป็นระเบียบ และขาดการจัดระเบียบ

พื้นที่บริเวณรอบลานบ่อน้ำเลี้ยง

- ขาดการให้ความสำคัญของการจัดภูมิทัศน์บริเวณโดยรอบบ่อน้ำเลี้ยง

ง. พื้นที่แนวเส้นทางสัญจร

- การสร้างรั้วด้วยกำแพงคอนกรีตทำให้สูญเสียความมีเอกลักษณ์ของความ

เป็นพื้นถิ่นล้านนา

จ. พื้นที่แนวคันดิน-คูน้ำ

- การถูกทำลายของแนวคันดินไม่บริเวณแนวคันดิน ทำให้ขาดความชัดเจนของ

องค์ประกอบขอบเขตเมือง และขาดความร่มรื่นของพื้นที่

ฉ. พื้นที่แนวลำห้วยแม่แก้ว

- การทิ้งขยะลงลำห้วยก่อให้เกิดปัญหาสภาพแวดล้อมที่ไม่ดีแก่ชุมชน
- การปลูกอาคารประชิดแนวลำห้วยก่อให้เกิดการบุกรุกและขัดขวางเส้นทาง

การไหลระบบน้ำธรรมชาติ

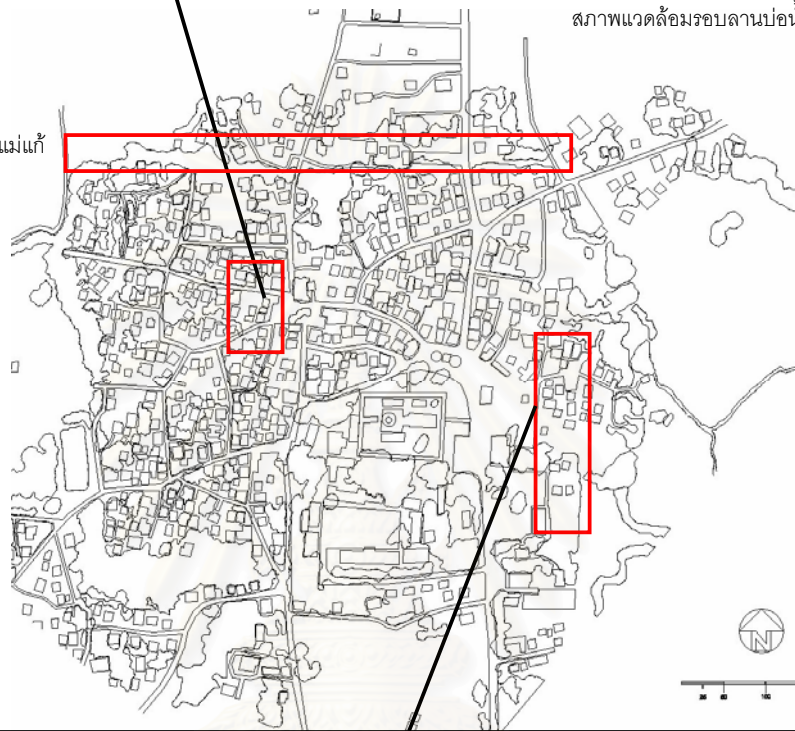
4.1.5 ปัญหาการขาดการพัฒนาพื้นที่รองรับแหล่งงานภายในเมือง

จากการสัมภาษณ์ชาวเมืองมีความต้องการอาชีพเสริมหลังฤดูเก็บเกี่ยวผลิตผลทางการเกษตร ขาดการส่งเสริมอาชีพเสริม บางส่วนมีอาชีพเสริม แต่ขาดแหล่งขาย และต้องการพื้นที่ในการขาย ควรมีการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชน ในการให้ความรู้และการจัดพื้นที่ผลิต พื้นที่ขายผลิตผลให้แก่ชาวเมืองให้สามารถรองรับและสอดคล้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเมืองเพื่อที่สามารถเป็นศูนย์ขายผลิตภัณฑ์และเผยแพร่ให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจได้ซื้อและเลือกชมอย่างสะดวก แนวความคิดเมืองน่าอยู่ (Livable City) มีจุดประสงค์เพื่อตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานในอาชีพความเป็นอยู่ที่ดี

สภาพแวดล้อมรอบลานบ่อน้ำเลี้ยง

ลำห้วยแม่แก้ว

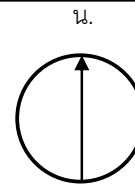
สภาพแวดล้อมรอบลานหน้าวัด

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 29 แสดงประเด็นปัญหาภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมเมือง

สัญลักษณ์ พื้นที่ที่มีปัญหา

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

และมีการจัดการพัฒนาฝีมือ รวมทั้งหาแหล่งค้าขาย แหล่งงานภายในเมือง เพื่อเป็นการส่งเสริมรายได้ ชาวเมือง และส่งเสริมการท่องเที่ยวของเมืองด้วย (แผนที่ 30)

พื้นที่ที่มีปัญหา

ก. พื้นที่แหล่งงานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง

- การขาดการควบคุมพื้นที่ขายสินค้าของชาวเมือง
- การขาดการจัดระเบียบพื้นที่ขายสินค้า

4.2 การวิเคราะห์แนวทางการแก้ไขปัญหา

จากการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์ชาวเมือง นักท่องเที่ยวและ นักวิชาการในพื้นที่ รวมทั้งการค้นคว้าทางทฤษฎีที่เกี่ยวข้องสามารถแสดงให้เห็นถึงแนวความคิดและ แนวทางในการแก้ไขปัญหาที่แตกต่างกัน

4.2.1 การวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์ชาวเมือง นักท่องเที่ยว นักวิชาการในพื้นที่ และจาก แนวคิดทฤษฎี สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. พื้นที่บริเวณลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง

- ปัญหาการให้ความสำคัญและความชัดเจนขององค์ประกอบทางกายภาพของเมือง แนวความคิดจากทฤษฎีการอนุรักษ์ชุมชนเมืองเป็นการเลือกใช้นโยบายการอนุรักษ์แบบสงวนรักษาใน พื้นที่ที่ต้องการสงวนไว้เพื่อรักษาและส่งเสริมคุณค่าขององค์ประกอบสำคัญคือ ศาลาน้ำแต่้ม และบ่อ ดิน การบูรณะปฏิสังขรณ์องค์ประกอบที่สำคัญให้มีรูปแบบที่มั่นคงและสามารถใช้ประโยชน์ต่อไปได้ แนวทางแก้ไขของชาวเมือง เป็นการรักษารูปแบบองค์ประกอบเหล่านั้นด้วยการให้คงอยู่ในรูปแบบเดิมที่เป็นอยู่ ในปัจจุบัน นักวิชาการมีแนวคิดให้มีการกำหนดขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์ และการอนุรักษ์ควรต้องมีการศึกษาถึงหลักฐานและกิจกรรมเดิมก่อน เพื่อไม่เป็นการทำลายคุณค่าเดิม หรือการสร้างขึ้นใหม่ เพื่อการสื่อความหมายควรมีการเลือกใช้วัสดุที่มีความกลมกลืนกับองค์ประกอบโบราณเหล่านั้น

- ปัญหาการขาดการพัฒนาพื้นที่รองรับกิจกรรมของชาวเมือง แนวคิดทฤษฎีเมืองน่า อยู่ เป็นการส่งเสริมพื้นที่ว่างสาธารณะ เพื่อรองรับกิจกรรมหรืองานประเพณีของชุมชน และการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เพื่อเป็นพื้นที่ที่สามารถให้บริการการท่องเที่ยว ชาวเมืองมีความคิดเห็นว่าควรทำลาน หน้าวัดให้มีความสะอาด เรียบร้อยเป็นระเบียบ ปรับปรุงโดยการเทพื้นคอนกรีต และทำลานออกกำลัง กายสำหรับคนในชุมชน แนวคิดจากนักวิชาการในพื้นที่ ให้มีการพัฒนาลานหน้าวัดให้มีความเป็น ระเบียบ กำหนดรูปแบบอาคารและจำนวนร้านค้าที่บริการการท่องเที่ยว

- ปัญหาภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมเมือง แนวคิด The City Beautification ได้ให้ ความสำคัญกับการพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพเพื่อสร้างความสวยงามให้กับองค์ประกอบ

สำคัญของเมือง แนวคิดจากชาวเมือง เป็นการรักษามภาพแวดล้อมด้วยการจัดให้มีความเป็นระเบียบ บริเวณลานหน้าวัด ส่วนนักวิชาการมีแนวคิดในการจัดภูมิทัศน์ให้มีความสวยงามร่มรื่น และเลือกใช้วัสดุที่สอดคล้องกับโบราณสถาน

- ปัญหาการขาดพื้นที่รองรับแหล่งงานภายในชุมชน แนวคิดเมืองน่าอยู่ เป็นการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานการมีงานทำและการพัฒนาศูนย์กลางเมืองให้เป็นพื้นที่แหล่งงาน แนวคิดของชาวเมืองควรมีการสนับสนุนจากภาครัฐในการส่งเสริมอาชีพและสร้างพื้นที่รองรับการค้าขายผลิตภัณฑ์ชุมชน แนวคิดจากนักวิชาการในพื้นที่ควรจัดให้มีแหล่งงานในพื้นที่ และสนับสนุนช่างฝีมือโบราณของชุมชน

2. พื้นที่ลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง

- ปัญหาการให้ความสำคัญและความชัดเจนขององค์ประกอบทางกายภาพของเมืองโบราณ แนวคิดการอนุรักษ์ชุมชนเมือง สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการสงวนรักษาพื้นที่ตั้งของซากวัดโบราณเพื่อให้มีการขุดค้นทางโบราณคดีต่อไป แนวคิดการแก้ไขของชาวเมืองคือรักษาไว้ให้คงอยู่ในรูปแบบเดิมที่เป็นอยู่ แนวคิดของนักวิชาการควรให้มีการขุดค้นทางโบราณคดี และทำให้เกิดการรับรู้ถึงความสำคัญของพื้นที่

- ปัญหาขาดการพัฒนาพื้นที่รองรับกิจกรรมของชาวเมือง แนวคิดจากทฤษฎีเมืองน่าอยู่ที่เป็นการส่งเสริมที่ว่างสาธารณะ เพื่อสร้างกิจกรรมใหม่ๆเพื่อคนในเมืองและนอกเมืองสามารถพบปะสังสรรค์กันได้ เป็นการแก้ไขปัญหานี้ แนวคิดของชาวเมืองควรมีการสร้างลานเอนกประสงค์ แนวคิดนักวิชาการในพื้นที่ ให้มีพื้นที่กิจกรรมของชุมชนได้มาพบปะสังสรรค์กัน

- ปัญหาภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมเมือง แนวคิด The City Beautification จะเป็นการส่งเสริมให้เกิดความเป็นระเบียบสวยงามของพื้นที่ แนวทางแก้ไขของชาวเมือง คือ การแก้ไขปัญหามลภาวะด้วยการเทพื้นคอนกรีต และไม่ให้มีพื้นที่จอดรถบริเวณลานข้างวัด แนวคิดของนักวิชาการในพื้นที่ ควรจัดหาที่จอดรถแห่งใหม่ที่จะไม่สร้างมลภาวะแก่ชุมชน

3. พื้นที่ลานบ่อน้ำเลี้ยง

- ปัญหาการให้ความสำคัญและความชัดเจนขององค์ประกอบทางกายภาพของเมืองโบราณ แนวคิดการอนุรักษ์ชุมชนเมืองในรูปแบบของการบูรณะปฏิสังขรณ์องค์ประกอบบ่อน้ำเลี้ยง แนวคิดของชาวเมือง เป็นการรักษารูปแบบนี้ไว้ให้คงอยู่ในรูปแบบเดิมที่เป็นอยู่ และแนวคิดจากนักวิชาการในพื้นที่ เป็นการอนุรักษ์ให้คงอยู่โดยให้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์เพื่อให้ชาวเมืองได้ใช้ประโยชน์บ่อน้ำเลี้ยงต่อไป และเพื่อรักษาวิถีชีวิตเดิมของชุมชน รวมทั้งการกำหนดเขตควบคุมการก่อสร้างอาคารบริเวณรอบลาน

- ปัญหาขาดการพัฒนาพื้นที่รองรับกิจกรรมของชาวเมือง แนวคิดเมืองน่าอยู่ เป็นการแก้ไขพื้นที่ว่างสาธารณะ เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ของพื้นที่ เช่น รองรับกิจกรรม หรืองานประเพณี

พิธีกรรมต่างๆของชุมชน แนวคิดของชาวเมือง ให้ปรับปรุงพื้นที่ลานประชุม พบปะสังสรรค์ของชุมชน แนวคิดจากนักวิชาการในพื้นที่เห็นว่าควรมีการปรับปรุงศาลาเอนกประสงค์ และลานเอนกประสงค์เพื่อเป็นที่ประกอบพิธีกรรม และการรวมตัวกันของชุมชน

4. แนวคันดิน-คูน้ำ

- ปัญหาการให้ความสำคัญและความชัดเจนขององค์ประกอบทางกายภาพของเมือง โบราณแนวคิดการอนุรักษ์ชุมชนเมืองในรูปแบบของการสร้างขึ้นใหม่ ให้เกิดการรับรู้ขอบเขตเมือง แนวคิดของชาวเมืองเป็นการอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ในรูปแบบเดิมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แนวคิดจากนักวิชาการในพื้นที่เป็นการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ให้เกิดการรับรู้สื่อความหมายและป้องกันการทำลาย

5. แนวเส้นทางสัญจรภายในเมือง

- ปัญหาขาดการพัฒนาสาธารณูปโภคให้ได้มาตรฐาน แนวคิดเมืองน่าอยู่ เป็นการแก้ไขปัญหาระบบทางเดินเท้า และทางจักรยาน รวมทั้งส่งเสริมระบบสาธารณูปโภคเพื่อรองรับชุมชน แนวคิดของชาวเมืองให้มีการปรับปรุงถนนให้มีความสะดวกโดยการลาดยาง และขุดลอกท่อระบายน้ำ แนวคิดนักวิชาการในพื้นที่ควรมีการแก้ไขถนนและส่งเสริมให้เกิดความร่มรื่นสวยงาม

6. แนวลำห้วยแม่แก้ว

- ปัญหาขาดการพัฒนาสาธารณูปโภคให้ได้มาตรฐาน แนวคิดเมืองน่าอยู่ เป็นการแก้ไขปัญหาและรักษาระบบนิเวศน์สำคัญของเมือง โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด แนวคิดของชาวเมืองให้มีการขุดลอกลำห้วยเพื่อใช้อุปโภคบริโภค แนวคิดนักวิชาการ ให้มีการปรับปรุงขุดลอกลำห้วยเพื่อรักษาแหล่งน้ำธรรมชาติไว้

- ปัญหาภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมเมือง แนวคิดเมืองน่าอยู่ช่วยแก้ไขและส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่ดีแก่ลำห้วย แนวความคิดชาวเมืองคือการแก้ไขด้วยการทำความสะอาดและทำให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย แนวคิดจากนักวิชาการในพื้นที่ให้รักษาความสะอาดลำห้วยและไม่ทิ้งขยะ พร้อมทั้งจัดหาพื้นที่ทิ้งขยะให้ชุมชน

4.2.2 การวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัด เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาเชิงพระธาตุลำปางหลวงอย่างเหมาะสมในแต่ละพื้นที่ โดยการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและภาวะคุกคาม (SWOT Analysis)

1) จุดแข็ง (Strength) ความมีเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมประเภทวัด โดยมีวัดพระธาตุลำปางหลวงที่มีคุณค่าชั้นสูงแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมล้านนา และเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมเรือนไม้พื้นถิ่นล้านนายังคงมีเหลืออยู่ มีองค์ประกอบทางกายภาพของเมืองโบราณค่อนข้างมาก เช่น แนวคันดิน-คูน้ำ บ่อน้ำเลี้ยง ศาลาน้ำแต่้ม และบ่อดินหน้าวัด เป็นต้น นอกจากนี้ความเป็นชุมชนพื้นถิ่นที่มีความเป็นเอกลักษณ์ในวิถีชีวิต ความผูกพันและความสัมพันธ์

ระหว่างหมู่บ้าน ระหว่างเครือข่ายและชาวเมืองกับวัด เป็นเอกลักษณ์ที่ส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีการรวมกลุ่มกันในการร่วมมือกันในการพัฒนาเมือง และชาวเมืองมีความต้องการในการอนุรักษ์เมืองโบราณแห่งนี้ด้วย ด้วยที่ตั้งของเมืองอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองลำปางมากนักจึงมีความสะดวกในการเข้าถึง มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากมาเที่ยวชมศิลปกรรมของวัดพระธาตุลำปางหลวง ถือได้ว่าเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดลำปาง (แผนที่ 31)

2) จุดอ่อน (Weakness) องค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญของเมืองไม่ได้รับการดูแลรักษา ปล่อยให้ผุพังไปตามกาลเวลา และมีการบุกรุกของประชาชนบางส่วน เช่น แนวคันดิน-คูน้ำ ขาดการเน้นให้ความสำคัญและรู้คุณค่าของแหล่งประวัติศาสตร์ของเมือง การประสานงานและความเข้าใจในการให้ความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและประชาชนในพื้นที่ยังมีไม่มากนักทำให้มีอุปสรรคในการพัฒนา การขาดแหล่งงานและการสนับสนุนงานในพื้นที่ยังมีไม่มากนัก ทำให้ชาวเมืองไม่มีงานทำ เป็นหลักแหล่งนอกจากการทำไร่ ทำนา และการค้าขายเล็กๆน้อยๆไม่มีอาชีพเสริม หรือมีอาชีพเสริมบ้างแต่ไม่มีการสนับสนุนให้มีแหล่งขาย ที่จะสนับสนุนช่วงการเว้นว่างจากการเพาะปลูก และการขาดแคลนแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคที่สมบูรณ์ (แผนที่ 32)

3) โอกาส (Opportunity) แผนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดลำปางของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ซึ่งจะมีเทศกาลต่างๆที่จะจัดการประชาสัมพันธ์ในการท่องเที่ยวในเทศกาลต่างๆซึ่งจะมีวัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นศูนย์กลางของเทศกาลบางเทศกาล เช่น งานเทศกาลสงกรานต์ หรืองานปีใหม่ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่มาเที่ยววัดพระธาตุลำปางหลวงทราบถึงความสำคัญของวัดและเมืองโบราณแห่งนี้ และต้องการให้มีการให้ข้อมูลที่สำคัญต่อประวัติศาสตร์ความเป็นมาของวัดและเมืองมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีแผนการพัฒนาต่างๆภายในเมืองอันเป็นผลมาจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น แผนการพัฒนาปรับปรุงลานหน้าวัด เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว และการปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการของเมืองโดยองค์การบริหารส่วนตำบลลำปางหลวง (แผนที่ 33)

4) ภาวะคุกคาม (Threat) ภาวะคุกคามจากสภาพมลภาวะจากโรงงานอุตสาหกรรมบริเวณอำเภอเกาะคา ที่อยู่ห่างออกไปประมาณ 3 กิโลเมตร ซึ่งอาจก่อให้เกิดมลภาวะทางอากาศ น้ำและดิน ในพื้นที่ใกล้เคียง นอกจากนี้การท่องเที่ยวที่ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์รักษาสิ่งที่มีคุณค่า การท่องเที่ยวแบบไม่มีความรู้ และการขาดการวางแผนที่ดีของภาครัฐ ก็อาจก่อให้เกิดปัญหาแก่เมืองโบราณที่มีคุณค่าของชาวล้านนาแห่งนี้ได้ (แผนที่ 34)

จากแนวคิดในการแก้ไขปัญหาและศักยภาพ ข้อจำกัดทั้งหมดนี้ สามารถนำมาเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวงที่เหมาะสมกับสภาพสังคม วิถีชีวิตของชาวเมือง

		
<ul style="list-style-type: none"> • เอกลักษณะสถาปัตยกรรม เรือนไม้พื้นดินภาคเหนือ 		
		
<ul style="list-style-type: none"> • แหล่งศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ที่มีเอกลักษณ์แบบล้านนา ใน วัดพระธาตุลำปางหลวง 	<ul style="list-style-type: none"> • กิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีส่วน สนับสนุนรายได้เสริมแก่ชาวเมือง 	<ul style="list-style-type: none"> • พิธีกรรมที่มีเอกลักษณ์ยังคง สืบทอดอยู่ในปัจจุบัน
การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง		
แผนที่ 31 แสดงการวิเคราะห์ SWOT จุดแข็ง (Strength)		
สัญลักษณ์	 แนวคันดินคูน้ำบางส่วนยังคงมีร่องรอยอยู่	น.
ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร		
สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		

	<ul style="list-style-type: none"> • แหล่งน้ำธรรมชาติที่สามารถใช้อุปโภคบริโภค ขาดการดูแลรักษาให้ใช้งานได้ 		<ul style="list-style-type: none"> • ขาดแหล่งงานและขาดการแหล่งค้าขายผลิตภัณฑ์ชุมชน
	<ul style="list-style-type: none"> • องค์ประกอบของเมืองมีการบูรุกของชาวเมือง 		<ul style="list-style-type: none"> • องค์ประกอบของเมืองขาดการดูแลรักษา และไม่ให้ความสำคัญ
<p>การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง</p>			
<p>แผนที่ 32 แสดงการวิเคราะห์ SWOT จุดอ่อน (Weakness)</p>			
<p>สัญลักษณ์</p>	<p>น.</p>		
<p>ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร</p>			
<p>สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>			

- แผนการพัฒนาพื้นที่ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวงเพื่อการท่องเที่ยว

- แผนการพัฒนาและปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค

- แผนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดลำปางของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

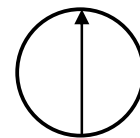
การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 33 แสดงการวิเคราะห์ SWOT โอกาสภายนอก (Opportunity)

สัญลักษณ์

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

น.

- โรงงานอุตสาหกรรมบริเวณอำเภอเกาะคา

- การท่องเที่ยวที่ขาดการวางแผนที่ดี และ นักท่องเที่ยวที่ขาดจิตสำนึกในการท่องเที่ยว

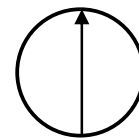
การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 34 แสดงการวิเคราะห์ SWOT ภาวะคุกคามจากภายนอก (Threat)

สัญลักษณ์

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

น.

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.3 แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา

4.3.1. การให้ความสำคัญและความชัดเจนขององค์ประกอบทางกายภาพของเมืองโบราณ

ก) แนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนา

“ อนุรักษ์เพื่อรักษาประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่า และสามารถใช้ประโยชน์ได้ในปัจจุบัน “ โดยใช้แนวความคิดการอนุรักษ์ชุมชนเมือง (Urban Conservation) และอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

ข) เป้าหมายที่สำคัญ ได้แก่

- กำหนดขอบเขตของพื้นที่อนุรักษ์
- การอนุรักษ์องค์ประกอบที่เสื่อมสภาพไปแล้วด้วยการฟื้นฟูสร้างขึ้นมาใหม่
- การอนุรักษ์องค์ประกอบที่ยังคงเหลืออยู่ ด้วยการบูรณะปฏิสังขรณ์
- การควบคุมการก่อสร้างอาคารที่มีผลต่อองค์ประกอบสำคัญของเมือง
- ให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับการอนุรักษ์รักษาสิ่งที่มีคุณค่าของตนเอง

ค) พื้นที่อนุรักษ์พัฒนาและวิธีการ

- พื้นที่บริเวณลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง องค์ประกอบสำคัญได้แก่ ศาลาน้ำแต่เดิม และบ่อดินโดยการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และอนุรักษ์แบบบูรณะปฏิสังขรณ์ และกำหนดเขตพื้นที่อนุรักษ์ที่เชื่อมโยงองค์ประกอบทั้งสองกับพื้นที่ต่อเนื่องวัด
- พื้นที่ลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง องค์ประกอบซากวัดโบราณ โดยการสงวนรักษาพื้นที่เพื่อการชูดังคั่นทางโบราณคดี
- พื้นที่ลานบ่อน้ำเลี้ยง โดยการบูรณะปฏิสังขรณ์บ่อน้ำเลี้ยง และควบคุมการก่อสร้างอาคารและปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณรอบลานบ่อน้ำเลี้ยง
- แนวคันดิน-คูน้ำ รักษาแนวคันดิน-คูน้ำให้เหมือนอดีต โดยการฟื้นฟูสร้างขึ้นมาใหม่ในรูปแบบที่เป็นมาในอดีตที่มีความร่มรื่นด้วยแนวต้นไม้ใหญ่บนคันดิน

4.3.2. การพัฒนาพื้นที่รองรับกิจกรรมของชาวเมือง

ก) แนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนา

“ พัฒนาให้เหมาะสมกับกิจกรรมและส่งเสริมความเป็นอยู่และสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น “ โดยใช้แนวความคิดเมืองยั่งยืน(Sustainable City) ,เมืองน่าอยู่ (Livable City) และการท่องเที่ยวยั่งยืน (Sustainable Tourism)

ข) เป้าหมายที่สำคัญ ได้แก่

- การพัฒนาพื้นที่รองรับกิจกรรมที่ไม่ทำลายวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีที่ดีงาม
ของชุมชน

- ส่งเสริมมีคุณภาพชีวิตที่ดี แก่ชาวเมือง และส่งเสริมสภาพเศรษฐกิจ และ
สภาพแวดล้อมของชุมชนดีขึ้น

- สร้างเสริมกิจกรรมที่มีความโดดเด่นมีเอกลักษณ์

ค) พื้นที่อนุรักษ์พัฒนาและวิธีการ

- พื้นที่บริเวณลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง โดยการปรับปรุงพื้นที่ให้เป็น
สัดส่วน เป็นระเบียบเรียบร้อย สามารถใช้ในกิจกรรมของชาวเมือง เช่น ออกกำลังกาย งานประเพณี
และพิธีกรรมต่างๆ และกิจกรรมของนักท่องเที่ยว เช่น ที่จอดรถ ร้านค้าบริการนักท่องเที่ยว

- พื้นที่ลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง โดยการปรับปรุงพื้นที่ลานโล่งสาธารณะ
ของเมือง ให้เป็นศูนย์รวมกิจกรรมการพักผ่อนของชาวเมือง และเป็นลานพบปะและบริการการ
ท่องเที่ยว

- พื้นที่ลานบ่อน้ำเลี้ยง โดยการปรับปรุงพื้นที่ลานเอนกประสงค์เพื่อพักผ่อนและ
พบปะสังสรรค์ของชาวเมือง

4.3.3. การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค

ก) แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา

“ปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค ให้ใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ” โดยใช้
แนวความคิดเมืองน่าอยู่ (Livable City)

ข) เป้าหมายที่สำคัญ ได้แก่

- ปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค เช่น ถนน ท่อระบายน้ำ และแหล่งน้ำธรรมชาติ คือ
ลำห้วยแม่แก้ว ให้มีการใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

- สามารถเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของชาวเมืองได้ เช่น มีถนนที่มีความร่มรื่น
สามารถใช้จักรยาน หรือการเดินเท้าได้ รวมทั้งลำห้วยแม่แก้วที่เป็นสถานที่พักผ่อนของชาวเมืองได้

ค) พื้นที่อนุรักษ์พัฒนาและวิธีการ

- เส้นทางสัญจรภายในชุมชน โดยส่งเสริมการใช้ระบบทางเดินเท้าและทางจักรยาน
ปรับปรุงสภาพแวดล้อมสองข้างทางให้มีความร่มรื่นน่าเดิน

- ลำห้วยแม่แก้ว โดยการปรับปรุงขุดลอกและขยายลำห้วย และควบคุมการก่อสร้าง
อาคารบริเวณลำห้วยแม่แก้ว

4.3.4. ปรับปรุงภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมเมือง

ก) แนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนา

- ปรับปรุงเมืองให้มีความร่มรื่นสวยงามน่าอยู่ และเพื่อเป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ
- ปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณองค์ประกอบสำคัญของเมือง เพื่อส่งเสริมความโดดเด่น

สง่างาม

ข) พื้นที่อนุรักษ์พัฒนาและวิธีการ

- พื้นที่ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง โดยการปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบองค์ประกอบสำคัญวัด ศาลาน้ำเต้า และบ่อดิน

- พื้นที่ลานบ่อน้ำเลี้ยง ปรับปรุงพื้นที่รอบลานบ่อน้ำเลี้ยง
- พื้นที่แนวคันดิน-คูน้ำ ปรับปรุงและฟื้นฟูแนวต้นไม้ใหญ่ตามแนวคันดิน
- พื้นที่แนวเส้นทางสัญจร ปรับปรุงและเสนอแบบรั้วไม้ไผ่และรั้วจากธรรมชาติ
- พื้นที่แนวลำห้วยแม่แก้ว ปรับปรุงพื้นที่ทั้งสองฝั่งลำห้วยให้มีความร่มรื่น

4.3.5. การพัฒนาพื้นที่รองรับแหล่งงานภายในชุมชน

ก) แนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนา

- ปรับปรุงพื้นที่ชายผลิตภัณฑ์ชุมชน บริเวณลานหน้าวัด ให้เป็นศูนย์รวมผลิตภัณฑ์

ชุมชน

- อนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาของชาวเมืองในการผลิตผลิตภัณฑ์ที่ทำจากท้องถิ่น โดยการพัฒนาช่างฝีมือ

- ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน โดยเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และศึกษาประวัติศาสตร์เมืองด้วยมัคคุเทศน์ท้องถิ่นและจักรยานท่องเที่ยวเมือง

ข) พื้นที่อนุรักษ์พัฒนาและวิธีการ

- พื้นที่ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง สร้างศูนย์ข้อมูลเมือง ศูนย์ผลิตภัณฑ์ชุมชน และร้านค้าย่อยให้ชาวเมืองได้มีแหล่งค้าขายที่เหมาะสม

- พื้นที่ลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง ปรับปรุงลานให้เป็นลานเอนกประสงค์ มีซุ้มให้เช่าจักรยานท่องเที่ยวและมัคคุเทศน์ท้องถิ่นบริการนักท่องเที่ยว

4.4 กลยุทธ์ในการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง

4.4.1 การอนุรักษ์องค์ประกอบทางกายภาพ

อันได้แก่ ซากโบราณสถาน แนวคันดิน-คูน้ำ ถนนโบราณ บ่อน้ำ ศาลเจ้าที่ประจำหมู่บ้าน และระบบการจัดการน้ำ หรือลำห้วย อันเป็นองค์ประกอบที่มีคุณค่าที่แสดงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ของเมืองและภูมิปัญญาของท้องถิ่น โดยการอนุรักษ์องค์ประกอบเหล่านั้นในลักษณะดังต่อไปนี้

- กำหนดขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์และขึ้นทะเบียนโบราณสถาน
- องค์ประกอบที่เสื่อมสภาพไปแล้ว ทำการอนุรักษ์ด้วยวิธีการฟื้นฟู สร้างขึ้นมาใหม่เพื่อให้เกิดการรับรู้ขององค์ประกอบสำคัญของเมือง ได้แก่ แนวคันดิน-คูน้ำที่เสียหายไปบางส่วน นำกลับมาทำขึ้นมาใหม่ในรูปแบบเดิมที่เคยเป็นในอดีต เพื่อแสดงขอบเขตเมือง และใช้ประโยชน์ในการระบายน้ำ
- องค์ประกอบที่ยังคงหลงเหลืออยู่ แต่ไม่สมบูรณ์นัก ทำการอนุรักษ์แบบบูรณะปฏิสังขรณ์ซ่อมแซม เพื่อให้คงสภาพอยู่และสามารถใช้ประโยชน์ได้ เช่น บ่อน้ำเลี้ยง ศาลาน้ำแต่ม และบ่อดิน
- การรักษาปกป้ององค์ประกอบสำคัญของเมือง ในระยะยาว ด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคารบริเวณโดยรอบ

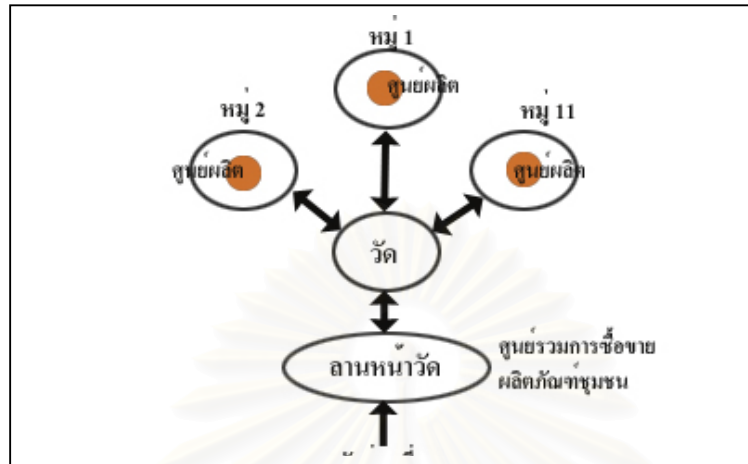
4.2.2 การอนุรักษ์ระบบสังคม

อันได้แก่วิถีชีวิต วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณีที่สืบทอด ซึ่งเวียงพระธาตุลำปางหลวงมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สวยงามและมีคุณค่าอย่างยิ่งซึ่งหาได้ยากในสภาพสังคมปัจจุบัน พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา และความเชื่อ เช่น พิธีฝังไฟพระเจ้า คือ พิธีกรรมที่ชาวเมืองจะมารวมกันนำเอาไม้เหลามาถวายพระบนวัด เพื่อให้พระภิกษุใช้เป็นเชื้อฟืนทำความอบอุ่นในตอนเช้า ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือกันของคนในชุมชนที่เกิดจากความศรัทธาอย่างแท้จริง โดยวิธีการในการอนุรักษ์ทางสังคมนี้ เป็นการรักษาวีถีชีวิต ขนบธรรมเนียมและประเพณีที่มีคุณค่าเดิมไว้ให้คงอยู่ต่อไป โดยแนวทางในการออกแบบจะต้องไม่เป็นการทำลายเอกลักษณ์ที่มีคุณค่าเหล่านั้น และเป็นการส่งเสริมให้เกิดการสืบทอดและเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ต่อไป

4.2.3 การพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจของชุมชน

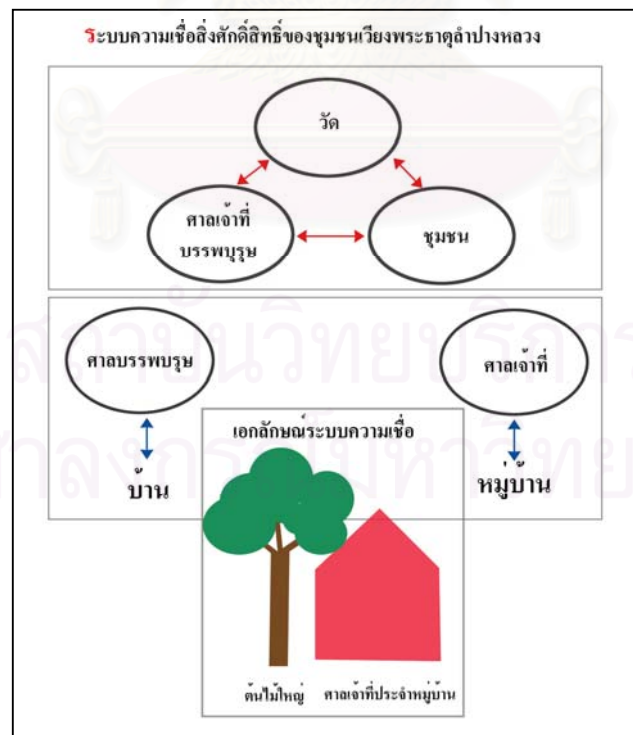
เป็นการพัฒนาเพื่อก่อให้เกิดการชุมชนยั่งยืน และเป็นระบบ ความสามารถที่จะตอบสนองความต้องการของคนในยุคปัจจุบัน โดยแนวทางการออกแบบเวียงพระธาตุลำปางหลวงจะเป็นการพัฒนาที่สามารถเสริมสร้างรายได้ในปัจจุบันให้แก่คนในชุมชน ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างเป็นมีระบบ โดยการนำเอาภูมิปัญญาและความสามารถในการผลิตอุตสาหกรรมในครอบครัวเป็น

การเสริมสร้างรายได้เสริมจากการทำการเกษตรเลี้ยงชีพ โดยจัดให้มีพื้นที่ส่งเสริมและรองรับการขายผลิตภัณฑ์ของชุมชน

รูปที่ 19 แสดงแนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน

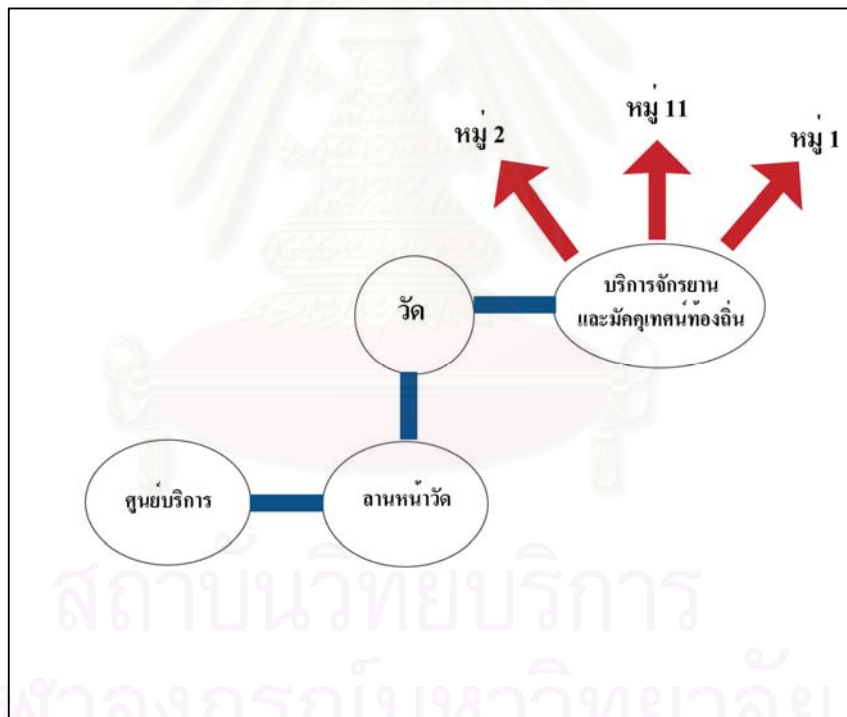
ปรับปรุงสิ่งแวดล้อมทั้งด้านกายภาพและสังคมอย่างต่อเนื่อง เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และปรับปรุงระบบสาธารณสุขที่ปลอดภัย เช่น ระบบสัญญาณจราจร หรือระบบการจัดการน้ำ ลำห้วยแม่แก้ว ปั่นต้น และการสร้างสภาพแวดล้อมที่ดี ให้เมืองด้วยความร่วมมือกันอยู่โดยใช้แนวความคิดในการออกแบบจากระบบความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนที่มีต้นไม้มิให้ความร่วมมือ เปรียบเสมือนความเป็นอยู่ที่มีความร่วมมือ

รูปที่ 20 แสดงแนวคิดการทำเมืองน่าอยู่

4. การพัฒนาทางการท่องเที่ยว

เนื่องจากชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวงมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วแต่ไม่มีรูปแบบและโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสม และอาจเกิดกระบวนการเร่งทำลายทรัพยากรธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน เนื่องจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว มีความมุ่งหมายเพื่อที่จะให้คนจากภายนอกไม่ว่าจะเป็นนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศ หรือคนภายในประเทศเอง ได้รู้จักและเรียนรู้สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างมีเหตุผลและถูกต้อง เพราะฉะนั้นหลักฐานและข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจะเป็นสิ่งที่นำไปใช้เป็นเนื้อหาสาระในการให้ความรู้และความคิดแก่นักท่องเที่ยวโดยเชื่อมโยงกับการออกแบบพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และศูนย์ข้อมูลบริการนักท่องเที่ยว ที่จะให้ความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์เมือง และวิถีชีวิตขนบธรรมเนียมของชุมชน รวมทั้งการเสริมสร้างรายได้เสริมให้กับชุมชนในการเป็นศูนย์ส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชน

รูปที่ 21 แสดงแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยว

บทที่ 5

แนวความคิดในการออกแบบและผลงานออกแบบขั้นสุดท้าย

วัตถุประสงค์ของการศึกษาในชั้นตอนนี้ เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งจะเป็นการอธิบายถึงรายละเอียดในการออกแบบ พร้อมทั้งรูปแบบทางกายภาพที่จะเกิดขึ้นตามแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชน (แผนที่ 35) โดยเป็นการนำเสนอโครงการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวงดังต่อไปนี้ (ตารางที่ 7)

5.2 โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง

สามารถแบ่งรายละเอียดของโครงการตามพื้นที่ต่างๆดังต่อไปนี้ (แผนที่ 36)

5.2.1 พื้นที่ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง

จากการวิเคราะห์สภาพปัญหา ศักยภาพ และแนวโน้มการอนุรักษ์และพัฒนาในพื้นที่ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวงซึ่งในอดีตเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมของวัด และเป็นพื้นที่รองรับการเสด็จพระราชดำเนินของกษัตริย์หรือเจ้าผู้ครองนครลำปางที่จะมาเคารพสักการะพระบรมธาตุที่วัดพระธาตุลำปางหลวง ดังจะเห็นได้จากองค์ประกอบของศาลาน้ำเต้า ซึ่งเป็นที่พักของกษัตริย์ก่อนขึ้นไปสักการะ ดังจะเห็นได้จากภาพเขียนที่มีความสอดคล้องกับภาพเขียนบนวิหารน้ำเต้า และบ่อดินที่มีการชำระร่างกายก่อนขึ้น (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์) ที่มีการใช้งานมาตั้งแต่โบราณ และปัจจุบันก็ยังคงมีการใช้งานอยู่ ศาลาน้ำเต้าเป็นศาลาเตรียมเครื่องไทยทานถวายพระของชาวเมือง และบ่อดินเป็นที่ทำบุญปล่อยปลาของนักท่องเที่ยวและชาวเมือง ดังนั้นองค์ประกอบบริเวณลานหน้าวัดที่สำคัญ คือ ศาลาน้ำเต้า และบ่อดิน ควรมีการอนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไป และจากสภาพของพื้นที่ลานหน้าวัดซึ่งเป็นพื้นที่รองรับการท่องเที่ยว ในปัจจุบันมีการเติบโตทางการท่องเที่ยวมากขึ้นเรื่อยๆจึงต้องมีการจัดการการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ให้มีความเหมาะสมกับรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว กิจกรรมชาวเมือง และไม่เป็นการทำลายองค์ประกอบสำคัญของเมือง (แผนที่ 37)

- วัตถุประสงค์
1. เพื่ออนุรักษ์องค์ประกอบกายภาพสำคัญของเวียงในพื้นทีลานหน้าวัด ซึ่งได้แก่ ศาลาน้ำเต้า และบ่อดิน
 2. เพื่อปรับปรุงพื้นที่ให้มีความเป็นสัดส่วน และเป็นระเบียบเรียบร้อย สามารถใช้งานในกิจกรรมของชุมชนและกิจกรรมการท่องเที่ยว
 3. เพื่อพัฒนาเป็นศูนย์รวมผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน
 4. เพื่อให้ข้อมูลความรู้ทางประวัติศาสตร์เมืองและให้ข้อมูลทางการท่องเที่ยวเมือง
- ส่วนประกอบ
1. เขตพื้นที่อนุรักษ์ศาลาน้ำเต้า บ่อดิน และพื้นที่โดยรอบ

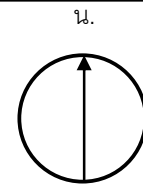

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

แผนที่ 35 แสดงแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง

สัญลักษณ์	■ 1. พื้นที่ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง	■ 4. แนวคันดิน-คูน้ำ
	■ 2. พื้นที่ลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง	■ 5. แนวลำห้วยแม่แก้ว
	■ 3. พื้นที่ลานบ่อน้ำเลี้ยง	- - - - - 6. แนวเส้นทางสัญจร

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2543 กรมแผนที่ทหาร

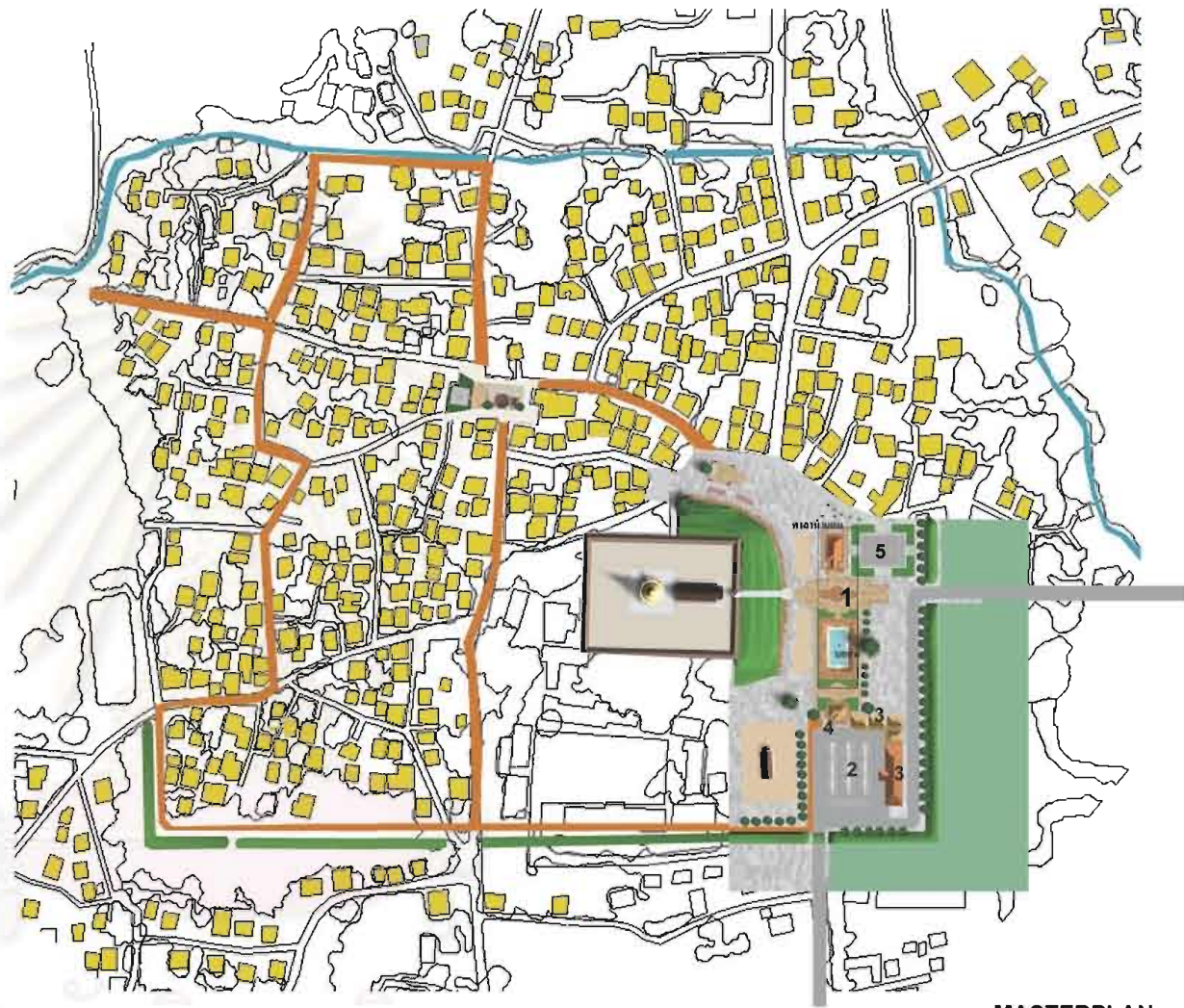
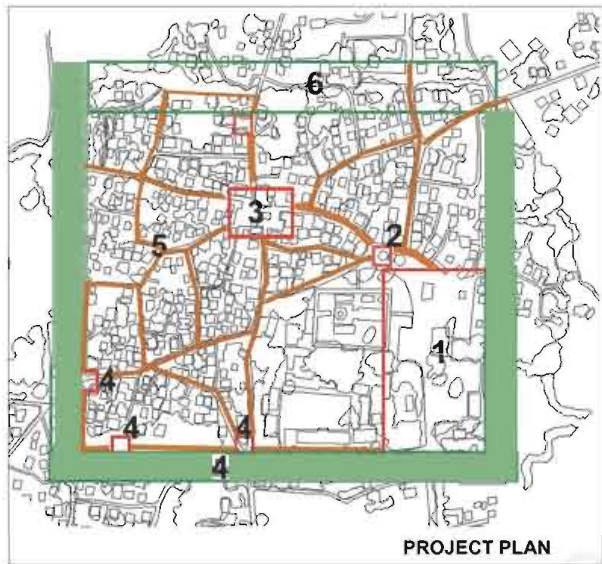

ตารางที่ 7 แสดงโครงการการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง

พื้นที่ออกแบบ	องค์ประกอบ	วัตถุประสงค์	วิธีการ	แนวความคิดในการออกแบบ
1. <u>บริเวณลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง</u>	<ol style="list-style-type: none"> 1. เขตพื้นที่อนุรักษ์ 2. ลานจอดรถนักท่องเที่ยว 3. ร้านค้าและร้านจำหน่ายของที่ระลึก 4. ศูนย์ข้อมูลชุมชน / พิพิธภัณฑ์เมือง 5. ลานกิจกรรมชุมชน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. เพื่ออนุรักษ์องค์ประกอบกายภาพสำคัญของเวียงบริเวณหน้าวัด 2. เพื่อปรับปรุงพื้นที่ให้มีความเป็นสัดส่วน และเป็นระเบียบเรียบร้อย สามารถใช้งานในกิจกรรมของชุมชนและกิจกรรมการท่องเที่ยว 3. เพื่อพัฒนาเป็นศูนย์รวมผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน 4. เพื่อให้ข้อมูลความรู้ทางประวัติศาสตร์เมืองและให้ข้อมูลทางการท่องเที่ยวเมือง 	<ol style="list-style-type: none"> 1. กำหนดพื้นที่อนุรักษ์บริเวณศาลาน้ำเต้าและบ่อดินรวมถึงพื้นที่ต่อเนื่องบริเวณหน้าวัด รวมทั้งภูมิทัศน์โดยรอบ 2. ปรับปรุงพื้นที่ลานจอดรถและลานกิจกรรมของวัดให้มีความชัดเจน 3. ปรับปรุงพื้นที่ร้านค้าขายของที่ระลึก ผลิตภัณฑ์ชุมชน และร้านอาหาร 4. สร้างพิพิธภัณฑ์เมืองและศูนย์ข้อมูลประวัติศาสตร์เมืองและการท่องเที่ยว 5. ปรับปรุงพื้นที่สำหรับเป็นลานกิจกรรมสามารถยืดหยุ่นการใช้งานได้ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. อนุรักษ์ศาลาน้ำเต้าและบ่อดินแบบบูรณะปฏิสังขรณ์ (Restoration) และทำให้มีความสำคัญมากขึ้น 2. แบ่งแยกพื้นที่จอดรถให้มีความชัดเจนและมีตำแหน่งที่ใกล้ร้านค้าผลิตภัณฑ์ และสามารถเข้าถึงศูนย์บริการได้สะดวก 3. รูปแบบสถาปัตยกรรมมีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม ดึงเอารูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยเมืองเขลางค์นคร 4. พิพิธภัณฑ์เมืองเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองโดยให้อยู่ในตำแหน่งที่เป็นจุดเริ่ม ใกล้ลานจอดรถและเข้าถึงบ่อดิน ศาลาน้ำเต้าและวัด 5. รองรับกิจกรรมของชุมชน เช่นลานออกกำลังกายและเมื่อมีงานประเพณีที่วัดก็สามารถเป็นที่จอดรถได้
2. <u>บริเวณลานข้างวัด</u>	<ol style="list-style-type: none"> 1. ลานพักผ่อนหย่อนใจ 2. พื้นที่ให้บริการนักท่องเที่ยว บริการจักรยานชมเมือง และมัคคุเทศน์ท้องถิ่น 	<ol style="list-style-type: none"> 1. เพื่อจัดพื้นที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจสำหรับชุมชนและนักท่องเที่ยว รวมทั้งแสดงพื้นที่สำคัญของที่ตั้งวัดโบราณได้ 2. จัดพื้นที่เพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ปรับปรุงพื้นที่ขึ้นมาใหม่ให้เป็นพื้นที่พักผ่อน และลานเอนกประสงค์ และป้ายสื่อความหมายถึงที่ตั้งสำคัญของวัดในอดีต 2. ออกแบบพื้นที่บริการรถจักรยาน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. อนุรักษ์ลานข้างวัดแบบสงวนไว้ใช้ (Reservation) โดยใช้วัสดุพื้นผิวด้วยวัสดุที่สามารถรีดถอนได้ง่ายและมีในท้องถิ่น เพื่อสามารถรีดถอนเพื่อขุดสำรวจข้อมูลทางโบราณคดีได้สะดวก และมีป้ายสื่อความหมายถึงพื้นที่นั้น 2. ทำที่จอดรถจักรยานและบริการรถจักรยานแก่นักท่องเที่ยว รวมทั้งมีมัคคุเทศน์พื้นถิ่นนำทาง

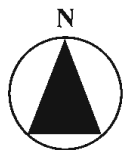
พื้นที่ออกแบบ	องค์ประกอบ	วัตถุประสงค์	วิธีการ	แนวความคิดในการออกแบบ
3. <u>บริเวณบ่อน้ำเลี้ยง</u> <u>จามเทวี</u>	1. บ่อน้ำเลี้ยงจามเทวี 2. ตลาดเย็นและลานเอนกประสงค์ 3. ศูนย์อ่านหนังสือหมู่บ้านและศูนย์ ผลิตภัณฑ์หมู่บ้าน	1. เพื่ออนุรักษ์องค์ประกอบกายภาพ บริเวณบ่อน้ำเลี้ยง 2. เพื่อปรับปรุงพื้นที่ลานประกอบ กิจกรรมชุมชน พื้นที่พักผ่อนและจุดศูนย์ รวมการผลิตผลิตภัณฑ์ของชุมชนหมู่ที่ 11 3. เพื่อส่งเสริมภูมิทัศน์บริเวณโดยรอบ ลานบ่อน้ำเลี้ยงให้มีคุณค่าความสำคัญ	1. กำหนดพื้นที่อนุรักษ์บ่อน้ำเลี้ยงและ ลานหน้าบ่อและปรับปรุงภูมิทัศน์รอบ ลาน 2. จัดพื้นที่ขายของให้มีความเป็น ระเบียบและสะอาด 3. จัดพื้นที่อ่านหนังสือให้มีความน่า อ่าน เป็นพื้นที่พักผ่อนของคนในชุมชน	1. อนุรักษ์บ่อน้ำเลี้ยงแบบบูรณะ ปฏิสังขรณ์ (Restoration) และทำให้มี ความสำคัญมากขึ้น 2. เปิดมุมมองให้เห็นเด่นชัดขึ้นและจัดภูมิ ทัศน์ด้านหลังให้ส่งเสริมบ่อน้ำเลี้ยง 3. มีพื้นที่นันทนาการของชาวเมือง และลานตลาดเย็นซึ่งจะเป็นลาน เอนกประสงค์
4. <u>แนวคันดิน - คูน้ำและ</u> <u>ประตูเมือง</u>	พื้นที่อนุรักษ์แนวคันดิน-คูน้ำและประตู เมือง	1. เพื่ออนุรักษ์แนวคันดิน-คูน้ำและประตู เมืองให้คงอยู่และสามารถสื่อความหมาย ประวัติศาสตร์เมืองได้ 2. เพื่อเป็นการรักษาไม่ให้มีการบุกรุก ทำลายแนวคันดิน-คูน้ำ	1. กำหนดพื้นที่อนุรักษ์แนวคันดิน-คูน้ำ และประตูเมือง และทำสื่อความหมาย พื้นที่ 2. ทำแนวเส้นทางจักรยานไปตามแนว คันดิน	1. อนุรักษ์คันดิน 3 ชั้นและคูน้ำ 2 ชั้น รวมทั้งประตูเมือง แบบสร้างชิ้นใหม่ (Reconstruction) โดยการทำให้เนินดิน สูงขึ้นและปลูกแนวต้นไม้ใหญ่ตามแนว คันดิน รวมทั้งขุดลอกแนวคูน้ำ ให้ เชื่อมโยงกับแนวลำห้วยแม่แก้ว 2. ประตูเมืองทำการปูพื้นผิวด้วยวัสดุอิฐ มอญเป็นแนวให้รับรู้ประตูเมืองและทำ ป้ายสื่อความหมาย 3. เส้นทางจักรยานตลอดแนวคันดินที่ อนุรักษ์

พื้นที่ออกแบบ	องค์ประกอบ	วัตถุประสงค์	วิธีการ	แนวความคิดในการออกแบบ
5. <u>แนวเส้นทางสัญจร</u>	เส้นทางเดินเท้า และเส้นทางจักรยาน	1. เพื่อส่งเสริมการใช้ระบบสัญจรเดินเท้าและการใช้จักรยานภายในชุมชน 2. เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตและวัฒนธรรม โดยการใช้จักรยาน	1. ปรับปรุงเส้นทางเดินเท้าและทางจักรยาน ของชาวเมืองและนักท่องเที่ยว 2. เสนอรูปแบบการปรับปรุงแนวรั้วให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม ที่เอื้อต่อการเดินเท้าและการใช้จักรยาน	1. กำหนดแนวเส้นทางเดินเท้าและทางจักรยาน โดยมีแผนที่และป้ายนำทาง 2. เส้นทางเดินเท้าและจักรยานทำให้มีความร่มรื่นนำเดินและเพลิดเพลินกับการขี่จักรยานดูวิถีชีวิตและแหล่งประวัติศาสตร์
6. <u>แนวลำห้วยแม่แก้ว</u>	ลำห้วยแม่แก้ว	เพื่อปรับปรุงลำห้วยให้มีการใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่ดี	ปรับปรุงลำห้วยให้มีความสะอาดและปรับสภาพแวดล้อม ให้สามารถพักผ่อนหย่อนใจได้	ขุดลอกแนวลำห้วยไม่ให้ความตื้นเขิน สร้างแนวป้องกันการบุกรุกโดยการทำเส้นทางเดินเท้า และทางจักรยาน รวมทั้งเสนอแนวรั้วไม้ไผ่หรือแนวรั้วธรรมชาติเพื่อเสริมสร้างเอกลักษณ์ชุมชนและสร้างสภาพแวดล้อมที่ดี

MASTERPLAN

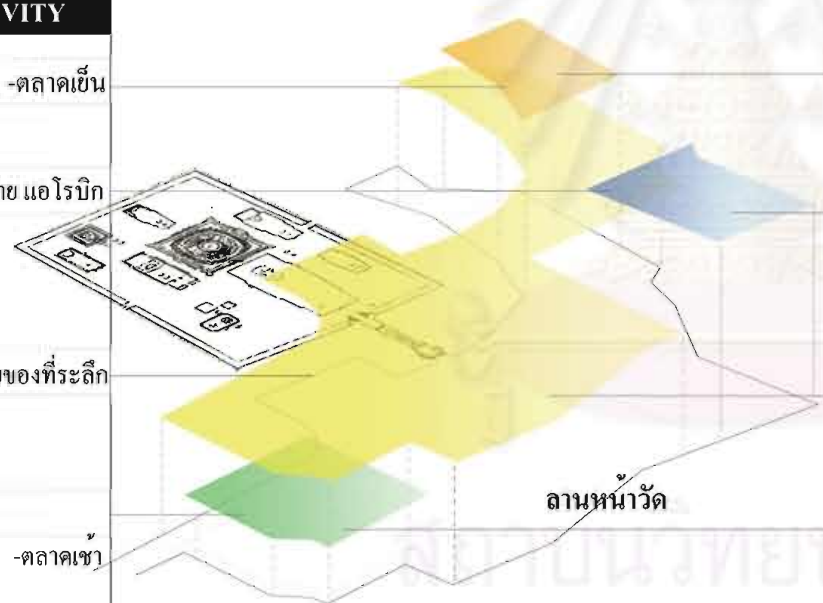
โครงการ	1	พื้นที่ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง	4	พื้นที่แนวคันดิน-คูน้ำและประตูเมือง
	2	พื้นที่ลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง	5	พื้นที่แนวเส้นทางสัญจร
	3	พื้นที่ลานบ่อน้ำเลี้ยงจามเทวี	6	พื้นที่แนวลำห้วยแม่แก้ว

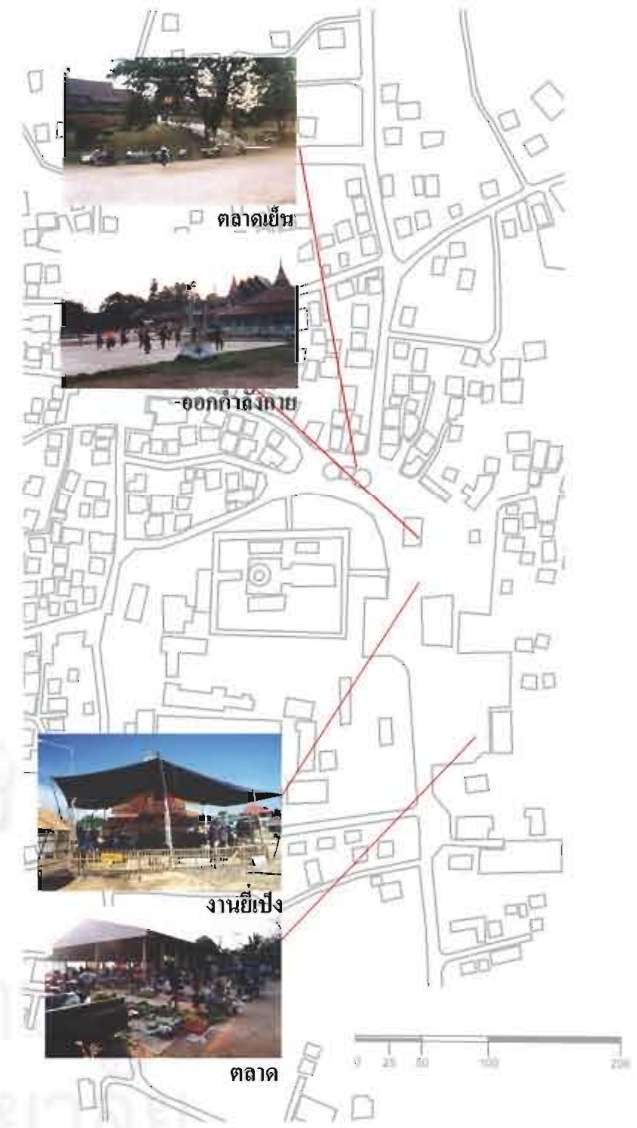

ACTIVITY

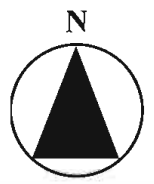
- ตลาดเย็น
- ออกกำลังกาย แอโรบิก
- ที่จอดรถ ขายของที่ระลึก
- ตลาดเช้า

TIME
16.30-18.00
↑
17.00-19.00
↑
09.00-17.00
↑
05.00-08.30
↑

แผนที่ 37 แสดงกิจกรรมบริเวณลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

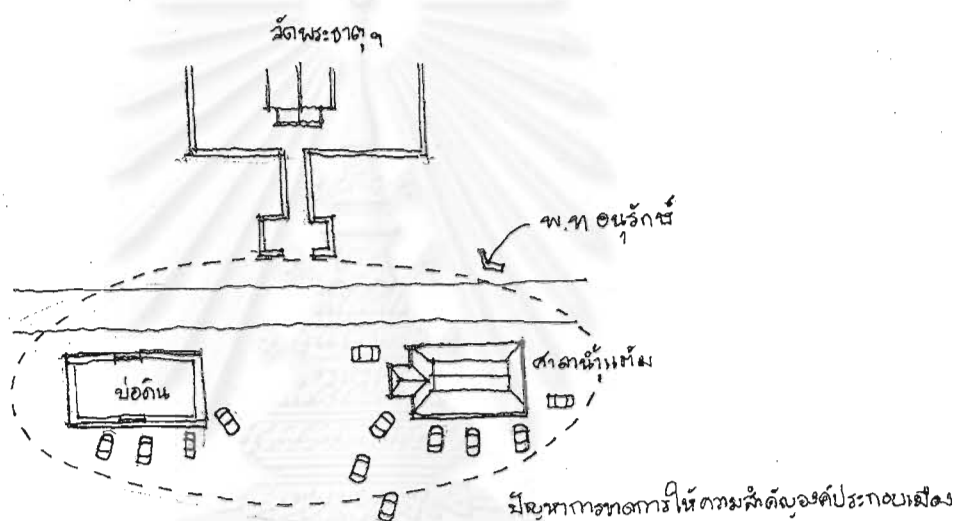
THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF THE WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

มาตราส่วน

2. ลานจอดรถนักท่องเที่ยว
3. ร้านค้าและร้านจำหน่ายของที่ระลึก
4. ศูนย์ข้อมูลชุมชน / พิพิธภัณฑ์เมือง
5. ลานกิจกรรมชุมชน

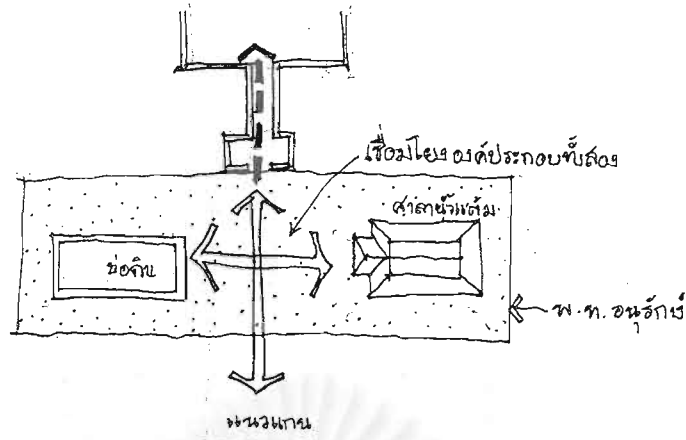
แนวความคิดในการออกแบบ

1. การอนุรักษ์ศาลาน้ำเต้าและบ่อดิน แบบบูรณะปฏิสังขรณ์ (Restoration) การทำนุบำรุงซ่อมแซมให้อาคารอยู่ในสภาพดีจุดเดิมและอนุรักษ์บ่อดิน โดยการสร้างเพิ่มเติมขึ้นในสภาพแวดล้อมเดิม และยังคงกิจกรรมเดิมไว้

รูปที่ 22 แนวความคิดการอนุรักษ์องค์ประกอบลานหน้าวัด

2. การอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ต่อเนื่อง โดยการควบคุมการก่อสร้างใดๆในพื้นที่ รวมทั้งการดัดใช้ถนนบริเวณที่ตัดผ่านหน้าวัด เพื่อลดการทรุดโทรมของโบราณสถาน และสร้างแนวแกนที่พุ่งตรงไปยังวัด เพื่อเน้นการมุมมองภูมิทัศน์ที่เสริมสร้างความโดดเด่นของวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งเป็นแนวแกนทิศตะวันออก-ตะวันตก ตามคติการสร้างแนวแกนของวัด รวมทั้งการปรับปรุงพื้นที่บริการนักท่องเที่ยวและกิจกรรมชุมชน

รูปที่ 23 แนวความคิดการอนุรักษ์องค์ประกอบและพื้นที่ต่อเนื่องลานหน้าวัด

รายละเอียดการออกแบบ

การแบ่งพื้นที่ใช้สอย (Zoning) ของพื้นที่การอนุรักษ์และพื้นที่พัฒนามีดังต่อไปนี้ (แผนที่ 38)

1. พื้นที่อนุรักษ์วัดพระธาตุลำปางหลวง - อนุรักษ์โดยกรมศิลปากร
2. พื้นที่อนุรักษ์องค์ประกอบศาลาน้ำเต็ม และบ่อดิน - แบบบูรณะปฏิสังขรณ์องค์ประกอบสำคัญ
3. พื้นที่รองรับกิจกรรมของชุมชน - ลานออกกำลังกาย ลานข้างวัด และพื้นที่รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว
4. พื้นที่ควบคุมการก่อสร้างอาคาร - เพื่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมและกลมกลืนขององค์ประกอบที่มีคุณค่า
5. พื้นที่สื่อความหมายเมือง - บริเวณแนวคันดิน-คูน้ำ

มีรายละเอียดของผังพื้นที่ และรายละเอียดอื่นๆตามองค์ประกอบต่างๆดังต่อไปนี้ (แผนที่

39)

1. เขตพื้นที่อนุรักษ์ศาลาน้ำเต็ม บ่อดิน และพื้นที่โดยรอบ (แผนที่ 40)

แนวความคิด : สร้างแนวแกน (Axis) นำสายตาจากถนนทางเข้า สู่มโนดินวัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นการเน้นให้ความสำคัญกับรูปแบบของการเข้าสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยการปรับปรุงให้เกิดการเชื่อมโยงขององค์ประกอบ ที่วางตามแนวแกนทิศตะวันออก-ตะวันตก ตามแนวความคิดวางผังวัด โดยมีองค์ประกอบศาลาน้ำเต็ม และบ่อดิน เป็นองค์ประกอบสำคัญในพื้นที่อนุรักษ์ และมีแนวทลายเป็นพื้นที่อนุรักษ์ต่อเนื่องจนถึงบันไดวัด เปรียบเสมือน วัดเป็นเขาพระสุเมรุ มีบริวาร (แผนที่ 41) รวมทั้งการปรับปรุงภูมิทัศน์ของพื้นที่ลานหน้าวัดให้มีความเหมาะสมกลมกลืนกับองค์ประกอบเมืองที่มีคุณค่า (แผนที่ 42)

พื้นที่อนุรักษ์วัดพระธาตุลำปางหลวง

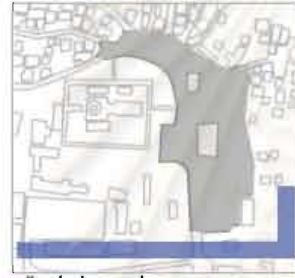
พื้นที่อนุรักษ์องค์ประกอบศาลาน้ำเตมและบ่อดิน

พื้นที่รองรับการพัฒนากิจกรรมของชุมชน

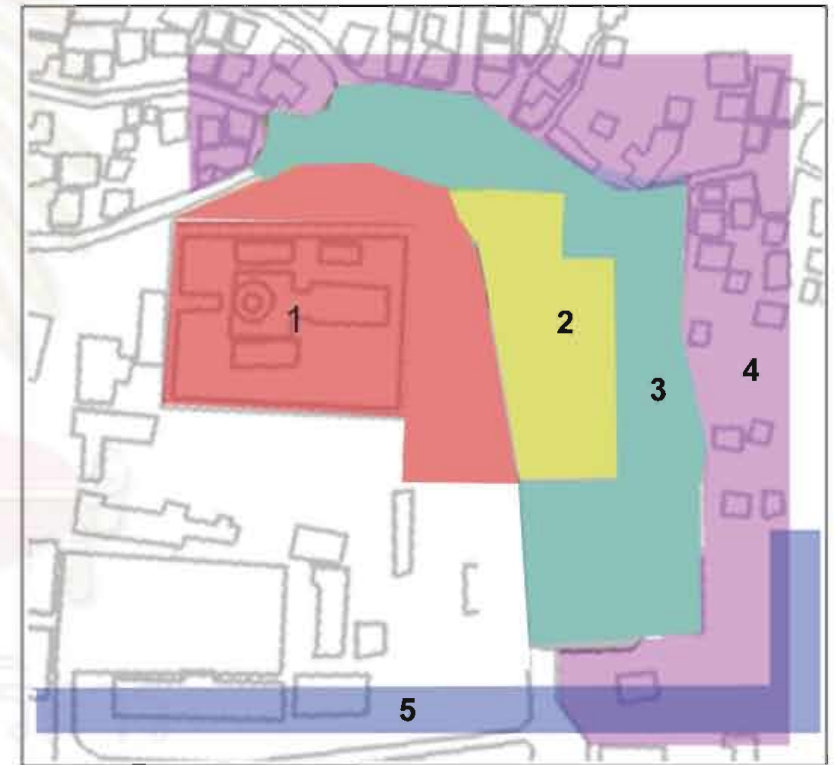
พื้นที่ควบคุมการก่อสร้างอาคาร

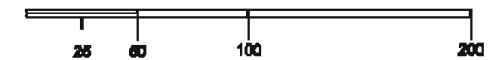
พื้นที่เพื่อการสื่อความหมายเมือง

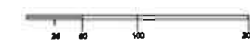
1. พื้นที่อนุรักษ์วัดพระธาตุลำปางหลวง อนุรักษ์โดยกรมศิลปากร
2. พื้นที่อนุรักษ์องค์ประกอบศาลาน้ำเตมและบ่อดิน อนุรักษ์แบบบูรณะปฏิบัติสังขาร
3. พื้นที่รองรับกิจกรรมของชุมชน ลานออกกำลังกาย ลานข้างวัด และพื้นที่รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว
4. พื้นที่ควบคุมการก่อสร้าง เพื่อควบคุมทัศนียภาพ และรักษารายการประกอบสำคัญแห่งเมือง
5. พื้นที่เพื่อการสื่อความหมาย แนวคันดิน-คูน้ำ เพื่อให้เกิดการรับรู้เมืองโบราณ

ZONING

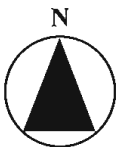

แผนที่ 38 แสดงการแบ่งพื้นที่ใช้สอยของพื้นที่การอนุรักษ์และการพัฒนาบริเวณลานหน้าวัด

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง
 THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUAMG, LAMPANG PROVINCE

มาตราส่วน

ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง

วัตถุประสงค์

1. เพื่ออนุรักษ์องค์ประกอบกายภาพสำคัญของเวียงในพื้นที่บริเวณหน้าวัด
2. เพื่อปรับปรุงพื้นที่ให้มีความเป็นสัดส่วน และเป็นระเบียบเรียบร้อย สามารถใช้งานในกิจกรรมของชุมชนและกิจกรรมการท่องเที่ยว
3. เพื่อพัฒนาเป็นศูนย์ร่วมผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน
4. เพื่อให้ข้อมูลความรู้ทางประวัติศาสตร์เมืองและให้ข้อมูลทางการท่องเที่ยวเมือง

ส่วนประกอบ

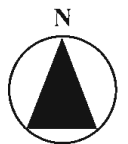
1. เขตพื้นที่อนุรักษ์ศาลาน้ำเตม บ่อดิน และพื้นที่โดยรอบ
2. ลานจอดรถนักท่องเที่ยว
3. ศูนย์ผลิตภัณฑ์ชุมชน
4. ศูนย์ข้อมูลชุมชน / พิพิธภัณฑ์เมือง
5. ลานกิจกรรมชุมชน
6. ตลาดและร้านอาหาร

แผนที่ 39 แสดงพื้นที่ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

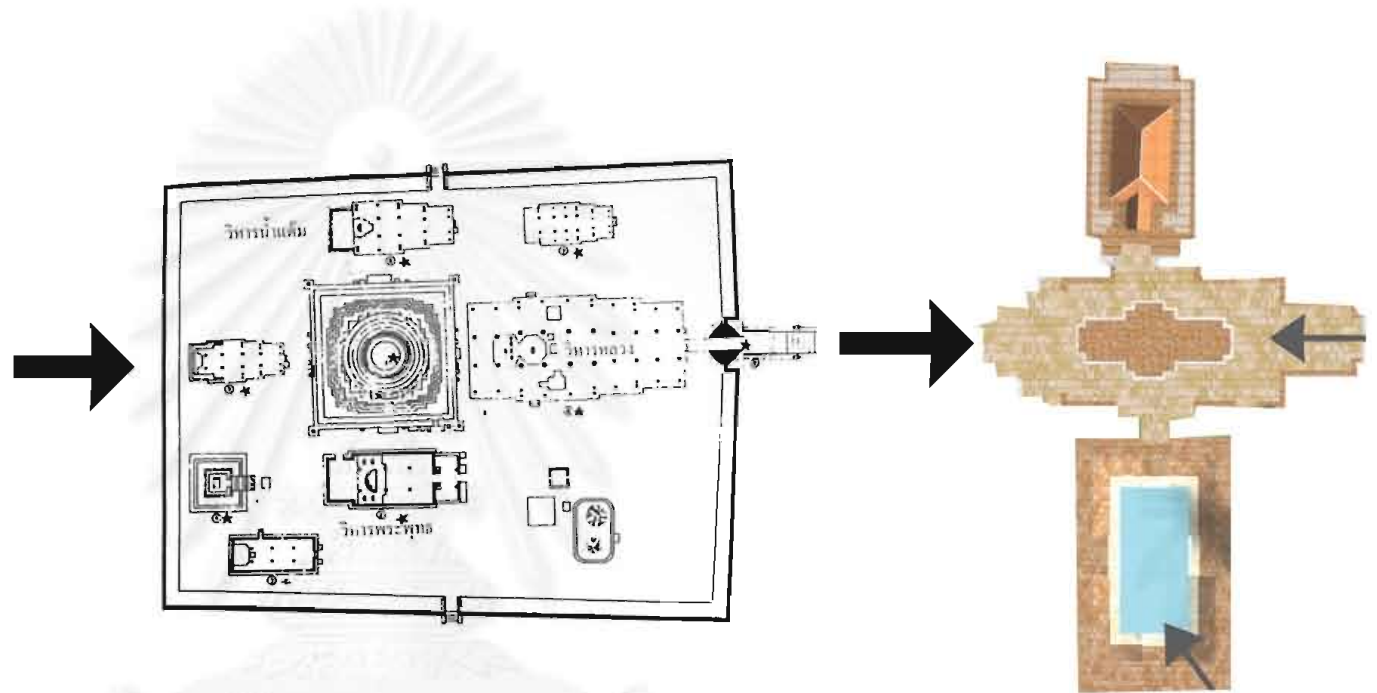
THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

มาตราส่วน

เขาพระสุเมรุ

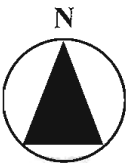
ผังวัด

การนำเอาผังวัดเข้ามาช่วยในการออกแบบ
ลักษณะของผังที่มีแนวแกน Axis และอาคารบริวาร
และพื้นที่ทราย

ผังพื้นที่อนุรักษ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 40 แสดงแนวความคิดในการออกแบบพื้นที่อนุรักษ์ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง

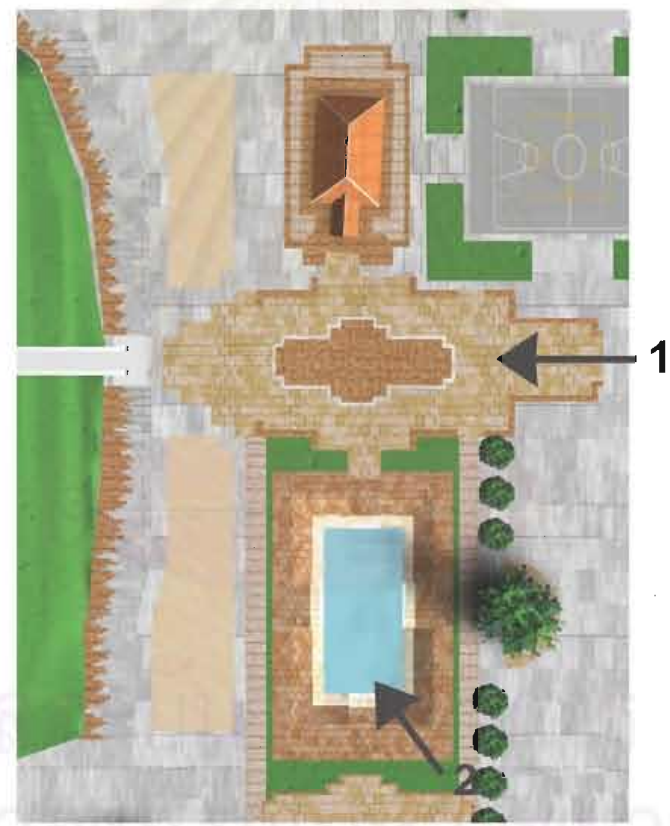
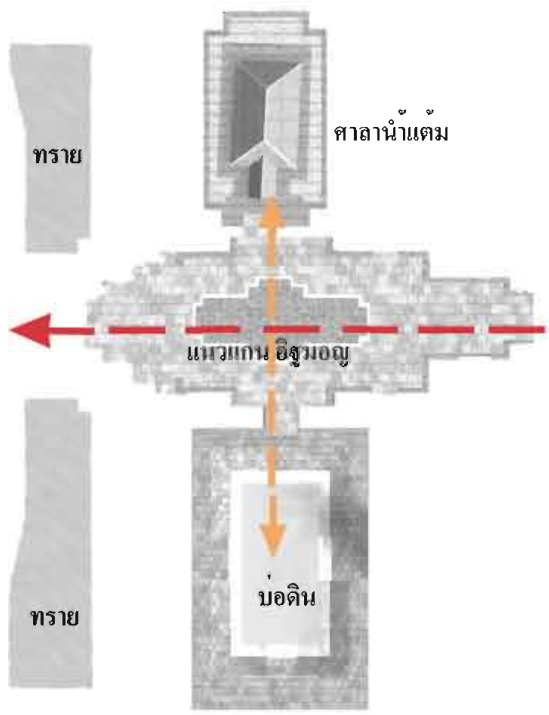
การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

มาตราส่วน

1. เขตพื้นที่อนุรักษ์ศาลาน้ำแต่ม บ่อดิน และพื้นที่โดยรอบ

วัตถุประสงค์ เพื่ออนุรักษ์องค์ประกอบศาลาน้ำแต่ม บ่อดิน และพื้นที่ต่อเนื่อง สร้างแนวแกนส่งเสริมความโดดเด่นของวัด
แนวความคิด ใช้ลักษณะรูปแบบการไหลผ่านหน้าวัดแบบ การเสด็จของกษัตริย์หรือเจ้าผู้ครองนคร โดยเน้นแนวแกนทิศตะวันตก-ตะวันออก มุ่งตรงไปยังขุมประตู่โขงวัด โดยใช้วัสดุ อิฐมอญสลับลี เพื่อให้เกิดความกลมกลืน และเป็นการเน้นความสำคัญของทางเข้า

1. แนวแกนลานทางเดินมุ่งสู่วัด ศาลาน้ำแต่ม และบ่อดิน

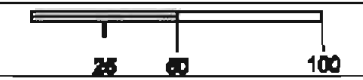

2. มุมมองจากบ่อดิน ไปยังวัดพระธาตุลำปางหลวง

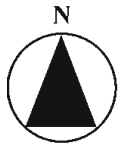
แผนที่ 41 แสดงเขตพื้นที่อนุรักษ์ศาลาน้ำแต่ม บ่อดิน และพื้นที่โดยรอบ

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

มาตราส่วน

BEFORE

AFTER

BEFORE

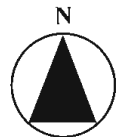
AFTER

แผนที่ 42 แสดงภูมิทัศน์ลานหน้าวัด

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

มาตราส่วน

1.1 องค์ประกอบศาลาน้ำเต้า : อนุรักษ์สถาปัตยกรรมแบบบูรณะปฏิสังขรณ์ (Restoration) ให้คงอยู่ในรูปแบบเดิม และสามารถปรับปรุงให้ใช้งานได้ เช่น การประกอบพิธีกรรมของชาวเมือง ในวันถวายเครื่องไทยทาน ภายในศาลาน้ำเต้ามีภาพเขียนสมัยโบราณที่มีคุณค่า ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวิหารน้ำเต้าบนวัดพระธาตุลำปางหลวง

วัสดุที่ใช้ : บริเวณโดยรอบศาลาน้ำเต้าใช้วัสดุที่มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม โดยใช้ อิฐมอญ ซึ่งเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น และเป็นการใช้วัสดุปูพื้นที่สามารถถอดถอนได้ เพื่อเตรียมไว้สำหรับการขุดค้นทางโบราณคดีของพื้นที่ในอนาคต

1.2 องค์ประกอบบ่อดิน : อนุรักษ์สถาปัตยกรรมแบบบูรณะปฏิสังขรณ์ (Restoration) ให้คงอยู่ในรูปแบบเดิม และสามารถปรับปรุงให้ใช้งานได้ โดยเป็นพื้นที่ทำบุญปล่อยปลา และมีป้ายสื่อความหมายถึงกิจกรรมในอดีตที่เป็นสถานที่ชำระร่างกายของกษัตริย์ผู้ครองนครก่อนเข้าไปกราบไหว้พระบรมธาตุ รวมทั้งใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวเมืองและนักท่องเที่ยวได้อีกด้วย (แผนที่ 43)

วัสดุที่ใช้ : ใช้วัสดุที่มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม โดยใช้ อิฐมอญ ซึ่งเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น

1.3 ต้นไม้ : อนุรักษ์แนวต้นไม้ใหญ่เดิม และปรับปรุงเพิ่มเติม โดยการปลูกต้นไม้ขนาดกลาง เพื่อให้ร่มเงา และไม้พุ่มเตี้ยสำหรับนำสายตา

2. พื้นที่บริการการท่องเที่ยว (แผนที่ 44)

2.1 ลานจอดรถ

แนวความคิด : ปรับปรุงพื้นที่จอดรถโดยการจัดวางตำแหน่งที่เหมาะสมกับทางเข้า-ออกที่สะดวก และแบ่งพื้นที่จอดรถอย่างถาวร และจัดพื้นที่จอดรถเสริมในกรณีมีงานเทศกาลใหญ่ๆ ได้ เพื่อไม่เป็นการบดบังทัศนียภาพที่ดีของพื้นที่อนุรักษ์

วัสดุที่ใช้ : พื้นปูด้วยบล็อคอนกรีตและหญ้า เพื่อไม่ให้เกิดความร้อนแก่มวลอากาศมากนัก

ต้นไม้ : ใช้ต้นไม้ใหญ่ปานกลางที่ให้ร่มเงาได้

2.2 ศูนย์ผลิตภัณท์ชุมชน

แนวความคิด : เป็นเรือนแบบล้านนายกพื้น เรียงแถว มีระเบียงยกพื้นเชื่อมต่อทั้งสามเรือน อาคารรูปแบบโปร่ง สามารถเข้าถึงแต่ละเรือนได้ง่ายสะดวกต่อการเลือกชมสินค้า

วัสดุที่ใช้ : อาคารปูนคอนกรีตเสริมเหล็ก ใช้สีกลมกลืนกับพื้นที่

2.3 ศูนย์ข้อมูลชุมชน / พิพิธภัณฑ์เมือง

วัตถุประสงค์ อนุรักษ์แบบบูรณะปฏิสังขรณ์ให้คงอยู่ในรูปแบบเดิม แต่สามารถปรับปรุงให้ใช้งานได้

แนวความคิด เลือกใช้วัสดุใหม่ที่มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม และเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น และยังคงกิจกรรมเดิมของบ่อนดิน คือ เป็นที่ปล่อยปลา และเพิ่มเติมที่นั่งสำหรับประกอบกิจกรรมละพัก่อนได้

ทางเดินขนาด 1.50 เมตร ไปด้วยอิฐมอญ

รอบบ่อนดินไปด้วยอิฐมอญ

เก้าอี้ที่นั่ง วัสดุกลมกลืนกับบ่อ

บริเวณบ่อนดิน สานหน้าวัด

BEFORE

AFTER

แผนที่ 43 แสดงองค์ประกอบบ่อนดิน

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

มาตราส่วน

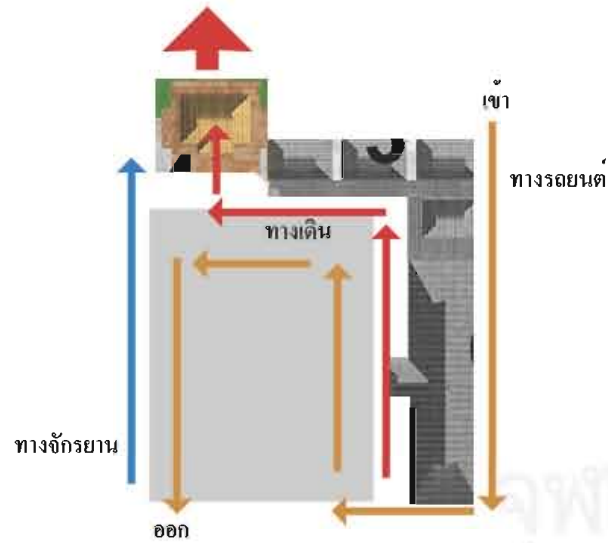

- 2.ลานจอดรถนักท่องเที่ยว
- 3.ศูนย์ผลิตภัณฑชุมชน
- 4.ศูนย์ข้อมูลชุมชน / พิพิธภัณฑ์
- 6.ตลาดและร้านอาหาร

วัตถุประสงค์ เพื่อเป็นศูนย์บริการทางการท่องเที่ยวและบริการชุมชน

แนวความคิด ปรับปรุงพื้นที่ให้เป็นสัดส่วน และสามารถเดินได้อย่างต่อเนื่องและปลอดภัย ให้ศูนย์ข้อมูล/พิพิธภัณฑ์เป็นจุดบริการแรกที่จะนำเข้าสู่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมเมือง และมีศูนย์รวมผลิตภัณฑชุมชนออกจำหน่าย รวมทั้งจัดให้มีตลาดเช้าของชุมชนที่ใช้พื้นที่เดียวกันกับร้านอาหารที่มีการเปลี่ยนการใช้งานตามช่วงเวลา

PLAN

ทางเดินเชื่อมจากศูนย์ข้อมูลชุมชนไปยังร้านค้าต่างๆ

ศูนย์ข้อมูลชุมชน / พิพิธภัณฑ์

ลานจอดรถ

แนวความคิด : เป็นเรือนแบบล้านนายกพื้น ภายในเป็นศูนย์ข้อมูลและพิพิธภัณฑ์ เมืองขนาดเล็ก เป็นจุดเริ่มต้นของการท่องเที่ยวเชิงพระธาตุลำปางหลวง โดยมีข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวเมืองและบริการตัวจักรยานท่องเที่ยวเมือง และมัคคุเทศน์ท้องถิ่น

วัสดุที่ใช้ : อาคารปูนคอนกรีตเสริมเหล็ก ใช้สีกลมกลืนกับพื้นที่

2.4 ตลาดและร้านอาหาร

แนวความคิด : รูปแบบอาคารแบบเรือนล้านนา โครงเหล็กแบบโปร่ง เป็นอาคารเอนกประสงค์เปลี่ยนการใช้งานได้ กิจกรรมในช่วงเช้าเวลา 6:00 – 8:30น. เป็นตลาดของชุมชน และช่วงเวลาตั้งแต่ 9:00-17:00น.เป็นร้านขายอาหารสำหรับนักท่องเที่ยว และเป็นพื้นที่ร้านค้าขายของที่ระลึกของชาวเมือง

วัสดุที่ใช้ : อาคารปูนคอนกรีตเสริมเหล็ก ใช้สีหลังคา และตัวอาคารกลมกลืนกับพื้นที่ใกล้เคียงซึ่งเป็นพื้นที่อนุรักษ์

3. ลานกิจกรรมชุมชน (แผนที่ 45)

แนวความคิด : 1. ส่งเสริมให้เป็นลานกีฬาชุมชนที่มีกิจกรรมกีฬาที่หลากหลายมีทั้งสนามบาสเก็ตบอลและสนามตะกร้ออยู่ในพื้นที่เดียวกัน รวมทั้งเป็นลานเอนกประสงค์สำหรับการออกกำลังกายของผู้สูงอายุ เช่น การออกกำลังกายแบบแอโรบิก

2. ให้ความร่มรื่นด้วยการปลูกต้นไม้ใหญ่โดยรอบ ให้เป็นที่พักผ่อน และเป็นแนวกันชนพื้นที่อนุรักษ์ใกล้เคียง (แผนที่ 46)

5.2.2 พื้นที่ลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง (แผนที่ 47)

พื้นที่ลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นพื้นที่โล่งซึ่งเดิมเป็นที่ตั้งของวัดโบราณที่มีการเล่าสืบต่อกันมาของชาวเมือง โดยปัจจุบันมีต้นไม้ใหญ่ที่เป็นจุดหมายตา (landmark) ซึ่งชาวเมืองทราบว่าเป็นตำแหน่งที่ตั้งของวัดโบราณ ซึ่งทางกรมศิลปากรยังไม่มีการขุดค้นทางโบราณคดี นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ตลาดเย็นของชาวเมืองที่จะนำของมาขายบริเวณนี้ในช่วง 17:00- 18:00 น.ของทุกวัน นอกจากนี้พื้นที่ลานข้างวัดยังเป็นลานเอนกประสงค์สำหรับจัดงานต่างๆของชาวเมือง เป็นพื้นที่ที่มีความแตกต่างและมีการเคลื่อนไหวของกิจกรรมอยู่ตลอดเวลา ปัจจุบันเป็นที่พบปะของชาวเมือง และเป็นที่จอดรถของนักท่องเที่ยว

วัตถุประสงค์ 1. เพื่อปรับปรุงพื้นที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจสำหรับชุมชนและนักท่องเที่ยว รวมทั้งแสดงพื้นที่สำคัญของที่ตั้งวัดโบราณ

2. เพื่อพัฒนาพื้นที่เพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว

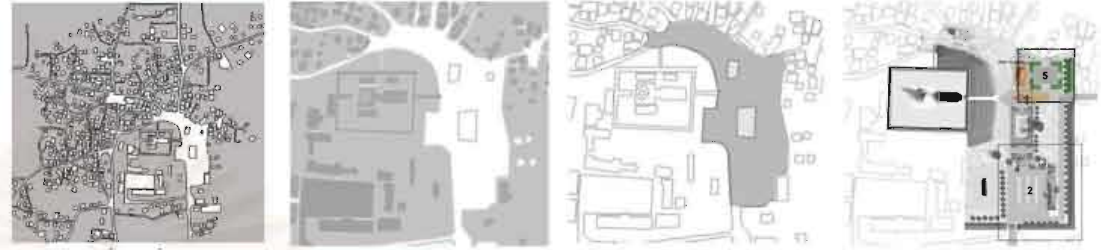
ส่วนประกอบ มีดังต่อไปนี้

1. ลานพักผ่อนหย่อนใจ

6. ลานกิจกรรมชุมชน

ประกอบด้วย : สนามกีฬา เช่น สนามบาสเก็ตบอล สนามตะกร้อ และลานแอโรบิก

วัตถุประสงค์ : เพื่อให้ชาวเมือง ได้มีพื้นที่สำหรับออกกำลังกาย และพักผ่อนหย่อนใจในช่วงเวลาเย็น

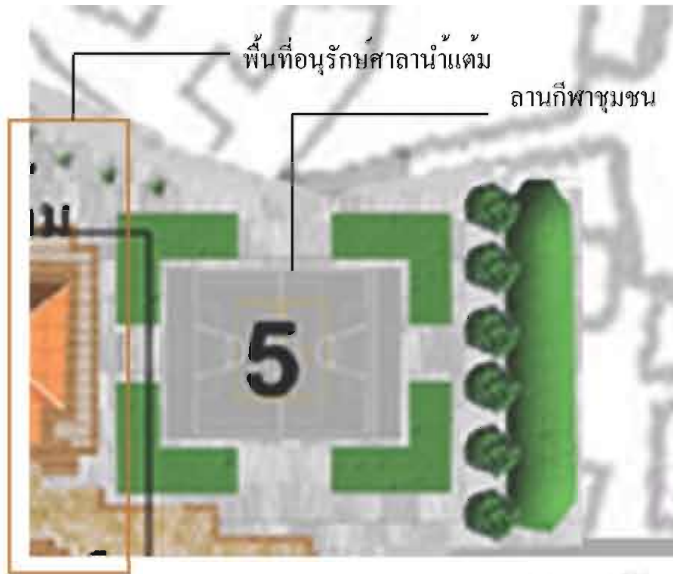

แนวความคิดการออกแบบ

- ส่งเสริมให้พื้นที่ลานกีฬาที่มีกิจกรรมกีฬาหลากหลายแต่ใช้งานในเวลาที่แตกต่างกัน มีทั้งสนามบาสเก็ตบอล สนามตะกร้อ และแอโรบิก
- ให้ความร่มรื่นกับลานกีฬาด้วยการปลูกต้นไม้ใหญ่ โดยรอบ และยังเป็นแนวกันชนแบ่งพื้นที่อนุรักษ์ ลานหน้าวัด (ศาลาน้ำแตม และบ่อดิน) อีกด้วย

กิจกรรมบริเวณลานกีฬา มีทั้งเด่นแอโรบิกของผู้ใหญ่ และที่เล่นกีฬาของเด็ก

ปลูกต้นไม้ให้ร่มเงา

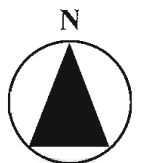
ปลูกต้นไม้พุ่มเตี้ย เพื่อแบ่งแยกพื้นที่ส่วนอื่น

พื้นที่ลานกีฬาและลานเอนกประสงค์

PERSPECTIVE

แผนที่ 45 แสดงลานกิจกรรมชุมชน

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

มาตราส่วน

BEFORE

ลานหน้าวัดก่อนการปรับปรุง เป็นพื้นที่โล่งมีองค์ประกอบศาลาน้ำเตม กับบ่อดิน แต่ขาดการเชื่อมโยงกัน

BEFORE

ลานหน้าวัดก่อนการปรับปรุง เป็นพื้นที่จอดรถในช่วงเทศกาล ทำให้มีผลกระทบต่อองค์ประกอบของเมือง

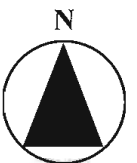

AFTER

ลานหน้าวัดหลังจากการปรับปรุง โดยกำหนดพื้นที่เขตนุรักษ์ และพื้นที่บริการนักท่องเที่ยว ให้มีความชัดเจนและยังเป็นการเชื่อมโยงองค์ประกอบของเมืองกับพื้นที่อนุรักษ์

แผนที่ 46

แสดงมุมมองและกิจกรรมบริเวณหน้าวัด

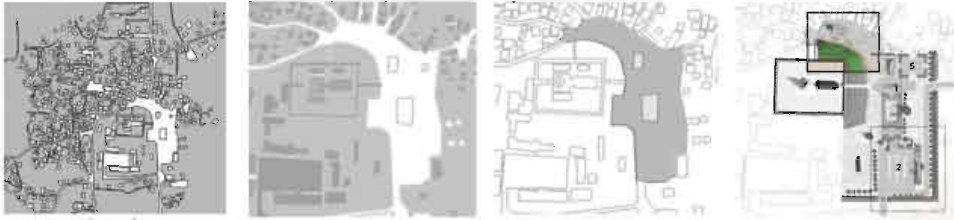

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

มาตราส่วน

ลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง

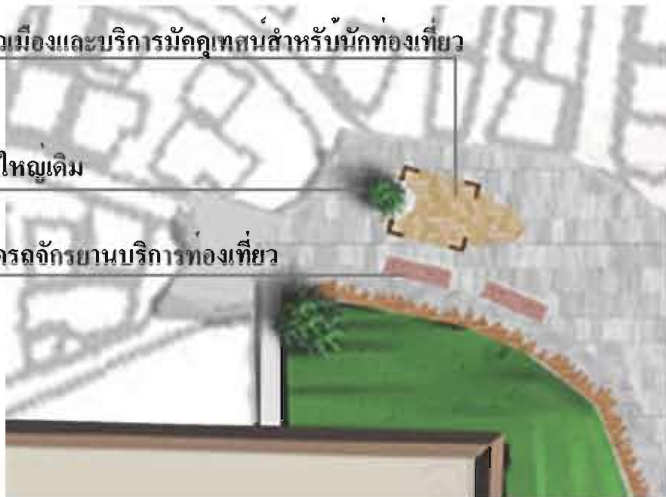
- วัตถุประสงค์**
1. เพื่อปรับปรุงพื้นที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจสำหรับชุมชนและนักท่องเที่ยว รวมทั้งแสดงพื้นที่สำคัญของที่ตั้งวัด โบราณ
 2. เพื่อพัฒนาพื้นที่เพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว

แนวความคิด พื้นที่ลานข้างวัดในส่วนที่เคยเป็นที่ตั้งของวัดโบราณ มีการใช้วัสดุปูพื้นที่แตกต่างออกไปโดยใช้อิฐอมอญ เพื่อกันเป็นพื้นที่อนุรักษ์ในอนาคต และใช้เป็นลานพักผ่อนพบปะของชาวเมือง นอกจากนี้ยังมีลานจอดรถจักรยานบริการนักท่องเที่ยว เป็นลานพบปะระหว่างชาวเมืองและนักท่องเที่ยว

ที่พบปะของชาวเมืองและบริการมีคุณค่าสำหรับนักท่องเที่ยว

ต้นไม้ใหญ่เดิม

ที่จอดรถจักรยานบริการท่องเที่ยว

BEFORE

AFTER

PERSPECTIVE

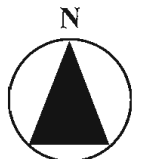

PERSPECTIVE

แผนที่ 47 แสดงพื้นที่ลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง

มาตราส่วน

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

2. พื้นที่ให้บริการนักท่องเที่ยวบริเวณบริการจักรยานชมเมืองและมัคคุเทศน์ท้องถิ่น

แนวความคิดในการออกแบบ

พื้นที่ลานข้างวัดในส่วนที่เป็นที่ตั้งของวัดโบราณที่มีการบอกเล่าสืบต่อกันมา แต่ยังไม่มีการขุดค้นทางโบราณคดี ทำเป็นพื้นที่รองรับการขุดค้นในอนาคต โดยการใช้วัสดุปูพื้นที่สามารถถอดออกได้ง่ายเมื่อมีการขุดสำรวจ พื้นที่ลานข้างวัดยังเป็นพื้นที่ให้บริการทางการท่องเที่ยวเมือง คือ มีบริการจักรยานท่องเที่ยว และมีมัคคุเทศน์ท้องถิ่นแนะนำความเป็นมาและประวัติศาสตร์เมือง ลานข้างวัดจึงเป็นพื้นที่พบปะสังสรรค์ของชาวเมือง เช่น เป็นตลาดเย็นที่จะเป็นร้านหาบเร่ แบบรถเข็นขายอาหารสำเร็จรูป และอาหารสด และเป็นสถานที่พบปะของชาวเมือง และนักท่องเที่ยวด้วย

วัสดุที่ใช้ : ใช้อิฐมอญที่มีสีกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมของเมือง ปูบริเวณที่ตั้งของวัดโบราณ และหินกรวด ปูบริเวณลานรอบข้าง

5.2.3 พื้นที่ลานบ่อน้ำเลี้ยงจามเทวี

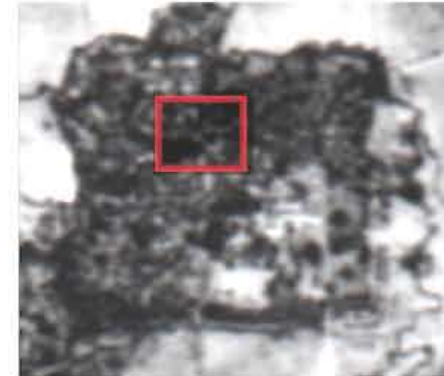
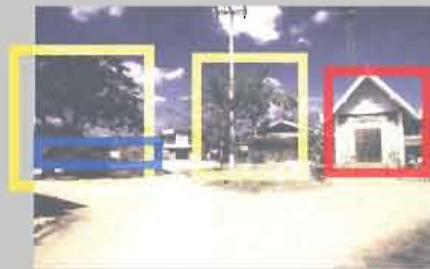
จากการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพบริเวณบ่อน้ำเลี้ยง (แผนที่ 48) พบว่าพื้นที่บริเวณลานบ่อน้ำเลี้ยงและพื้นที่โดยรอบ จากภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ.2497 มีสภาพเป็นต้นไม้หนาแน่น บริเวณด้านหลังของบ่อน้ำเลี้ยง และบริเวณหน้าบ่อน้ำเลี้ยงซึ่งเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าพ่ออารักษ์ ศาลเจ้าที่ประจำหมู่บ้าน ต่อมาในปี พ.ศ.2519 สภาพของความหนาแน่นของต้นไม้ค่อยๆลดหายไป เหลือแต่พื้นที่บริเวณด้านหลังของบ่อน้ำเลี้ยง และในปี พ.ศ.2543 ไม่มีความหนาแน่นของต้นไม้ มีการสร้างอาคารบ้านเรือนขึ้นมาแทนที่ต้นไม้เดิม การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพเหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของเมืองที่มีการสร้างที่อยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้นและการหายไปของรูปแบบความเชื่อเดิมที่มีความเชื่อความผูกพันกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นั่นคือศาลเจ้าที่ประจำหมู่บ้าน ซึ่งแต่เดิมมีลักษณะของที่ตั้งตรงใจกลางของหมู่บ้าน และมีต้นไม้ใหญ่ปกคลุมอย่างหนาแน่น ให้ความร่มรื่นแก่เมือง องค์ประกอบศาลเจ้าที่กับหมู่บ้าน และความสัมพันธ์ระหว่างศาลเจ้าที่กับต้นไม้ใหญ่(แผนที่ 49) ที่มีเอกลักษณ์ที่มีความน่าสนใจและมีคุณค่าทางความคิดของชาวเมืองมาแต่สมัยโบราณควรที่จะมีการอนุรักษ์และนำกลับมาใช้ใหม่ กิจกรรมในพื้นที่มีทั้งตลาดเย็นในช่วงเย็นของทุกวัน ประกอบพิธีกรรมรำถวายเจ้าพ่อขอมือเหล็ก ในทุกปี และกิจกรรมการพบปะสังสรรค์ของชาวเมือง (แผนที่ 50) สภาพปัญหาของพื้นที่ลานบ่อน้ำเลี้ยงมีสภาพปัญหาที่เห็นได้เด่นชัด เช่น ปัญหาระบบพื้นที่ว่าง ระบบสัญจร และมุมมองภูมิทัศน์ที่จะส่งเสริมความโดดเด่นขององค์ประกอบสำคัญของเมือง (แผนที่ 51)

- วัตถุประสงค์
1. เพื่ออนุรักษ์องค์ประกอบกายภาพบริเวณบ่อน้ำเลี้ยง
 2. เพื่อปรับปรุงพื้นที่ลานประกอบกิจกรรมชุมชน พื้นที่พักผ่อนและจุดศูนย์รวมการผลิตผลิตภัณฑ์ของชุมชนหมู่ที่ 11
 3. เพื่อส่งเสริมภูมิทัศน์บริเวณโดยรอบลานบ่อน้ำเลี้ยงให้มีคุณค่าความสำคัญ

วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพบริเวณบ่อน้ำเลี้ยง

ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2543

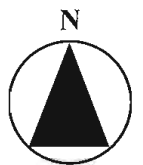
พ.ศ.2497

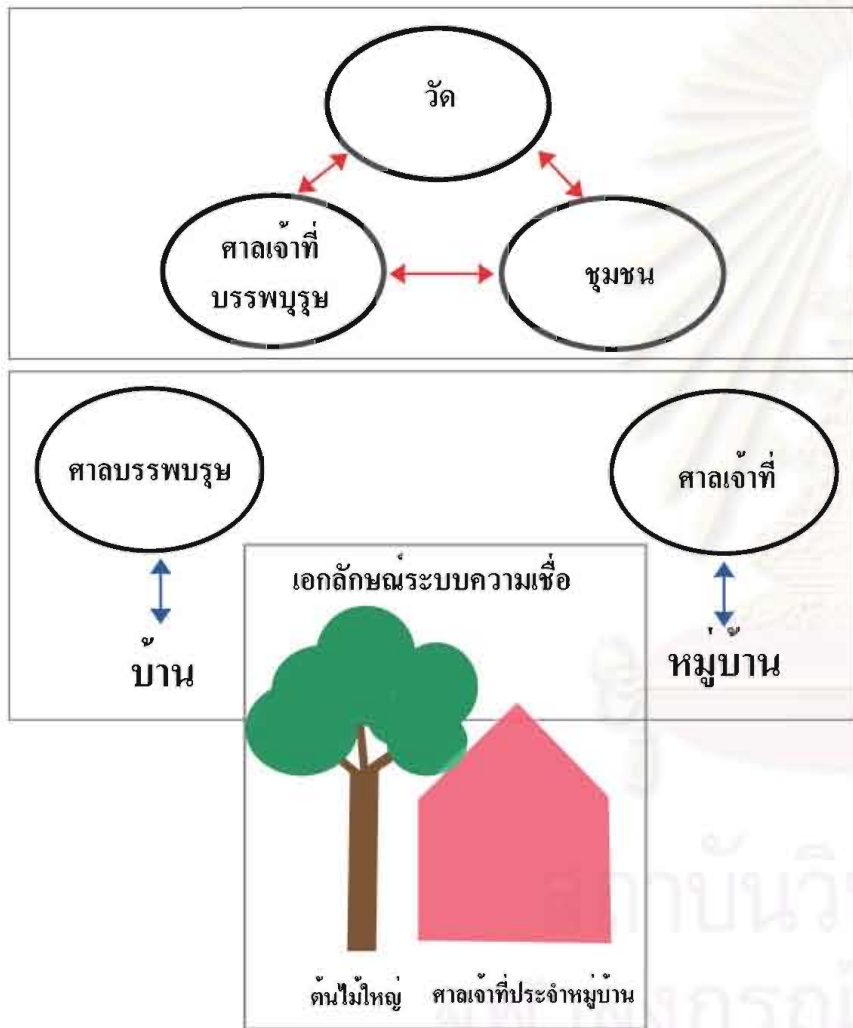
พ.ศ.2519

พ.ศ.2543

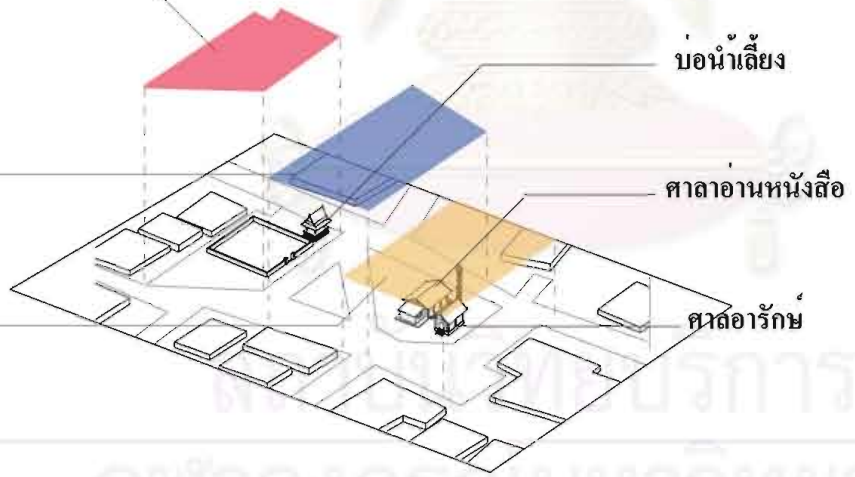

ระบบความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวง

ACTIVITY
ลานพิธีกรรม เดือน10
จุดนัดพบ อ่านหนังสือ 08.00-16.30
ตลาดเย็น 16.30-18.00

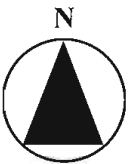

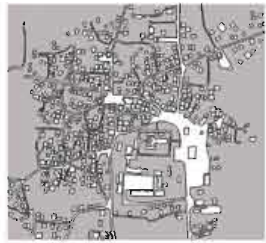
แผนที่ 50 แสดงกิจกรรมชุมชนบริเวณลานบ่อน้ำเลี้ยง

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

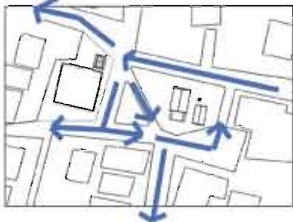
THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

มาตราส่วน

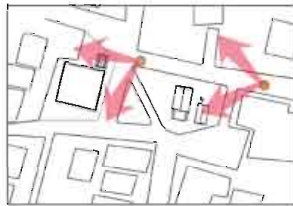

ปัญหาาระบบพื้นที่ว่าง

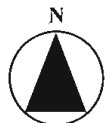

ปัญหาาระบบสัญญาณ

ปัญหาการมองภูมิทัศน์

แผนที่ 51 แสดงสภาพปัญหาในพื้นที่ถนนบ่อน้ำเลี้ยง

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

มาตราส่วน

ส่วนประกอบ มีดังต่อไปนี้

1. บ่อน้ำเลี้ยงจามเทวี
2. ศูนย์อ่านหนังสือหมู่บ้าน และศูนย์ผลิตภัณฑท์หมู่บ้าน
3. ตลาดเย็น

แนวความคิดในการออกแบบ

การจัดแบ่งพื้นที่ (Zoning) ของลานบ่อน้ำเลี้ยงให้เป็นพื้นที่ในการอนุรักษ์ พื้นที่รองรับกิจกรรมและบริการชุมชน (แผนที่ 52) รูปแบบของการออกแบบโดยมีแนวคิด “ประตูสู่ลานเมือง” เป็นการนำสู่พื้นที่กิจกรรมของชาวเมือง ทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ เช่น การรำถวายเจ้าพ่อบริเวณบ่อน้ำเลี้ยง ซึ่งเป็นประเพณีที่จัดทำทุกปี เป็นเอกลักษณ์ของวิถีชีวิต และวัฒนธรรม รวมทั้งกิจกรรมอื่นๆ(แผนที่ 53)

1. อนุรักษ์บ่อน้ำเลี้ยงให้ใช้ในพิธีกรรมของชุมชน ด้วยการบูรณะปฏิสังขรณ์ ให้อยู่ในสภาพที่ดี รวมทั้งการอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่และการปลูกขึ้นมาใหม่ในบริเวณโดยรอบศาลเจ้าเพื่อเป็นการดำรงอยู่ของระบบความเชื่อและส่งเสริมสภาพแวดล้อมให้มีความร่มรื่นด้วยต้นไม้
2. ปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบบ่อน้ำเลี้ยงเพื่อส่งเสริมความโดดเด่นมีเอกลักษณ์ โดยใช้ต้นไม้ขนาดกลางปลูกด้านหลังของบ่อน้ำเลี้ยงและเปิดพื้นที่โล่งให้แก่บริเวณรอบลาน โดยปลูกหญ้ารอบๆ ลาน(แผนที่ 54)
3. ปรับปรุงลานกิจกรรมชุมชน ให้สามารถเป็นที่พักผ่อนและเป็นพื้นที่ประชุมพบปะของชาวเมืองที่มีการเชื่อมโยงกับพื้นที่ประกอบพิธีกรรมบริเวณบ่อน้ำเลี้ยง
4. ปรับปรุงศาลาเอนกประสงค์ทรงแปดเหลี่ยมเพื่อให้เข้าถึงได้ง่ายทุกทิศทาง
5. ส่งเสริมสภาพแวดล้อมด้วยการตกแต่งด้วยเสาไฟฟ้าที่สามารถใช้เป็นทั้งเสาไฟและเสาสำหรับแขวนตุ่ง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของงานพิธีต่างๆในพื้นที่ของชาวเมือง (แผนที่ 55)
6. ควบคุมการก่อสร้างอาคารและการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยรอบบ่อน้ำเลี้ยงให้เป็นอาคารพักอาศัย ความสูงไม่เกิน 2 ชั้น และมีรูปแบบเรือนพื้นถิ่นล้านนา

5.2.4 พื้นที่แนวคันดิน – คูน้ำและประตูเมือง

แนวคันดิน-คูน้ำและประตูเมืองเดิมเป็นลักษณะของแนวคันดิน ที่มีความสูงและมีต้นไม้ใหญ่ปกคลุมหนาที่บให้ร่มเงา แต่ปัจจุบันมีการบุกรุกของชาวเมืองทำให้แนวคันดินและต้นไม้ใหญ่ค่อยๆสูญหายไป การอนุรักษ์แนวคันดิน-คูน้ำเพื่อแสดงการรับรู้ของขอบเขตเมืองโบราณที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์

วัตถุประสงค์ เพื่ออนุรักษ์แนวคันดิน-คูน้ำและประตูเมืองให้คงอยู่และสามารถสื่อความหมายประวัติศาสตร์เมืองได้

ส่วนประกอบ มีดังต่อไปนี้

1. พื้นที่อนุรักษ์แนวคันดิน-คูน้ำและประตูเมือง
2. แนวเส้นทางเดินเท้า และทางจักรยาน

พื้นที่อนุรักษ์ PRESERVATION

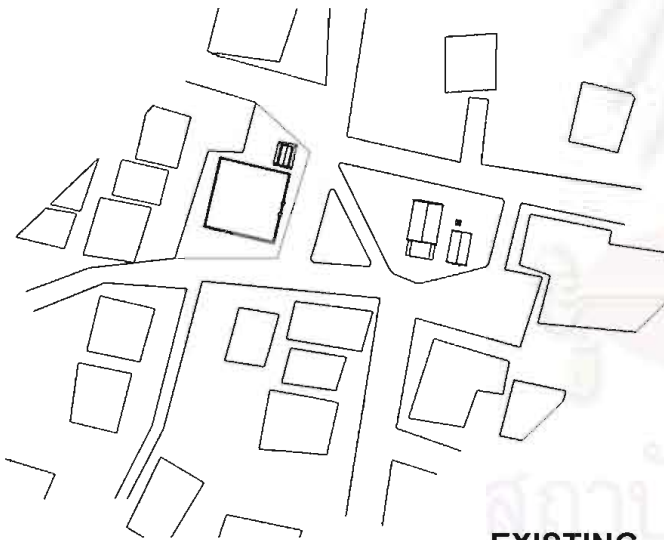
พื้นที่ปรับปรุงภูมิทัศน์ และควบคุมการก่อสร้างอาคาร

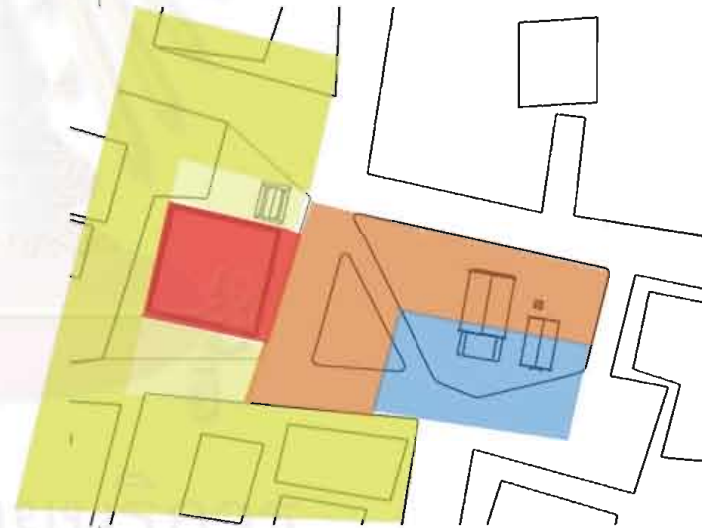
พื้นที่รับรองกิจกรรมชุมชน

พื้นที่ศูนย์บริการชุมชน และข้อมูลท่องเที่ยว

EXISTING

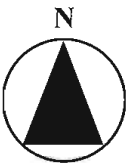
ZONING

แผนที่ 52

แสดงการแบ่งพื้นที่ใช้สอยบริเวณลานบ่อน้ำเลี้ยง ZONING

มาตราส่วน

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

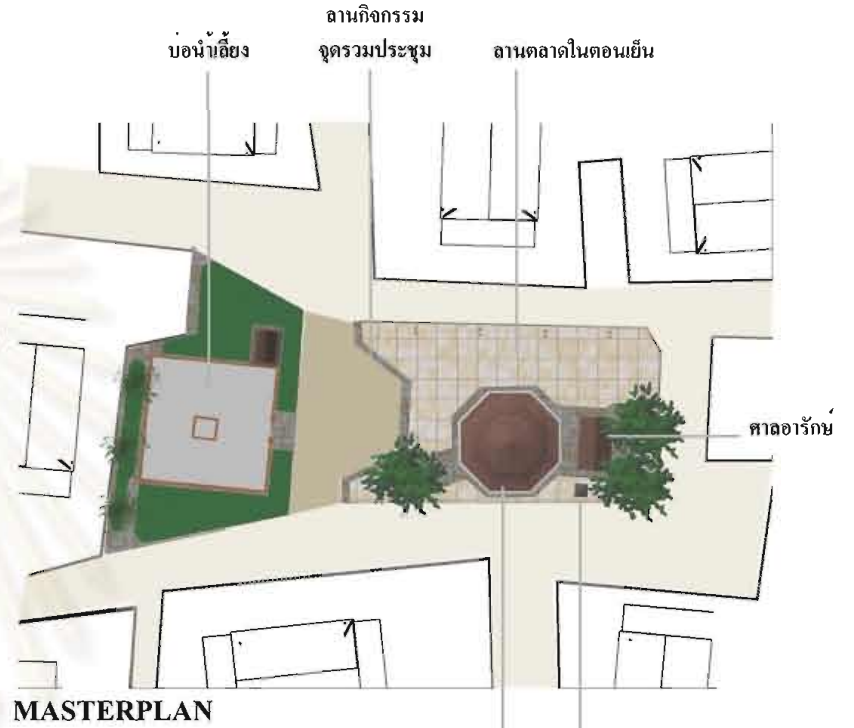
THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

ลานบ่อน้ำเลี้ยง

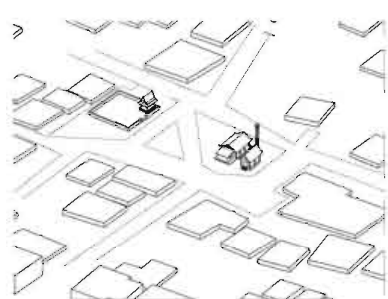
แนวความคิดการออกแบบ

1. ปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบ บ่อน้ำเลี้ยงเพื่อส่งเสริมความโดดเด่นมีเอกลักษณ์ ด้วยการปลูกต้นไม้ขนาดกลางด้านหลังของบ่อน้ำเลี้ยง พร้อมทั้งเปิดพื้นที่โล่งรอบใบไม้บริเวณรอบลาน ด้วยการปลูกหญ้า
2. ปรับปรุงลานกิจกรรมชุมชน เพื่อเชื่อมโยงกิจกรรมบริเวณบ่อน้ำเลี้ยง ด้วยการปูพื้นเชื่อมกันกับบ่อน้ำเลี้ยง
3. ปรับปรุงศาลาเอนกประสงค์ ด้วยรูปแบบศาลาทรงแปลเหลี่ยมที่เข้าถึงได้ง่ายในทุกทิศทาง
4. ส่งเสริมสภาพแวดล้อมด้วยการตกแต่งพื้นที่ด้วยเสาไฟฟ้า และเสาสำหรับแขวนธง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของงานพิธีกรรมมีต่างๆของเมือง
5. ปรับปรุงป้ายสื่อความหมายของบ่อน้ำเลี้ยงให้มีความกลมกลืนกับวัสดุของบ่อน้ำเลี้ยง ด้วยหินอ่อน และให้ความสูงของป้ายไม่สูงมากนัก ไม่ทำให้บดบังทัศนียภาพที่ดีของพื้นที่
6. ควบคุมการก่อสร้างอาคารและการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยรอบบ่อน้ำเลี้ยง ให้เป็นอาคารพักอาศัยที่มีความสูงไม่เกิน 2 ชั้น และมีรูปแบบเรือนพื้นถิ่นล้านนา

ศูนย์บริการชุมชน และข้อมูลชุมชน หอกระจายเสียง

เรือนพื้นถิ่นล้านนา

EXISTING

PERSPECTIVE 1

PERSPECTIVE 2

PERSPECTIVE 3

ทัศนียภาพบริเวณหน้าบ่อน้ำเลี้ยง

ปัญหาทัศนียภาพไม่สวยงามเหมาะสมกับองค์ประกอบสำคัญของเมือง

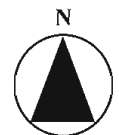
BEFORE

ปรับปรุงทัศนียภาพด้วยการปลูกแนวต้นไม้สูงปานกลางด้านหลังของบ่อน้ำเลี้ยง

AFTER

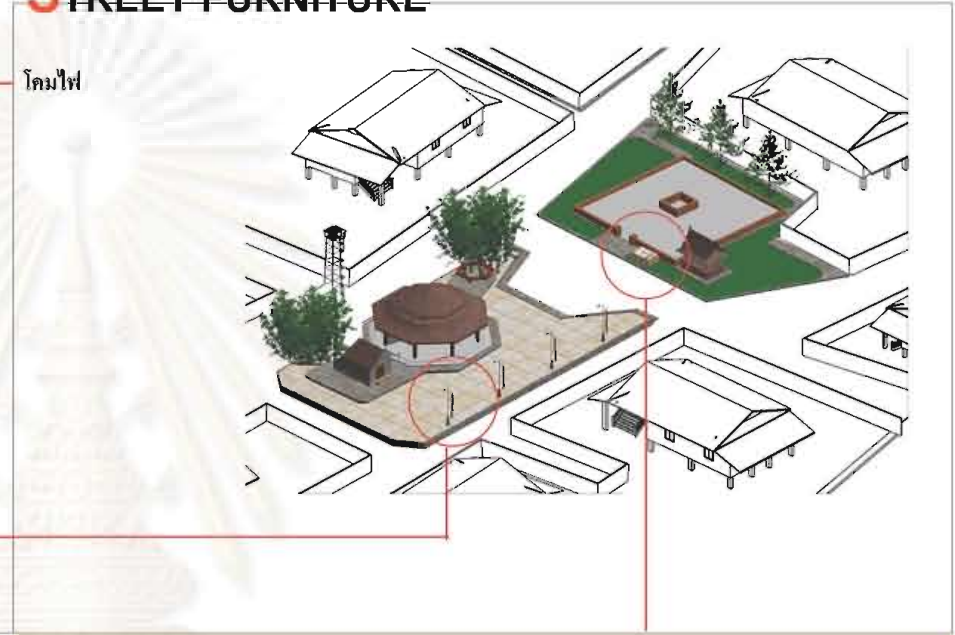
แผนที่ 54 แสดงการปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบบริเวณบ่อน้ำเลี้ยงจามเทวี

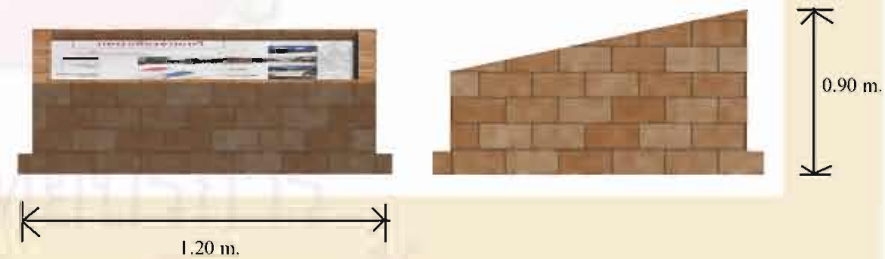
การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง
THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

มาตราส่วน

STREET FURNITURE

ป้ายสื่อความหมาย

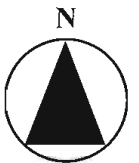

แผนที่ 55 แสดงการตกแต่งพื้นที่ด้วย STREET FURNITURE

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

มาตราส่วน

แนวความคิดในการออกแบบ

1. พื้นที่อนุรักษ์แนวคันดิน-คูน้ำและประตูเมือง อนุรักษ์แนวคันดิน 3 ชั้น และคูน้ำ 2 ชั้น แบบสร้างขึ้นมาใหม่ (Reconstruction) บริเวณที่ยังคงมีแนวคันดิน-คูน้ำหลงเหลืออยู่ บริเวณด้านทิศใต้ของเมือง และสร้างแนวคันดิน-คูน้ำขึ้นมาใหม่ให้เชื่อมโยงกับลำห้วยแม่แก้วเพื่อช่วยในการระบายน้ำ โดยการใช้นิยามลักษณะเดิมของแนวคันดิน-คูน้ำ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ชาวเมืองที่เคยเห็นแนวคันดิน เดิมมีความสูงเหนือศีรษะและมีต้นไม้ใหญ่ปกคลุมสูงหนาที่บ ให้งามเงา จึงนำเอาบรรยากาศเดิมเข้ามาใช้ในงานออกแบบ และทำเส้นทางเดินเท้า หรือทางจักรยานขนาดกว้างประมาณ 2 เมตร ตลอดแนวคันดิน เพื่อเป็นแนวป้องกันการบุกรุกจากประชาชนบางส่วน และสามารถใช้เป็นเส้นทางสัญจรเชื่อมโยงภายในเมืองได้อีกทางหนึ่งด้วย

2. เส้นทางเดินเท้า และทางจักรยาน ปรับปรุงพื้นที่ริมแนวคันดินให้เป็นเส้นทางสัญจรของคนในเมืองและนักท่องเที่ยว โดยทำตลอดแนวคันดินที่ยังคงพอมให้เห็นอยู่ทางด้านทิศใต้ของเมือง

วัสดุที่ใช้ : โดยการใช้อิฐมอญปูพื้นสลับกับแผ่นคอนกรีตบล็อก ใช้อิฐมอญเพื่อแสดงถึงแนวพื้นที่สิ่งสำคัญของเมืองที่มีความเก่าแก่นั้นคือ แนวคันดิน (แผนที่ 56)

5.2.5 พื้นที่แนวเส้นทางสัญจร

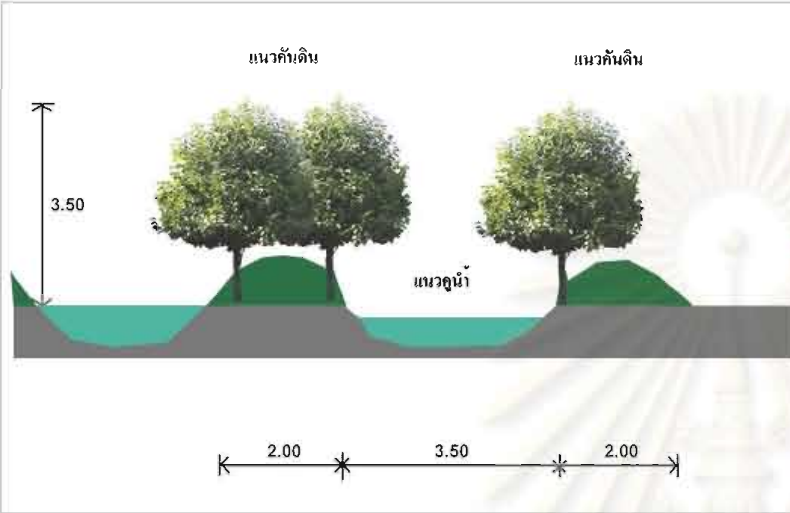
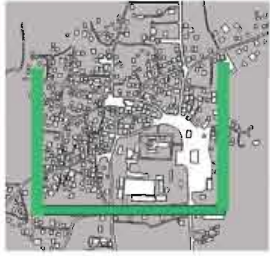
แนวเส้นทางสัญจรภายในเมืองเดิมเป็นเส้นทางสัญจรด้วยทางเดินเท้าและเกวียน เนื่องจากชาวเมืองมีอาชีพเกษตรกรรมที่จำเป็นต้องใช้การเดินเท้าจากเมืองสู่พื้นที่การเกษตร ลักษณะของทางเดินเดิมมีความกว้างไม่มากนัก และเป็นทางเดินที่เป็นดิน ต่อมาเมืองมีการขยายตัวมากขึ้นชาวเมืองบางส่วนเปลี่ยนวิถีชีวิตทำงานที่อื่นมีการติดต่อกับชาย มีรถยนต์ รถบรรทุก ผ่านเข้ามาในเมือง ซึ่งถนนภายในเมืองมีความแคบและไม่สามารถขยายผิวถนนได้เนื่องจากบ้านเรือนของชาวเมือง ทำให้ไม่มีความเหมาะสมในการใช้ยานพาหนะขนาดใหญ่เข้ามาในเมือง จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะมีการจัดการกับระบบเส้นทางสัญจรภายในเมืองให้มีการใช้งานเฉพาะการเดินเท้า หรือ การใช้จักรยาน ในบางเส้นทางที่สามารถใช้ยานพาหนะขนาดใหญ่ได้ก็จะเป็นเส้นทางที่สั้น และใกล้ทางออกนอกเมืองให้มากที่สุด

วัตถุประสงค์ 1. เพื่อส่งเสริมการใช้ระบบสัญจรเดินเท้า และการใช้จักรยานภายในชุมชน ด้วยสภาพแวดล้อมที่ดีและกลมกลืนกับวิถีชีวิตชุมชน

2. เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตและวัฒนธรรม โดยการใช้จักรยาน

ส่วนประกอบ มีดังต่อไปนี้

1. ทางเดินเท้าและทางจักรยานสำหรับชาวเมืองและนักท่องเที่ยว ภายในเมือง
2. ทางเดินเท้าและทางจักรยานบริเวณใกล้แนวองค์ประกอบที่มีคุณค่าของเมือง ได้แก่ บริเวณลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง และริมแนวคันดินของเมือง

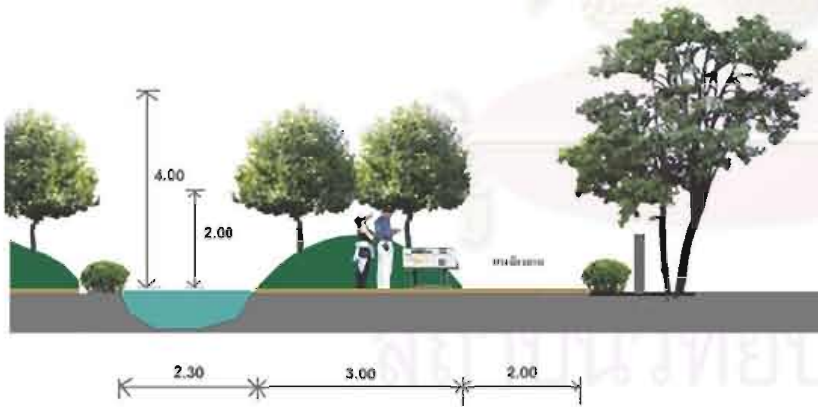

สภาพแนวคันดินไม่สูงมากนัก มีต้นไม้ปกคลุมหนาแน่น แต่ขาดช่วง แนวคูน้ำที่ตื้นเขิน พื้นที่คันดินบางแห่งถูกบุกรุก

BEFORE

การอนุรักษ์แนวคันดิน-คูน้ำแบบทำขึ้นมาใหม่ โดยการปลูกต้นไม้ใหญ่ปกคลุมแนวคันดิน และมีเส้นทางจักรยานเป็นแนวป้องกันการบุกรุก

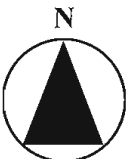
AFTER

แผนที่ 56 แสดงการออกแบบแนวคันดิน-คูน้ำ

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

มาตราส่วน

3. เส้นทางการท่องเที่ยวเมือง (Tourist Route)

แนวความคิดในการออกแบบ

1. ทางเดินเท้าและทางจักรยานสำหรับชาวเมืองและนักท่องเที่ยว ภายในเมือง

แนวความคิด : ทำทางเดินเท้าตามแนวเส้นทางเดิมที่มีอยู่ให้มีสภาพแวดล้อมที่ดี มีความร่มรื่น มีระบบที่ดีทั้งระบบการระบายน้ำ และทางเดิน โดยการปรับปรุงแนวท่อระบายน้ำ ให้สามารถระบายได้อย่างรวดเร็ว และมีการปลูกแนวต้นไม้พุ่มเตี้ยตลอดแนวบนท่อระบายน้ำ เพื่อปกปิดแนวท่อระบายน้ำ การสร้างบรรยากาศของพื้นดินด้วยการใช้วัสดุทำรั้วด้วยไม้ไผ่ ซึ่งส่วนใหญ่บ้านเรือนภายในเมืองก็มีการใช้วัสดุชนิดนี้ทำรั้ว ซึ่งถ้ามีการใช้วัสดุไม้ไผ่หรือการปลูกแนวต้นไม้ริมรั้วทั้งหมดภายในเมืองก็จะช่วยสร้างเสริมความร่มรื่นน่าอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีของเมืองได้ (แผนที่ 57)

2. ทางเดินเท้าและทางจักรยานบริเวณใกล้แนวองค์ประกอบที่มีคุณค่าของเมือง ได้แก่ บริเวณลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง และริมแนวคันดินของเมือง

แนวความคิด : การเลือกใช้วัสดุปูพื้นถนนทางเดินเท้าและทางจักรยานบริเวณแนวองค์ประกอบสำคัญของเมือง เลือกใช้วัสดุที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม และหาได้ง่ายในท้องถิ่น สามารถสื่อความหมายความเก่าแก่ของพื้นที่นั้นๆ ได้ด้วยวัสดุที่ใช้ (แผนที่ 58)

2. เส้นทางการท่องเที่ยวเมือง (Tourist Route)

เวียงพระธาตุลำปางหลวงมีสถานที่สำคัญและน่าสนใจนอกเหนือจากวัดพระธาตุลำปางหลวงซึ่งชาวเมืองและนักท่องเที่ยวรู้จักกันดี (แผนที่ 59) เป็นวัดที่เคียงคู่มืองลำปาง เวียงพระธาตุลำปางหลวงเป็นเวียงล้านนาที่มีมาแต่โบราณมีความเก่าแก่มาก่อนพุทธศตวรรษที่ 17 ความสำคัญของเวียงในด้านประวัติศาสตร์และวิถีชีวิต วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในการศึกษาและการให้ความเข้าใจในการท่องเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งจะเป็นการท่องเที่ยวที่สามารถเกื้อกูลกันระหว่างชาวเมืองและบุคคลภายนอกให้ความเข้าใจและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์และพัฒนาต่อไปในอนาคต

แนวความคิด : เป็นเส้นทางที่มีระยะการเดินทาง หรือการขี่จักรยานใช้ร่วมกันกับเส้นทางเดินเท้าและทางจักรยานของชาวเมือง แต่มีป้ายสัญลักษณ์บอกเส้นทาง เส้นทางมีให้เลือกในการใช้เวลาในการชมที่แตกต่างกัน 2 เส้นทาง แต่ทุกเส้นทางมีจุดเริ่มต้นที่เดียวกันนั่นคือ ที่จุดบริการข้อมูลเมืองหรือพิพิธภัณฑสถานเมืองบริเวณลานหน้าวัด เป็นจุดแรกที่ให้ข้อมูลและจำหน่ายตั๋วจักรยานในราคาถูกลง และเส้นทางจะกลับมาจบที่บริเวณลานหน้าวัดอีกครั้งหนึ่ง โดยมีแนวเส้นทางท่องเที่ยวเมืองดังนี้ (แผนที่ 60)

เส้นทางที่ 1 สีแดง ระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร และเส้นทางที่ 2 สีเหลือง ระยะทางประมาณ 1 กิโลเมตร มีสถานที่สำคัญ ได้แก่

1. จุดเริ่มต้น ศูนย์บริการ/ พิพิธภัณฑสถานเมือง
2. ลานศักดิ์สิทธิ์บ่อดิน

Community Pedestrian and Street

- วัตถุประสงค์**
1. เพื่อเป็นแนวทาง และส่งเสริมระบบสัญจรภายในชุมชน ด้วยสภาพแวดล้อมที่ดีและกลมกลืนกับวิถีชีวิตชุมชน
 2. ส่งเสริมการใช้ระบบทางเดินเท้าและทางจักรยาน สำหรับชาวเมืองและนักท่องเที่ยว

แนวคิดในการออกแบบ

1. ปรับปรุงถนน และท่อระบายน้ำ ให้มีความสะดวก เหมาะสมกลมกลืนกับพื้นที่ โดยการปูพื้นคอนกรีต และทำท่อพักน้ำเป็นระยะ
2. รักษาสภาพแวดล้อมที่ดี ด้วยการเสนอให้มีการสร้างรั้วด้วยวัสดุธรรมชาติ เช่น รั้วไม้ไผ่ ซึ่งเป็นรูปแบบของรั้วพื้นถิ่น หรือ แนวรั้วต้นไม้

สภาพแวดล้อมที่ดีด้วยแนวรั้วต้นไม้

สภาพแวดล้อมที่ดี ด้วยแนวรั้วไม้ไผ่

BEFORE

AFTER

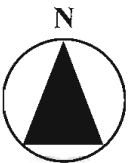
PERSPECTIVE

แผนที่ 57 แสดงแนวทางการสัญจรภายในชุมชน

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

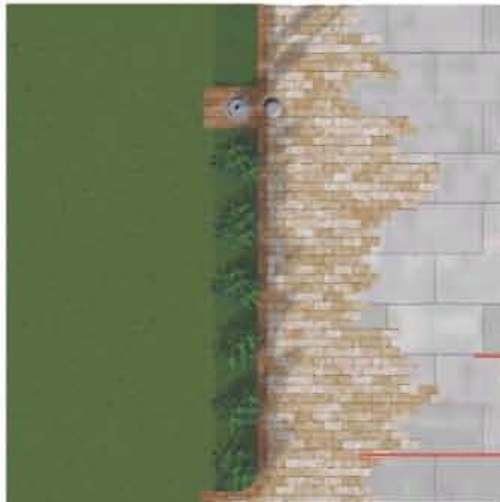
มาตราส่วน

Community Pedestrian and Street

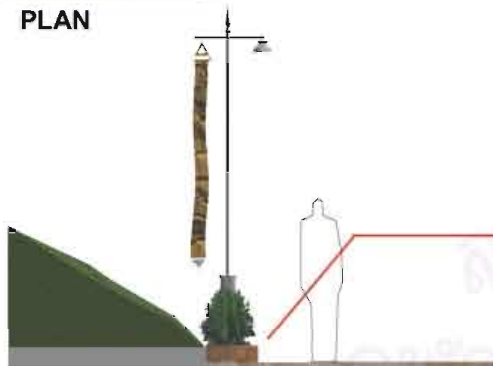
ถนนบริเวณลานข้างวัดและทางเดินหน้าวัด และแนวคันดินทางเดินเท้าและทางจักรยานบริเวณใกล้แนวองค์ประกอบที่มีคุณค่าของเมือง
แนวความคิด วัสดุกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม และทางภายในท้องถิ่นสามารถสื่อความหมายความเก่าแก่ของพื้นที่ได้ด้วยวัสดุ

ซีเมนต์บล็อก

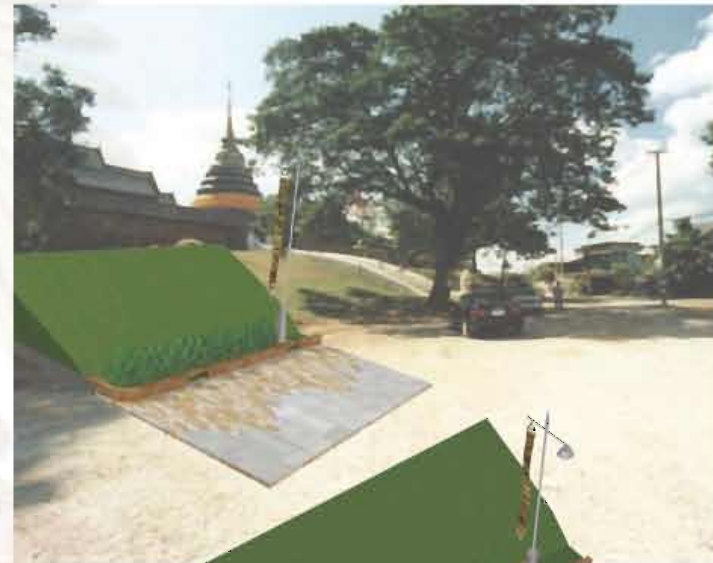
อิฐมอญ

PLAN

แนวปลูกต้นไม้

SECTION

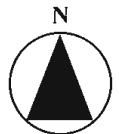
PERSPECTIVE

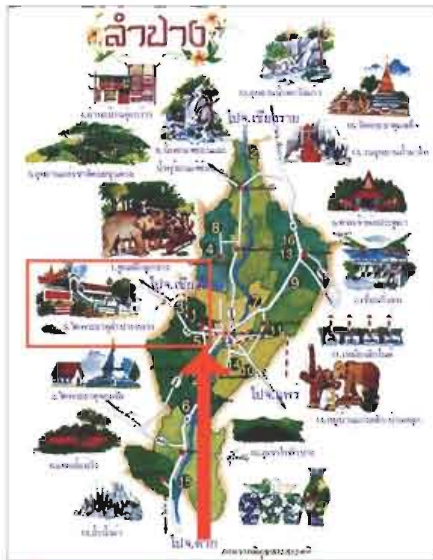
แผนที่ 58 แสดงทางเดินเท้าและทางจักรยานบริเวณใกล้องค์ประกอบสำคัญของเมือง

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

มาตราส่วน

เวียงพระธาตุลำปางหลวงห่างจาก
ตัวเมืองลำปาง 15 กิโลเมตร

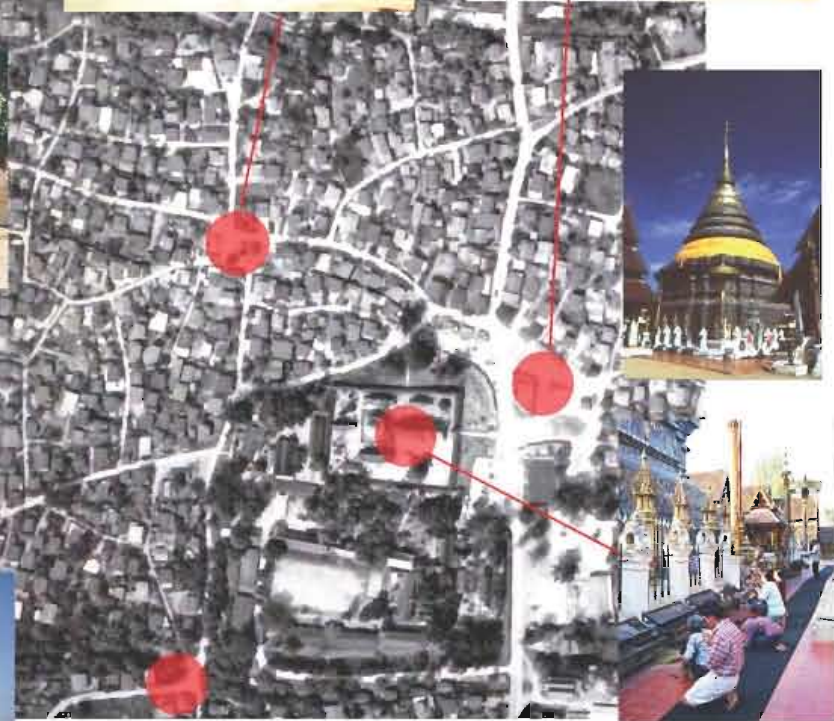
ทางเข้าเวียงลำปางหลวงจากอ.เกาะคา

สถานีรถไฟลำปาง

สถานที่และกิจกรรมน่าสนใจ

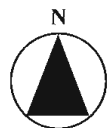

แผนที่ 59 แสดงสถานที่และวิถีชีวิตที่น่าสนใจและสำคัญภายในเวียงพระธาตุลำปางหลวง

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

มาตราส่วน

5.2 แนวเส้นทางท่องเที่ยว

4. ศิลป์ล้ำค่าด้านนาวัตพระธาตุลำปางหลวง

3. ภาพเขียนฝาผนังลำคำศาลาน้ำแต่ม

2. ลานศักดิ์สิทธิ์บอดิน

1. ศูนย์บริการ/พิพิธภัณฑ์อำเภอ

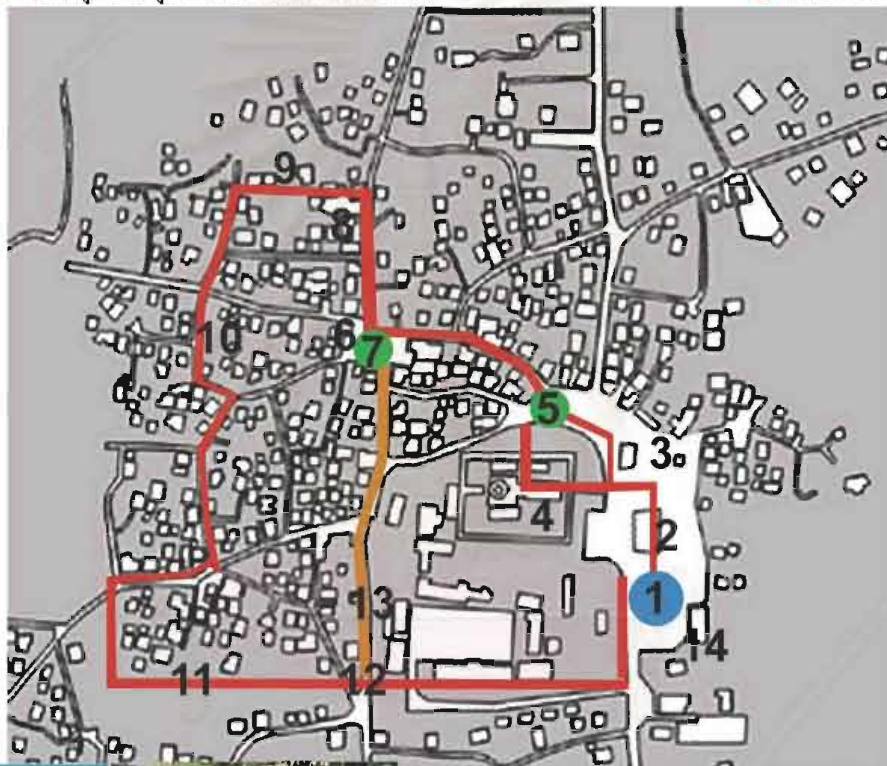
14. ชมผลิตภัณฑ์ชุมชน

5. พบมิ่งกุเทศน์ ชุมจักรยาน และชากวัดโบราณ

6. เปิดตำนานบ่อน้ำเลี้ยงจามเทวี

13. ถนนโบราณ

12. ประตูเมืองโบราณ

11. สัตละกะคันดิน-คูน้ำโบราณ

7. ลานศูนย์ผลิตภัณฑ์หมู่บ้าน

8. ชากวัดแม่แก้วเวียง

9. ห้วยแม่แก้ว ลำห้วยพัฒนา

10. วิถีชุมชน / บ้านล้านนา

แผนที่ 60

แสดงเส้นทางท่องเที่ยว (Tourist Route)

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

มาตราส่วน

3. ภาพเขียนฝาผนังล้าค่าศาลาน้ำแต่ม
4. ศิลปล้าค่าล้านนาวัดพระธาตุลำปางหลวง
5. พบมัคคุเทศน์ ชุมจักรยานและซากวัดโบราณ
6. เปิดตำนานบ่อน้ำเลี้ยงจามเทวี
7. ลานศูนย์ผลิตภัณฑท์ชุมชน
8. ซากวัดแม่แก้วเวียง
9. ห้วยแม่แก้ว ลำห้วยพัฒนา
10. วิถีชุมชน / บ้านล้านนา
11. ลัดเลาะคันดิน-คูน้ำโบราณ
12. ประตุมืองโบราณ
13. ชมผลิตภัณฑท์ชุมชน

ป้ายสื่อความหมาย : ออกแบบป้ายสื่อความหมายของทางจักรยานท่องเที่ยวไว้บริเวณริม
 พื้นถนน ที่ไม่เป็นการบดบังมุมมองที่ดีของเมือง ป้ายมีขนาดเล็กสามารถมองเห็นได้ และสื่อความหมายถึง
 เส้นทางที่จะไปได้อย่างชัดเจน (แผนที่ 61)

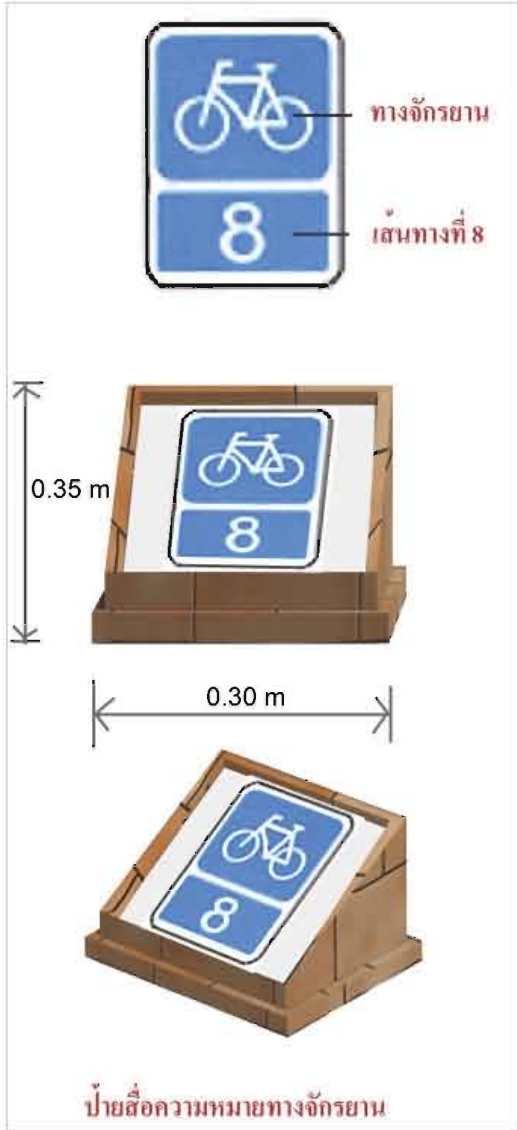
5.2.6 พื้นที่แนวลำห้วยแม่แก้ว

ลำห้วยแม่แก้วเป็นลำห้วยที่มีความสำคัญเคียงคู่กับเวียงพระธาตุลำปางหลวงมานาน เนื่อง
 ด้วยสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสมในการตั้งเมืองที่อยู่ใกล้ลำน้ำที่ชาวเมืองสามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ
 ธรรมชาติเหล่านั้นได้ แต่ปัจจุบันสภาพของแหล่งน้ำธรรมชาติลำห้วยแม่แก้วจะขาดการดูแลรักษาให้สามารถ
 ใช้งานได้อย่างเต็มจึงควรมีการปรับปรุงลำห้วยแม่แก้วเพื่อสามารถใช้ประโยชน์ได้ในกรอุปโภค และบริโภค
 ต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์ เพื่อปรับปรุงลำห้วยให้มีการใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเสริมสร้าง
 สภาพแวดล้อมที่ดีให้แก่เมือง

แนวความคิดในการออกแบบ

การอนุรักษ์แนวลำห้วยแม่แก้ว ซึ่งเป็นลำห้วยสำคัญที่มีมานานของเมืองให้ชาวเมือง
 สามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำธรรมชาตินี้ได้อย่างเป็นประโยชน์สูงสุด สามารถใช้บริโภค และอุปโภค
 รวมทั้งเป็นสถานที่พักผ่อน เป็นเส้นทางเดินเท้าและทางจักรยานได้อีกด้วย โดยการขุดลอกแนวลำห้วยให้มี
 ความลึกขึ้น และปรับปรุงสภาพแวดล้อมโดยจัดทำทางเดินเท้า ปลูกแนวต้นไม้พุ่ม และสร้างสะพานข้าม
 เพื่อการสร้างการรับรู้ถึงลำห้วย และเสนอแนะแนวรั้วให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยการใช้วัสดุธรรมชาติจาก
 ไม้ไผ่ (แผนที่ 62)

เส้นทางการท่องเที่ยว (Tourist Route)

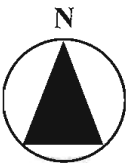

แผนที่ 61 แสดงการออกแบบป้ายสื่อความหมายเส้นทางจักรยานท่องเที่ยว

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

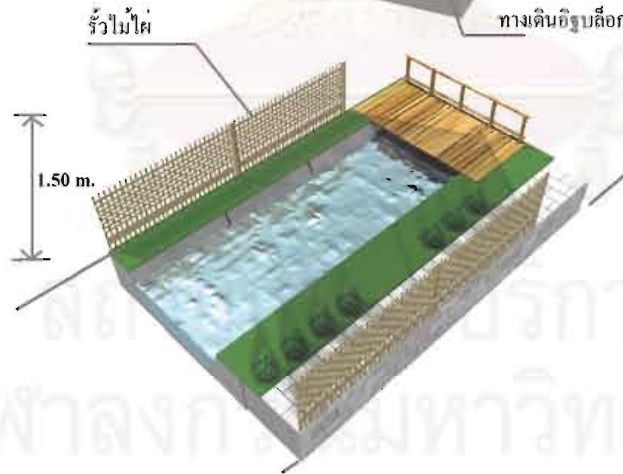
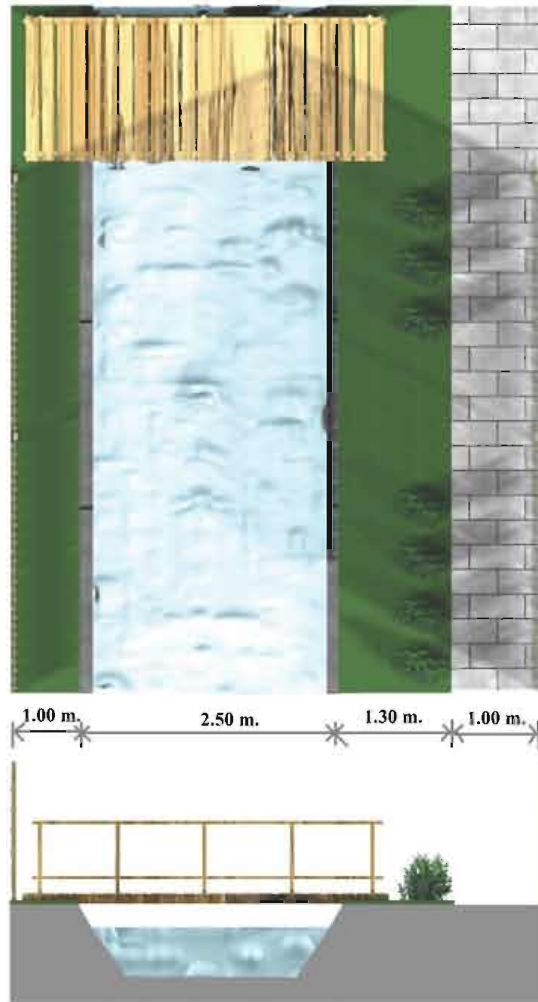
มาตราส่วน

แนวทางพัฒนาลำห้วยแม่แก้ว

วัตถุประสงค์ ปรับปรุงให้ใช้ประโยชน์ได้ และ
เสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่ดี

แนวความคิด ขุดลอกแนวลำห้วยให้มีความ
ลึกขึ้น และปรับปรุงสภาพแวดล้อม จัดทำทาง
เดินเท้า ปลูกต้นไม้ หรือสร้างสะพานให้มีการ
รับรู้ และเสนอแนะแนวรั้วให้เข้ากับสภาพแวดล้อม
โดยใช้วัสดุที่ทำจากไม้ไผ่

BEFORE

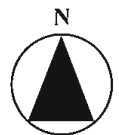
AFTER

แผนที่ 62 แสดงแนวทางการปรับปรุกลำห้วยแม่แก้ว

การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

THE CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF WIENG PHRA THAT LAMPANG LUANG, LAMPANG PROVINCE

มาตราส่วน

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผลการศึกษา

การวิจัยของโครงการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง มีประเด็นปัญหาคือ การรักษาองค์ประกอบทางกายภาพของเวียงโบราณ ให้คงอยู่ตลอดไปโดยที่สามารถคงอยู่ได้ยาวนาน และสามารถอยู่ร่วมกับกิจกรรมใหม่ของพื้นที่ด้วย ซึ่งผลกระทบกับองค์ประกอบสำคัญของเมืองโบราณแห่งนี้ เช่น แนวคันดิน-คูน้ำ วัดพระธาตุลำปางหลวง บ่อน้ำเลี้ยง จำเป็นที่จะต้องดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาให้มีความเหมาะสมกับการดำเนินชีวิตของชาวเมืองในพื้นที่ให้มากที่สุด รวมทั้งความเหมาะสมกับกิจกรรมใหม่ เช่นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งจำเป็นต้องใช้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาในครั้งนี้ด้วย โดยแนวคิดทฤษฎีการอนุรักษ์ชุมชนเมือง (Urban Conservation) เป็นแนวคิดที่เป็นกรอบความคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าและวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่มีคุณค่าของชุมชน แนวคิดเมืองยั่งยืน (Sustainable City) และเมืองน่าอยู่ (Livable City) จะมีส่วนช่วยทำให้ผู้คนในเมืองมีคุณภาพชีวิตที่ดี สภาพแวดล้อมที่ดี เศรษฐกิจชุมชนที่ดี และสามารถดำรงอยู่อย่างยั่งยืน รวมทั้งแนวคิดการท่องเที่ยวยั่งยืน (Sustainable Tourism) ที่จะเข้ามาช่วยในเรื่องของการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายสิ่งที่มีคุณค่าเดิมและส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาเมืองและการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่ให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวและชาวเมือง

แนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวงต้องการที่จะเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาของเมืองตามพื้นที่ต่างๆ และสามารถนำเสนอ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

6.1.1 แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาทางกายภาพ

- พื้นที่ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง โดยการอนุรักษ์องค์ประกอบสำคัญของเมืองบริเวณลานหน้าวัดอันได้แก่ ศาลาหน้าแต่้ม บ่อดินและพื้นที่ต่อเนื่องวัดพระธาตุลำปางหลวง การอนุรักษ์ในรูปแบบของการทำกรบูรณะปฏิสังขรณ์ ทำให้เกิดความสำคัญมากขึ้น ควบคุมการทำลายความสำคัญขององค์ประกอบเหล่านั้น ส่งเสริมให้เกิดความสำคัญและส่งเสริมการให้ข้อมูลความรู้ทางประวัติศาสตร์เมือง นอกจากนี้ปัญหาของพื้นที่บริการการท่องเที่ยวบริเวณลานหน้าวัดซึ่งมีผลต่อองค์ประกอบสำคัญโดยการปรับปรุงพื้นที่ให้เป็นสัดส่วนที่สามารถไม่ทำลายความสำคัญขององค์ประกอบและส่งเสริมการให้บริการทางการท่องเที่ยวด้วย โดยมีศูนย์ข้อมูลเมืองพิพิธภัณฑ์เมือง ศูนย์ผลิตภัณฑ์ชุมชนในการซื้อขายผลิตภัณฑ์พื้นถิ่น และร้านค้า ร้านอาหาร บริการนักท่องเที่ยว รวมทั้งพื้นที่กิจกรรมของชุมชนที่เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ในการประกอบกิจกรรม งานเทศกาล ประเพณี บริเวณลานหน้าวัดออกแบบให้เป็นพื้นที่โล่งสามารถประกอบกิจกรรมชุมชนได้ และมีลานออกกำลังกาย สนามกีฬาของชุมชน เป็นการส่งเสริมสุขภาพของชาวเมือง

2. พื้นที่ลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง การปรับปรุงพื้นที่ลานข้างวัดให้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์สำหรับการพักผ่อน การพบปะของชาวเมือง และการเป็นศูนย์รวมบริการจักรยานท่องเที่ยวเมือง และมัคคุเทศน์ท้องถิ่นซึ่งเป็นการเสริมสร้างรายได้เล็กน้อยให้แก่ชาวเมือง เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ทำความรู้จักเมืองโบราณแห่งนี้พร้อมรู้จักและเข้าใจวิถีชีวิตของชาวเมือง

3. พื้นที่ลานบ่อน้ำเลี้ยง โดยการอนุรักษ์องค์ประกอบสำคัญของเมืองคือบ่อน้ำเลี้ยงให้คงอยู่และพื้นที่ที่สามารถประกอบพิธีกรรมสำคัญบริเวณบ่อน้ำเลี้ยงได้ และเป็นพื้นที่นัดพบประชุมของชาวเมือง เป็นลานเอนกประสงค์ มีตลาดในตอนเย็น และมีศาลาสำหรับบริการชุมชนรวมทั้งเป็นศูนย์ผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน ก่อนนำไปรวมที่ศูนย์จำหน่ายบริเวณลานหน้าวัด เป็นพื้นที่ส่งเสริมความรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ของชาวเมือง รวมทั้งเปิดความรู้ทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่แก่นักท่องเที่ยว

4. พื้นที่แนวคันดิน-คูน้ำและประตูเมือง เป็นการอนุรักษ์แนวคันดิน-คูน้ำและประตูเมืองในรูปแบบของการสร้างขึ้นใหม่ โดยใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ลักษณะที่เคยเป็นอยู่ทำการปรับปรุงให้เห็นแนวคันดินเด่นชัดขึ้นในพื้นที่ที่มีแนวคันดินหลงเหลืออยู่ ให้เกิดการรับรู้ของขอบเขตเมืองโบราณ และมีการสร้างทางเดินเท้าและทางจักรยานสำหรับชาวเมืองและนักท่องเที่ยวบริเวณตลอดแนวคันดิน และเพื่อเป็นการป้องกันการบุกรุกแนวคันดินของชาวเมืองได้

5. แนวเส้นทางสัญจร โดยการออกแบบทางสัญจรทางเดินเท้า และทางจักรยาน ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ และส่งเสริมการใช้รถจักรยาน และการเดินเท้าภายในเมือง สนับสนุนให้ทางเดินเท้าและทางจักรยานเป็นที่พักผ่อน โดยให้ความร่มรื่นแก่ทางเดินเท้าและทางจักรยาน แก่ชาวเมืองและนักท่องเที่ยว และปรับปรุงระบบท่อระบายน้ำ ให้คุณภาพชีวิตที่ดี ทำให้มีสภาพแวดล้อมที่ดี เป็นการส่งเสริมเมืองปลอดมลพิษให้กับชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวง และการท่องเที่ยวด้วยจักรยานเป็นการส่งเสริมความเข้าใจในเมืองโบราณทั้งลักษณะทางกายภาพและสังคม รวมทั้งการพัฒนาที่เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ชุมชนโบราณแห่งอื่นๆ

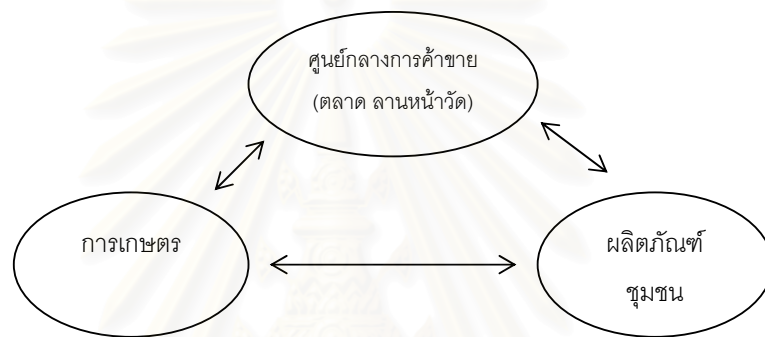
6. แนวลำห้วยแม่แก้ว ปรับปรุงโดยการทำให้ลำห้วยมีความสะอาดและเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่เป็นประโยชน์ต่อชาวเมืองในการบริโภคอุปโภคได้ รวมทั้งปรับปรุงทัศนียภาพสภาพแวดล้อมริมลำห้วยให้มีความสวยงามกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม

ผลของการศึกษาและการออกแบบสามารถนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในการวางแผน และเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง โดยเฉพาะการนำเสนอประเด็นปัญหาและรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาที่เป็นรูปธรรม ซึ่งอาจนำมาประเมินเปรียบเทียบกับแนวทางเลือกอื่นๆที่จะทำการศึกษาต่อไปได้

6.1.2 แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

ลักษณะของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และสังคม ต้องทำการอนุรักษ์และพัฒนาให้ได้ได้รับความคู่ไปกับการอนุรักษ์และพัฒนาทางกายภาพ โดยในการพัฒนาลักษณะทางเศรษฐกิจ และสังคม ของชุมชนนั้น ต้องมีการนำคุณค่าของความเป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์ มาส่งเสริมให้เกิดกิจกรรม ทั้งทางเศรษฐกิจ และกิจกรรมทางสังคม

1. การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน จากภาคการผลิตในครัวเรือน เช่น การผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน การทำการเกษตร และการค้าขายภายในชุมชน เป็นลักษณะวงจรที่เชื่อมโยงกัน แบบเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวเมืองมีเงินหมุนเวียนภายใน โดยการสร้าง การซื้อและการบริการให้แก่นัก

แผนภูมิที่ 5 แสดงวงจรทางเศรษฐกิจชุมชน

2. การพัฒนาการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่อาศัยลักษณะเอกลักษณ์ทางกายภาพและสังคมของเวียงพระธาตุลำปางหลวงที่มีคุณค่าทางองค์ประกอบทางกายภาพของเมืองและวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมา ในการประกอบพิธีกรรมและประเพณี เป็นการส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และเรียนรู้ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตของชาวเมือง และให้นักท่องเที่ยวและชาวเมืองมีการปฏิสัมพันธ์เรียนรู้และเคารพซึ่งกันและกัน การให้ข้อมูลทางการท่องเที่ยวหรือศูนย์ข้อมูลเมืองเป็นสิ่งที่สำคัญในการศึกษาและเรียนรู้เพื่อให้เข้าใจประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมือง

3. การอนุรักษ์ทางสังคมวิถีชีวิต อนุรักษ์ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อ รวมทั้งองค์ประกอบเกี่ยวกับความเชื่อ การมีความเชื่อเกี่ยวกับวัด และความเชื่อเกี่ยวกับผี เช่น ศาลเจ้าที่ พิธีกรรมบูชาศาลเจ้าที่ หรือประเพณีทางศาสนา เช่น ประเพณียี่เป็ง ประเพณีสงกรานต์ สรงน้ำพระธาตุ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่าสูงสุดของชุมชนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ที่ควรสืบทอดและรักษาวิถีชีวิตที่ดีเหล่านี้ และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชนในการร่วมมือกันและสามัคคีกัน

6.2 แนวทางในการนำไปปฏิบัติ

การดำเนินการเพื่อให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้สำหรับการออกแบบอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง ขึ้นอยู่กับหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะหน่วยงานท้องถิ่นของรัฐ คือ องค์การบริหารส่วนตำบล ที่จะต้องเห็นความสำคัญของปัญหา ก่อน จึงจะทำให้เกิดแรงผลักดันในการวางแผนการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวงต่อไป

ปัจจัยหลักที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ งบประมาณในการอนุรักษ์และพัฒนา โดยหน่วยงานของรัฐจะต้องสนับสนุนและจัดหางบประมาณเพื่อเกิดการดำเนินการ โดยอาจเชิญชวนภาคเอกชนมาร่วมลงทุนในโครงการที่จะสามารถสร้างผลตอบแทนได้ เช่น การก่อสร้างพื้นที่บริการสำหรับการท่องเที่ยวลานหน้าวัด ทั้งนี้การดำเนินการสามารถวางแผนในการอนุรักษ์และพัฒนา ออกเป็นส่วนๆ โดยลำดับการอนุรักษ์และพัฒนามาก่อนหลังให้สอดคล้องกับงบประมาณและความเร่งด่วนของปัญหา

การควบคุมและการกำกับดูแลให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์และพัฒนา จำเป็นต้องอาศัยกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น กฎหมายผังเมือง พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร เทศบัญญัติท้องถิ่น เป็นต้น เพื่อให้เกิดผลบังคับใช้และสามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง โดยไม่ละเมิดสิทธิของประชาชน ในขณะเดียวกันการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาใดๆเกี่ยวกับเมือง ควรได้รับการเห็นชอบยินยอม และรับทราบฟังความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ด้วย โดยควรให้ชาวเมืองได้มีการแสดงความคิดเห็นและร่วมมือในการทำหน้าที่ยอมรับชอบโครงการอนุรักษ์และพัฒนาด้วย

การดำเนินการออกแบบการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง สามารถกำหนดแนวทางในการปฏิบัติได้ดังนี้ (ตารางที่ 8)

ตาราง 8 รายละเอียดการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง

ลำดับ	โครงการ	แนวทางในการปฏิบัติ	หน่วยงานรับผิดชอบ		
			หน่วยงานท้องถิ่น	หน่วยงานรวม	เอกชน
1	พื้นที่ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง - การอนุรักษ์องค์ประกอบสำคัญของเมือง	เนื่องจากที่ดินเป็นของวัดพระธาตุลำปางหลวงสามารถทำการพัฒนาได้ -กรมศิลปากรดำเนินการให้ความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์องค์ประกอบสำคัญ คือ วัดพระธาตุลำปางหลวง ศาลน้ำแต้มและบ่อดิน ให้แก่ชาวเมืองได้ดูแลองค์ประกอบเหล่านั้นด้วยตัวเอง เพื่อให้เกิดความรักและหวงแหนสิ่งมีค่าของตน	วัดพระธาตุลำปางหลวง องค์การบริหารส่วนตำบล	กรมศิลปากร	ชาวเมือง

	<ul style="list-style-type: none"> - การปรับปรุงพื้นที่บริการนักท่องเที่ยว - การปรับปรุงพื้นที่กิจกรรมชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - ปรับปรุงพื้นที่โดยแบ่งสัดส่วนการใช้ประโยชน์พื้นที่ให้มีความเป็นระเบียบ และสะดวกในการใช้บริการของนักท่องเที่ยว โดยสร้างอาคารศูนย์ข้อมูล/พิพิธภัณฑ์เมือง ร้านค้า ศูนย์ผลิตภัณฑ์ชุมชน และลานจอดรถ - ปรับปรุงพื้นที่ลานเอนกประสงค์และลานออกกำลังกาย ทำการสร้างสนามกีฬา จัดภูมิทัศน์บริเวณโดยรอบ 	<p>วัดพระธาตุลำปางหลวง องค์การบริหารส่วนตำบล</p> <p>วัดพระธาตุลำปางหลวง องค์การบริหารส่วนตำบล</p>	<p>การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและสมาคมชมรมต่างๆในจังหวัดลำปาง</p> <p>สมาคมชมรมต่างๆในจังหวัดลำปาง</p>	<p>บริษัทพัฒนาที่ดินหรือนักลงทุนที่สนใจ</p> <p>ชาวเมือง</p>
2	พื้นที่ลานข้างวัดพระธาตุลำปางหลวง	<ul style="list-style-type: none"> - ปรับปรุงพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวเมือง และพื้นที่บริการจักรยานนักท่องเที่ยว สร้างลานเอนกประสงค์บริเวณที่ตั้งวัดโบราณ ด้วยวัสดุอิฐอมูญที่ง่ายต่อการรีดอ่อนเมื่อมีการขูดสำรวจซากโบราณของกรมศิลปากร สร้างศาลาที่จอดรถจักรยาน และการเก็บตัวเช่ารถจักรยานโดยชาวเมือง ให้องค์การบริหารส่วนตำบลจัดหาจักรยานบริการ และจำหน่ายตัวราคาเยอเหมาะสำหรับบริการนักท่องเที่ยว และเป็นพื้นที่นัดพบมีคฤศน์ท้องถิ่น 	<p>องค์การบริหารส่วนตำบล</p>	<p>กรมศิลปากร</p>	<p>ชาวเมืองหรือบริษัทที่สนใจให้เข้าเยี่ยมชมจักรยาน</p>
3	<p>พื้นที่ลานบ่อน้ำเลี้ยง</p> <ul style="list-style-type: none"> - บ่อน้ำเลี้ยงจามเทวี - ศูนย์อ่านหนังสือหมู่บ้านและศูนย์ผลิตภัณฑ์หมู่บ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> - การอนุรักษ์บ่อน้ำเลี้ยงจามเทวี ให้องค์การบริหารส่วนตำบลดำเนินการ และให้กรมศิลปากรดูแลให้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ รวมทั้งให้ชาวเมืองร่วมกันดูแลรักษา และปรับปรุงลานหน้าบ่อน้ำเลี้ยง - สร้างอาคารศูนย์บริการชุมชนใหม่ให้เหมาะสมกับการใช้งาน โดยสามารถขอการสนับสนุนในเรื่องงบประมาณจากภาคเอกชน ในการก่อสร้าง รวมทั้งการให้ข้อมูลทางด้านการพัฒนาฝีมือหรือพัฒนาการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนจากกรมพัฒนาฝีมือแรงงาน 	<p>องค์การบริหารส่วนตำบล</p> <p>องค์การบริหารส่วนตำบล</p>	<p>กรมศิลปากร</p> <p>กรมการพัฒนาฝีมือแรงงาน</p>	<p>ชาวเมือง</p> <p>ชาวเมือง</p>
4	พื้นที่แนวคันดิน-คูน้ำและประตูเมือง	<ul style="list-style-type: none"> - เนื่องจากแนวคันดิน-คูน้ำเมืองเป็นที่ดินของกรมธนารักษ์ องค์การบริหารส่วนตำบลสามารถประสานงานกับธนารักษ์จังหวัดในการดูแลรักษา และให้กรมศิลปากรช่วยดำเนินการในการให้ความรู้ในการอนุรักษ์ 	<p>องค์การบริหารส่วนตำบล</p>	<p>กรมธนารักษ์และกรมศิลปากร</p>	<p>ชาวเมือง</p>

5	แนวเส้นทางสัญจร -ทางเดินเท้าและทางจักรยาน ภายในชุมชน -ทางเดินเท้าและทางจักรยาน เพื่อการท่องเที่ยว	- ดำเนินการปรับปรุงระบบถนน ทางเดิน และ ระบบท่อระบายน้ำภายในชุมชน โดยองค์การ บริหารส่วนตำบลดูแลรับผิดชอบและขอความ ร่วมมือกับชาวเมืองในการสร้างรั้วบ้านด้วย วัสดุธรรมชาติ เช่นไม้ไผ่ หรือปลูกต้นไม้ใหญ่ และเล็กตามแนวรั้ว เพื่อให้เกิดความร่มรื่นนำ อยู่มาเดิน - ใช้เส้นทางเดียวกัน แต่สร้างป้ายสัญลักษณ์ บอกทางและสื่อความหมายของพื้นที่ให้แก่ นักท่องเที่ยวได้ทราบ	องค์การ บริหารส่วน ตำบล องค์การ บริหารส่วน ตำบล	สมาคมชมรม ต่างๆใน จังหวัดลำปาง การท่องเที่ยว แห่งประเทศ ไทย สมาคมชมรม ต่างๆใน จังหวัดลำปาง	ชาวเมือง ชาวเมือง
6	แนวลำห้วยแม่แก้ว	- ดำเนินการขุดลอกแนวลำห้วยให้มีความลึก สามารถใช้ประโยชน์ในการอุปโภคบริโภคได้ โดยองค์การบริหารส่วนตำบลจัดหา งบประมาณในการดำเนินการ โดยมีนักลงทุน จากภาคเอกชนมีส่วนร่วม รวมทั้งชาวเมืองที่ จะช่วยกันดูแลรักษาต่อไป	องค์การ บริหารส่วน ตำบล	กรม ชลประทาน	บริษัทพัฒนา ที่ดินหรือผู้ สนใจและ ชาวเมือง

ลำดับขั้นตอนในการปฏิบัติการก่อสร้างงานต่างๆ (Phasing Development) โดยพิจารณาจากความสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนา โดยเริ่มจากส่วนที่สามารถดำเนินการได้ง่ายในกรรมสิทธิ์ที่ดินของรัฐ เช่น ลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งเป็นที่ดินของวัด หรือ แนวคันดิน-คูน้ำ ซึ่งเป็นที่ดินของกรมธนารักษ์ และพื้นที่ที่มีผลกระทบต่อองค์ประกอบสำคัญของเมืองมากที่สุดก่อน ขั้นตอนต่างๆมีดังต่อไปนี้ (ตารางที่ 9)

6.3 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

จากการศึกษาเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวงในครั้งนี้ พบว่ายังคงมีรายละเอียดในประเด็นที่น่าสนใจ ซึ่งสมควรที่จะศึกษาเพิ่มเติมเพื่อให้เกิดประโยชน์ที่จะได้รับการอนุรักษ์และพัฒนามากขึ้น ดังนั้นจึงมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมดังนี้

1. การศึกษาพื้นที่ข้างเคียงบริเวณชุมชนบ้านลอมศรีป้อ ซึ่งเป็นชุมชนโบราณขนาดเล็กที่มีมาร่วมสมัยกับเวียงพระธาตุลำปางหลวง เป็นลักษณะของการพึ่งพิงซึ่งกันและกันในการดำเนินชีวิตของชาวเมืองทั้งสอง รวมทั้งประเด็นทางประวัติศาสตร์ของชุมชนที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ที่จะสามารถเกื้อกูลให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองโบราณแห่งนี้ต่อไปในอนาคต

ตารางที่ 9 ลำดับขั้นตอนในการดำเนินการ (Phasing Development)

พื้นที่ก่อสร้างส่วนต่างๆ	ขั้นตอนในการดำเนินการ
 <p style="text-align: right;">MASTERPLAN</p> <p> □ พื้นที่ส่วนที่ 1 □ พื้นที่ส่วนที่ 2 □ พื้นที่ส่วนที่ 3 </p>	<p>พื้นที่ส่วนที่ 1: พื้นที่ลานหน้าวัดและลานข้างวัด ระยะที่ 1 1-2 ปี</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.1 องค์การบริหารส่วนตำบลดำเนินการเตรียมพื้นที่จอดรถชั่วคราวในบริเวณใกล้เคียง เช่นพื้นที่ว่างภายนอกแนวคันดิน-คูน้ำ 1.2 ดำเนินการปรับปรุงพื้นที่จอดรถแห่งใหม่บริเวณลานหน้าวัด และดำเนินการอนุรักษ์และปรับปรุงพื้นที่อนุรักษ์ศาลาน้ำเต็ม บ่อดินและพื้นที่ต่อเนื่อง 1.3 ดำเนินการให้เอกชนหรือองค์กรที่สนใจร่วมมือเข้ามาดำเนินการก่อสร้างอาคารศูนย์บริการ/พิพิธภัณฑ์ร้านค้าและตลาดใหม่ 1.4 องค์การบริหารส่วนตำบลดำเนินการสร้างลานกีฬาออกกำลังกาย สนามบาสเก็ตบอล สระกอล์ฟ ในพื้นที่เดียวกัน 1.5 ทำการปรับปรุงพื้นที่ลานข้างวัด ปรับปรุงพื้นที่อนุรักษ์ลานข้างวัด เป็นลานพักผ่อน และที่จอดรถจักรยานสำหรับนักท่องเที่ยว <p>พื้นที่ส่วนที่ 2 : พื้นที่แนวคันดิน-คูน้ำ ระยะที่ 2 3-4 ปี</p> <ol style="list-style-type: none"> 2.1 องค์การบริหารส่วนตำบลดำเนินการเวนคืนและรื้อถอนพื้นที่ที่ราษฎรบุกรุกตลอดแนวคันดิน 2.2 สร้างแนวคันดินขึ้นมาใหม่ในส่วนที่มีอยู่ก่อนแล้ว และส่วนที่หายไปทางด้านทิศตะวันออกของเมืองบริเวณลานหน้าวัด 2.3 ดำเนินการสร้างแนวถนนเข้าเมืองใหม่จากเส้นทางถนนเลียงเมือง 2.4 ทำการปลูกต้นไม้ใหญ่ตลอดแนวคันดิน
<p>พื้นที่ส่วนที่ 4 การควบคุมการก่อสร้างอาคารและการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในเมืองและรอบเมือง ระยะที่ 4 7-10 ปี</p> <ul style="list-style-type: none"> - การควบคุมการก่อสร้างอาคารสูงไม่เกิน 2 ชั้นภายในเมืองและรอบเมืองด้วยรูปแบบที่เสนอแนะ - การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในเมืองและนอกเมืองให้เป็นที่พักอาศัยและอุตสาหกรรมระดับครอบครัว 	<p>พื้นที่ส่วนที่ 3 : บ่อน้ำเลี้ยง ถนนภายในเมือง เส้นทางจักรยานและลำห้วยแม่แก้ว ระยะที่ 3 5-6 ปี</p> <ol style="list-style-type: none"> 3.1 องค์การบริหารส่วนตำบลดำเนินการปรับปรุงบ่อน้ำเลี้ยงเพื่อการอนุรักษ์ และควบคุมการก่อสร้างอาคารบริเวณโดยรอบ 3.2 ปรับปรุงและสร้างอาคารศาลาบริเวณลานบ่อน้ำเลี้ยง พร้อมทั้งปรับปรุงสภาพโดยรอบ 3.3 ทำการปรับปรุงถนนและท่อระบายน้ำภายในเมืองทั้งหมดและปลูกแนวต้นไม้ <p>3.1 ดำเนินการปรับปรุงแนวลำห้วยแม่แก้ว ขุดลอกและปรับภูมิทัศน์โดยรอบ</p>

2. การเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ภายในจังหวัดลำปาง ศึกษาเพื่อสามารถเชื่อมโยงกิจกรรม ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวอย่างมีระบบ ในด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และ

ความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่สามารถทราบความเป็นไปของเมือง หรือชุมชนโบราณต่างๆที่เกี่ยวข้องเนื่องกันของจังหวัดลำปาง

3. การเสนอแนวทางการออกแบบก่อสร้างบ้านเรือนไม้ล้านนา ให้มีความเหมาะสมและกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมเมือง โดยการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่กับภูมิปัญญาของท้องถิ่น และวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เพื่อเกิดเอกลักษณ์และการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาที่มีคุณค่าแก่รุ่นลูกหลานต่อไปในอนาคต

รูปที่ 24 รูปด้านหน้าของเรือนล้านนา

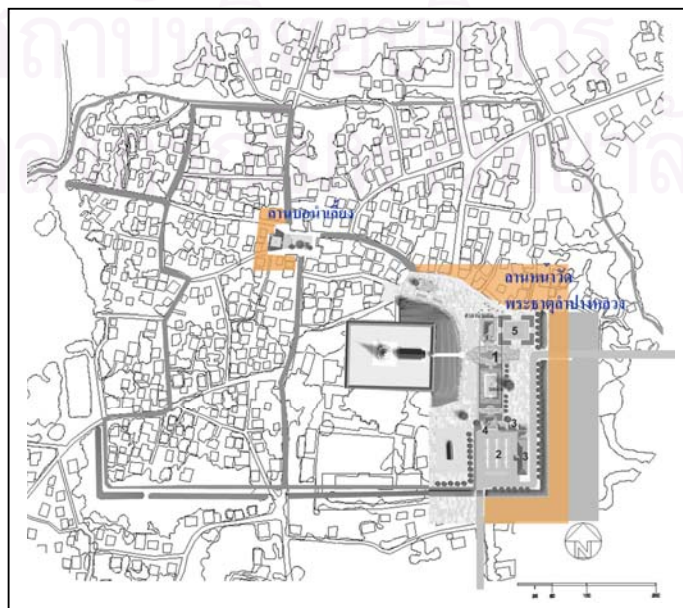
รูปที่ 25 รูปด้านข้างของเรือนล้านนา

วัสดุमुखหลังคา : กระเบื้องดินเผาเคลือบ หรือ กระเบื้องเซรามิก

วัสดุเสา : คอนกรีตเสริมเหล็ก

วัสดุผนัง : ไม้

4. การควบคุมการก่อสร้างอาคาร และสภาพภูมิทัศน์ของชุมชนเมือง โดยการควบคุมแนวมุมมอง (Visual Corridor) บริเวณพื้นที่โดยรอบพื้นที่สำคัญของเมือง เช่น องค์ประกอบสำคัญ เพื่อเน้นให้เห็นความสำคัญ รวมทั้งการควบคุมความสูงของอาคารให้มีความสูงไม่เกิน 2 ชั้นและการควบคุมการใช้ประโยชน์อาคารเพื่อการอยู่อาศัยหรือให้เป็นอุตสาหกรรมครบครันได้ แต่ไม่ควรเป็น

รูปที่ 26 พื้นที่ควบคุมการก่อสร้างอาคาร

อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่มีผลต่อสภาพแวดล้อมของเมือง

5. ควรมีการสนับสนุนช่างฝีมือพื้นถิ่นภายในชุมชน หรือการฝึกพัฒนาการฝีมือให้กับคนรุ่นใหม่ เพื่อที่จะได้สืบทอดศิลปกรรมและสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนได้

6. ควรมีการส่งเสริมประเพณี พิธีกรรมดั้งเดิมที่มีคุณค่าเพื่อให้คนรุ่นต่อไปได้ สืบทอดและเรียนรู้สิ่งที่มีค่าของชุมชน

7. ควรมีการรวบรวมข้อมูลของเมือง โดยให้ชาวเมืองร่วมมือกันในการเก็บรวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์เมือง รวมทั้งภาพถ่ายเก่า เพื่อสามารถให้เป็นความรู้ถึงประวัติศาสตร์และเหตุการณ์ของเมือง โดยสามารถรวบรวมไว้ที่พิพิธภัณฑ์เมือง เป็นศูนย์ข้อมูลของเมือง

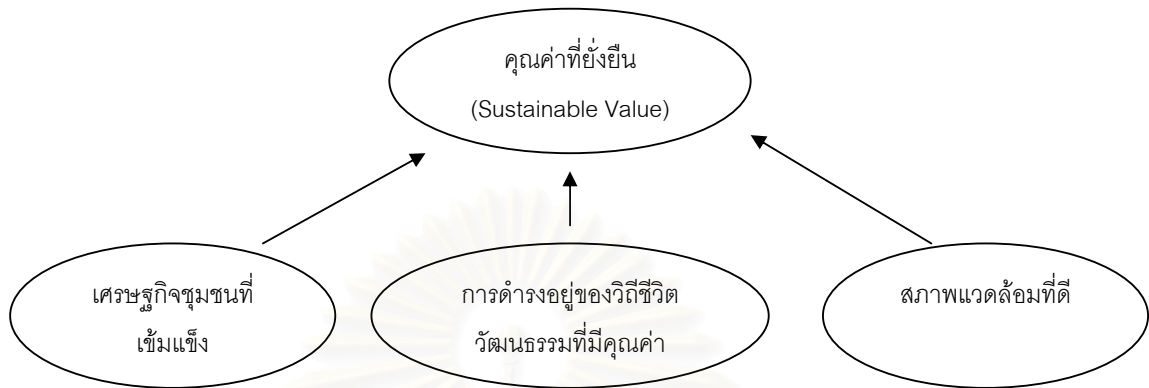
8. การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และวางแผนมรดกที่มีคุณค่าของชุมชน โดยทำให้ชาวเมืองได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นรับฟังและเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหา ให้ความรู้ความเข้าใจว่าเมื่อมีการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองแล้วชาวเมืองจะได้อะไร เช่น เศรษฐกิจชุมชนดีขึ้น คุณภาพชีวิตดีขึ้น รวมทั้งให้ชาวเมืองแสดงความสามารถในการเป็นผู้ดูแลรักษาปกป้ององค์ประกอบสำคัญที่มีคุณค่าของตน

6.4 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไปจึงควรมีการศึกษาเพิ่มเติมดังนี้

1. ทศนคติของชาวเมืองที่มีต่อระบบความเชื่อในการนับถือผีที่มีผลต่อการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาเมือง เนื่องจากเป็นระบบความเชื่อที่มีการสืบทอดกันมาและมีการฝังลึกอยู่ในแนวความคิด ซึ่งจากการสัมภาษณ์ชาวเมืองบางส่วน แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดในการดำเนินการใดๆต่อเมืองย่อมมีระบบความเชื่อทางเรื่องผีเข้ามาเกี่ยวข้อง ประเด็นที่น่าสนใจคือ ชาวเมืองอายุระหว่าง 30 –40 ปี มีแนวความคิดในการนับถือผีค่อนข้างมากและกลัวที่จะทำการใดๆกับเมือง แต่ชาวเมืองที่มีอายุมากขึ้น ซึ่งเป็นคนในวัยชรากลับไม่มีความเชื่อถือที่มากเท่ากับวัยกลางคน ซึ่งคนในวัยชรากลับยอมให้มีการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองได้มากกว่าคนในวัยกลางคนบางส่วน ซึ่งสมควรที่จะมีการศึกษาถึงพฤติกรรม แนวความคิด ทศนคติที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ที่จะมีผลต่อการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวงต่อไป

2. การศึกษาทางด้านโบราณคดีของเมือง ซึ่งมีน้อยมากที่จะศึกษาทางโบราณคดีของเวียงพระธาตุลำปางหลวง มีเพียงพื้นที่บางส่วนเท่านั้นที่มีการขุดสำรวจ รวมทั้งการรวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์ทั้งจากทางภาครัฐและประชาชนเองมีค่อนข้างน้อย ควรมีการให้ความสนใจกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของเมืองที่จะมีการรวบรวมไว้ให้เป็นสัดส่วนและเกิดประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจทำการศึกษา

6.5 บทสรุป

เวียงพระธาตุลำปางหลวงเป็นเวียงที่มีการพัฒนาทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ไปค่อนข้างมากพอสมควร จากการเจริญเติบโตของเมืองนั้น พบว่ายังขาดการวางแผนและการออกแบบชุมชนเมืองที่ดีและเหมาะสม ทำให้องค์ประกอบที่มีความสำคัญและมีคุณค่า รวมทั้งวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และระบบเศรษฐกิจของชุมชนค่อยๆสูญหายไป จึงจำเป็นที่จะต้องทำการศึกษาและทำความเข้าใจในปัญหา รวมทั้งทำความเข้าใจในระบบสังคม และระบบเศรษฐกิจของเมือง เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาที่เหมาะสมกับวิถีชีวิต เศรษฐกิจชุมชน และสภาพแวดล้อม การดำเนินการออกแบบเพื่อหาแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาจำเป็นที่จะต้องให้ชาวเมืองมีความรู้และเข้าใจในปัญหาของเมืองตนเองเสียก่อนจึงจะเกิดแรงกระตุ้นให้เกิดความรัก ความห่วงเห่น และรู้คุณค่า เพื่อให้เกิดการแสดงความคิดเห็นในการแก้ปัญหาเหล่านั้น ซึ่งเป็นหัวใจหลักในการอนุรักษ์เมืองเพื่ออนาคตที่ยั่งยืน

การศึกษารักษาอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวง เป็นเพียงแนวคิดบางส่วนที่นำเสนอแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองโบราณที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์และวิถีชีวิต ที่ได้มาจากการรวบรวมการเรียนรู้จากการศึกษาวิจัยทั้งจากภาคสนามในพื้นที่และการรวบรวมข้อมูลต่างๆ ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและเสนอรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงพระธาตุลำปางหลวงและเมืองอื่นๆต่อไปในอนาคต

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. สหัฐวรรษใหม่เพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน. ม.ป.ท, 2543.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. วิถีไทย: การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2540.
- ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนา, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน. ทะเบียนตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณในประเทศไทย จังหวัดลำปาง. โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2526.
- นิจ หิฎฐิระนันท์. เอกสารการสนธิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ, 2534.
- ประสงค์ แสงแก้ว. รายงานการศึกษาสำรวจ แหล่งชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง. หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดลำปาง, ลำปาง : บรรณกิจการพิมพ์, 2542.
- ประสงค์ แสงแก้ว. สภาพสิ่งแวดล้อมแหล่งศิลปกรรมในจังหวัดลำปาง. หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดลำปาง, ลำพูน : อนุรักษ์การพิมพ์, 2544.
- ไพโรจน์ ไชยเมืองชื่น, บรรณารักษ์. ลำปางในมิติทางวัฒนธรรม. ลำปาง : สำนักศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏลำปาง, 2543.
- ภาสกร โทณะวณิก. การศึกษาเมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. เวียงพระธาตุลำปางหลวง. วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 5 ฉบับที่ 4, 2522.
- ศรีศักร วัลลิโภดม, สยามประเทศ : ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ราชอาณาจักรสยาม, สุจิต วงษ์เทศ, บรรณารักษ์, กรุงเทพฯ : พิมพ์ศรีพริ้นติ้งเซ็นเตอร์ จำกัด, 2534.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. ทัศนระนอกรัต : สังคม-วัฒนธรรม ในวิถีการอนุรักษ์. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2543.
- สุรพล ดำริห์กุล. การนับถือผีในหมู่บ้านภาคเหนือ. วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 5 ฉบับที่ 4, 2522.
- สุรพล ดำริห์กุล. แผ่นดินล้านนา รวมบทความทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สังคมและวัฒนธรรมของล้านนา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2539.

สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม. โครงการศึกษาสำรวจกำหนดแนวทางอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าลำปาง. เสนอสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542.

สถาบันราชภัฏลำปาง, รายงานการศึกษาสำรวจแหล่งชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง. หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดลำปาง, 2542.

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. โครงการจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

องค์การบริหารส่วนตำบลลำปางหลวง. แผนพัฒนาปี 2546, ลำปาง ,2546.

ภาษาอังกฤษ

Amos Rapoport, Human Aspect Urban Form. Oxford : Pergamon Press, 1977.

Gallion Eisner. Maintaining the spirit of place : a process for the preservation of town character, Arizona : PDA Publishers Corporation, 1985.

Henry Sanoff, AIA,. Community Participation Methods in Design and Planning. United State of America : John Wiley&Sons, 2000.

H., Suzanne , Lennard Crowhurst and Lennard Henry L.. Livable Cities Observed. USA: Agondolier Press Book , 1995.

Larkham, Peter J. Conservation and the City, London : Routledge, 1996.

Nahoum Cohen. Urban Planning Conservation and Preservation. The United States of America: McGraw-Hill. 2001.

Roy Worskett. The Character of Town:An Approach to Conservation. London : The Architectural Press, 1967.

Spreiregen , Paul D., Urban Design :The Architecture of Towns and Cities . USA :McGraw- Hill Book Company , 1965.

The World Bank. Historic Cities and Sacred Sites: Cultural Root for Urban Futures. Washington D.C: The International Bank for Reconstruction and Development, 2001.

Walter Jamieson. Sustainable Urban Tourism Destination Management: Case of Klong Khwang and Phimai, Thailand, 1999.

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

ประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานของชุมชน / กลุ่มชนในล้านนา

เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ในบริเวณพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยรวมทั้งดินแดนบางส่วนของประเทศพม่า จีน และลาว ได้เคยเป็นที่ตั้งของกลุ่มบ้านเมืองที่มีการปกครองเป็นแว่นแคว้นอิสระ มีชื่อเป็นที่รู้จักกันว่า ล้านนา กลุ่มบ้านเมืองเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กันทั้งในทางการเมือง เชื้อชาติ ประเพณี และศิลปวัฒนธรรม โดยมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง

สมัยก่อนประวัติศาสตร์

หลักฐานของมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในดินแดนภาคเหนือตอนบนที่เก่าแก่ที่สุด เห็นจะได้แก่การพบเครื่องมือหินและหลักฐานอื่นๆในวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์แบบหินเก่าที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านด่านชุมพล อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ซึ่งกำหนดอายุให้อยู่ ในยุคไพลสโตซีน (Pleistocene) ประมาณเมื่อ 600,000 ปีมาแล้ว นอกจากนี้ยังได้พบเครื่องมือหินกะเทาะในวัฒนธรรมแบบหินเก่าและหินกลางในอีกหลาย ๆ แห่ง เช่น ที่ถ้ำหินปูน ในเขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และในถ้ำพระ จังหวัดเชียงราย ที่ริมฝั่งแม่น้ำโขง เขตอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ที่เมืองแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ถ้ำผี จังหวัดแม่ฮ่องสอน และที่อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น หลักฐานเหล่านี้เป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่าบริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยนั้น ได้เคยเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์มาเป็นเวลาช้านานนับแสน ๆ ปี และเชื่อกันว่ากลุ่มชนผู้เป็นเจ้าของเครื่องมือหินเหล่านี้เป็นพวกโปรโตเมลานีเซียน (Protomelanesian) และเป็นกลุ่มชนที่มีลักษณะผสมของพวก คอเคซอยด์ (Caucasoid) มองโกลอยด์ (Mongoloid) และนิกรอยด์ (Negroid) ที่ปรากฏมีในประเทศไทย ได้แก่ พวกละว้า ขมุ ชาถิ่น ชาฮ่อ และมราบริ (ผีตองเหลือง)

แหล่งโบราณคดีของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในเขตภาคเหนือตอนบนที่มีการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยอย่างเป็นหลักแหล่งถาวรนั้น มีอยู่น้อยมาก ส่วนใหญ่ที่พบจะเป็นแหล่งที่มีอายุอยู่ในช่วงเวลาของยุคโลหะเสียเป็นส่วนใหญ่ ชุมชนสมัยประวัติศาสตร์ที่ปรากฏตามที่ราบลุ่มแม่น้ำสายสำคัญต่าง ๆ จะปรากฏหลักฐาน ดังนี้

1. ชุมชนในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนต้น

ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนต้นมีร่องรอยของเมืองโบราณปรากฏอยู่หลายเมือง เช่น เมืองเชียงดาว ในเขตอำเภอเชียงดาว เวียงเชียงใหม่ ซึ่งคือที่ตั้งตัวเมืองเชียงใหม่ปัจจุบัน เวียงกุมกาม ในเขตอำเภอสารภี และเมืองหริภุญชัย ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งตัวจังหวัดลำพูน เป็นต้น

2. ชุมชนในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง

ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำวังได้พบมีร่องรอยของคูเมืองกำแพงเมืองที่เป็น ลักษณะของเมืองโบราณอยู่หลายแห่ง เช่นเมืองเขลางค์นครและเมืองนครลำปาง ซึ่งเป็นที่ตั้งตัวจังหวัดลำปางในทุกวันนี้ เวียงลำปางหลวง ซึ่งเป็นที่ตั้งวัดพระธาตุลำปางหลวง

3. ชุมชนในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำยมตอนต้น

ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำยมตอนเหนือในเขตดินแดนล้านนานั้น มีเมืองแพร์ เมืองลอง ซึ่งเป็นชุมชนโบราณตั้งอยู่ นอกจากนี้ในเขตหุบเขาของลุ่มน้ำว้าอันเป็นสาขาของแม่น้ำยมก็มีเมืองโบราณ คือ เมืองงาว เมืองสรอง เป็นต้น

4. ชุมชนในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำน่านตอนต้น

ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำตอนต้นได้ปรากฏมีชุมชนโบราณอยู่หลายแห่งที่สำคัญ ๆ ได้แก่ เมืองบัว หรือ วรรณคร ซึ่งเป็นเมืองน่านเก่า เวียงแซ่แห่ง เวียง ส่า และเวียงน่าน ซึ่งเป็นที่ตั้งของตัวจังหวัดน่านในปัจจุบัน

5. ชุมชนในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำกก

ที่ราบลุ่มจังหวัดเชียงรายนับเป็นที่ราบลุ่มที่มีความกว้างใหญ่และอุดมสมบูรณ์มากที่สุดแห่งหนึ่งในดินแดนตอนเหนือของแม่น้ำโขงขึ้นมาชุมชนโบราณในเขต จังหวัดเชียงราย ถึง 105 แห่ง เมืองโบราณที่สำคัญ ๆ ได้แก่ เมืองเชียงราย เมืองเชียงแสน

6. ชุมชนในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำอิง

ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำอิงนั้น เป็นที่ตั้งของเมืองโบราณต่าง ๆ หลายเมือง โดยเฉพาะในบริเวณที่ราบลุ่มโดยรอบกว๊านพะเยานั้นเป็นเขตที่ตั้งจังหวัดพะเยาในปัจจุบัน ได้พบร่องรอยของคูน้ำคันดินที่เป็นชุมชนโบราณเป็นจำนวน ถึง 10 แห่ง

แม้ว่าลักษณะภูมิประเทศของภาคเหนือตอนบนจะเป็นเขตภูเขาใหญ่น้อยสลับซับซ้อน และมีที่ราบเพียงเล็กน้อยอยู่ตามระหว่างหุบเขา แต่ด้วยภูมิอากาศที่เอื้ออำนวย จึงทำให้เกิดสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีประชากรตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่แถบนี้มาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ และมีพัฒนาการของชุมชนสืบทอดตลอดมา จนกลายเป็นกลุ่มบ้านเมืองหรือแคว้นแคว้นที่มีความสำคัญอยู่ในพื้นที่แถบนี้ คือแคว้นหรืออาณาจักรล้านนาในเวลาต่อมา

สมัยประวัติศาสตร์

สภาพบ้านเมืองก่อนการก่อตั้งอาณาจักรล้านนา

แม้ว่าสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของดินแดนภาคเหนือตอนบนหรือล้านนาโดยทั่วไปนั้น จะประกอบไปด้วยเทือกเขาใหญ่น้อยอยู่เป็นจำนวนมาก แต่พื้นที่ระหว่างเทือกเขาที่สลับซับซ้อนที่ทอดยาวตั้งแต่เหนือลงใต้นั้นจะเป็นพื้นที่ราบอันอุดมสมบูรณ์ที่อยู่ในระหว่างหุบเขา และมีแม่น้ำสายสำคัญ ๆ ไหลผ่าน เช่น ปิง วัง ยม น่าน กก ลาว และอิง เป็นต้น ซึ่งบริเวณที่ราบในระหว่างหุบเขาอันอุดมสมบูรณ์เหล่านี้เอง ที่ได้พบว่ามีร่องรอยของมนุษย์อาศัยอยู่มาแต่ดึกดำบรรพ์ และมีพัฒนาการเกิดเป็นบ้านเมืองมาตามลำดับ จนกระทั่งก่อนการก่อตั้งอาณาจักรล้านนาในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 19 นั้น พบว่า ได้มีกลุ่มบ้านเมืองเกิดขึ้นอยู่แล้ว โดยกระจัดกระจายอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำสายต่าง ๆ ซึ่งบ้านเมืองในแต่ละพื้นที่เหล่านี้ จะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอยู่ในรูปของแคว้นหรือรัฐขนาดเล็ก ที่มีเมืองใหญ่เป็นจุดศูนย์กลางและแต่ละแคว้นต่างก็เป็นอิสระไม่ขึ้นตรงกันในทางการปกครอง แต่ส่วนมากจะมีความสัมพันธ์กันในทางเครือญาติและเกี่ยวข้องกันในการค้า ซึ่งแคว้นที่สำคัญ ๆ ที่ปรากฏมีอยู่ก่อนการเกิดขึ้นของอาณาจักรล้านนา ได้แก่

- แคว้นหริภุญไชย

แคว้นหริภุญไชยเป็นกลุ่มบ้านเมืองที่ตั้งอยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำสำคัญสองสาย คือ แม่น้ำปิง ซึ่งมีเมืองหริภุญไชยหรือลำพูน ที่ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของดอยสุเทพลงมาประมาณสิบกว่ากิโลเมตร เป็นเมืองสำคัญและศูนย์กลางของแคว้นกับแม่น้ำวังที่มีเมืองเขลางค์นครหรือลำปางเป็นส่วนหนึ่งของแคว้น แคว้นหริภุญไชยถือได้ว่าเป็นกลุ่มบ้านเมืองหรือรัฐแห่งแรก ๆ ที่ปรากฏขึ้นในเขตภาคเหนือตอนบน มีเรื่องราวปรากฏในเอกสารตำนานท้องถิ่นตรงกันว่า ฤาษีवासเทพได้สร้างเมืองหริภุญไชยขึ้น เมื่อ พ.ศ. 1204 ครั้นอีกสองปีจึงได้ไปเชิญพระนางจามเทวี ราชธิดาของกษัตริย์ละโว้หรือลพบุรีมาครองราชสมบัติ แต่ในจารึกที่พบที่เวียงมโนเขตอำเภอจอมทองจังหวัดเชียงใหม่ กำหนดอายุได้อยู่ในช่วง ระหว่าง พ.ศ. 1310 - 1311 จากการศึกษาเปรียบเทียบทางศิลปกรรม ซึ่งสรุปได้ว่าเมืองหริภุญไชยนั้น มีอายุเก่าแก่ไปถึง พุทธศตวรรษที่ 13 - 14 และมีหลักฐานยืนยันถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจริง ยังปรากฏมีร่องรอยของชุมชนโบราณและเมืองโบราณตั้งกระจายอยู่โดยรอบหลายแห่ง เช่น เวียงมโน ซึ่งปัจจุบัน อยู่ในเขตตำบลหนองตอง อำเภอหางดง สำหรับในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำวังนั้น ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของ แคว้นหริภุญไชยและมีเมืองเขลางค์นครเป็นเมืองสำคัญประวัติที่ปรากฏในตำนานกล่าวว่า พระสุพรหมฤาษีกับพรานป่าผู้มีชื่อว่าเขลางค์ เป็นผู้สร้างขึ้นใน พ.ศ. 1223 และมอบให้เจ้าอินทวร หรือเจ้านันทยศ พระโอรสองค์เล็กของพระนางจามเทวีครอบครองเมืองเขลางค์นครคงมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงและสำคัญรองลงมาจากเมืองหริภุญไชย แต่ก็มีความสำคัญในการควบคุมเส้นทางการค้าและปกครองชุมชนที่อยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง

- แคว้นโยนก

ดินแดนที่เรียกว่าแคว้นโยนกนั้น ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มของแม่น้ำหลาย ๆ แห่ง ที่อยู่ต่อเนื่องกันในเขตจังหวัดเชียงราย เช่น ที่ราบลุ่มแม่น้ำกก แม่น้ำลาว แม่น้ำสาย และแม่น้ำโขง รวมเรียกกันโดยรวมว่า ที่ราบลุ่มเชียงราย บริเวณที่ราบลุ่มของจังหวัดเชียงรายนี้ เป็นพื้นที่ราบที่กว้างขวางผืนใหญ่แห่งหนึ่งในเขตภาคเหนือตอนบน และดูเหมือนว่าจะเป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำโขงที่ใหญ่ที่สุด นับตั้งแต่ตอนเหนือของเมืองหลวงพระบางขึ้นมา ด้วยเหตุนี้จึงเป็นดินแดนอันอุดมสมบูรณ์ที่มีร่องรอยของมนุษย์อาศัยอยู่มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และมีร่องรอยของผู้นำค้ำดินที่เป็นลักษณะของชุมชนโบราณกระจายอยู่โดยทั่วไป จากการสำรวจพบว่ามีจำนวนถึง 105 แห่ง

- แคว้นพะเยา

แคว้นพะเยาประกอบไปด้วยเมืองพะเยาและกลุ่มเมืองต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่โดยรอบกว๊าน ซึ่งจากการสำรวจพบว่ามีร่องรอยของเมืองโบราณในเขตอำเภอเมืองและใกล้เคียงอยู่ติดๆกันถึง 10 แห่ง เช่น เวียงพะเยาเก่า เวียงใหม่ เวียงปูล่าม เวียงจอมทอง เวียงต๋อม เวียงแจะ เวียงกาหลง เวียงห้าว เวียงจำไก่อ และเวียงร่อง

- แคว้นน่าน

แคว้นน่านนี้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับเมืองหลวงพระบางและเมืองสุโขทัยเป็นอย่างมาก ความสำคัญของแคว้นน่านน่าจะเป็นเพราะบนพื้นราบของกลุ่มน้ำสาขา สายเล็ก ๆ ของแม่น้ำน่านนั้นอุดมไปด้วยแหล่งเกลือตามธรรมชาติ อันเป็นที่ต้องการอย่างสูงสำหรับมนุษย์ที่อยู่ห่างไกลทะเลในสมัยนั้น ดังได้พบมีบ่อเกลือทั้งที่เลิกผลิตแล้ว และยังคงมีการผลิตอยู่หลายแห่ง

การก่อตั้งอาณาจักรล้านนา

โดยทั่วไปยอมรับกันว่าอาณาจักรล้านนาควรจะเริ่มต้นเมื่อพระเจ้ามังรายทรงสร้างเมืองเชียงใหม่เมื่อพ.ศ.1839 หลังจากที่ได้รวบรวมบ้านเมืองต่างๆทั้งในแคว้นโยนก และทริภุญไชยไว้ได้เป็นปีกแผ่นทรงประทับอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ซึ่งมีความหมายว่าเมืองเชียงใหม่ได้กลายเป็นราชธานีที่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาพระเจ้ามังรายทรงทราบข่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของแคว้นทริภุญไชย ซึ่งขณะนั้นมีอำนาจปกครองอยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงและแม่น้ำวัง จึงประสงค์จะยึดครองเมืองทริภุญไชยไว้ในพระราชอำนาจ ทรงใช้ความพยายามอยู่หลายปี โดยส่งได้ศึกเข้าไปอยู่ในเมืองทริภุญไชย โดยได้สร้างเมืองพร้าวขึ้นเป็นที่ชุมนุมพลก่อนจะยกพลไปตีเมืองทริภุญไชย ในที่สุดก็ยกกองทัพจากเมืองพร้าวไปตีเมืองทริภุญไชย และก็สามารถยึดเมืองทริภุญไชยได้ใน พ.ศ. 1824 ต่อมาทรงสร้างเวียงกุมกามเป็นที่ประทับใน พ.ศ.1829 และในที่สุดในปี พ.ศ. 1839 ได้ทรงสร้างเมืองแห่ง

ใหม่อีกครั้งในบริเวณที่ราบเชิงดอยสุเทพ เมื่อสร้างเสร็จแล้วจึงให้ชื่อเมืองแห่งนี้ว่า นพบุรีศรีนครพิงค์ เชียงใหม่ ซึ่งต่อมาได้มีความสำคัญกลายเป็นศูนย์กลางทางการเมือง การปกครอง การเศรษฐกิจและ วัฒนธรรมของอาณาจักรล้านนาตลอดมา

หลังจากสร้างเมืองเชียงใหม่เสร็จไม่นาน พญาเบิกผู้ครองนครเขลางค์ได้ยกทัพจาก เมืองเขลางค์นครมาเพื่อจะชิงเอาเมืองหริภุญไชยคืน แต่กองทัพเมืองเชียงใหม่สามารถรบชนะกองทัพ เมืองเขลางค์นคร ต่อมากองทัพเชียงใหม่ก็สามารถยึดเมืองเขลางค์นครได้ หลังจากนั้นพระเจ้ามังรายก็ โปรดแต่งตั้งขุนนางชาวเขลางค์นครเป็นเจ้าของปกครองและขึ้นตรงต่อเชียงใหม่ ซึ่งนับเป็นการขยาย ดินแดนและรวมเอาบ้านเมืองในเขตลุ่มแม่น้ำวังเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาตั้งแต่นั้นเป็นต้น มา พระองค์พยายามที่จะสร้างความกลมกลืนให้เกิดขึ้นในระหว่างผู้คนที่มาจากแคว้นโยนกกับชาวแคว้น หริภุญไชย ตลอดจนชนพื้นเมืองที่อยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงโดยการรับและสืบทอดอารยธรรมทาง ศาสนาจากเมืองหริภุญไชยไว้ และให้เผยแพร่ในราชอาณาจักรของพระองค์

1. อาณาจักรล้านนาในระยะเริ่มแรก

ในระยะเริ่มแรกของการก่อตั้งอาณาจักรล้านนานั้น เมืองเชียงใหม่ยังคงมิได้เป็น ศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาอย่างแท้จริง เพราะหลังจากที่พระเจ้ามังรายสิ้นพระชนม์ที่เมือง เชียงใหม่ ใน พ.ศ. 1854 แล้ว พระเจ้าชัยสงครามผู้เป็นราชโอรสได้ครองราชย์สืบต่อมา พระชัย สงครามประทับอยู่ที่เมืองเชียงใหม่เพียงสี่เดือนก็เสด็จกลับไปประทับอยู่ที่เมืองเชียงราย สาเหตุที่ต้องไป ประทับอยู่ที่เมืองเชียงรายนั้น คงเนื่องมาจากดินแดนเดิมที่เป็นแคว้นโยกนั้นยังไม่ปลอดภัย เมื่อพระ เจ้าชัยสงครามสิ้นพระชนม์ พระเจ้าแสนภูได้ขึ้นครองราชสมบัติแทน พระเจ้าแสนภูทรงแต่งตั้งให้พระ เจ้าคำฟูราชโอรสครองเมืองเชียงใหม่ ส่วนพระองค์เสด็จไปประทับที่เมืองเชียงราย และต่อมาทรงสร้าง เมืองเชียงแสนขึ้นในบริเวณที่เชื่อว่าเป็นเมืองหิรัญนครเงินยางเดิมเมื่อพ.ศ. 1871 เมื่อสร้างเมืองเชียง แสนเสร็จแล้วศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาได้เลื่อนมาอยู่ที่เมืองเชียงแสน นับแต่นั้นเป็นต้นมา เมืองเชียงแสนได้กลายเป็นเมืองสำคัญที่มีความเจริญทั้งในทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก จนกระทั่งใน พ.ศ. 1881 พระเจ้าคำฟูได้ร่วมเป็นพันธมิตรกับเมืองน่าน ยกกองทัพไปตีเมืองพะเยาและ สามารถรวบรวมแคว้นพะเยาเข้าไว้ในขอบเขตชั้นดลิมมาของล้านนาได้ หลังจากนั้นได้พยายามที่จะ ขยายอำนาจต่อไปยังเมืองแพร่แต่ไม่สำเร็จ ในที่สุดเมื่อพระเจ้าคำฟูสิ้นพระชนม์ ใน พ.ศ. 1888 พระ เจ้าผาฮูได้สืบราชสมบัติเป็นกษัตริย์ล้านนาแต่มิได้เสด็จไปประทับอยู่เมืองเชียงแสนเหมือนกับกษัตริย์ ล้านนาก่อนหน้านั้น คงประทับอยู่เมืองเชียงใหม่มาโดยตลอด ทั้งนี้เพราะล้านนาสามารถควบคุมแคว้น พะเยาให้เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรได้แล้ว และปัญหาของบ้านเมืองในทางตอนเหนือคงเรียบร้อยดีแล้ว ดังนั้นเมืองเชียงใหม่จึงได้มีความสำคัญกลายเป็นศูนย์กลางของราชอาณาจักรอีกครั้ง และนับตั้งแต่นั้น เป็นต้นไปเมืองเชียงใหม่ได้กลายเป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนาอย่างแท้จริง ในช่วงปลายพุทธ

ศตวรรษที่ 19 นับตั้งแต่ที่พระเจ้าผจญครองราชย์เป็นต้นมา อาจจัดได้ว่ากระบวนการการรวมดินแดน ล้านนาในช่วงแรกได้เสร็จสิ้นลงในช่วงต้นของอาณาจักรล้านนานั้น เนื่องจากศูนย์กลางของการปกครอง เศรษฐกิจ และศาสนา จะอยู่ที่เมืองเชียงแสนเสียเป็นส่วนใหญ่ ด้วยเหตุนี้หลักฐานที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของล้านนาในสมัยต้นจะปรากฏอยู่ที่เมืองเชียงแสนค่อนข้างมาก ดังนั้น นักประวัติศาสตร์ ศิลปะจึงได้กำหนดเรียกงานศิลปะของสมัยล้านนาค้นว่าเป็น **ศิลปะเชียงแสน** แบบแผนของงาน ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมของล้านนาค้นนั้น จะได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบหริภุญไชยอย่าง ชัดเจน เนื่องจากเมืองหริภุญไชยนั้นได้เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาอยู่ในดินแดนแถบนี้มาเป็นเวลา ช้านาน ดังปรากฏในตำนานที่กล่าวว่าเป็นเมืองที่มีพระมหากษัตริย์ทั้งหลายประชุมกันอยู่ แม้ว่าเมืองหริ ภุญไชยจะถูกผนวกเข้าอยู่ในอาณาจักรล้านนาแล้ว แต่ก็ยังคงเป็นเมืองสำคัญในทางศาสนาอยู่ต่อไป ซึ่งพระพุทธศาสนาสายที่สืบทอดจากเมืองหริภุญไชยนี้จะมีบทบาทสำคัญอยู่ในดินแดนล้านนาค้นและเป็น ที่รู้จักกันในชื่อ **นิกายพื้นเมืองเดิม** ด้วยเหตุนี้โบราณสถานของล้านนาค้น ทั้งที่พระเจ้ามังราย โปรดให้สร้างในเวียงกุมกาม คือ วัดกู่คำ และปรากฏในเมืองเชียงแสน เช่น เจดีย์วัดป่าสัก เจดีย์ สีเหลี่ยมผสมทรงกลมวัดสองพี่น้อง เป็นแบบแผนที่ได้รับอิทธิพลมาจากโบราณสถานในศิลปะแบบหริ ภุญไชยอย่างชัดเจน

2. ล้านนาค้นเรื่องหรือยุคทอง

ความเจริญของอาณาจักรล้านนาได้เริ่มมีพัฒนาการอย่างเห็นได้ชัดนับตั้งแต่สมัยพระเจ้ากือนาได้ขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 1898 เป็นต้นมา ในเวลาดังกล่าวพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ได้ เข้ามาสู่ดินแดนล้านนา ทั้งนี้เนื่องจากพระเจ้ากือนาได้อาราธนาพระสุมนเถระจากเมืองสุโขทัย มาเผยแผ่พระศาสนาในเมืองเชียงใหม่และดินแดนล้านนา สมัยนั้นถือกันว่าพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์นั้น เป็นศาสนาที่บริสุทธิ์ เพราะการทำสังฆกรรมถูกต้องมาแต่โบราณ การเข้ามาของพระพุทธศาสนาจาก แคว้นสุโขทัย ยังได้มีผลทำให้มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างล้านนากับสุโขทัยขึ้น ทั้งในทาง ศาสนา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และรูปแบบของอักษร ดังปรากฏเจดีย์ทรงดอกบัวตูมหรือพุ่มข้าว บิณฑ์ ซึ่งเป็นเจดีย์แบบสุโขทัยแท้ที่วัดสวนดอก แต่สำหรับโบราณสถานของล้านนานั้น ยังไม่ปรากฏ ลักษณะที่ได้รับอิทธิพลศิลปกรรมจากสุโขทัย แต่กลับปรากฏว่าได้รับอิทธิพลของศิลปะแบบพุกาม ที่เข้า มาพร้อมกับพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์หรือนิกายรามัญทั้งสิ้นพระเจ้าติโลกราชเป็นกษัตริย์ล้านนาที่มีพระ นามเป็นที่รู้จักกันดีในบรรดานักประวัติศาสตร์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระปรีชาสามารถที่ทำงานบำรุง บ้านเมืองให้เจริญในทุก ๆ ด้านโดยเฉพาะทางด้านการเมืองและพระศาสนา ทางด้านการเมืองนั้นทำให้ ฐานะของอาณาจักรล้านนามีความมั่นคงมาก พระองค์ทรงขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวางโดย ทางทิศใต้และทิศตะวันออกสามารถยึดแคว้นน่านและเมืองแพร่ได้ด้านทิศตะวันตกขยายไปจนถึงรัฐฉาน หรือไทใหญ่ ได้เมืองไลคา เมืองคาย เมืองสีป้อ เมืองยองห้วย เป็นต้น ด้านเหนือได้เมืองเชียงรุ่ง บัว

คว่ำซ้อนกันสามชั้น ได้เริ่มเข้ามาเป็นแบบแผนของเจดีย์ในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งฐานมีจารึกว่าสร้างในช่วง พุทธศตวรรษที่ 21 ถูกพบในเมืองเชียงใหม่ อาจกล่าวได้ว่าอาณาจักรล้านนาได้เริ่มมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างแท้จริงในสมัยของพระเจ้าติโลกราชเป็นต้นมา

เมื่อสิ้นพระเจ้าติโลกราชแล้ว กษัตริย์องค์ต่อมา คือ พระเจ้ายอดเชียงรายได้ครองราชย์ อยู่ในระหว่าง พ.ศ. 2030 – 2038 มีระยะเวลาประมาณ 8 ปี ต่อมาพระเจ้ายอดเชียงรายถูกบรรดาขุนนางปลดออกจากราชสมบัติ ด้วยข้ออ้างที่ว่าไม่ได้ทำความเจริญให้แก่บ้านเมือง และได้อภิเษกพระเจ้าเมืองแก้วราชบุตรขึ้นเป็นกษัตริย์แทน เหตุการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า สถาบันขุนนางมีอำนาจค่อนข้างมากจนกระทั่งสามารถปลด ถอดถอน และแต่งตั้งกษัตริย์ได้ ซึ่งเป็นจุดที่ทำให้เกิดความอ่อนแอขึ้นในบ้านเมือง ที่ส่งผลให้อาณาจักรล้านนาเสื่อมลงในที่สุด

ในรัชสมัยของพระเจ้าเมืองแก้วที่ขึ้นครองราชย์ในระหว่าง พ.ศ. 2038 – 2068 เวลา ดังกล่าวถือได้ว่าล้านนาเข้าสู่ยุคแห่งความเจริญสูงสุด และถือได้ว่าเป็นยุคทองของล้านนาอย่างแท้จริง แม้ในช่วงเวลานี้จะมีการทำศึกสงครามกับกรุงศรีอยุธยาอยู่บ้าง โดยกองทัพเชียงใหม่ลงไปตีเมืองสุโขทัย ใน พ.ศ. 2050 บางครั้งได้เลยไปตีถึงเมืองกำแพงเพชรและเซียง จนกระทั่งใน พ.ศ. 2058 สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยาก็ได้ยกทัพมาตีเมืองเขลางค์นครหรือลำปางจนแตก แต่ไม่สามารถยึดครองได้ เพียงแต่กวาดต้อนเอาผู้คนไป จนในที่สุดได้มีการทำสัญญาไมตรีต่อกันเมื่อ พ.ศ. 2065 บ้านเมืองจึงเข้าสู่ความสงบสุขโดยทั่วไปแล้วเข้าใจกันว่าความเจริญรุ่งเรืองของล้านนาจะอยู่ในสมัยของพระเจ้าติโลกราช แต่หากจะพิจารณาถึงร่องรอยของมรดกวัฒนธรรมที่เหลืออยู่ทั้งที่เป็นโบราณวัตถุ โบราณสถาน และงานวรรณกรรม จะพบว่าล้วนแต่เป็นผลงานที่เกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าเมืองแก้วเป็นส่วนใหญ่ ปราบฏกกรรมเหล่านี้นี้อาจอธิบายได้ว่าในระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ที่พระสงฆ์ผู้มีความรู้ในสำนักลังกาวงศ์สายใหม่หรือสายสิงหลได้เข้ามามีบทบาทในแคว้นล้านนา นอกจากนี้ยังมีงานวรรณกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาขึ้นสำคัญของล้านนาที่เป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ เวสสันดรที่ปณี จักกวาฬที่ปณี สังขยาปกาสฏีกามังคละตถที่ปณี เป็นต้น ล้วนเป็นผลงานที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้เป็นส่วนใหญ่

นับตั้งแต่สิ้นรัชกาลของพระเจ้าติโลกราชแล้ว ได้เกิดเหตุการณ์จลาจลแย่งชิงราชสมบัติบ่อยครั้ง พระเจ้าเมืองเกษเกล้าครองราชสมบัติครั้งที่สองสืบมาได้เพียงสองปีเกิดเสียพระสติกระทำการจลาจลเดือดร้อนต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้บรรดาขุนนางต่างก็คิดกำจัดด้วยการลอบปลงพระชนม์ หลังจากนั้นบรรดาขุนนางในเมืองเชียงใหม่ก็ได้แตกแยกต่างก็แย่งชิงความเป็นใหญ่ ต่างฝ่ายต่างก็สนับสนุนเจ้านายฝ่ายของตนขึ้นครองราชย์ โดยฝ่ายหนึ่งต้องการให้เชิญพระเชษฐาเชียงตุงให้มาครองราชย์ และอีกฝ่ายหนึ่งต้องการให้เชิญพระไชยเชษฐาจากล้านช้างให้มาเป็นกษัตริย์จึงเกิดสงครามกลางเมืองขึ้นโดยฝ่ายที่

ต้องการให้เชิญพระไชยเชษฐาจากล้านช้างมาเป็นกษัตริย์เป็นฝ่ายชนะ เหตุการณ์ครั้งนี้ นับเป็นการสูญเสียข้าราชการผู้มีความสามารถของล้านนาอีกครั้งหนึ่ง แต่ในระหว่างที่เรื่องต่าง ๆ ยังไม่เรียบร้อย กลุ่มขุนนางจึงได้เชิญพระนางจิริประภาขึ้นครองเมืองชั่วคราวในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2088 –2089 และในช่วงที่พระนางจิริประภาขึ้นครองเมืองอยู่นั้นกองทัพกรุงศรีอยุธยาได้ยกมาล้อมเมืองเชียงใหม่ พระนางจิริประภาอมส่งเครื่องราชบรรณาการแก่กรุงศรีอยุธยา กองทัพกรุงศรีอยุธยาจึงยกทัพกลับไปเมื่อพระไชยเชษฐาแห่งล้านช้างเสด็จมาถึงเมืองเชียงใหม่ พระนางจิริประภาจึงสละราชสมบัติให้พระไชยเชษฐาขึ้นครองราชย์แทนเป็นเวลา 2 ปี (พ.ศ. 2089-2090) พระองค์ไม่สามารถขจัดปัญหาความแตกแยกในกลุ่มขุนนางได้ ขณะเดียวกันพระเจ้าโพธิสารราชบิดาลิ้นพระชนม์ พระองค์จึงเสด็จกลับไปยังแคว้นล้านช้าง ดังนั้นล้านนาจึงว่างกษัตริย์ลงอีกครั้ง ต่อมาเหล่าขุนนางได้พิจารณาเห็นพ้องต้องกันว่าให้เชิญพระเจ้าเมกุฎีแห่งเมืองนาย ซึ่งมีเชื้อสายของขุนเครื่องราชบุตรของพระเจ้ามังรายให้เป็นกษัตริย์ปกครองล้านนา ในระหว่าง พ.ศ. 2094 – 2107 นับเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของราชวงศ์มังรายเพราะในระหว่างที่ครองราชย์นั้นพระเจ้าบุเรงนองได้ยกกองทัพพม่ามาล้อมเมืองเชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2101 ใช้เวลาเพียงสามวัน ก็สามารถยึดเมืองเชียงใหม่ได้อย่างง่ายดาย

3. ล้านนาภายในการปกครองของพม่า

เมื่อพระเจ้าบุเรงนองยึดครองเมืองเชียงใหม่ได้แล้ว ในระยะแรกนั้นพม่ามิได้เข้ามาครองโดยตรง แต่ยังได้มอบหมายให้พระเจ้าเมกุฎีปกครองบ้านเมืองตามเดิมในฐานะเมืองประเทศราชของพม่า ซึ่งเชียงใหม่จะต้องส่งเครื่องบรรณาการต้นไม้เงินต้นไม้ทอง จะต้องเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินพม่าปีละหนึ่งครั้งเป็นอย่างน้อย จะต้องส่งส่วยเป็นสิ่งของตามที่พม่าต้องการ เช่น ข้าว ไม้ น้ำรัก เครื่องแพรวพรรณ ต่าง ๆ และจะต้องจัดหากำลังคน เสี่ยงอาหารช่วยพม่าในยามเกิดศึกสงคราม พันธะสำคัญประการหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ในฐานะประเทศราชก็คือ ต้องเกณฑ์ส่วยจากเมืองต่าง ๆ ส่งไปยังพม่า และเมื่อมีศึกสงครามโดยเฉพาะคราวศึกระหว่างพม่ากับกรุงศรีอยุธยา เมืองเชียงใหม่จะมีหน้าที่ในการเกณฑ์กำลังคนและส่งเสบียง อำนาจของพม่าในเมืองเชียงใหม่ นั้นมิใช่เป็นอำนาจที่ถาวรหรือมั่นคงตลอดเวลา จากการกบฏที่เกิดขึ้นในอาณาจักร จึงทำให้ใน พ.ศ. 2244 พม่ามีนโยบายที่จะแบ่งแยกการปกครองล้านนาออกเป็นสองส่วน โดยส่วนแรกได้แยกเมืองเชียงแสนออกจากอำนาจของเมืองเชียงใหม่ ให้เมืองเชียงแสนขึ้นตรงต่อกรุงอังวะโดยถือเป็นประเทศราชมณฑลหนึ่ง ในระยะแรกได้รวมเอาเมืองกายเมืองไร่ เมืองเลน เมืองแหลว เมืองพยากเมืองเชียงราย และเมืองหลวงภูคา เข้าไว้ด้วยกันอยู่ภายใต้อำนาจของข้าราชการพม่าโดยตรง ต่อมาพม่าได้ให้เมืองต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ เมืองแพรว เมืองน่าน เมืองนครลำปาง เมืองฝาง เมืองสาด เมืองเชียงของ และเมืองเทิง ขึ้นอยู่กับเมืองเชียงแสนในตอนหลังก็ถูกเจ้าองค์คำจากเมืองล้านช้างเข้ามาแย่งชิงเมืองอีกต่อหนึ่ง ทางเทพสิงหิศจึงร่วมมือกับเจ้าเมืองน่านที่จะยึดกลับคืนอีก แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ดังนั้น เจ้าองค์คำจึงสามารถปกครอง

เมืองเชียงใหม่สืบมา เมื่อเจ้าองค์คำถึงพิราลัยก็เกิดศึกแย่งชิงเมืองภายในเมืองเชียงใหม่ จึงเป็นเหตุให้พม่ายกกองทัพมายึดครองเมืองเชียงใหม่ได้อีกครั้งใน พ.ศ. 2306 และได้ใช้ล้านนาเป็นฐานกำลังสำคัญในการยกกองทัพไปตีกรุงศรีอยุธยา

4. ความวุ่นวายและเสื่อมโทรมของล้านนา

การกอบกู้เอกราชของล้านนาได้เริ่มขึ้นใน พ.ศ. 2314 เมื่อพระยาจำบ้านบุญมาขุนนางที่เมืองเชียงใหม่กับพระยาภาววิละ ลูกเจ้าฟ้าเมืองนครลำปางเชื้อสายตระกูลเจ้าเจ็ดตน ได้ร่วมมือกันกอบกู้เอกราชคืนจากพม่าโดยได้เข้าสวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พร้อมทั้งขอความช่วยเหลือให้ส่งกองทัพไปตีพม่าในดินแดนล้านนา ครั้งนั้นพระเจ้ากรุงธนบุรีพร้อมด้วยเจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์ยกกองทัพหลวงขึ้นมาทางเมืองลำปาง และเข้าตีเมืองเชียงใหม่ได้ใน พ.ศ. 2317 หลังจากนั้นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้พระราชทานแต่งตั้งพระยาจำบ้านบุญมาขึ้นเป็นพระยาวิเชียรปราการเจ้าเมืองเชียงใหม่และให้พระยาภาววิละเป็นเจ้าเมืองลำปาง กองทัพพม่าก็กลับกรีฬจำนวนมากมายล้อมเมืองเชียงใหม่อีกใน พ.ศ. 2318 ขณะนั้นไพร่พลของเมืองเชียงใหม่มีจำนวนน้อยแต่ก็ได้กำลังจากเมืองนครลำปางมาช่วยสู้รบป้องกันเมืองกับพม่า พม่าล้อมเมืองเชียงใหม่อยู่แปดเดือนจนเสบียงของเมืองเชียงใหม่หมด พอดีกองทัพไทยมาถึงช่วยตีทัพพม่าแตกพ่ายไป ครั้งนั้นเมืองเชียงใหม่ที่เคยเจริญรุ่งเรืองก็ถึงกาลเสื่อมโทรมสุดขีด พลเมืองแตกฉานชานเซ็นหนีไปอยู่ที่อื่นสิ้น เมืองเชียงใหม่จึงกลายเป็นเมืองร้างไปเป็นเวลาถึง 21 ปี ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในดินแดนล้านนา โดยเฉพาะในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 อันเป็นผลจากการสู้รบแย่งชิงเมืองระหว่างไทยกับพม่านั้น ได้สร้างความเสียหายให้เกิดขึ้นกับบ้านเมืองต่าง ๆ ในล้านนาเป็นอันมาก มิเพียงแต่เมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นเมืองที่สำคัญที่สุดจะร้างไประยะหนึ่งเท่านั้น เมืองอื่น ๆ ก็เสียหายถูกทอดทิ้งไปเกือบทั้งสิ้น เช่น ที่เมืองนครลำปางนั้น ขณะที่กองทัพพม่าล้อมเมืองเชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2318 กองทัพพม่าอีกส่วนหนึ่งได้ยกมาตีเมืองนครลำปางด้วยเมืองลำพูนหรือหริภุญไชยนั้น ต่อมากองทัพเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงใหม่ได้มาตีเมืองลำพูนจนแตก เมืองลำพูนจึงกลายเป็นเมืองร้าง ด้านเมืองน่านก็เช่นกันได้ถูกกองทัพเมืองเชียงใหม่เข้าตีและกวาดต้อนผู้คนไปไว้ยังเมืองเชียงใหม่ เมืองน่านจึงกลายเป็นเมืองร้าง ส่วนเมืองพะเยาและแพร่ นั้นเมื่อกองทัพอะแซหวุ่นกี้ได้ยกทัพมาตีหัวเมืองฝ่ายเหนือ ได้ทำให้เจ้าเมืองและประชาชนแตกตื่น ทำให้เมืองร้างไปเป็นเวลานานเช่นกัน อย่างไรก็ตามเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงรายนั้น ได้ถูกกองทัพของพระยาภาววิละเข้าตีได้ ใน พ.ศ. 2347 โดยเฉพาะเมืองเชียงใหม่ได้ถูกเผาทำลายเมืองเพื่อมิให้เป็นที่ยึดของพม่าต่อไป รวมทั้งได้กวาดต้อนครอบครัวพลเมืองของเมืองเชียงใหม่ และเชียงราย ตลอดจนคนหัวเมืองรายทางไปไว้ยังเมืองสำคัญต่าง ๆ เช่น เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน และส่วนหนึ่งส่งไปยังกรุงเทพฯ จึงทำให้เมืองในล้านนาหลายเมืองทรุดโทรมและกลายเป็นเมืองร้าง

5. การฟื้นฟูบ้านเมืองต่าง ๆ ในดินแดนล้านนา

นับตั้งแต่ที่พระยาจำบ้านและพระยาภาววิไล ได้เข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้ากรุงธนบุรี และต้องพึ่งพิงกองทัพจากกรุงธนบุรีช่วยสู้รบกับกองทัพพม่า นั้น มีผลเท่ากับว่าส่วนหนึ่งของดินแดนล้านนาโดยเฉพาะเมืองเชียงใหม่และเมืองนครลำปางมีฐานะเป็นเมืองที่ขึ้นอยู่ภายใต้อำนาจของกรุงธนบุรี เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ได้ปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ในแผ่นดินสยามแล้ว จึงพระราชทานโปรดเกล้าฯ ให้พระยาภาววิไลเจ้าเมืองนครลำปางเป็นพระยาวชิรปราการเจ้าเมืองเชียงใหม่แทนพระยาจำบ้านที่เสียชีวิตลง ยังมีกำลังไพร่พลอยู่น้อยไม่เพียงพอที่จะไปอยู่เพื่อฟื้นฟูและรักษาเมืองเชียงใหม่ได้ จนกระทั่งใน พ.ศ. 2339 จึงสามารถเข้าไปตั้งมั่นในเมืองเชียงใหม่ได้อีกครั้ง ในระยะเริ่มแรกกำลังคนพลเมืองมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอที่จะช่วยบูรณะบ้านเมืองได้ ดังนั้น กองทัพของเมืองเชียงใหม่และเมืองอื่น ๆ ในล้านนา จึงได้ยกไปตีและกวาดต้อนผู้คนพลเมืองจากเมืองต่าง ๆ ในดินแดนตอนเหนือและบริเวณสองฟากฝั่งแม่น้ำสาละวิน ซึ่งจะประกอบไปด้วยกลุ่มชนหลายเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ เช่น เงี้ยว (ไทใหญ่) ไตลื้อ ไตยอง ไตเขิน ข่า ลัวะ ยาง และอื่น ๆ ให้เข้ามาเป็นพลเมืองล้านนา ในเวลาดังกล่าวนี้จึงได้ชื่อว่า ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง ซึ่งไพร่พลพลเมืองเหล่านี้เมื่อได้เป็นกำลังอันสำคัญช่วยในการบูรณะบ้านเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะเมืองเชียงใหม่ให้ฟื้นกลับคืนมาอีกครั้ง เมื่อบ้านเมืองสามารถตั้งมั่นและเริ่มมีความสงบดีขึ้นแล้ว ใน พ.ศ. 2345 พระยาภาววิไลก็ได้รับโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นเจ้าพระเทศราช

6. ล้านนาในฐานะประเทศราช

แคว้นล้านนาภายหลังจากได้รับการฟื้นฟูแล้ว คงมีฐานะเป็นประเทศราชของกรุงเทพฯ ที่มีเจ้าผู้ครองนครเป็นผู้ปกครอง โดยเจ้าผู้ครองนครจะมีอิสระในการบริหารภายในทั้งทางด้านการปกครอง เศรษฐกิจ และขนบธรรมเนียมประเพณี แต่ต้องปฏิบัติตามหน้าที่ของเมืองประเทศราช อยู่ 2 ประการ คือ

ประการแรก การส่งเครื่องราชบรรณาการ ส่วย และสิ่งของต่าง ๆ

ประการที่สอง การป้องกันประเทศถือเป็นหน้าที่สำคัญของเมืองประเทศราช ที่จะต้องช่วยเหลือรัฐบาลกลาง

7. การรวมเข้ากับราชอาณาจักรสยาม

หลังจากที่อังกฤษทำสงครามครั้งแรกกับพม่าใน พ.ศ. 2369 อังกฤษได้ดินแดนหัวเมืองมอญ ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับล้านนา อิทธิพลของอังกฤษก็ขยายออกมาใกล้ชิดกับดินแดนล้านนามากยิ่งขึ้น เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองผู้ให้สัมปทานป่าไม้ในท้องถิ่นกับคนในบังคับอังกฤษมากขึ้น เนื่องจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของการค้าไม้มีมูลค่าค่อนข้างสูง จนอังกฤษต้องเรียกร้องให้รัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ เข้าไปจัดการแก้ไข แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหากรณีพิพาทเรื่องป่าไม้และปัญหาความวุ่นวายที่เกิดขึ้นเกินกำลังที่เมืองเชียงใหม่จะจัดการให้เรียบร้อยได้ จึงนับเป็นโอกาสดีของรัฐบาลกลางกรุงเทพฯ ที่จะเข้ามาดำเนินการปฏิรูปการปกครอง ดังนั้นจึงได้เริ่มมีการปฏิรูปการปกครองในดินแดนล้านนาโดยระยะแรกเริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2427 ได้จัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบมณฑลพายัพหรือมณฑลลาวเฉียง เป็นไปอย่างช้า ๆ ต่อเนื่องและยาวนาน ในที่สุดเมื่อ พ.ศ. 2442 ดินแดนล้านนาจึงได้รับการปฏิรูปการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล อันนับเป็นการยกเลิกฐานะหัวเมืองประเทศราชล้านนา และผนวกดินแดนล้านนามาเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยามอย่างแท้จริง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข

การสืบทอดทางวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อล้านนา

ล้านนาในทุกวันนี้ได้ชื่อว่าเป็นดินแดนที่มีประเพณีอันดีงามที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาอันยาวนาน และเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อ และโลกทัศน์ของผู้คนในดินแดนแห่งนี้ เนื่องจากประเพณีต่าง ๆ ของล้านนา นั้นมีความเกี่ยวพันอยู่กับวิถีการดำเนินชีวิต ดังนั้น ลักษณะประเพณีของชาวล้านนาจึงมีความแตกต่างกันออกไปตามช่วงเวลาหรือฤดูกาล ซึ่งอาจแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วง คือ

1. ช่วงแรก ตั้งแต่เดือนเมษายนถึงมิถุนายนโดยประมาณ จะเป็นช่วงเวลาของการเริ่มต้น เข้าสู่ปีใหม่หรือสงกรานต์และก่อนฤดูเพาะปลูก ดังนั้น ลักษณะของประเพณีจึงเป็นเรื่องการทำบุญสะเดาะเคราะห์ เพื่อความเป็นสิริมงคลและต้อนรับชีวิตใหม่ ขณะเดียวกันก็ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ ครูบาอาจารย์ ดังปรากฏมีการจุดบอไฟเลี้ยงผี และพ่อนผีเพื่อขอฝนและให้ช่วยคุ้มครอง ช่วยเหลือให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในฤดูกาลเพาะปลูกที่กำลังจะเริ่มขึ้น

2. ช่วงที่สอง อยู่ในระหว่างเดือนมิถุนายนถึงเดือนตุลาคมโดยประมาณ จะเป็นช่วงเวลาของการเพาะปลูก ทำไร่ ทำนา และเป็นเทศกาลเข้าพรรษา ประเพณีในช่วงเวลานี้ส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพและศาสนา

3. และในช่วงที่สาม จะเป็นหลังฤดูการเก็บเกี่ยวพืชผลและเทศกาลออกพรรษา ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการพักผ่อน ในช่วงนี้ประเพณีมักจะเป็นงานหรือกิจกรรมที่แสดงออกถึงความสนุกสนานรื่นเริง และทำบุญเฉลิมฉลองที่เกี่ยวกับศาสนาได้มีผู้จำแนกลักษณะของประเพณีล้านนาไว้แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

- ก. ประเพณีประจำเดือนหรือเป็นเทศกาล
- ข. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต หรือที่ว่าเป็นครั้งคราว
- ค. ประเพณีพิเศษ

ดังมีรายละเอียดตามลำดับดังนี้

1. ประเพณีปีใหม่ หรือสงกรานต์

นับเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชุมชนในล้านนา เพราะเป็นประเพณีที่เปลี่ยนศักราชใหม่ ในระยะวันที่ 13 - 14 - 15 เป็นระยะสงกรานต์ คือ วันที่ 13 เป็นวันสังขารล่อง เป็นวันส่งท้ายปีเก่า จะมีการทำความสะอาดบ้านเรือนและเครื่องใช้ ตลอดจนชำระร่างกายให้สะอาดและสงวน้ำพระพุทธรูปที่บ้านเรือนและที่วัด วันที่ 14 เป็นวันเนาหรือวันเนาวันใหม่ของปี จะเป็นวันเตรียมอาหารคาวหวานและสิ่งของต่าง ๆ สำหรับที่จะไปทำบุญที่วัดในวันรุ่งขึ้น ตอนเย็นจะมีประเพณีขนทรายเข้าวัดและก่อเจดีย์ทราย วันที่ 15 เป็นวันพญาวันหรือเถลิงศก ในช่วงเช้าจะไปทำบุญถวายขันข้าวที่วัด ถวายตุงและไม้ค้ำศรี (ต้นโพธิ์) เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่วิญญาณบรรพบุรุษ และเพื่อเป็นอานิสงส์ผลบุญสำหรับตนเอง ในตอนบ่าย ๆ จะเป็นประเพณีรดน้ำดำหัวสมาคมระผู้เฒ่าผู้ใหญ่ โดยนำข้าวตอกดอกไม้ หมากพลู เมี่ยงผ้า และสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นของไหว้ และขอพรอันเป็นมงคลสำหรับการเริ่มต้นชีวิตใหม่ในปีใหม่

2. ประเพณีสืบชะตา

การสืบชะตาเป็นพิธีกรรมการต่ออายุหรือสืบชะตากำเนิดให้ยืดยาวออกไปและทำให้เกิดเป็นมงคล มีความสุขความเจริญรุ่งเรือง ปราศจากการสืบชะตาคน นั้นนับเป็นประเพณีมงคลที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวล้านนา ที่นิยมทำกันในหลายโอกาส เช่น ในวันเกิด วันได้รับยศศักดิ์ ตำแหน่ง วันขึ้นบ้านใหม่ และวันอื่น ๆ ตามแต่จะกำหนด เพื่อสะเดาะเคราะห์ต่ออายุให้แคล้วคลาดแคล้วจากโรคภัย มักจะทำที่บ้านหรือที่วัดการทำพิธีจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ตามบทสวดสืบชะตาของล้านนา การสืบชะตาบ้าน ในปีนี้ หมายถึง การสืบชะตาชุมชนหรือหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดความเป็นมงคลแก่ชุมชนและขจัดปัดเป่าสิ่งอูบาทว์ที่มีอยู่ในชุมชนให้หมดไป เป็นกิจกรรมส่วนรวมที่ชาวบ้านจะร่วมมือกัน โดยมากจะนิยมทำกันเมื่อสงกรานต์ล่วงไปแล้ว การสืบชะตาเมืองเป็นพิธีกรรมเพื่อให้บ้านเมืองประสบความเจริญรุ่งเรือง อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ด้วยความเชื่อว่า เทพารักษ์ซึ่งอยู่เบื้องบนจะช่วยอำนวยความสุขให้สมปรารถนาในสมัยโบราณ พระมหากษัตริย์จะเป็นประธานในพิธีการสืบชะตาเมือง

3. ประเพณีขึ้นท้าวทั้งสี่

ท้าวทั้งสี่ในที่นี้ หมายถึง ท้าวจตุโลกบาล ผู้รักษาทิศทั้งสี่ ประกอบด้วย ท้าวธตรัฐท้าววิรุฬหก ท้าววิรุฬภักษ์ และท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งชาวล้านนาเชื่อว่าท้าวจตุโลกบาลมีหน้าที่เกี่ยวกับโลกมนุษย์และโลกทิพย์ไปพร้อมกัน การเช่นสรวงในวันปีใหม่ของทุกปีเพื่อให้

คุ้มครองป้องกันเคสสถานบ้านเรือน และในงานประเพณีต่าง ๆ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ การฉลองวัดตลอดจนการทำบุญต่าง ๆ ชาวล้านนาจะต้องมีพิธีเชิญท้าวทั้งสี่มารักษาในงานให้เรียบร้อยพิธีกรรมในการขึ้นท้าวทั้งสี่นั้น จะต้องมีการทวงเครื่องเช่นจะทำด้วยกาบกล้วยสำหรับใส่เครื่องเช่น อาหาร และผลไม้ เป็นเครื่องสี่หรือเครื่องเช่นอย่างละสี่ เรียกว่า สะตวง จำนวน 6 ชุด เพื่อสังเวทยเทพ 6 องค์

4. ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า

ผีปู่ย่า หมายถึง ผีบรรพบุรุษหรือผีประจำตระกูลที่ชาวล้านนาให้การเคารพบูชา โดยปกติแล้วในทุก ๆ ปีในระหว่างเดือน 7 (เดือนเมษายน) 8 (เดือนพฤษภาคม) และเดือน 9 (เดือนมิถุนายน) ของไทยเหนือ ชาวล้านนาจะมีประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า ซึ่งบรรดาญาติพี่น้องในตระกูลเดียวกันหรือผีเดียวกันจะต้องมาร่วมกันเช่นไหว้วินญาณบรรพบุรุษเพื่อขอให้คุ้มครองรักษา

5. ประเพณีทานสลาก หรือกินก๋วยสลาก

การทำบุญทานสลากนั้นนับเป็นประเพณีที่สำคัญที่กระทำสืบทอดมาเป็นเวลาช้านานเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บิดามารดาและญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้วและเป็นกุศลสำหรับตนเอง ในภาคเหนือ มักจะนิยมทำกันตั้งแต่เดือน 12 เหนือ (เดือนกันยายน) เพ็ญ เรื่อยมาจนถึงต้นเดือนยี่ เหนือ (เดือนตุลาคม) โดยชาวบ้านจะนำพืชผลมาถวายเป็นก๋วยสลาก และนิมนต์พระสงฆ์จากวัดใกล้เคียงมารับไทยทานสลากซึ่งศรัทธาประชาชนร่วมกันถวาย

พิธีถวายสลากภัตที่นิยมกระทำมีอยู่ 3 ประเภท คือ

1. สลากเอาเส้น ซึ่งประชาชนจับสลาก แล้วนำไทยทานไปถวาย
2. สลากที่พระสงฆ์จับสลากเอง
3. สลากยอม ซึ่งนิยมทำกันในกลุ่มไทยยอง

ประเพณีสลากภัตที่ทำกันในล้านนาทุกวันนี้ จะนิยมให้พระสงฆ์จับสลากเอง เป็นส่วนมากในการที่จะถวายผู้เป็นเจ้าของจะต้องเอาใบลานหรือกระดาษตัดเป็นแผ่นยาว ๆ จารึกชื่อเจ้าของและบอกด้วยว่าจะอุทิศส่วนกุศลให้แก่ใครหรือให้แก่ตนเองในภาคเหนือ เรียกว่า **เส้นสลาก** เส้นสลากนี้จะต้องเขียนให้ครบเท่าจำนวนก๋วยสลาก เมื่อชาวบ้านนำเอาก๋วยสลากไปที่วัด ก็จะเอาสลากไปรวมกันไว้ที่หน้าพระประธานในวิหาร ซึ่งผู้รวบรวมมักจะเป็นมัคนายก เมื่อรวบรวมได้เท่าไรก็จะเอาจำนวนพระภิกษุสามเณรที่นิมนต์มาจากวัดต่าง ๆ ทารเฉลี่ยตามจำนวนสลากที่มีอยู่และหักเหลือส่วนหนึ่งไว้เป็นส่วนของ **พระเจ้า** ซึ่งหมายถึง ส่วนพิเศษของวัดที่จัดพิธีครั้งนี้

เมื่อพระภิกษุสามเณรแต่ละองค์ได้รับส่วนแบ่งเป็นเส้นสลากแล้ว จะอ่านชื่อในเส้นสลากด้วยเสียงดัง เพื่อให้เจ้าของเส้นสลากเอากวีสลากไปถวายพระ เมื่อถวายกวีสลากแล้วพระสงฆ์จะกล่าวอนุโมทนาให้พรการทำงานกวีสลากนี้มิได้จัดทำเฉพาะหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่ง บางที่หลาย ๆ หมู่บ้านจะรวมกันทำที่วัดใดวัดหนึ่งในตำบลนั้น แต่ต้องเป็นวัดใหญ่และเป็นวัดเก่าแก่เพราะถือกันว่าวัดที่สร้างใหม่จะมีงานทำงานกวีสลากก่อนวัดเก่าไม่ได้

6. ประเพณีเดือนยี่เป็ง

บางที่ก็เรียกกันว่า **เดือนยี่เป็ง** นับเป็นประเพณีเก่าแก่ของชาวล้านนาที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน ในช่วงเวลานี้อยู่ในตอนปลายฤดูฝนและต้นฤดูหนาว เป็นช่วงที่พืชไร่ในนากำลังจะได้ผล อากาศดี และมีธรรมชาติงดงามที่สุดในรอบปี ดังนั้น ประเพณีในเดือนยี่เป็งนี้จึงแสดงออกถึงการทำบุญและการละเล่นที่รื่นเริงสนุกสนาน ประกอบกับชาวล้านนามีความเชื่อถือกันมาว่าในเดือนยี่เป็งนี้เป็นฤดูกาลที่ลูกหลานจะได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพชนและนิยมส่งเครื่องเช่นสังเวียงไปตามสายน้ำ เพื่อเป็นเครื่องบูชาบรรพชน เทพยดา และรอยพระพุทธรูปบาทบนหาดทรายปากแม่น้ำน่านมณฑลที่ ดังนั้น ในเดือนนี้จึงเกิดมีประเพณีขึ้นหลาย ๆ อย่าง

สำหรับประเพณีเดือนยี่เป็งนั้น จะเริ่มต้นที่ทางวัดต้องจัดเตรียมสถานที่ ทำราชวัตรอบวิหารหรือศาลา และทำประตูปาบริภณหน้าทางเข้าวัดหรือหน้าวิหาร จัดเตรียมโคมค้างโคมแขวน โคมหูกระต่าย และโคมรูปต่าง ๆ สำหรับประดับตกแต่งสถานที่โดยเฉพาะในตอนกลางคืน นอกจากนี้ยังจัดทำโคมลอย ซึ่งจะมีทั้งที่ใช้ปล่อยให้ลอยขึ้นในกลางวันและกลางคืน

7. ประเพณีปอยหลวง

งานฉลองหรืองานรื่นเริง งานเทศกาลที่จัดขึ้นในประมาณช่วงเดือน 5 เหนือหรือประมาณเดือนกุมภาพันธ์ เช่น งานฉลองถาวรวัตถุของวัด หรือการฉลองสิ่งก่อสร้างที่ประชาชนช่วยกันทำขึ้นเพื่อเป็นสาธารณประโยชน์ ขณะเดียวกันก็ถือเป็นงานทำบุญเพื่ออุทิศสิ่งก่อสร้างให้เป็นของสงฆ์และอุทิศบุญกุศลเหล่านั้นให้แก่ทั้งตนเองและบรรพชน โดยทั่วไปมักนิยมจัดในระหว่างเดือน 5 และเดือน 6 เหนือ คือ ช่วงกุมภาพันธ์ และมีนาคม เนื่องจากเป็นช่วงว่างงานหลังฤดูการเก็บเกี่ยวพืชผลแล้ว

ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับชุมชน / กลุ่มชนล้านนา

● ความเชื่อในการนับถือผี

การนับถือผีหรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาตินั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์มาเป็นเวลานานความเชื่อในการนับถือผีในประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน ปัจจุบันนี้นอกจากจะมีพุทธศาสนาอันเป็นความเชื่อหลักแล้ว การนับถือผีและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติอื่น ๆ ก็ยังคงควบคู่ไปด้วยกันอยู่เสมอ

ในภาคเหนือของประเทศไทยนั้น เรื่องการนับถือผีนับเป็นสิ่งที่น่าสนใจมาก เพราะความเชื่อในการนับถือผีนั้นมีส่วนสัมพันธ์กับชุมชนและโครงสร้างทางสังคมของชุมชนนั้น ๆ อันมีผลสำคัญที่ช่วยควบคุมพฤติกรรมในทางสังคมและทำให้สังคมหรือชุมชนนั้น ๆ ดำรงอยู่ได้อย่างราบรื่นด้วยได้เคยมีนักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ เข้ามาศึกษาหมู่บ้านในภาคเหนือ ได้ให้ความเห็นไว้ว่า การใช้วัดเป็นศูนย์กลางทางสังคมในเมืองไทยนั้น อาจจะไม่เป็นการถูกต้องทั้งหมด อาจจะใช้ได้แต่ในภาคกลาง แต่ในภาคเหนือศาลที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผีประจำหมู่บ้านดูจะมีความสำคัญมากกว่า การนับถือผีนั้นมีความสำคัญและเป็นสิ่งที่น่าสนใจ ทั้งในฐานะที่เป็นระบบความเชื่ออย่างหนึ่งและเป็นส่วนที่มีบทบาทอย่างสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมทางสังคม โครงสร้างทางสังคมที่ทำหน้าที่ควบคุมความเป็นไปภายในได้เป็นอย่างดี แต่ปัจจุบันลักษณะโครงสร้างเหล่านี้ได้เริ่มเปลี่ยนแปลง การนับถือผีในสังคมโดยเฉพาะในชนบทที่กำลังจะสูญหาย ที่เหลือก็เหลืออยู่แต่คลายความเคร่งครัดลงมา ค่านิยมของสังคมสมัยใหม่เข้ามาแทนที่และการเปลี่ยนแปลงโดยทางราชการเข้าไปกำหนดระบบการปกครองภายในหมู่บ้านใหม่นั้น ทำให้สังคมที่เคยดำเนินอย่างราบรื่นและสงบสุขได้เริ่มมีปัญหาเกิดขึ้น เพราะความเชื่อในการนับถือผีนั้นมีบทบาทเกี่ยวข้องกับสังคมในทุก ๆ ด้าน นับตั้งแต่ระบบเศรษฐกิจ การปกครอง ความคิดความเชื่อ และระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้าน นอกจากนี้ยังเป็นตัวกำหนดสถานภาพของบุคคลในสังคม เป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม และเป็นกฎระเบียบที่คอยควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่ด้วยความเรียบร้อย ดังนั้นเมื่อความเชื่อในการนับถือผีนั้น เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปปัญหาต่าง ๆ ในสังคมก็จะเกิดขึ้น เพราะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้กระทบต่อโครงสร้างทางสังคม แต่ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ก็มีผลคล้ายคลึงกันกับหมู่บ้านต่าง ๆ ในภาคเหนือโดยทั่วไป อาจสะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์ ความคิดความเชื่อ และลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมของประชาชนในดินแดนภาคเหนือตอนบน หรือล้านนาได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะความเชื่อในการนับถือผีนั้น ได้เป็นวัฒนธรรมที่ฝังรากลึกลงอยู่ในวิถีชีวิต และเกี่ยวพันอยู่ในสังคมของชาวล้านนามาเป็นเวลาอันยาวนาน

ดังนั้นจึงมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางสังคมอยู่ในทั้งระบบครัวเรือน หมู่บ้าน ตลอดจนสังคมระดับเมือง แบบแผนของการนับถือผีของชาวล้านนา ทั้งในสังคมระดับหมู่บ้านและเมืองโดยเฉพาะในสมัยโบราณนั้น จะมีความคล้ายคลึงกัน เพราะความเชื่อในการนับถือผีนั้น ได้มีส่วนควบคุมทางสังคมและกำหนดความสัมพันธ์ในสังคม ซึ่งอาจเปรียบเทียบการนับถือในระดับหมู่บ้านกับระดับเมืองให้เห็นได้ เช่น ผีเจนนบ้านหรือผีหลักบ้าน ซึ่งเป็นผีอารักษ์หรือเจ้าที่เจ้าทางและทำหน้าที่คุ้มครองหมู่บ้านนั้น หากเป็นระดับเมืองก็มีผีหลักเมือง เจ้าพ่อหลักเมืองหรือเทวดาหลักเมือง ทำหน้าที่เช่นกัน ในกรณีผีเสื้อบ้านซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษของหัวหน้าหมู่บ้านและได้กลายเป็นที่นับถือของชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน ในระดับเมืองก็จะมีผีเสื้อเมือง เทวดา

หลักเมือง พระเสื้อเมืองพระทรงเมือง ซึ่งก็คือผีบรรพบุรุษของเจ้าเมืองทำหน้าที่คุ้มครองชาวเมืองด้วย เป็นต้น ความเชื่อในการนับถือผีต่าง ๆ เหล่านี้เองที่ได้มีบทบาทในการกำหนดความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมเมือง และมีส่วนในการควบคุมจริยธรรม คุณธรรม ของผู้คนให้อยู่ในกรอบของจารีตประเพณีอีกด้วย

ผีของชาวล้านนา ความเชื่อในการนับถือผีคงจะเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่มาาก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเผยแพร่เข้ามา ทั้งที่ในโลกทัศน์ชาวล้านนานั้นมีความเข้าใจว่าโลกของมนุษย์กับโลกของผีนั้นซ้อนกันอยู่ และมีความเกี่ยวข้องกัน โดยเชื่อว่าผีนั้นมีจำนวนมากในทุกหนทุกแห่ง ทั้งในเมือง หมู่บ้าน ทุ่งนา แม่น้ำ เหมืองฝาย ป่า ภูเขา และในบ้านเรือน จะมีผีปกปักรักษาอยู่ ผีที่เกี่ยวข้องอยู่ในวิถีชีวิตของชาวล้านนานั้นมีจำนวนค่อนข้างมาก แต่เพื่อให้เกิดความเข้าใจในภาพรวมของคติการนับถือผี ตลอดจนประเพณีและบทบาทที่มีต่อชาวล้านนา ได้อย่างชัดเจนมากขึ้น อาจจำแนกกลุ่มของผีที่มีอยู่ในคติความเชื่อของชาวล้านนาในทุกวันนี้ ออกได้เป็น 5 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

1. ผีบรรพบุรุษ

เนื่องจากชาวล้านนาในทุกวันนี้สืบทอดมาจากบรรพชนหลายเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ ดังนั้น จึงมีผีที่มีชื่อเรียกและประเพณีพิธีกรรมที่อยู่ในประเภทผีบรรพบุรุษอยู่หลายกลุ่ม แต่โดยทั่วไปแล้วชาวล้านนาจะรู้จักและยอมรับว่าบรรพบุรุษของตนเองเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจาก *ปู่แสนย่าแสน* หรือบางทีก็เรียก *ปู่แสนย่าแสน* โลกทัศน์ของชาวล้านนาเชื่อว่าบรรพบุรุษของตนนับตั้งปู่แสนย่าแสนเป็นต้นมาจนถึง ปู่ ย่า ตา ทวด หรือ บิดามารดาของตนนั้น เวลาตายไปแล้วก็ตายไปเฉพาะร่างกายเท่านั้น ส่วนดวงวิญญาณอันเป็นหลักใหญ่ของชีวิตนั้นมีได้หายสาบสูญไปไหน หากแต่มีความอาลัยอาวรณ์ผูกพันอยู่กับพวกเขาตลอดไป สิ่งสถิตอยู่บริเวณที่ลูกหลานอาศัยอยู่ เช่น อยู่ตามบ้านเรือนและสถานที่ต่าง ๆ วิญญาณบรรพบุรุษเหล่านี้แสดงบทบาทในฐานะเป็นผู้พิทักษ์รักษาปกป้องคุ้มครองลูกหลานภายในครอบครัวและภายในชุมชน คอยสอดส่องความเป็นอยู่และควบคุมความประพฤติของลูกหลานอีกด้วย

ผีปู่ย่าที่อยู่ในเรือนเหล่านั้นบางครั้งก็จะถูกเรียกว่าเป็น *ผีเรือน* หรือ *ผีเฮือน* เพราะช่วยให้ความคุ้มครองบ้านเรือนและลูกหลานที่อยู่ในเรือนด้วย ซึ่งในส่วนที่มีบทบาทต่อชุมชนนั้นจะมีชื่อเรียกว่า *ผีเฮือนบ้าน* หรือ *ผีเสื้อเมือง* และจะมีบทบาททางสังคมเพิ่มขึ้น เพราะนอกเหนือจากการที่จะต้องดูแลลูกหลานในวงศ์ตระกูลแล้ว ยังจะต้องดูแลชาวบ้านหรือชาวเมืองอีกด้วย ซึ่งบทบาทเช่นนี้มีลักษณะเหมือนกับบทบาทของหัวหน้าหมู่บ้าน เจ้าเมือง หรือกษัตริย์ จะเห็นได้ว่าบทบาทของผีปู่ย่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ในสังคมหลายระดับนับตั้งแต่ระดับครัวเรือน เครือญาติวงศ์หรือสายผีเดียวกัน และระดับชุมชนในกรณีที่มีผีปู่ย่าหรือผีบรรพบุรุษของผู้นำทาง

สังคมทำหน้าที่เป็นผีเสื้อบ้าน หรือผีเสื้อเมือง จึงทำหน้าที่ที่อาจจัดอยู่ในประเภทเป็นผีอารักษ์ หรือผีเจ้านาย ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

2. ผีอารักษ์ หรือ ผีอะฮัก

ผีอารักษ์นั้นมีหน้าที่ให้การปกป้องรักษาบ้านเมืองและชุมชน ให้ความคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินตลอดจนอำนวยความสะดวกสมบูรณ์ให้เกิดแก่สมาชิกในชุมชนนั้น ๆ ในโลกทัศน์ของชาวล้านนามีความเชื่อว่าในสถานที่แห่งใดทุกแห่งจะมีผีให้ความคุ้มครองปกป้องรักษาอยู่ จึงเรียกผีที่มีหน้าที่อารักษ์หรือรักษาสถานที่ต่าง ๆ เหล่านี้ว่า **ผีอะฮัก** หรือ **ผีเจ้าที่เจ้าทาง** หรือ **พระภูมิเจ้าที่** ในคำเรียกของภาคกลางนั่นเอง

จากประวัติของหมู่บ้านที่ก่อตั้งขึ้นจากชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่ได้อพยพเคลื่อนย้ายมาจากสถานที่แห่งอื่นนั้น เมื่อจะเริ่มต้นก่อตั้งหมู่บ้านนั้น ชาวบ้านจะต้องตั้งศาลหรือหอขึ้นเพื่อบวงสรวง บอกกกล่าวขออนุญาตเจ้าที่เจ้าทางที่สิงสถิตรักษาสถานที่แห่งนั้น และอัญเชิญให้มาเป็นประธานสถิตอยู่ ณ หอแห่งนั้นเพื่อช่วยคุ้มครองชาวบ้านและหมู่บ้านที่จะสร้างขึ้น หอดังกล่าวมักตั้งอยู่ที่หัวบ้านหรือทิศเหนือของหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่า “หอผีเจเนบ้าน (เจเนเมือง)” หรือ “หอผีบ้าน” ทำหน้าที่เป็นหลักบ้านมีบทบาทคุ้มครองรักษาหมู่บ้านและชาวบ้าน ในทุก ๆ ปีจะต้องมีการเลี้ยงผีที่หอแห่งนี้ ปีละ 2 ครั้ง ในช่วงก่อนเข้าพรรษาหรือก่อนการทำนาและออกพรรษาหรือหลังการเก็บเกี่ยวพืชผล สำหรับผีประจำตระกูลหรือผีบรรพบุรุษของหัวหน้าหมู่บ้านจะสร้างหอผีไว้ในบริเวณเดียวกับหอผีเจเนบ้าน (หอผีบ้าน) ชาวบ้านทั่วไปเรียกและนับถือว่าเป็น **ผีเสื้อบ้าน** มีบทบาทเป็นทั้งผีประจำตระกูลของหัวหน้าหมู่บ้านและเป็นผีที่ช่วยคุ้มครองชาวบ้านทั้งหมู่บ้านด้วย

ทั้งผีเจเนบ้าน (หอผีบ้าน) และผีเสื้อบ้านนั้นมีหน้าที่ให้ความคุ้มครองรักษาสังคมในระดับหมู่บ้าน โดยทั่วไปแล้วหอผีทั้งสองนี้จะตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกันหรือใกล้กัน ซึ่งชาวบ้านมักจะเรียกหอผีที่อยู่ในบริเวณเหล่านี้รวมกันว่า **หอผีอารักษ์** หรือ **หออะฮัก** ซึ่งหมายถึงผีที่ทำหน้าที่คุ้มครองรักษาหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามในทุกวันนี้ การเรียกชื่อก็ค่อนข้างสับสน เช่นถูกเรียกว่า หอผีเสื้อบ้านบ้าง บางทีก็เรียกเป็น หอผีบ้านหรือหอเจเนบ้าน และมีบางครั้งที่หอผีแห่งเดียวนี้เป็นที่อยู่ทั้งผีประจำหมู่บ้านและผีเสื้อบ้าน ผีอะฮักหรืออารักษ์ในสังคมระดับเมืองนั้น คงไม่มีข้อแตกต่างไปจากผีอะฮักในสังคมระดับหมู่บ้านเท่าใดนัก จะมีก็เป็นเพียงบทบาทของการให้ความคุ้มครองรักษาชีวิตและทรัพย์สินของผีอะฮักเมืองนั้น จะมีหน้าที่ที่กว้างขวางมากขึ้นเป็นระดับชุมชนเมือง ซึ่งผีอะฮักเมืองนั้นก็ยังมีชื่อเรียกที่คล้ายคลึงกับผีในระดับหมู่บ้าน อาทิ ผีเสื้อเมือง กับผีเจเนเมือง หรือผีหลักเมือง หรือเทวดาหลักเมือง เป็นต้น ซึ่งทั้งผีอะฮักในระดับหมู่บ้านและเมืองก็จะมีประเพณีเลี้ยงผีเป็นประจำ อย่างน้อยปีละหนึ่งครั้งในราวเดือนพฤษภาคมและมีถุนายน หรือช่วงก่อนฤดูการเพาะปลูก เพื่อบวงสรวงบูชาให้ช่วยคุ้มครองรักษา

และอำนวยความสะดวกให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และความสำเร็จในการทำมาหากิน จะนับเป็นประเพณีสำคัญของชุมชนซึ่งสมาชิกภายในชุมชนนั้น ๆ จะต้องมีส่วนร่วมในพิธีกรรมหรืออย่างน้อยต้องส่งสิ่งของหรือเครื่องไหว้มาร่วมสักการบูชา การนับถือผีอะฮักและประเพณีที่เกี่ยวกับผีอะฮักนั้นจะเป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดการสังสรรค์กันในทางสังคม (interaction) และเป็นกฎเกณฑ์ที่ช่วยในการจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้สังคมมีความเป็นเอกภาพและเกิดความสงบสุขเรียบร้อยขึ้น

3. ผีเจ้านาย

ชาวบ้านมักจะเรียกผีเจ้านายอีกชื่อหนึ่งว่า **ผีเจ้าที่** และผีเจ้าบ้านว่า **ผีเสื้อบ้าน** ที่อยู่ของวิญญาณทั้งสองเป็นเรือนไม้เล็ก ๆ ซึ่งชาวบ้านสร้างไว้ตรงปลายนาด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้านเรือนผีเจ้านายจะอยู่ใกล้หมู่บ้านมากกว่าเรือนผีเจ้าบ้าน มีขนาดใหญ่กว่าและอยู่ด้านทิศตะวันออกของเรือนผีเจ้าบ้าน ผีเจ้านายหรือผีวีรบุรุษนั้น จะมีภาระหน้าที่สำคัญคือ การให้ความคุ้มครองดูแลความสงบสุขและปกป้องรักษาทุก ๆ อย่าง ตั้งแต่คน สัตว์ พืช ป่า และแม่น้ำลำธาร ดูเหมือนว่าอำนาจของผีเจ้านายนั้นจะมีมากกว่าผีเสื้อบ้าน เลือเมือง และผีเจนนบ้าน เจนเมือง หรือผี (ผีหลัก) บ้าน ผีหลักเมือง ซึ่งมีขอบเขตของบทบาทเฉพาะพื้นที่คือแต่ละหมู่บ้านและเมืองเท่านั้น แต่ผีเจ้านายนั้นจะมีขอบเขตความรับผิดชอบกว้างขวางไปได้ทั่วโดยไม่จำกัดพื้นที่และแผ่ไปได้ไกล ด้วยเหตุนี้เมื่อลูกหลานหรือชาวบ้านจะเดินทางไกลไปทำมาหากินต่างถิ่น หรือเมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ ในชีวิต หรือเกิดภัยพิบัติในชุมชน ฯลฯ ก็จะมากราบมาบนบานผีเจ้านายให้ช่วยเหลือ ดังเช่น เจ้าพ่อขุนताल แห่งดอยขุนताल และขุนหลวงบะลังกะ แห่งดอยหลวงเชียงดาว ไม่เพียงแต่จะดูแลชุมชนหลายหมู่บ้านให้สงบสุข แต่ยังถูกยกให้เป็น “ผีขุนน้ำ” ผู้ให้น้ำแก่ไร่นาอีกด้วย ดังนั้นจึงจะเห็นได้ว่าผีเจ้านายนั้นมิได้หมายถึงผีที่เป็นเจ้าหรือมีเชื้อสายของเจ้าเมืองหรือเจ้าผู้ครองนคร หรือเป็นเจ้านายของใคร แต่เป็นผีที่มีอิทธิฤทธิ์ อำนาจที่สามารถจะช่วยเหลือมวลมนุษย์ในเรื่องต่าง ๆ ได้โดยไม่มีข้อจำกัด พิธีกรรมเช่นไหว้บูชาจะมีในโอกาสวันสำคัญๆ และมีประเพณีเป็นประจำในทุก ๆ ปี

1. ผีครู

ในโลกทัศน์ของชาวล้านนานั้นเชื่อว่าความรู้ทุก ๆ อย่างนั้น มีครูเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ ด้วยเหตุนี้ในกลุ่มคนบางประเภท เช่น ช่างฝีมือต่าง ๆ ช่างฟ่อน ช่างจ้อย ช่างซอ นักมวย นักดาบ ตลอดจนผู้ที่มีเวทมนตร์คาถา และโหราศาสตร์ เป็นต้น จึงมีการนับถือครู หรือ **ผีครู** และในบ้านเรือนของคนเหล่านี้จะมีหิ้งผีครู ซึ่งมักจะตั้งอยู่บริเวณหัวนอนไว้สำหรับบูชาด้วย จะมีพิธีกรรมเรียกว่า **การขึ้นผีครู** หรือ **การขึ้นครู** โดยการนำข้าวตอก ดอกไม้มาเป็นเครื่องพลีกรรมแก่บุคคลหรือครูที่ตนจะเรียนรู้ด้วย ซึ่งเมื่อครูรับเป็นลูกศิษย์แล้ว ลูกศิษย์จะต้องปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ รวมทั้งจรรยาธรรม

- ความเชื่อทางศาสนา

- พระพุทธศาสนาในช่วงก่อนการก่อตั้งอาณาจักรล้านนา

พระพุทธศาสนาในแคว้นหริภุญไชยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 คาดว่าจะเป็นพระพุทธศาสนาแบบหินยานที่พระนางจามเทวีได้นำขึ้นมาจากเมืองลพบุรีที่ผสมผสานกับพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกา ในเวลาต่อมาเมืองหริภุญไชยนอกจากจะมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลางทางการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมอยู่ในแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงและบริเวณใกล้เคียงแล้ว เมืองหริภุญไชยยังมีความสำคัญในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาอยู่ในดินแดนแถบนี้อีกด้วย เมืองหริภุญไชยนั้นมีอายุที่เก่าแก่ถึงพุทธศตวรรษที่ 13-14 ซึ่งมีความสอดคล้องกับเรื่องราวที่กล่าวไว้ในเอกสารตำนาน และมีหลักฐานที่ยืนยันถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เมืองหริภุญไชยนั้นเป็นเมืองที่มีอายุเก่าแก่กว่าชุมชนใด ๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนและพระพุทธศาสนาที่เข้ามาในระยะต้น ๆ ของการก่อตั้งเมืองหริภุญไชยนั้นก็ควรจะเป็นพระพุทธศาสนาชุดแรกเริ่มที่ประดิษฐานขึ้นในดินแดนแถบนี้ด้วย

- พระพุทธศาสนาในล้านนาคู่คั่นและยุครุ่งเรือง

- นิกายพื้นเมืองเดิม

พระเจ้ามังรายได้ทรงยอมรับและสืบทอดอารยธรรมทางศาสนาจากเมืองหริภุญไชยไว้และให้เผยแพร่ในราชอาณาจักรของพระองค์ ด้วยเหตุนี้จึงมีคำกล่าวกันว่าพระเจ้ามังรายนั้นสามารถเอาชนะเมืองหริภุญไชยได้ในทางการเมือง แต่ก็ทรงพ่ายแพ้ในทางวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะเมืองหริภุญไชยนั้นได้เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาอยู่ในดินแดนแถบนี้มาเป็นเวลาช้านาน ซึ่งพระพุทธศาสนาสายที่สืบทอดจากเมืองหริภุญไชยนี้จะมีบทบาทอย่างสำคัญอยู่ในดินแดนล้านนาคู่คั่น ๆ และเป็นที่ยึดมั่นกันในเรื่องว่า นิกายพื้นเมืองเดิม ซึ่งต่อมาได้มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่

- นิกายรามัญหรือลังกาวงศ์สายเก่า

ในสมัยนั้นถือกันว่าพระพุทธศาสนา ลังกาวงศ์ นั้นเป็นศาสนาที่บริสุทธิ์เพราะการทำสังกรรมถูกต้องมาแต่โบราณ วัดสวนดอกและเมืองเชียงใหม่ได้กลายเป็นศูนย์กลางของการศึกษาพระปริยัติธรรมและพระธรรมวินัยแทนที่เมืองหริภุญไชย ยิ่งเมื่อพระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองมากขึ้น พระสงฆ์ก็จะได้รับการยกย่องในสังคมสูงขึ้น เนื่องจากบทบาทของพระสงฆ์จะมีบทบาทเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะในด้านการเมืองและการศึกษา

- นิกายสีหลหรือลังกาวงศ์สายใหม่

นับตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชมาจนถึงรัชกาลของพระเจ้าเมืองแก้วนั้น พระพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์และมีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุด มีผู้เข้ามาบวชในพระศาสนาและศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างมากมาย รวมทั้งผลของการกระทำสังคายนาพระไตรปิฎกในสมัยพระเจ้าติโลกราช ได้มีส่วนทำให้พระสงฆ์ในสมัยต่อมา มีความรู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีและมีความแตกฉานในพระไตรปิฎกอย่างยิ่ง ดังนั้นจึงปรากฏมีงานวรรณกรรมคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเป็นภาษาบาลีที่พระภิกษุในสมัยนี้แต่งขึ้นเป็นจำนวนมาก และมีผลงานหลายชิ้นเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นงานชั้นเยี่ยมในโลกพุทธศาสนาที่สำคัญ ๆ ได้แก่

จามเทวีวงศ์ ประวัติพระนางจามเทวีและการสร้างเมืองหริภุญไชย แต่งในราว พ.ศ. 1950 – 2000

สิงคนิทาน ประวัติพระพุทธสิงค แต่งในราว พ.ศ. 1954 – 2000 โดยพระโพธิรังสีเถระ

ชินกาลมาลีปกรณ์ ประวัติพระพุทธศาสนา แต่งเมื่อพ.ศ.2060

● การตั้งบ้านแปงเมือง

เมื่อมีการอยู่รวมกันของผู้คน เป็นการให้ความเคารพต่อสิ่งที่รักษาบ้านเมืองของตนให้อยู่รอดปลอดภัย เป็นการให้ความเคารพต่อสิ่งที่เป็ยวิญญานของธรรมชาติและวิญญานของบรรพบุรุษที่มีคุณความดีต่อบ้านเมือง เช่น อารักษ์หลวงคำแดง เป็นต้น การตั้งบ้านแปงเมืองนี้ มักแสดงเรื่องราวผ่านการกระทำต่าง ๆ ดังนี้

การสักการะเสาศะก้างของพวกชาวลัวะ

พิธีกรรมนี้เป็นพิธีที่แสดง ออกให้เห็นถึงการเคารพต่อผีหรือวิญญานที่ชาวลัวะชนพื้นเมืองดั้งเดิมของล้านนาให้ความสำคัญอยู่ เพราะเสาศะก้างเปรียบเสมือนศูนย์กลางของหมู่บ้านที่ตนตั้งถิ่นฐานอยู่ เสาศะก้างเป็นเสาไม้ที่ตัดมาจากป่า น่าจะเป็นไปได้ว่าเปรียบเสมือนการเคารพตัวแทนของป่าไปในตัว และการสักการะจะใช้วิธีการเช่นด้วยเลือดของควาย ซึ่งเปรียบเสมือนชีวิตที่สละให้ได้ ทั้งนี้เลือดเป็นสิ่งสำคัญของชีวิต การสละเลือดให้นับว่าเป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่แก่ผู้ที่ปกป้องรักษาตน และความเชื่อเรื่องนี้ได้แพร่กระจายสู่ความเชื่อของชาวล้านนาต่อมากลายเป็นความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

เสาอินทขีล หรือเสาหลักเมือง เป็นความเชื่ออันมีตำนานสุวรรณคำแดงเป็นเครื่องรองรับความคิดเรื่องนี้ และตำนานนี้เองได้แสดงให้เห็นถึงการยอมรับพุทธศาสนา มาผสมผสานกับความเชื่อเรื่องผีดั้งเดิมที่ชาวลัวะนับถือ

เสาใจบ้าน เป็นหลักเขตที่ปักอยู่กลางหมู่บ้าน เพื่อแสดงอาณาเขตของหมู่บ้านนั้น ๆ บางครั้งมีการทำเป็นลักษณะคล้ายเจดีย์องค์เล็ก ๆ เสาใจบ้านนี้มักจะอยู่คู่กับหอเสื่อบ้าน

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ข้าพเจ้านางสาว สิริวิมล สมจิตร เกิดเมื่อวันที่ 30 สิงหาคม พ.ศ.2519 ในจังหวัดแพร่ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรังสิต ปี พ.ศ.2541 ต่อจากนั้นได้เข้าทำงานที่สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้ และสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ในปี พ.ศ.2542 ศึกษาต่อระดับปริญญาโท สาขาวิชา การออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย